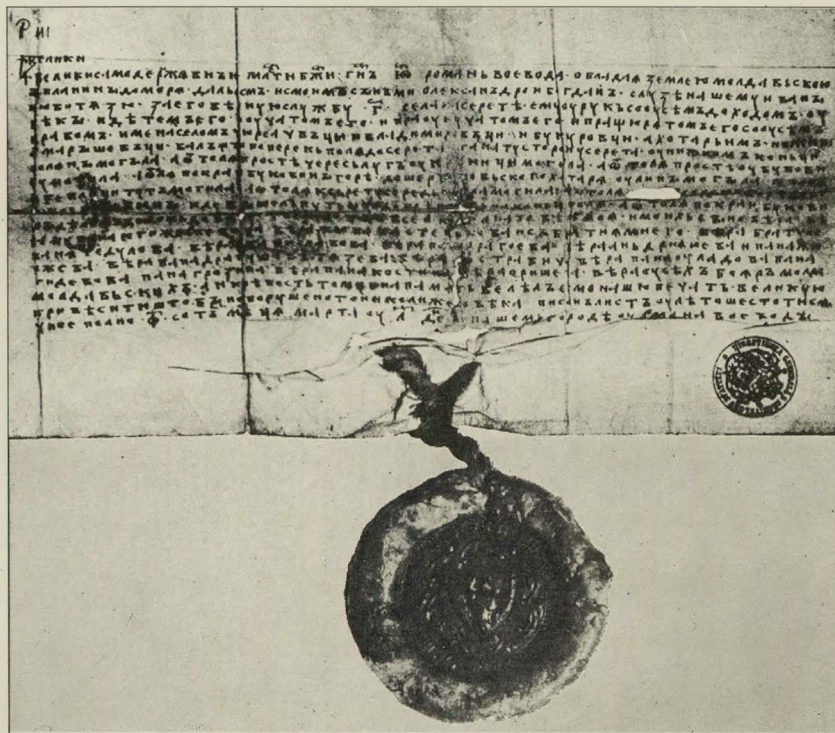

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

REVISTA ARHIVELOR

1-2/2005

Coperta I :

1392 martie 20. Uricul de la Roman Mușat, „voievod stăpânitor al Țării Moldovei din munte până la mare“, prin care acesta dăruiește lui Ivănuș Viteazul, „pentru credincioasă slujbă“, trei sate pe Siret.

Coperta a IV-a :

<1521 iunie 29-30>. Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung către Hanăș Begner, judele Brașovului, despre trecerea trupelor lui Mahamet-beg pe Dunăre în sus.

ISSN 1453 - 1755

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

REVISTA ARHIVELOR

ANUL LXXXII VOL. LXVII

Nr. 1-2/2005

Colegiul de redacție :

Acad. DAN BERINDEI	COSTIN FENEȘAN
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU	VASILE IONAȘ
Membru coresp. al Acad.	CORNELIU-MIHAIL LUNGU
FLORIN CONSTANTINIU	IOANA ALEXANDRA NEGREANU
CONSTANTIN BURAC	TUDOR RĂȚOI
MARCEL-DUMITRU CIUCĂ	DRAGOȘ ȘESAN

Redactor :

MARIA IGNAT

Culegere și tehnoredactare computerizată:

FLORICA BUCUR

SUMAR

STUDII DE ARHIVISTICĂ

MILENA TODORAKOVA – Sistemul Arhivelor din Bulgaria. Istorie și actualitate.....	11
ADRIANA MIRON – Aspecte privind accesul la arhive ale unor organisme internaționale.....	33
BOGDAN BĂDIȚOIU – Reforma în Justiție și consecințele sale asupra Arhivelor (1992-2004)	63
ION VÂRTEJARU – Informatica în sprijinul perfecționării evidenței fondurilor și colecțiilor arhivistice.....	71
DRAGOȘ ȘESAN – Metodologia de întocmire a catalogului manuscriselor.....	77
LOREDANA MARIAN – Utilitatea glosarului ca instrument de informare științifică.....	89

STUDII DE ISTORIE

M.M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU – Căsătorii între turci și creștine ortodoxe în Imperiul Otoman și în Țările Române.....	98
FLORINA MANUELA CONSTANTIN – Aspecte privind domeniul funciar al spătarului Mihai Cantacuzino.....	118
MIHAI SORIN RĂDULESCU – Tărășeștii. Despre o familie boierească puțin cunoscută.....	125
CONSTANȚIU DINULESCU – Aaron Florian, profesor la Universitatea din București. Contribuția sa la organizarea învățământului românesc.....	137
MARIA DOGARU – Informații inedite privind tiparele sigilare și „mașina de sigilat”.....	153
OCTAVIAN DASCĂL – Rolul Sfatului Țării în înfăptuirea Unirii Basarabiei cu România.....	157
MARIA PETRE – Studenți aromâni ai Universității București în prima jumătate a secolului XX.....	165

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

SILVIA VĂTAFU–GĂITAN – Colecția „George Potra”	170
RAFAEL-DORIAN CHELARU – Colecția de microfilme „Vatican”	191
OANA BARBĂLATĂ – Colecția de microfilme „Grecia”	233

IN MEMORIAM

VASILE ARIMIA – Aurelian Sacerdoțeanu, conducător al Arhivelor românești	238
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Centenar Aurel A. Decei	244

CRONICI – RECENZII – INFORMAȚII	249

SOMMAIRE

ÉTUDES D'ARCHIVISTIQUE

MILENA TODORAKOVA – Le système d'Archives en Bulgarie. Histoire et situation actuelle.....	11
ADRIANA MIRON – Considérations sur l'accès aux documents officiels des organismes internationaux.....	33
BOGDAN BĂDIȚOIU – La réforme dans la Justice et ses conséquences sur les Archives (1992-2004).....	63
ION VÂRTEJARU – L'informatisation, support du perfectionnement de la gestion des fonds et des documents d'archives.....	71
DRAGOȘ ȘESAN – La méthodologie d'élaboration du catalogue des manuscrits.....	77
LOREDANA MARIAN – L'utilité du glossaire en tant qu'instrument d'information scientifique.....	89

ÉTUDES D'HISTOIRE

M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU – Les mariages entre turcs et chrétiennes orthodoxes dans l'Empire Ottoman et les Pays Roumain.....	98
FLORINA MANUELA CONSTANTIN – Aspects concernant le domaine foncière du <i>spatar</i> Mihai Cantacuzino.....	118
MIHAI SORIN RĂDULESCU – Les Tartasescu. Une famille nobiliaire méconnue.....	125
CONSTANȚIU DINULESCU – Aaron Florian, professeur à l'Université de Bucarest. Sa contribution à l'organisation de l'enseignement roumain.....	137
MARIA DOGARU – Informations inédites sur les moules à sceaux et sur les "machines à sceaux".....	153
OCTAVIAN DASCĂL – Le rôle du Conseil du Pays dans la réalisation de l'union de la Bessarabie avec la Roumanie.....	157
MARIA PETRE – Les étudiants aroumains de l'Université de Bucarest dans la première moitié du XXème siècle.....	165

PRÉSENTATIONS DE FONDS ET DE COLLECTIONS

SILVIA VĂTAFU-GĂITAN – La collection „George Potra”.....	170
RAFAEL-DORIAN CHELARU – La collection des microfilmes „Vatican”.....	191
OANA BARBĂLATĂ – La collection des microfilmes „La Grèce”.....	233

IN MEMORIAM

VASILE ARIMIA – Aurelian Sacerdoțeanu, directeur des Archives roumaines.....	238
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Centenaire Aurel A. Decei.....	244

CHRONIQUE – INFORMATIONS – COMPTES-RENDUS	249

CONTENTS

ARCHIVISTICS

MILENA TODORAKOVA – The Archives System in Bulgaria. History and Present.....	11
ADRIANA MIRON – Concerns on the Access to the Archives of International Organisations.....	33
BOGDAN BĂDIȚOIU – The Judiciary Reform and its Impact on Archives (1992-2004).....	63
ION VÂRTEJARU – Informatics' Support for the Improvement of the Archival Fonds and Collections' Finding Aids.....	71
DRAGOȘ ȘESAN – Methodology of the Manuscript Catalogue's Creation.....	77
LOREDANA MARIAN – <i>The Glossary's</i> Usefulness as A Finding Aid	89

HISTORY

M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU – Mixed Marriages between Muslim Turkish Men and Orthodox Christian Women in The Ottoman Empire and The Romanian Principalities.....	98
FLORINA MANUELA CONSTANTIN – Concerns on the Knight Michael Cantacuzino's Land.....	118
MIHAI SORIN RĂDULESCU – The Tartashests. About a Hardly Known Aristocratic Family.....	125
CONSTANȚIU DINULESCU – Aaron Florian, A Professor within The University of Bucharest. His Contribution to The Romanian Education System...	137
MARIA DOGARU – Inedited Information Concerning Sealing Prints and Printer.	153
OCTAVIAN DASCĂL – The State Council's Role in The Unification of Bessarabia with Romania.....	157
MARIA PETRE – Aromanian Students within The University of Bucharest in The First Half of the XX ^h Century.....	165

FONDS AND COLLECTIONS

SILVIA VĂTAFU-GĂITAN – The „George Potra” Collection	170
RAFAEL-DORIAN CHELARU – The „Vatican” Microfilm Collection	191
OANA BARBĂLATĂ – The „Greece” Microfilm Collection	233

IN MEMORIAM

VASILE ARIMIA – Aurelian Sacerdoțeanu– The Romanian Archives Leader.....	238
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Aurel A. Decei Centennial.....	244

CHRONICLE–INFORMATION– BOOK REVIEWS

249

INHALT

ARCHIVISTIKSTUDIEN

MILENA TODORAKOVA – Das Archivsystem in Bulgarien. Geschichte und Gegenwart.....	11
ADRIANA MIRON – Aspekte betreffend den Zugang der internationalen Organismen an der Urkunden.....	33
BOGDAN BĂDIȚOIU – Justizreform und ihre Folge im Archiv (1992-2004).....	63
ION VÂRTEJARU – Informatik, Fortschrittmittel der Archivbeständen und Sammlungen.....	71
DRAGOȘ ȘESAN – Zusammenstellungsmethodologie des Handschriftenkatalogs..	77
LOREDANA MARIAN – Die Notwendigkeit des Glossariums als wissenschaftliches Informationsinstrument.....	89

GESCHICHTESTUDIEN

M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU – Heiraten zwischen den Osmanen und den christlichen orthodoxen Frauen im ottomanischen Reich und in der rumänischen Länder.....	98
FLORINA MANUELA CONSTANTIN – Aspekte betreffend den Grundbesitz von Mihai Cantacuzino.....	118
MIHAI SORIN RĂDULESCU – Aaron Florian, Professor an der Universität Bukarest. Sein Beitrag zur Organisation des rumänischen Schulwesens.....	125
CONSTANȚIU DINULESCU – Tărtășeștii. Über eine nicht so bekannte bojarische Familie.....	137
MARIA DOGARU – Unbekannte Informationen über den versiegelten Druck und „die Maschine zu versiegeln“.....	153
OCTAVIAN DASCĂL – Die Rolle des Landrates in der Leistung der Vereinigung des Bessarabiens mit Rumänien.....	157
MARIA PETRE – Rumänische Studenten der Universität Bukarest in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts.....	165

ARCHIVBESTÄNDE UND SAMMLUNGENVORSTELUNGEN

SILVIA VĂTAFU-GĂITAN – Die Sammlung „George Potra”.....	170
RAFAEL-DORIAN CHELARU – Die Mikrofilmsammlung „Vatican”	191
OANA BARBĂLATĂ – Die Mikrofilmsammlung „Griechenland”.....	233

IN MEMORIAM

VASILE ARIMIA – Aurelian Sacerdoțeanu, Direktor des rumänischen Staatsarchivs.....	238
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Hundertjahrfeier Aurel A. Decei.....	244

CHRONIK -BUCHBESPRECHUNGEN-INFORMATIONEN 249

Sistemul Arhivelor din Bulgaria. Istorie și actualitate*

MILENA TODORAKOVA

Modelul actual al sistemului arhivistic din Republica Bulgară s-a constituit pe parcursul mai multor decenii și reprezintă expresia, pe de-o parte, a propriilor sale aspirații și tradiții, iar, pe de altă parte, a unei viziuni permanent deschisă către modelele clasice ale Arhivelor europene și către realizările acestora. Condițiile de instituționalizare a arhivisticii s-au creat relativ târziu – puțin după restaurarea statului bulgar, în 1878, fără ca această întârziere să aducă vreun prejudiciu. Începuturile se situează în timpul Guvernului provizoriu rusesc, aproximativ în același timp cu crearea aparatului administrativ al Statului. Către sfârșitul anului 1878, s-a inaugurat la Sofia Biblioteca Națională, a cărei misiune era nu doar colectarea tuturor cărților scrise de autori bulgari, a celor scrise în străinătate, referitoare la Bulgaria și Peninsula Balcanică, a operelor clasice din domeniul literaturii și științei, dar și, în egală măsură, „a manuscriselor bulgare vechi și contemporane” și a tipăriturilor vechi. Astfel, de la apariția sa, Biblioteca a îndeplinit funcțiile unei Arhive naționale istorice.

Considerând ca „antichități” toate materialele documentare datând din epoca anterioară Eliberării, numite în acești ani „Arhive istorice”, Statul bulgar creează garanții legislative pentru salvagardarea lor și asigură mijloacele financiare pentru trimiterea de misiuni de cercetare, pentru achiziții etc. Toate „documentele istorice” moștenite sau descoperite pe teritoriul bulgar trebuie să fie transferate la Biblioteca Națională. Alături de manuscrisele și tipăriturile vechi¹, sunt adunate aici manuscrisele și cărțile de origine otomană care formează astfel cea de-a doua colecție importantă de documente, organizată mai târziu în cadrul Departamentului oriental. Acestea sunt materiale preluate în urma funcționării autorității de stat turce până la Eliberare – cancelariile guvernamentale, instituțiile militare, tribunalele de *șeria*² sau persoane fizice. Primele preluări mai importante au fost

---

*Studiul, trimis spre publicare de doamna Milena Todorakova, doctor în științe, expert-șef în cadrul Direcției Generale ale Arhivelor din Bulgaria, a fost tradus din limba franceză de colega noastră Alina Pavelescu.

¹ Ritmul de creștere al acestei colecții este ilustrat de următoarele date statistice: în 1882, numărul manuscriselor păstrate la Bibliotecă era de 12; în 1890, de 95; în 1910, de 640; în 1921, de 964; în 1929, de 1182 manuscrise. Vezi B. Tsonev, *Liste des manuscrits et des incunables à la Bibliothèque Nationale de Sofia*, V.1 1910, 555 p.; V.2 1923, 552 p.

² Instituții religioase (n.a.)

documentele sandjaciurilor³ de Sofia și Vidin, din biblioteca *vakif*-ului⁴ condus de Husref, pașa de Samokov, și din biblioteca lui Osman Pazvantoglu din Vidin. De atunci, moscheele turcești și *tekes*-urile⁵ din întreaga țară au trimis cărți, manuscrise și documente.⁶

O creștere semnificativă a cantității de documente otomane, conservate în cadrul Departamentului oriental, datează din 1931, acestea ajungând să constituie unul dintre cele mai importante fonduri de arhivă europene. Ca urmare a unei selecționări a vechilor documente turcești de la Constantinopol, o însemnată cantitate de materiale este înlăturată, considerată ca fiind fără valoare și vândută ca deșeuri. Câteva vagoane sunt cumpărate de fabricile bulgărești de papetărie de la Kostenetz și Kniajevo. În scopul de a le reda istoriografiei bulgare și europene, Guvernul bulgar a cumpărat aceste documente, reușind să împiedice distrugerea lor.⁷

Problema națională, încă dominantă în dezvoltarea socio-politică a Bulgariei către sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX, a menținut treaz interesul față de epoca Renașterii recente, față de luptele pentru eliberare și unitate națională, ca și față de documentele ilustrând această tematică. Biblioteca Națională din Sofia cercetează cu determinare, intră în posesia, prin donație sau cumpărare, unor documente disperate sau din fonduri publice, ori private, constituind treptat, în decursul anilor, cea mai bogată colecție, la nivel național, de documente istorice. Aici sunt predate documentele diferitelor organizații educative, culturale și comerciale, ale savanților, militanților revoluționari și corifeilor Renașterii bulgare. În același timp, la inițiativa unei întregi pleiade de oameni politici, mai ales a celor care au participat la luptele de eliberare a Bulgariei, ca Zahari Stoianov, Stoian Zaimov, Nicola Obretenov, Dimitar Gorov, Ivan Drasov, ori datorită interesului profesional al cercetătorilor (Ivan Șismanov, D.T. Strașmirov etc.), al organizațiilor cetățenești, al organizațiilor culturale și al comitetelor de redacție (Comitetul „Rege Eliberator”, Colecția de folclor, știință și literatură, Comitetul Poporului „Vassili Levski”, biblioteci, cămine culturale etc.), moștenirea documentară a Renașterii bulgare face obiectul

³ Unitate administrativă (n.a.)

⁴ Unitate administrativă autonomă, specifică regiunii Dobrogei (nota redacției)

⁵ Schituri de derviși (n.a.)

⁶ Vezi V. Todorov-Hindalov, Departamentul oriental – „Anuarul Bibliotecii Naționale din Sofia”, 1941; N. Popov, Departamentul oriental al BNVK – „Buletinul BNVK”, număr jubiliar, Sofia, 1956; S. Ivanova, *L'histoire et situation actuelle de la collection de sinjili au Département oriental de la BNCM*, IDA, nr. 74, p. 3-31.

⁷ Vezi M. Todorakova, *Problèmes fondamentaux au cours de la recherche et de la publication de documents sur l'histoire bulgare aux Archives de Constantinople. 1878-1944*, IDA, nr. 68, 1994, p. 5-26; M. Todorakova, *Recherche et publication de documents ottomans sur l'instruction et le procès contre Vassil Levski*, în *La révolution nationale, l'oeuvre de Vassil Levski et la libération de la Bulgarie*, Sofia, 1998, p. 222-241.

nu doar al unor cercetări sistematice, ci și al popularizării. Ca urmare, alături de Biblioteca Națională din Sofia, sunt create treptat colecții pe lângă Biblioteca Națională din Plovdiv, Academia de Științe bulgară, Sfântul Sinod al Bisericii ortodoxe bulgare etc. În 1903, pe lângă Muzeul Național din Sofia, sunt constituite Arhivele specializate ale Renașterii bulgare, având ca misiune să „adune într-o singură locație și să ordoneze tot ceea ce are legătură cu viața spirituală a bulgarilor în secolele XVIII-XIX, pentru ca Renașterea bulgară să poată fi studiată în profunzime, pe baza materialelor adunate”. În 1908, aceste documente trec la Muzeul Etnografic Național. Păstrarea descentralizată a documentelor istorice astfel constituite are ca bază principalele acte legislative elaborate în acei ani: Legea Educației Naționale din 1909 și Legea cu privire la antichități, din 1911.⁸

O tendință inversă, de centralizare instituțională, are loc în perioada Primului Război Mondial. Modificările aduse Legii Educației Naționale în 1921⁹ prevedeau crearea Diviziei Arhivelor pe lângă Biblioteca Națională din Sofia, ale cărei atribuții sunt considerabil lărgite, din punct de vedere cronologic și tematic: „colectarea și păstrarea tuturor documentelor având legătură cu trecutul Bulgariei”, inclusiv a Arhivelor Renașterii de la Muzeul Etnografic Bulgar și așa-numitele „arhive guvernamentale”, adică acele documente devenite nefolositoare pentru lucrările curente ale instituțiilor ce funcționau începând din 1878, arhivele private ale oamenilor politici bulgari, ale personalităților publice, personalităților din domeniul cultural etc., ale scriitorilor clasici și anumite materiale de importanță istorică.

Contrar interesului față de trecutul mai mult sau mai puțin îndepărtat, lipsește, se pare, în general, în sânul administrației publice și al societății, sentimentul de istoricitate față de timpul prezent sau față de trecutul mai apropiat. Iar dacă preluarea și păstrarea „documentelor istorice” sunt legal reglementate și instituționalizate la nivel național, grija pentru „arhivele guvernamentale” (adică pentru documentele organelor și instituțiilor de stat aflate în activitate) își găsește cu greu o soluție completă și adecvată nevoilor și exigențelor. Această situație a încetinit, prin comparație cu dezvoltarea arhivisticii europene, crearea în Bulgaria a unui tip de sistem arhivistic contemporan, legat de convingerea că arhivele nu sunt doar depozite ale istoriei, identității naționale și culturale, ci și documente

---

⁸ „Arhiva Ministerului Educației Naționale”, 1909, an I, cartea I, p. 2-127; „Jurnalul Oficial”, nr. 37 din 18.02.1911. În Legea Educației Naționale din 1909, obiectivele Muzeului Etnografic Național sunt stipulate după cum urmează: „să colecteze și să păstreze toate documentele care au orice fel de legătură cu istoria renașterii bulgare” și „să colecteze și să copieze toate documentele de acest fel aflate în străinătate”.

⁹ Sursele fundamentale pentru istoricul Arhivelor bulgare până la cel de-al Doilea Război Mondial sunt publicate de K. Antchova, M. Piskova și M. Todorakova, în culegerea *Arhiva Arhivelor bulgare*, Sofia, 2003, 676 p.

referitoare la administrația publică și municipală în exercițiu. Trebuie luat în considerare, cu siguranță, impactul unui întreg complex de cauze: prezența unor importante priorități socio-politice și naționale în timpul primilor ani de după Eliberare; lunga întrerupere a tradiției etatiste; lipsa unor funcționari calificați în administrație, lipsa experienței de gestionare și, nu mai puțin, lipsa resurselor financiare. Toate aceste cauze au lăsat în sarcina viitorului crearea „Arhivelor Statului”, pentru transferarea „documentelor guvernamentale”, prețioase din punct de vedere istoric. În timpul Principatului Bulgariei, conservarea lor permanentă în cadrul instituțiilor administrative continuă să se facă multă vreme de o manieră descentralizată. Prin acte normative interne (legi cu privire la statute și regulamente de ordine interioară), fiecare instituție își reglementează activitatea arhivistică și stabilește o procedură de creare și de circulație a documentelor proprii. Se constituie servicii de arhive specializate, iar pe lângă anumite organe ale autorității centrale (Cancelaria Regală, Adunarea Națională, Ministerul Justiției, Ministerul Finanțelor, Curtea Superioară de Conturi, Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul Cultelor, Ministerul de Interne etc.) se constituie și servicii de arhive generale.¹⁰

Nu lipsesc tentativele de a adopta un regulament unitar și valabil pentru toate instituțiile publice, cu privire la modalitățile de selecționare a arhivelor scoase din uz și de conservare a documentelor prețioase. Cu scopul de a cunoaște experiența europeană în domeniul Arhivelor, Consiliul de Miniștri a numit, în 1894 și 1901, comisii speciale care au recomandat în mod categoric adoptarea unei legislații arhivistice specializate în Bulgaria și crearea Arhivelor Naționale, pentru a păstra arhivele guvernamentale de valoare deosebită.¹¹ Opinia legislativului a fost analoagă. Membrii comisiei parlamentare aleasă în scopul de a elabora statutele funcționarilor, după ce au comparat situația arhivisticii din Bulgaria cu aceea din Franța, Germania, Italia, România și din alte state europene, au propus Adunării Naționale adoptarea unei Legi a Arhivelor, iar Consiliului de Miniștri, organizarea Arhivelor Naționale, cărora să le fie transmise, pe o perioadă determinată, „toate documentele semnificative, având o importanță istorică și o anumită valoare”. Trebuia să fie transmise, în egală măsură, colecțiile de arhive din perioada de dinaintea Eliberării, răspândite pe la diverse instituții publice, biblioteci și muzee, și care fuseseră declarate proprietate a statului. Propunerea comisiei prevedea constituirea de Arhive departamentale, la fața locului, pe lângă municipalități și comune, după modelul Arhivelor centrale.¹²

¹⁰ În 1912, la inițiativa guvernatorului Băncii Naționale a Bulgariei, Hristo Tchiakalov, este tradus în limba bulgară și publicat *Manualul de ordonare și descriere arhivistică* al dr. S. Müller, dr. J.A. Feith și dr. R. Fruin Th. Az.

¹¹ ACE, F. 242 k, inv. I, a.e. 244: a.e. 1693.

¹² A se vedea *Raportul supus celei de-a 14-a Adunări Naționale de către comisia parlamentară numită pentru elaborarea statutelor funcționarilor*, vol. II. După

Problema realizării în Bulgaria a unui sistem de arhive adaptat realităților contemporane a fost periodic reluată, dar, de-a lungul celui de-al doilea deceniu al secolului XX, țara a traversat trei războaie, urmate de o criză economică și de instabilitate politică internă, ceea ce au condus la amânarea pentru un viitor nedeterminat a ideii de creare a unei instituții de Arhive specializată. Creșterea considerabilă a cantității de documente administrative aflate la instituțiile publice pune, totuși, problema unei decizii definitive asupra destinului lor ulterior. Executivul și Legislativul au tranșat această problemă printr-o decizie temporară – examinarea minuțioasă a documentelor de către comisii create pe lângă ministere, transmiterea arhivelor cu valoare istorică spre Divizia Arhivelor de la Biblioteca Națională, creată în 1924, și distrugerea celorlalte documente. Această prevedere apare cu regularitate în toate hotărârile Consiliului de Miniștri (1926, 1932, 1934, 1939, 1942) având ca obiectiv selecționarea și eliminarea arhivelor instituțiilor publice și arhivelor comunale. Din acei ani datează cele mai mari preluări de arhive guvernamentale la Biblioteca Națională, și totuși, în 1926, numărul lor nu depășea cifra de 80.000 de unități documentare, cea mai mare parte a documentelor rămânând la instituțiile publice. Biblioteca nu dispunea de spații de conservare, personal sau mijloace financiare suficiente pentru realizarea misiunii sale esențiale, aceea de depozit național de carte. În atare circumstanțe, Divizia Arhivelor și-a restrâns eforturile până la introducerea unor reguli precise, care să facă posibilă selecționarea corectă și eficientă a documentelor destinate conservării permanente, după 25 de ani de la crearea lor. Un regulament distinct, făcând parte din Regulamentul Bibliotecii Naționale adoptat în 1926, a fost elaborat în scopul de a controla preluarea la Biblioteca Națională a documentelor istorice provenind de la instituții publice (Stat, municipalități și comune).

Pentru a împiedica distrugerea documentelor importante aflate în uzul curent, Ministerul Educației Publice a numit, în 1934, o Comisie pentru elaborarea de instrucțiuni speciale. Din ea au făcut parte savanți și experți iluștri, provenind de la Academia Bulgară de Științe, Universitatea din Sofia și Biblioteca Națională – prof. Spiridon Kazandjiev, prof. Gavril Katsarov, prof. Stoyan Romanski, prof. Petar Mutaftchiev și Konstantin Mutafov. Îndeplinindu-și misiunea cu responsabilitate și profesionalism, membrii Comisiei au prezentat, la 28 mai 1935, raportul final, în care au reluat recomandarea tradițională de a se adopta o legislație arhivistică specializată și de a se constitui „Arhivele Statului” și au adăugat liste, întocmite de către Comisie, cu documente valoroase aflate la diverse ministere și

---

Primul Război Mondial, în 1923, cu ocazia dezbaterilor la nivelul Executivului, ministrul Educației, St. Omartchevski, a aprobat propunerea de creare a Arhivelor Statului, dar evenimentele politice ulterioare au împiedicat realizarea acestei decizii ministeriale.

care erau destinate conservării obligatorii. În deceniul care a urmat, aceste liste au fost utilizate ca instrument fundamental de metodologie arhivistică.¹³

Ideea de a crea Arhivele Statului devenise deja publică, ieșind din cercul restrâns al administratorilor și al specialiștilor interesați. În dorința de a obține simpatia și sprijinul opiniei publice, această idee a fost popularizată în presa de mare tiraj și în cea științifică și a fost îmbrățișată de instanțele științifice cu cea mai mare autoritate: Academia Bulgară de Științe, Asociația de Istorie etc., ca și de personalități publice, ca U. Trifonov, T. Borov, T. Vassiliov etc.¹⁴ În ciuda acestui fapt, Bulgaria era, după cel de-al Doilea Război Mondial, aproape singura țară europeană care nu avea o instituție a Arhivelor Statului. Devenite conștiente de acest fapt, organele guvernamentale și de partid au luat, la începutul anilor '50, măsuri de organizare rapidă. Pregătirea documentelor normative necesare în domeniul arhivisticii a fost încredințată unei comisii formate din celebrități din domeniul dreptului, literaturii, arhivisticii, dar și unor specialiști din Ministerul de Interne: Dimitar Kossev, istoric; Panayot Topalov, directorul Muzeului Mișcării Revoluționare; Kostadina Kalaydjieva, șefa sectorului „Biblioteci” din Ministerul Artelor și Culturii; Radoslav Radev, asistent în Drept constituțional la Universitatea din Sofia; Elena Savova, directoarea bibliotecii Academiei Bulgare de Științe; Anguel Tochkov, scriitor; Iordan Stefanov, șeful departamentului „Secretariat” din Ministerul de Interne și Ivan Tchoukov, șef de departament în Ministerul de Interne. În calitate de consultant, a venit în Bulgaria Nikolai Ivanovici Prokopenko, adjunct în Direcția Generală a Arhivelor din URSS.¹⁵ Punctul final al unei activități asidue pe durata a două luni l-a reprezentat promulgarea, la 10 octombrie 1951, a Decretului nr. 515 al Prezidiului Adunării Naționale, pentru crearea Fondului Arhivistic de Stat (FAS) al Republicii Populare Bulgare. Acesta a fost primul act legislativ, fondator al principiilor generale de organizare statală a arhivisticii în Bulgaria, reglementând principiile de constituire și de aplicare a conceptului de FAS, structura și competența organelor de administrare a acestuia, regulile de lucru cu documentele, termenele de conservare etc. Ziua de 10 octombrie, data promulgării Decretului nr. 515, este

¹³ Raportul lui St. Kazandjiev, St. Romanski, G. Katsarov, P. Mutaftchiev și K. Mutafov, adresat Consiliului de Miniștri (ACE, F. 177 k, inv. 2, a.e. 814).

¹⁴ Toma Vassiliov, *Chestiunea arhivelor istorice*, în „Revista Juridică”, 1925, nr. 5-6, S. 157; S. Bobtchev, *Pentru Arhivele generale ale Statului în Regatul bulgar*, în „Revista Juridică”, an XXVIII, 1927, nr. 7-8, p. 289-295; U. Trifonov, *Cum îți distrugi istoria pregătind aniversări*, în revista „Mir”, nr. 8649, 30 aprilie 1929; T. Borov, *Despre arhivele noastre*, în „Otets Paissi”, 1931, nr. 11-12.

¹⁵ ACE, F. 540, inv. 1, a.e. 3. A se vedea M. Todorakova, Elena Savova, *Crearea Arhivelor Statului în Bulgaria*, în *O viață printre cărți. Volum omagial în onoarea aniversării a 85 de ani ai prof. dr. Elena Savova*, Sofia, 2004, p. 339-346.

sărbătorită anual ca „Ziua arhivistului” și reprezintă o dată crucială în istoria Arhivelor bulgare.

Din punct de vedere structural, organizatoric, bugetar și al personalului, sistemul Arhivelor începe să se edifice o dată cu Hotărârea ministerială nr. 344, din 18 aprilie 1952. Acest din urmă act aproba Regulamentul Direcției Arhivelor și stabilea amănuntele concrete referitoare la organizarea, funcționarea și profilul Arhivelor Statului.¹⁶ Ideea îndelung urmărită a creării Arhivelor Statului prindea, în sfârșit, o formă concretă.

Legislația arhivistică din Bulgaria a fost îmbunătățită prin adoptarea, în 1974, a Legii cu privire la Fondul Arhivelor Statului și a Regulamentului privind aplicarea sa, iar în 1987, a Legii pentru amendarea și modificarea legii cu privire la FAS. Sarcinile și competențele organelor de Arhivă, ca și organizarea, gestiunea și activitatea lor au fost astfel mai bine precizate. Copiile documentelor referitoare la istoria bulgară, provenite din Arhive străine, ca și tipurile speciale de documente au fost, de asemenea, incluse în FAS.¹⁷

Direcția Generală a Arhivelor, constituită în 1951, a traversat, pe parcursul integrării sale în aparatul de stat, mai multe reorganizări, de-a lungul deceniilor ce au urmat, ceea ce a determinat modificări ale titulaturii, statutului și subordonării sale. Constituită, mai întâi, în subordinea Ministerului de Interne, ea a trecut succesiv sub tutela Ministerului Educației și Culturii (1961), a Comitetului pentru Artă și Cultură (1963), a Ministerului Informației și Comunicațiilor (în 1971, ocazie cu care devine Direcția Centrală a Arhivelor) și, începând din 1976, în subordinea Consiliului de Miniștri, sub titulatura de Direcția Generală a Arhivelor.¹⁸

Două sunt principiile fundamentale care au stat la baza constituirii sistemului național de Arhive în Bulgaria: centralizarea moștenirii documentare și unitatea și integritatea fondurilor arhivistice. Repartizarea FAS la diferitele

---

¹⁶ *Culegere de acte normative cu privire la arhivistica Republicii Populare Bulgare*, Sofia, 1978, 119 p.

¹⁷ „Jurnalul Oficial”, nr. 54, din 12.07.1974; nr. 55, 1987. Aceste schimbări legislative prevedeau o creștere a atribuțiilor conducătorilor de instituții și organizații în conservarea documentelor deregistrată și a arhivelor curente, funcția metodologică și de control a Arhivelor Statului, înregistrarea obligatorie a tuturor documentelor de importanță istorică în Fișierul central al fondurilor etc. S-au creat condiții pentru o interacționare mai bună între Arhivele Statului și creatorii de arhive. Au fost create garanții pentru centralizarea arhivelor, pentru păstrarea integrității fondurilor și a colecțiilor de arhive, s-au creat oportunități pentru mărirea FAS prin achiziționarea de documente private.

¹⁸ Din 1992, DGA, CAS și AS Sofia se găsesc în aceeași clădire din centrul Sofiei, pe strada Moskovska, nr. 5. Pentru informații suplimentare, vezi www.archives.government.bg

structuri organizatorice și constituirea componentelor sistemului s-au făcut, în primul rând, potrivit importanței lor naționale sau locale. Au fost create pe această bază două niveluri verticale ale Arhivelor Naționale: centrale și locale (departamentale). Din punct de vedere cronologic, luând ca limită data de 9 septembrie, în 1952 au fost create două Arhive centrale: Arhivele Centrale Istorice de Stat (ACIS, cuprinzând documentele create de la Eliberare până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial) și Arhivele Centrale de Stat ale Republicii Populare Bulgare (ACS ale RPB, cuprinzând documentele create după cel de-al Doilea Război Mondial), respectiv câte două secțiuni în cadrul fiecărei unități a Arhivelor departamentale. Având ca rațiune de a fi modalitățile specifice de creare a documentelor, de la 1 ianuarie 1974 funcționează și Arhivele Centrale Tehnice de Stat (ACTS), cuprinzând documente științifice și tehnice, de importanță națională, create după 1944 și care nu mai au o importanță practică. Pentru prelucrarea acestui tip de arhive, au fost create compartimente tehnice pe lângă Arhivele departamentale.

Structurarea rețelei Arhivelor departamentale corespunde geografiei administrative a teritoriului bulgar: în 1952, Arhive departamentale s-au constituit în centrele administrative existente – Blagoevgrad, Burgas, Șumen, Haskovo, Pleven, Plovdiv, Ruse, Stara Zagora, Sofia, Varna, Veliko Târnovo și Vratsa. Ca urmare a modificărilor administrativ-teritoriale, în 1959 au fost create Arhive departamentale la Gabrovo, Pernik, Sliven și Yambol, iar în anul următor, 1960, la Dobrich (Tolbuhin), Kardjali, Lovetch, Pazardjik și Vidin. Acest proces s-a încheiat definitiv în 1963, prin crearea de Arhive în ultimele șase departamente – Kustendil, Montana (Mihailovgrad), Razgrad, Silistra, Smolian și Targoviște. În acest mod au fost create, succesiv, 29 de Arhive departamentale, având inițial o dublă subordonare: din punct de vedere metodologic, către Direcția Generală a Arhivelor, iar din punct de vedere administrativ, bugetar și al personalului, către Consiliile populare departamentale.

În ciuda faptului că sistemul arhivistic existent era deja centralizat, datorită importanței lor politice și administrative restrânse, anumite centre și servicii de Arhive și-au păstrat un statut relativ autonom față de Direcția Generală a Arhivelor, organ responsabil cu gestionarea FAS. Prin tradiție, gestiunea documentelor de arhivă anterioare Eliberării a rămas în afara structurilor administrative. Centrul de manuscrise și documente, reunind colecțiile de arhive și de tipărituri vechi de la Biblioteca Națională „Sfinții Chiril și Metodiu”, a obținut statutul de Arhive Centrale de Stat pentru documentare și a funcționat, în perioada de dinaintea instaurării Celui de-al treilea Stat bulgar, în structura și sub tutela Bibliotecii. Ministerele de Interne, al Afacerilor Externe și al Apărării, ale căror documente create înainte de 1944 au fost predate la A[rhiva] C[entrală] I[storică] de S[tat], au reușit să își păstreze, pentru serviciile lor de Arhivă, statutul de „Arhive administrative cu păstrarea permanentă a documentelor”. Arhivarea documentelor

specifice de importanță națională, cum sunt documentele fotografice, sonore, cinematografice etc., erau gestionate de către instituțiile respective – Televiziunea națională bulgară, Radioul național bulgar, Agenția națională a fotografiilor etc.

Încă de la crearea Arhivelor Statului, în baza deciziei Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar din 1946, au fost constituite Arhivele partidului, având ca misiune colectarea tuturor documentelor de partid, dar și manuscrise, scrisori, note, tipărituri, fotografii etc. referitoare la istoria partidului [comunist]. Aceste Arhive sunt reformate în 1949, sub denumirea de Arhivele centrale ale partidului, în scopul de a colecta, prelucra și păstra documente ale CC al PCB. În anii care au urmat s-a constituit o rețea completă de Arhive departamentale ale partidului, paralelă sistemului Arhivelor Statului. Această rețea gestiona documentele organelor locale ale partidului, ale organizațiilor și ale oamenilor politici. Dezvoltarea acestei rețele a Arhivelor partidului s-a făcut în mod autonom, independent de Direcția Generală a Arhivelor, atât din punct de vedere administrativ, cât și metodic.

În procesul de integrare în organele guvernamentale, încă de la crearea sa, acum 50 de ani, Direcția Generală a Arhivelor și-a schimbat de nenumărate ori locul și rolul în sistem, ca și numele, statutul și instituția tutelară. Inevitabil, reformele socio-politice de la sfârșitul secolului XX au influențat și determinat, în mod direct sau indirect, reformarea sistemului Arhivelor. Dar, cu toate că unele idei radicale au fost puse în discuție în ultimii 15 ani, nimeni nu a pus nici un moment sub semnul întrebării existența, autonomia administrativă relativă și competențele Direcției. Legislația în vigoare la începutul secolului XXI prevede pentru Direcția Generală a Arhivelor statutul de Agenție de Stat subordonată direct Consiliului de Miniștri. Ea își îndeplinește atribuțiile în conformitate cu Legea Fondului Arhivistic de Stat, Regulamentul cu privire la DGA, din 2 mai 2000, și alte acte normative care reglementează activitatea administrației publice, păstrându-și, totodată, nivelul și specificul competențelor sale – instituție îndrumătoare a activității arhivistice la nivel național și organ al puterii executive, responsabil de păstrarea documentelor istoriei bulgare. Această stabilitate se datorează, în primul rând, faptului că, spre sfârșitul anilor '80, Arhivele aveau deja autoritate profesională, o tradiție istorică și o importantă experiență practică. Autoritatea de stat și societatea percep Direcția Generală a Arhivelor drept un organ guvernamental important, dar și ca pe o instituție culturală fundamentală – o parte incontestabilă a structurilor indispensabile pentru menținerea Statului și a identității naționale. Nu trebuie subestimată realitatea de drept că Direcția Arhivelor Statului a fost constituită în baza unei legi speciale, iar statutul său nu poate fi modificat prin proceduri și acte relevând dintr-o instanță inferioară puterii legislative, ceea ce o face mai puțin dependentă de schimbările de viziune politică și managerială.

Mult mai dinamică, din punct de vedere structural, administrativ, al managementului cadrelor, este dezvoltarea internă a Arhivelor Statului. În condiții socio-politice fluide și foarte schimbătoare, au fost efectuate câteva reorganizări succesive, care au condus la lichidarea anumitor segmente și la crearea altora noi, modificând nivelul ierarhic și de subordonare al acestora. Reformele au început în 1990, prin restructurarea personalului, datorită puternicei presiuni exercitate, pe de-o parte, de către comunitatea arhivistică, iar, pe de altă parte, de așteptările opiniei publice în direcția reducerii birocrăției și garantării accesului public la Arhive. Ca urmare a deciziei Consiliului de Miniștri din 9 iulie 1991, Institutul de Studii Bulgare de la Viena ieșea din subordinea Ministerului Afacerilor Externe și trecea direct sub tutela Direcției Generale a Arhivelor.

La 30 decembrie 1992, a fost adoptată Hotărârea ministerială nr. 268, care trasează în mod clar și durabil tendința de centralizare instituțională. Prin această din urmă hotărâre, se renunță la grupurile de specialiști, iar cele trei instituții centrale: Arhiva Centrală Istorică de Stat, Arhiva Centrală de Stat a RPB și Arhiva Centrală Tehnică de Stat sunt reformate și unificate în cadrul Arhivelor Centrale de Stat. Dubla subordonare a celor 27 de centre de Arhivă regionale (care, până la acea dată, erau direcții ale Arhivelor Statului pe lângă Consiliile departamentale) a fost, de asemenea, eliminată, iar acestea au trecut sub conducerea Direcției Generale a Arhivelor. Ultima organizare interioară datează din anul 2000, fiind inițiată prin noile legi cu privire la administrație și funcția publică. De la acea dată, Direcția Generală a Arhivelor funcționează, nu ca unitate directoare a sistemului, ci în calitate de Agenție de Stat, din a cărei structură fac parte cele două Arhive centrale și cele 27 de Arhive departamentale.

Trasarea istoricului Arhivelor Statului din Bulgaria conduce la concluzia unei continuități în evoluție și dezvoltare, cu atât mai mult cu cât, de la crearea lor, acestea s-au constituit într-un sistem strict centralizat. În același timp, procesul de centralizare instituțională din ultimii ani nu se limitează la a rămâne închis în interiorul sistemului. El se realizează de manieră orizontală, prin integrarea altor Arhive în Direcția Generală a Arhivelor, căreia până acum îi erau subordonate din punct de vedere metodologic, acționând, în fapt, ca unități autonome și relativ independente. O parte dintre aceste Arhive și-au păstrat organizarea structurală la nivel de direcție, așa cum este cazul Arhivelor Centrale Militare, de la Veliko Târnovo, transferate, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri din 21 decembrie 1999, de la Ministerul Apărării la Direcția Generală a Arhivelor.¹⁹

O altă modalitate o reprezintă soluția încetării existenței structurilor arhivistice autonome, prin preluarea fondurilor lor documentare de către Arhivele Statului din cadrul DGA, păstrând, totodată, pentru fondurile acestor structuri arhivistice, integritatea specifică. Un astfel de exemplu îl constituie fosta rețea

---

¹⁹ „Jurnalul Oficial”, nr. 112, din 23.12.1999.

paralelă a Arhivelor centrale și locale ale Partidului Comunist Bulgar. La început, în baza unei convenții politice încheiate la 3 ianuarie 1991, a fost elaborată Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 127, din 4 iulie 1991²⁰, care stipula închiderea Arhivelor centrale de partid ale CC al PCB și a Arhivelor locale de partid, fondul documentar al acestora fiind transferat spre păstrare permanentă la Arhivele Statului, centrale și departamentale. Depinzând într-o foarte mare măsură de conjunctura politică, acest proces a durat doi ani și jumătate, încheindu-se prin semnarea, la 8 iulie 1993, a unui acord între Direcția Generală a Arhivelor și Consiliul Superior al Partidului Socialist Bulgar.

O altă parte importantă a Fondului Arhivistic de Stat, consolidat în cadrul Direcției Generale a Arhivelor, o reprezintă documentele fotografice ale Agenției Fotografice Naționale (Arhivele Fotografice ale Statului) și ale celor 27 de filiale ale acesteia. Aceste documente au fost predate Arhivei Centrale de Stat și Arhivelor departamentale în cursul anilor 1999-2000, după privatizarea societății „Fotografia bulgară”. E vorba de aproximativ 6 milioane de cadre alb-negru și de 800.000 de cadre color, immortalizând imaginea unor evenimente istorice și figurile personalităților din domeniile politic, economic și cultural, din a doua jumătate a secolului XX.

La prima vedere, ar putea părea illogic că un sistem de Arhive evoluează către un model centralizat de organizare administrativă, în condițiile democratizării întregii vieți sociale și politice. Dacă în anumite cazuri punctuale, adică în mod parțial, acest fapt se poate explica prin voința politică, eficacitatea economică sau viziunea managerială a unuia sau altuia dintre conducătorii Direcției, în general, acest proces are o determinare obiectivă, ca mod de supraviețuire, ca necesitate de a întări și mobiliza resursele administrative, financiare și umane într-un mediu social-politic dinamic și, uneori, în condiții economice dezastruoase.

Structura Direcției Generale a Arhivelor de pe lângă Consiliul de Miniștri

La ora actuală, Arhiva Centrală de Stat, Arhiva Centrală Militară, de la Veliko Târnovo, și cele 27 de Arhive teritoriale de Stat funcționează ca direcții specializate în cadrul Direcției Generale a Arhivelor. Datorită modificării frecvente a efectivelor (mutări și reduceri), a reînnoirii naturale a personalului sau a abandonării posturilor de către specialiștii aflați în căutarea unor slujbe mai prestigioase și mai bine remunerate, numărul angajaților din sistemul arhivistic s-a redus la 570 de persoane (111 dintre acestea fac parte din administrația generală, iar 459, din administrația specială), 337 dintre acestea lucrând la cele 27 Arhive regionale. Sub tutela directă a Direcției Generale a Arhivelor se aflau, la 1 ianuarie

---

²⁰ „Jurnalul Oficial”, nr. 55, din 12.07.1991.

2004, 88.288 de fonduri publice și private, 22.653 dintre acestea fiind publice, 146 personale și 1053 de fonduri neinventariate, provenind din fostele Arhive ale partidului.

Într-o perspectivă istorică, Arhivele Centrale de Stat, prin competențele lor și prin fondul documentar pe care îl gestionează, sunt succesoarele celor trei Arhive Centrale de Stat (Arhiva Centrală Istorică a Statului, Arhiva Centrală a Statului a RPB și Arhiva Centrală Tehnică a Statului), ale Arhivei Centrale a CC al PCB și ale Arhivelor Fotografice ale Statului. O dată cu consolidarea fondului documentar, se urmărește păstrarea unei unități a fondurilor, în raport cu organizarea inițială a acestora și scanarea fondurilor existente. Pentru a evita dublarea codurilor de identificare a fondurilor în rețeaua informatizată, a fost adoptat un sistem de identificare alfabetică: pentru fondurile vechii Arhive Centrale Istoric de Stat – litera „K”, pentru fondurile Arhivei Centrale Tehnice de Stat – litera „A”, pentru fondurile Arhivei Centrale a CC al PCB – „B”. De exemplu: F.3 corespunde fondurilor Societății miniere bulgare „Viitorul” (din fosta Arhivă Centrală de Stat a RPB), F. 3 K corespunde Institutului Monarhic (din fosta Arhivă Centrală Istorică de Stat), F.3 A – Institutului de Mașini Metalurgice (din fosta Arhivă Centrală Tehnică de Stat), iar F.3 B – preotului Andrei Ignatov Ivanov (fonduri personale provenind din fostele Arhive Centrale de Partid ale CC al PCB).

La 1 ianuarie 2004, potrivit statisticilor, la Arhivele Centrale de Stat se aflau 1864 fonduri publice și 1705 fonduri personale, 1414 corpusuri de memorii și 1590 fonduri predate parțial, precum și 281 de fonduri publice, 95 fonduri personale și 194 fonduri predate parțial, provenind de la fostele Arhive Centrale de Partid. Efectivul total al personalului Arhivelor Centrale de Stat este de 108 persoane, dintre care 97 sunt experți și specialiști în arhivistică. Cele șapte secții ale Direcției acoperă, în linii generale, corpusurile de arhivă constituite conform criteriului istoric – „Arhivele vechi”, „Arhivele moderne”, „Arhivele partidelor și organizațiilor publice”, „Documente privitoare la istoria bulgară provenind din depozite de arhivă străine” și două secții care au fost create în baza principiului funcțional – „Prelucrarea fondurilor, conservare și comunicare” și „Informatizare”. Sarcina Arhivelor Centrale de Stat este aceea de a „prelua, înregistra, păstra, prelucra, conserva și pune în valoare documentele arhivistice de importanță națională”, ceea ce înseamnă că specificul lor corespunde celui al Arhivelor centrale sau naționale din alte țări europene. Obiectul arhivării îl fac documentele autorităților supreme ale statului (Institutul Monarhic, Președinția, Adunarea Națională, Consiliul de Stat), ale organelor executive (Consiliul de Miniștri, ministere, agenții etc.), ale Curții și Parchetului, ale instituțiilor economice, educative etc., ale organizațiilor publice, ale oamenilor politici importanți, ale personalităților din domeniul economiei, culturii, educației. Din punct de vedere tematic, totalitatea fondurilor oglindește întreaga dezvoltare socio-politică, economică și culturală a Bulgariei, de la 1878 până în zilele noastre.

În mod excepțional, se păstrează materiale sporadice datând din perioadele anterioare, intrate prin intermediul fondurilor personale.

În mod tradițional, interesul instituțiilor și cercetătorilor străini se îndreaptă către documentele cu caracter de „politică externă” din perioada 1878-1944, păstrate la Arhivele Centrale de Stat. Este vorba despre câteva decenii din activitatea Ministerului Afacerilor Externe, al Cultelor, consulatelor și legațiilor bulgare în străinătate. Cererile de consultare a arhivelor PCB sunt foarte numeroase, încă din momentul transferării acestora la Arhivele Centrale de Stat, când au devenit publice și fără restricții de acces. Din această cauză, prelucrarea lor în ritm accelerat reprezintă o sarcină prioritară în decursul ultimilor ani. În cea mai mare parte, e vorba despre documente ale organelor supreme ale PCB (Biroul Politic, Secretariatul), congrese, plenare, organizații locale și de masă, mișcări (sindicate, de tineret, cooperatistă etc.), precum și fonduri personale ale unor funcționari de partid.²¹

Arhivele Centrale de Stat au rolul de depozit central pentru documentele privitoare la istoria Bulgariei, ale căror originale sunt păstrate în Arhive, biblioteci și colecții private din străinătate. Această destinație s-a profilat după 1978, când, în cadrul Arhivei Centrale Istorice de Stat, a fost creat Depozitul național de microfilme. Au fost introduse reglementări unificate și standardizate cu privire la evidența și descrierea acestui tip de documente la nivel național. Câțiva ani mai târziu, secțiunea „Moștenire culturală și istorică” a fost mutată de la Ministerul Afacerilor Externe la Direcția Generală a Arhivelor, iar de atunci, coordonarea cercetărilor și obținerea copiilor după documentele străine fac parte din atribuțiile DGA. Fondul de 3,5 milioane cadre, fotocopii, fotografii, microfise și cadre pozitive color este organizat în 41 de colecții, pe țări (Germania, Austria, SUA, Franța, Marea Britanie, România, Rusia etc.).

Cea de-a doua Arhivă Centrală de Stat – Direcția Arhive Centrale Militare de Stat, cu sediul la Veliko Târnovo – a fost subordonată, din momentul înființării sale, Statului Major și Ministerului Apărării Naționale, având statut de Arhivă permanentă. Actualmente, ea funcționează în sfera Arhivelor publice, având un efectiv de 50 de angajați: 10 fac parte din administrația generală, iar 40, din administrația de specialitate. Evantaiul responsabilităților acestor Arhive cuprinde documentele cu valoare istorică ale armatei bulgare, inventarierea, conservarea și comunicarea lor către public. Cele mai vechi documente de acest tip datează din perioada *Opalchenie*²²-i bulgare și a participării sale la Războiul de eliberare (1877-1878); după această dată, se succed, în ordine cronologică: participarea

---

²¹ A se vedea *Ghidul fondurilor PCB păstrate la Arhivele Centrale de Stat*, Sofia, 2000, 463 p.; *Ghidul corpusurilor de memorii privind PCB, păstrate la Arhivele Centrale de Stat*, Sofia, 2003, 544 p.

²² Trupele de voluntari bulgari din Războiul ruso-turc de la 1877-1878 (n.a.).

trupelor bulgare la Războiul sârbo-bulgar (1885-1886), la Războaiele balcanice (1912-1913), la Primul și al Doilea Război Mondial. Fondurile conservate ilustrează întregul proces de formare și organizare a armatei bulgare, în timp de război, ca și în timp de pace. La 1 ianuarie 2004, în administrarea acestei Direcții se găseau 3765 de fonduri publice, 56 de fonduri personale și 259 fonduri predate parțial. Accesul la aceste fonduri este reglementat prin Regulamentul H-9 din 29 iulie 2003, cu privire la modalitățile de valorificare a documentelor de Arhivă gestionate de Direcția Arhive Centrale Militare de Stat – Veliko Târnovo, elaborat de Direcția Generală a Arhivelor de pe lângă Consiliul de Miniștri, împreună cu Ministerul Apărării, luând în considerare caracterul public al documentelor care nu sunt vizate de prevederile privind clasificarea informațiilor.

Cele 27 de direcții teritoriale ale Arhivelor Statului au în responsabilitate documentele de importanță istorică privind o anumită regiune, oricare ar fi modalitățile și perioadele în care au fost create. E vorba, în primul rând, de documente ale organelor puterii administrative – administrații comunale, consilii municipale și departamentale, curți de justiție regionale, direcții de poliție, mitropolii, școli, organizații publice și de caritate, întreprinderi industriale și societăți comerciale, fonduri personale ale oamenilor politici și ale personalităților publice. În aria lor de competență se află și documentele cu valoare istorică ale așezămintelor și organizațiilor naționale ale căror sedii se găsesc pe teritoriul regiunilor respective.

În mai multe Arhive de Stat subordonate Direcției Generale a Arhivelor au fost amenajate laboratoare foto, ateliere de conservare și restaurare, în scopul microfilmării, conservării și restaurării documentelor din întregul sistem arhivistic. Primul Laborator foto, cel din Sofia, este funcțional din 1958, iar Laboratorul central pentru restaurarea și conservarea documentelor, din 1965. Către sfârșitul anilor '80, astfel de laboratoare s-au înființat pe lângă Arhivele Statului din Blagoevgrad, Burgas, Șumen, Gabrovo, Montana, Bazargic, Plevna, Plovdiv, Smolian, Varna și Veliko Târnovo. Numărul lor s-a redus în ultima vreme, în scopul de a le eficientiza cât mai mult posibil și de a păstra capacitatea de dotare a lor cu materiale moderne. În prezent, în afara Laboratorului fotografic central și a Laboratorului central de restaurare și conservare de la Sofia, laboratoare similare funcționează la Arhivele Centrale Militare de Stat de la Veliko Târnovo și la câteva direcții teritoriale: trei laboratoare și ateliere de restaurare la Plovdiv, Montana și Veliko Târnovo și trei laboratoare foto la Burgas, Plevna și Montana. O parte din atribuțiile lor vizează microfilmarea fondurilor deteriorate sau a celor mai solicitate spre consultare, ca și crearea Fondului de Asigurare – activitate începută încă din 1958. În 2004, acest fond cuprindea 25.767.960 de negative și 25.507.704 pozitive, la nivel administrativ și profesional discutându-se deja posibilitatea utilizării scanării, ca metodă de reproducere. Se estimează că utilizarea noii tehnologii ar putea accelera nu doar crearea Fondului de Asigurare, dar și accesul la

documentele unicate sau la cele deteriorate, reducând, în același timp, cheltuielile necesitate de o astfel de operațiune.

Schimbările socio-politice și economice de la sfârșitul secolului XX au impus modernizarea și armonizarea bazei legislative, normative și metodologice. Ultimele modificări și amendamente la legislația arhivistică bulgară datează din 1993. Parțiale fiind, acestea sunt limitate, în realitate, la reducerea numărului organelor de administrare a Fondului Arhivistic de Stat și la asigurarea dreptului partidelor, organizațiilor, persoanelor fizice și juridice de a revendica, pe căi legale, recuperarea documentelor „incluse în mod ilegal în Fondul Arhivistic de Stat sau confiscate de Stat, sau pe care le-au donat și consideră că sunt utilizate împotriva voinței lor”.²³ Au fost elaborate proiecte de lege succesive, dintre care ultimul, denumit „Legea Fondului național arhivistic și a arhivelor”, a fost aprobat de Consiliul de Miniștri și depus la Adunarea Națională. În acest proiect de lege sunt tratate pentru prima dată chestiunea statutului arhivelor private, reglementarea procedurii de autentificare a acestora și modificarea crucială în funcționarea serviciilor de Arhive administrative, privitoare la termenle de păstrare a dosarelor închise create de organismele Statului, aceste termene fiind mărite de la 5 și 10 ani la 30 de ani.

Se lucrează, în același timp, la elaborarea actelor normative prevăzute în proiectul de lege: Regulamentul cu privire la organizarea, conservarea, comunicarea, selecționarea și prelucrarea documentelor în serviciile de Arhivă ale instituțiilor administrative; Regulamentul pentru evidența, gestiunea fondurilor și conservarea documentelor la Arhivele Statului; Regulamentul pentru întocmirea Registrului național al fondurilor arhivistice și Instrucțiunile cu privire la regulile de comunicare a documentelor de Arhivă.

Din punct de vedere metodologic și tehnologic, activitatea profesională a Arhivelor Statului din Bulgaria se află la un nivel de normalitate. Încă de la sfârșitul anilor 1970, toate operațiunile arhivistice au fost reglementate metodic, în linii generale. Pentru a facilita aplicarea celor peste 100 de instrucțiuni, regulamente, circulare metodice etc., aflate actualmente în vigoare, acestea au fost generalizate în *Codul metodic*, întocmit și publicat în 1982. În consecință, în 1982 și 1987 au fost editate două *Regulamente privind ordonarea, prelucrarea științifică și tehnică, conservarea și comunicarea documentelor științifice și tehnice în administrație, organizații și întreprinderi*, care reglementează activitatea de prearhivare.²⁴ Codul metodic și regulamentele sunt generalizate ca teorie, metodologie și practică arhivistică și sunt aplicate până în prezent ca instrument metodic fundamental. Desigur, trecerea timpului impune reconsiderarea lor și stipularea anumitor dispoziții. Necesitatea adaptării și modernizării bazei

²³ „Jurnalul Oficial”, nr. 12, 1993.

²⁴ „Jurnalul Oficial”, nr. 85, din 29.10.1982; *Ibidem*, nr. 67, din 28.08.1987.

normative și metodice, apărută pe parcursul anilor 1990, a fost determinată de schimbările socio-politice și economice survenite, iar toate problemele ce trebuiau rezolvate fără întârziere și-au găsit soluții din mers, prin intermediul diferitelor instrucțiuni, directive și circulare metodice.

În activitatea arhivistică obișnuită pot fi detectate unele specificități și tendințe datorate politicii și strategiei bulgare actuale. Unele dintre acestea sunt, prin natura lor, caracteristice și practicii moderne din toate țările, altele sunt specifice Europei de Sud-Est și sunt observabile în toate țările din regiune. În ceea ce privește folosirea documentelor, Arhivele trebuie să răspundă așteptărilor publicului, garantând accesul liber la documente și declasificarea fondurilor secrete, satisfăcând cererea de informații arhivistice datorată restituirilor și privatizărilor, dar asigurând, în același timp, protecția datelor personale etc. Misiunea profesională de păstrare a arhivelor, ca parte inalienabilă a moștenirii istorice și culturale, impune schimbări în evidența statistică a documentelor, crearea de garanții de conservare a documentelor cu prilejul restituirii și privatizării întreprinderilor etc. și organizarea arhivării documentelor electronice. Angajarea Arhivelor Statului bulgar în sus-menționatul „domeniu al prearhivării” pune problema, astăzi mai mult ca oricând, unui control sporit asupra serviciilor de Arhive din instituțiile administrative, unde schimbările de statut, de subordonare și de structură sunt frecvente, ca și asupra societăților comerciale, care își schimbă adesea proprietarul și sfera de activitate. Privatizarea și transferul de proprietate îngustează competențele Arhivelor Statului, fapt demonstrat prin cifre statistice: creatorii de fonduri la nivel național (cu excepția Arhivelor Centrale Militare) erau, la sfârșitul secolului XX, 19.284, în vreme ce la începutul anului 2004, erau doar 17. 206. Dacă pe viitor această tendință va diminua ansamblul obligațiilor de colectare regulată, va trebui ca Arhivele să reacționeze cu flexibilitate și să își reorienteze activitatea către organizațiile privatizate, lichidate, declarate falimentare sau restructurate, pentru a păstra integritatea fondurilor documentare și, în consecință, integritatea fondului arhivistic. Analiza proceselor de creare a documentelor și de circulație a lor în instituțiile de stat indică drept un imperativ organizarea strictă și reglementarea arhivării documentelor electronice, asistența metodică în vederea conservării lor și fixarea termenelor de păstrare etc. Aceasta este cu atât mai important cu cât cercetările demonstrează existența unui ritm deosebit de rapid de creștere a cantității lor: 54,5% în 2004, din totalul documentelor administrative și 15,3% din totalul documentelor specifice din sfera principală de activitate a creatorilor de arhivă.

În realitate, activitatea Arhivelor, mai ales în domeniul evidenței statistice a documentelor și al elaborării instrumentelor de cercetare, este în totalitate reorientată către aplicarea tehnicilor electronice moderne. Primii pași către informatizarea Arhivelor Statului bulgar datează de la începutul anilor '70, în 1973 fiind creat Biroul Central de Informatizare, ca parte a Sistemului Informatic

Automatizat al Arhivelor (SIAA) și element subsistemic al Sistemului Unificat de Informatizare Socială (SUIS). Prima bază de date astfel creată, subsistemul „Fișier nominativ al Arhivelor” a fost implementat cu ajutorul specialiștilor Comitetului SUIS în 1977, pe baza unui program conceput în sistemul operațional DOS. În pofida aducerii sistematice la zi a programului, dezvoltarea rapidă a tehnologiei informatice a făcut ca performanțele acestuia să fie rapid depășite. Construirea unui sistem automatizat și integrat pentru administrarea și conservarea documentelor de la Arhivele Statului trebuie să se sincronizeze cu programul Consiliului de Miniștri cu privire la „guvernarea electronică” („e-guvernare”). Strategia DGA în acest domeniu ia în considerare necesitatea elaborării unei baze de norme și standarde care să definească procesele din sfera utilizării tehnologiilor informatice; procurarea de tehnologie și software în cantitate suficientă, procurarea unui sistem funcțional specializat pentru gestionarea bazei de date unificate a tuturor serviciilor din sistemul arhivistic, care ar trebui să asigure utilizarea durabilă a informației, compatibil cu alte sisteme utilizate în administrația publică.

Deceniile trecute au marcat un punct de maxim în popularitatea Arhivelor din Bulgaria. Concentrarea neașteptată a atenției publicului asupra instituțiilor arhivistice este, la origine, fie cu motivație politică, fie dictate de rațiuni pragmatice – căutarea de documente necesare în procesul de restituire a proprietăților imobiliare, terenurilor agricole, pădurilor etc. În cursul anului 1992, anul cu cele mai multe solicitări, numărul acestor cereri a fost de 126.616, numărul lor rămânând și ulterior destul de ridicat, dar aflat într-o scădere graduală. O sarcină prioritară o reprezintă serviciile administrative oferite cetățenilor, chiar și de către Arhivele Centrale Militare de Stat – Veliko Târnovo. Numai în 2003, acestea au răspuns la 15.614 solicitări individuale pentru eliberarea de certificate de vechime și a altor informații cu caracter socio-juridic sau referitoare la activitatea profesională. Dincolo de efortul uriaș de a satisface nevoia de informații conținute în documentele de Arhivă, aceasta s-a dovedit cea mai directă cale de câștigare a popularității și a unui larg sprijin din partea publicului. În paralel, în comunitatea istoricilor, bibliotecarilor, muzeografilor, a altor cercuri științifice și profesii înrudite, Arhivele și-au impus imaginea de instituție științifică modernă, port-drapel al popularizării, cercetării și editării științifice a moștenirii arhivistice bulgare. Pentru a ajunge la un asemenea nivel de recunoaștere, un rol determinant îl are programul de publicații al DGA. Acest program este reprezentat cu precădere de două periodice științifice, două serii de documente și publicațiile Institutului Bulgar de Cercetare de la Viena: *Miscellanea Bulgarica* și *Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstitute in Österreich*.

Debutul publicării de periodice științifice datează de acum 50 de ani, când, în 1954, a luat ființă prima revistă bulgară de arhivistică, „Arhiven pregled”, concepută inițial ca un buletin de informare internă, tras la roneo și având un tiraj limitat. În 1978, revista s-a transformat într-o publicație teoretico-metodică a DGA,

cu o periodicitate de 4 numere pe an. „Arhiven pregled” rămâne și astăzi principala publicație specializată, științifică, metodică și de informare, care oferă informații actualizate despre situația și realizările din domeniul arhivisticii și asupra studierii documentelor bulgărești și străine. Aproximativ aceleași rațiuni guvernează și programul de editare a celei de-a doua reviste bulgare de arhivistică, „Izvestiya na darzhavnite arhivi”, a cărei publicare a început în 1957, dar al cărei accent cade pe interpretarea științifică și publicarea surselor istoriei bulgare. Comunitatea arhivistică, având în rândurile sale specialiști calificați în domeniul istoriei, arhivisticii și disciplinelor auxiliare, are în aceste pagini ocazia de a-și publica propriile lucrări. Dar revista propune, de asemenea, studii și articole scrise de istorici celebri, în măsura în care aceștia din urmă își fundamentează lucrările pe surse documentare inedite. Revista apare de două ori pe an și este astăzi revista de istorie cea mai căutată din Bulgaria, dată fiind importanța contribuției sale.

O dată cu editarea periodicelor, cea de-a doua direcție a activității de editare din cadrul DGA și a Arhivelor Statului o reprezintă publicarea instrumentelor de cercetare. Din 1957, când a fost editat primul ghid, *Ghid al Arhivelor Centrale Istorice de Stat*, până în zilele noastre, producția editorială a ajuns la câteva sute de ghiduri, inventare, repertoare, fișiere etc. Începând din anul 2000 a fost lansată o serie documentară specializată, intitulată „Arhivni spravotchnitsi” („Instrumente de cercetare”), din care s-au tipărit până în prezent 7 volume: *Ghidul fondurilor Partidului Comunist Bulgar păstrate la Arhivele Centrale de Stat* (tomul 1, 2000), *Ghidul Arhivelor Statului din Smolian (1615-1944)* (tomul 2, 2000), *Inventare. F. 70 K. Administrația municipală – Burgas (1879-1944). Fondurile 436 K. Biroul vicarului general (1878-1957)* (tomul 3, 2001), *Ghidul Arhivelor Statului din Varna (1944-1995)* (tomul 4, 2001), *Glosarul numelor de localități și al denumirilor unităților administrative și teritoriale pe teritoriul bulgar, în secolele XV-XIX* (tomul 5, 2002), *Ghidul documentelor memorialistice referitoare la Partidul Comunist Bulgar păstrate la Arhivele Centrale de Stat* (tomul 6, 2003) *Ghidul fondurilor aflate la Arhivele Statului din Sofia. 1944-2000* (tomul 7, 2003).

Contribuția DGA la dezvoltarea istoriografiei bulgare este incontestabilă, mai ales în sfera publicării de surse ale istoriei Bulgariei. Singură sau împreună cu alte instituții culturale și științifice, DGA a pregătit și publicat serii documentare și culegeri de documente, printre care trebuie menționate proiectele de anvergură din anii 1980, în 25 de volume: *Documente și memorii cu privire la istoria bulgară*, o serie de note de călătorie, câteva volume de documente străine referitoare la istoria Bulgariei, documentele unor bulgari celebri – Vassil Levski, G.S. Rakovski și Zahari Stoianov etc. S-a urmărit, de asemenea, unificarea metodelor de editare a documentelor istorice, în acest sens fiind lansată, în 1998, seria documentară „Arhivele vorbesc”, cu mai bine de 30 de titluri aflate deja pe piață. În paralel, producția editorială a DGA include anual alte zeci de publicații documentare și de

informare, publicații jubiliare, calendare etc., pe teme de istorie generală, de importanță regională, cu caracter științific sau de popularizare.

De multă vreme, pregătirea și prezentarea expozițiilor arhivistice a devenit o activitate tradițională la Arhivele bulgare. Posibilitățile de realizare a lor s-au îmbunătățit considerabil în zilele noastre, o dată cu amenajarea unei săli adecvate în clădirea DGA, chiar dacă această sală nu este foarte spațioasă. Temele expozițiilor sunt de obicei dedicate aniversărilor unor evenimente sau personalități ale istoriei bulgare: în 2004 – celebrarea a 125 de ani de la formarea Adunării Constituante, adoptarea Constituției de la Târnovo, stabilirea relațiilor diplomatice cu Rusia, Franța, Austria etc. O parte a proiectelor de publicare și expoziționale se realizează prin cooperare bilaterală cu Arhive străine, în cadrul convențiilor care au fost semnate. Astfel de acorduri există cu aproape toate țările din Peninsula Balcanică: Albania, Croația, Macedonia, Muntenegru, România, Turcia, ca și cu Germania, Italia, Rusia, Cehia etc. Ca membru de categoria A al Consiliului Internațional al Arhivelor, încă din 1960, DGA participă la congrese și mese rotunde, ca și la lucrările ramurii europene a Arhivelor (EURBICA). Grație contactelor cu organizațiile arhivistice internaționale și cu instituții de Arhivă străine, DGA este parte a schimbului transfrontalier de idei și experiențe, aceasta fiind una dintre căile de formare profesională adecvată pentru personalul din sistemul Arhivelor. Strategia de gestionare relevă importanța resurselor umane pentru funcționarea eficientă a sistemului, în ciuda faptului că pregătirea în arhivistică este asigurată aproape exclusiv de către universități. Din 1952, Universitatea din Sofia are un profil de „Arhivistică” la specialitatea Istorie, iar în 1984 a fost introdus la Universitatea „Sfinții Chiril și Metodiu” din Veliko Târnovo un ciclu de conferințe tratând despre bazele arhivisticii. În zilele noastre, învățământ arhivistic există în aproape toate unitățile de învățământ superior: Universitatea Liberă din Varna „Tchernorizets Hrabar”, Universitatea de Sud-Vest „Neofit Rilski” din Blagoevgrad, Noua Universitate Bulgară de la Sofia, Universitatea „Constantin Preslavski” din Șumen, Universitatea „Paisie Hilendarski” din Plovdiv. Cursuri de arhivistică sunt predate și studenților în Științele informației și biblioteconomie de la Facultatea de Filosofie a Universității „Sfântul Clement din Ohrida”, de la Sofia și la Colegiul de biblioteconomie. Universitățile au menirea de a pregăti personalul necesar, nu numai pentru rețeaua națională a Arhivelor și pentru administrația publică, dar și pentru nevoile colectivităților locale, lumii afacerilor, instituțiilor educative, bibliotecilor, muzeelor, organizațiilor non-guvernamentale etc. Începând din 2002, specialitatea „Arhivistică și studierea documentelor” a fost acreditată la Facultatea de Istorie a Universității din Sofia, care conferă diplome de licență, titlul de „master” și de „doctor”. Programa de învățământ cuprinde formațiunea generală de bază, o

formațiune specializată și una practică.²⁵ Arhivele Statului sunt direct angajate în pregătirea programei, organizând și asigurând desfășurarea celui de-al treilea ciclu de învățământ – stagiile de studiu, care contribuie la mai buna asimilare a cunoștințelor teoretice din domeniul arhivisticii.

Modelul actual al Arhivelor bulgare²⁶ cuprinde, la nivel național, cu excepția structurilor DGA, și alte centre de administrare a arhivelor, constituite de multă vreme. Este vorba, în primul rând, de **Centrul de manuscrise și documente**, a cărei secțiune de arhive a fost creată imediat după Eliberare și funcționează în mod tradițional pe lângă Biblioteca Națională, ca Arhivă Centrală de Stat pentru manuscrise și documente de importanță națională, datând din secolele X-XIX. Fondurile sale sunt administrate de următoarele secțiuni speciale:

1. Colecția „Manuscrise”, cuprinzând colecția „Manuscrise slave” (1449 manuscrise slave din secolele XI-XIX și aproximativ 30 de monumente ale scrisului slav din secolele XVII-XIX) și o colecție de aproximativ 190 de manuscrise în limbi străine (greacă, latină, română etc.). Această secțiune conservă, de asemenea, și microfișe ale manuscriselor slave provenind din alte colecții și din arhivele străine.

2. Tipărituri vechi, rare și prețioase: aprox. 1800 de titluri de cărți vechi bulgare, aprox. 90 de periodice din epoca Renașterii bulgare și 6700 volume de cărți străine, vechi și rare, aflate în următoarele colecții: Cărți slave chirilice din secolele XV-XIX, Cărți vechi bulgare și periodice (1806-1978), Periodice din epoca Renașterii, Ediții bulgare rare și prețioase începând cu 1878, Ediții străine rare și prețioase, miniaturi și Colecții de microfilme.

3. Arhivele Istorice Bulgare (AIB) păstrează documente din perioada Renașterii bulgare și luptelor de eliberare națională ale bulgarilor din regiunile Macedoniei și Odrinului – 751 de fonduri personale și publice, 88 de colecții și sute de fonduri personale, precum colecția „Portrete și fotografii”, formată din aprox. 800.000 de documente fotografice: fotografii ale unor oameni politici bulgari și străini, personalități din domeniul economic și cultural, evenimente ale istoriei bulgare, vederi cu localități din Bulgaria și din străinătate, locuri istorice, monumente etc.

---

²⁵ Studiile de bază cuprind disciplinele istorice, reprezentate, în general, prin istoria bulgară, istoria balcanică, istoria generală. În cadrul studiilor specializate, studenții dobândesc cunoștințele necesare în domeniul teoriei, practicii și metodologiei arhivistice. Se studiază discipline precum: studierea documentelor, arhivistică, istoria instituțiilor, editarea documentelor, documente și arhive speciale, conservarea documentelor de arhivă. La Universitatea din Sofia, ca și la alte universități, există un al treilea ciclu de învățământ, postuniversitar.

²⁶ *Arhivele în Bulgaria. Ghid*, Sofia, 1986, 362 p.; *Arhivele Statului din Bulgaria*, Sofia, 2001, 168 p.

4. Secțiunea Orientală conservă documente referitoare la istoria economică, politică și culturală din Balcani, Asia Mică, provinciile arabe din Imperiul Otoman și relațiile acestuia cu alte țări în secolele XV-XX. Două colecții sunt organizate distinct: colecțiile „Arhive orientale” și „Noi preluări din Arhivele turcești”, ca și 328 de fonduri constituite conform criteriului teritorialității.

Pentru a da o imagine completă a modelului sistemului arhivistic național modern, chiar și numai în linii generale, trebuie semnalată existența Arhivelor Statului specializate, numite odinioară, prin analogie cu terminologia sovietică, „Arhive administrative cu păstrare permanentă a documentelor”. Aceste Arhive s-au constituit pe baza documentelor specifice, așa cum sunt Arhiva Națională de Film bulgară, Arhivele Televiziunii naționale bulgare, ale Radioului național bulgar, ale Institutului național pentru monumente culturale, ale Direcției Generale de Geodezie și Cartografie etc. Un al doilea tip de Arhive sunt cele organizate în funcție de apartenența documentelor la diferitele sectoare ale activității publice și de stat care au legătură cu securitatea națională și, de aceea, sunt necesare condiții specifice de acces. Din această categorie fac parte:

Arhivele științifice ale Academiei de Științe Bulgare (AȘ ale AȘB) funcționează, de la crearea lor, în structura Academiei de Științe bulgară, cu competențe în domeniul achiziționării și conservării de documente privitoare la Academie și la membrii acesteia. La începutul secolului XXI, poseda peste 400 de fonduri de Arhivă, 21 de colecții și 61 de donații parțiale, referitoare la nașterea Asociației Literelor Bulgare, în 1869, la Brăila, transformarea ulterioară a acesteia în Academie și întreaga dezvoltare a instituției până în zilele noastre. O parte considerabilă a donațiilor o reprezintă fondurile personale ale savanților, membri ai Academiei, care reprezintă o sursă importantă pentru studierea dezvoltării socio-politice, economice, culturale și diplomatice a Bulgariei. În cadrul Arhivelor, s-a constituit o colecție „Vechi manuscrise bulgare și slave”.

Arhivele diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe păstrează documentele ministerului și ale reprezentanțelor diplomatice ale statului bulgar, începând cu cel de-al Doilea Război Mondial – în total, 285.893 de unități arhivistice, fonduri neinventariate ale reprezentanțelor diplomatice și consulare, 18 fonduri personale, precum și 960 de acorduri internaționale și 1100 de protocoale referitoare la politica externă a țării. Documentele ministerului și ale reprezentanțelor diplomatice din străinătate, datând din perioada 1878-1944, sunt păstrate la Arhivele Centrale de Stat.

Arhivele Ministerului de Interne și ale serviciilor de Arhivă specializate de pe lângă direcțiile teritoriale ale ministerului păstrează toate documentele istorice importante, rezultate din activitatea administrativă și de gestiune a ministerului, din 1944 până în zilele noastre. Documentele din perioada dinainte de al Doilea Război Mondial sunt păstrate la Arhivele Centrale de Stat, dar 75 de fonduri se mai află încă la Arhivele specializate ale Ministerului de Interne –

este vorba despre dosarele generale ale Poliției, dosare personale ale deținuților și arestațiilor, create în conformitate cu Legea privind Siguranța Statului din 1924 și, în mod special, din momentul dizolvării partidelor politice în Bulgaria, după luna mai 1934.

În contextul dezvoltării tradiției arhivistice europene, gândirea și practica arhivistică din Bulgaria au o istorie relativ scurtă. În ciuda faptului că primele instituții arhivistice au fost create în urmă cu 125 de ani, crearea Arhivelor Statului, ori mai degrabă a sistemului Arhivelor Statului de pe lângă Direcția Generală a Arhivelor datează de la începutul anilor '50 ai secolului XX. Experiența și exemplele din Europa de Est, ca și cele desprinse din teoria și practica sovietică s-au reflectat în legislația adoptată, iar structura instituțională a Arhivelor a fost orientată către modelul centralizat. Studiarea dezvoltării istorice și a situației actuale a Arhivelor din Bulgaria, chiar și într-o manieră foarte generală, ilustrează tendința ultimelor decenii către o nouă centralizare și consolidare, în cadrul Direcției Generale a Arhivelor, organ administrator al Fondului Arhivistic Național, prin includerea serviciilor autonome de Arhive, a Arhivelor partidelor și a altor Arhive de acest tip, organizate în funcție de importanța lor națională. Schimbările la nivel legislativ au avut drept scop integrarea normelor europene privind accesul public la informațiile arhivistice, la instrumentele de cercetare și armonizarea acestor proceduri în vederea intrării Bulgariei în Comunitatea Europeană.

Aspecte privind accesul la arhive ale unor organisme internaționale

ADRIANA MIRON

Rolul esențial al Arhivelor constă în reconstituirea conștientă a memoriei, întărirea ei, apropierea fiecărei generații de trecutul și cultura sa. Fără memorie, popoarele își ignoră rădăcinile, identitatea, drepturile, meandrele itinerariilor lor din trecut, legăturile dintre ele și un întreg evantai de posibilități care li se deschid prin cunoașterea acestora.

Prin analogie cu biologia, se poate spune că Arhivele constituie ADN-ul societății, care permite perspectiva, cu ajutorul unui șir de identități heteroclite, asupra orânduirilor și personalităților care au plămădit societățile noastre contemporane. Dar pentru a reuși acest lucru, Arhivele, mai cu seamă cele publice, ale unei țări sau provincii, trebuie să se bazeze pe o lege explicită, bine construită, care să asigure o gestiune sănătoasă a informațiilor în cadrul sistemului guvernamental și administrativ, selecționarea rațională și controlată a documentelor fără valoare istorică și transferul celor importante în Arhive.

Este necesară o instanță „neutră” și competentă, distinctă de formațiunile politice și birocratice, care, într-o perspectivă pe termen lung, să asigure identificarea documentelor istorice. Numai că o legislație în acest domeniu a rămas, în destul de multe situații (cu excepția statelor dezvoltate, care mai întâmpină și ele probleme), puțin operantă, fără norme sau legi complementare care să reglementeze accesul la informații personale și care să ofere protecție vieții private.

Inaccesibile, arhivele, dacă acestea există, nu servesc decât intereselor câtorva indivizi sau grupuri privilegiate. De asemenea, fără reglementări care să protejeze siguranța individului și a vieții private, cetățenii sunt expuși vexațiunilor constante și pot fi exploatați de către diverse interese publice sau private.

Într-un context legislativ adecvat, arhivele permit cetățenilor supravegherea activității guvernelor, sancționarea lor și probarea eventualelor greșeli. În fapt, grație acestor documente, deciziile politice și administrative devin mai transparente, iar actanții lor mai responsabili. În acest caz poate exista un liant bine definit între o gestionare accesibilă a arhivelor, pe de o parte, și democrație cu principiile sale, pe de altă parte.

Mai mult, documentele probează drepturile indivizilor, ale grupurilor, ale instituțiilor, ale Statului. Astfel, arhivele contribuie la repararea unor nedreptăți din trecut, fac dovada drepturilor de proprietate, drepturilor la pensie etc.

O gestionare sănătoasă a arhivelor, de asemenea, vine în slujba unei bune și eficiente desfășurări a muncii administrațiilor.

În sfârșit, Arhivele organizează păstrarea și conservarea documentelor cu valoare permanentă, indiferent de suportul lor pentru a le face accesibile diverselor domenii de cercetare și publicului, în general.

A. Limite temporale de acces la documente

Majoritatea statelor europene sunt deja aliniate la sistemul general al termenelor de liber acces, renunțând la limitele rigide înainte de care documentele sunt considerate ca indisponibile accesului public (de exemplu, Vaticanul păstrează încă data de 23 ianuarie 1922, corespunzătoare morții Papei Benedict al XV-lea, ca limită temporală superioară până la care documentele sunt accesibile¹).

Limita de 30 de ani a găsit consensul aproape general, atât al diferitelor state² (Germania, Marea Britanie, Danemarca, România³ etc.), cât și al instituțiilor supranaționale (Comisia Europeană, Consiliul Europei, UNESCO)⁴, dar tendința legislațiilor de dată recentă este de reducere a acestui prag. Țările de Jos au adoptat un termen de depunere la Arhive de 20 de ani (până la), noul *Executive Order* american a fixat o limită acceptabilă de 10 ani, complementară cu un maximum de 25 de ani în cadrul sistemului de clasificare, în timp ce mai multe landuri germane aplică de acum o limită de 10 ani (Brandenburg, Schleswig-Holstein).⁵ O serie de alte state, însă, rămân la o limită mult superioară, de exemplu Italia – 40 de ani⁶, termen valabil și în cazul documentelor ONU⁷.

În anumite cazuri (Italia, Suedia, Țările de Jos, Spania) este vorba, mai exact, de o limită generală de predare a documentelor la Arhive impusă administrațiilor, orice document predat fiind de drept comun deschis liberului acces la consultare.

¹ „Archivum” – Archival legislation 1981-1994, vol. XLI, International Council on Archives, K.G. Saur München, New Providence, London, Paris, 1996, p.259.

² Hervé Bastien, *Droit des Archives*, Direction des Archives de France, Paris, 1996, p.130.

³ Vezi Legea Arhivelor Naționale nr. 16/1996, publicată în „Monitorul Oficial al României”, partea I, nr. 71, din 9 aprilie 1996.

⁴ Cf. Hervé Bastien, *op.cit.*, p.130.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ „Archivum” – Archival legislation 1981-1994, vol. XLI, 1996, p.287.

În cazul țării noastre, prevederile legale impun împlinirea termenului de 30 de ani de la constituirea actelor pentru a putea fi puse în cercetare, chiar dacă administrațiile le-au predat Arhivelor Naționale înaintea acestui termen.

Toate țările occidentale aplică limitele superioare ale termenelor la care documentele, cel puțin în cazul a trei mari categorii, devin publice, respectiv⁸:

a) documentele ce conțin informații referitoare la interesele și securitatea statului (termene de la 30 la 60 de ani în landurile germane, 50 de ani în Italia, 80 de ani în cazul Arhivelor Federale Germane și Danemarcei, maximum 75 de ani în Țările de Jos);

b) documentele ce conțin informații referitoare la interesele individuale și viața privată a persoanelor, fluctuant, între 50 și 70 de ani de la constituire sau, între 10 și 30 de ani de la data decesului persoanei la care se referă, sau, o altă variantă, între 90 și 110 ani de la data nașterii persoanei;

c) documentele privitoare la secretul bancar și, de asemenea, secretul comercial sau tehnologic susceptibil să prejudicieze interesele întreprinzătorilor, în limite comparabile cu cele valabile pentru documentele ce vizează securitatea statului.

În România, în conformitate cu prevederile Legii Arhivelor Naționale nr. 16/1996⁹ și a Hotărârii Guvernului României nr. 585/2002 privind aprobarea Standardelor naționale de protecție a informațiilor clasificate¹⁰, pentru categoriile de documente de la pct. a) sunt prevăzute termene limită între 30 și 100 de ani în funcție de nivelul de secretizare, pentru cele de la pct. b) 100 de ani, iar pentru cele de la pct. c) între 50 și 100 de ani.

B. Dimensiuni ale prevederilor legale

Dincolo de variațiile tehnice ale termenelor după care este permis accesul liber la documente, se găsește un echilibru delicat între stabilirea unor norme stricte, care lipsesc administrațiile de posibilitatea de a decide, de la caz la caz, și limite maleabile lăsate la aprecierea administrațiilor, dar care nu trebuie să alunece spre arbitrar.

Astfel, forurile publice pot opta în privința accesului la documente, între¹¹:

---

⁸ Cf. Hervé Bastien, *op.cit.*, 1996, p.130-131.

⁹ Legea Arhivelor Naționale nr. 16/1996, publicată în „Monitorul Oficial al României”, partea I, nr. 71 din 9 aprilie 1996.

¹⁰ Hotărârea Guvernului României nr. 585/2002 pentru aprobarea Standardelor naționale de protecție a informațiilor clasificate în România, publicată în „Monitorul Oficial al României” nr. 485 din 5 iulie 2002.

¹¹ Cf. Hervé Bastien, *op.cit.*, p.131-132.

a) variații **ad actum**, în funcție de informațiile pe care le conține fiecare document în parte. Astfel de raportare adoptă sistemul german, care permite restrângerea, dacă se justifică, a limitelor impuse de lege, sau, dimpotrivă, lărgirea acestora (cu maximum 20-30 de ani în plus). În cazul Angliei, Olandei și Spaniei nu se precizează *a priori* termenul limită căruia îi sunt subsumate anumite categorii de documente vizând importante interese de stat. Spania și Anglia apelează la avizul unei comisii specializate (*Comision Superior Calificadora de Documentos Administrativos* și *Advisory Council on Public Archives*), iar Țările de Jos fixează un termen maxim absolut de 75 de ani;

b) variații **ad personam**, altfel spus autorizarea accesului excepțional și individualizat, pe care Franța, de exemplu, îl practică prin sistemul derogării.

Accesul antrenează, în oricare din aceste situații, confruntarea unor interese variate și deseori divergente. Pentru a proteja interesul persoanelor vizate în dosare nominative, anumite țări (Spania, Germania) solicită în astfel de cazuri un acord prealabil al persoanei vizate înaintea permiterii oricărui terț să aibă acces la respectivele documente. Între statele care adoptă această practică se numără și Statele Unite ale Americii, prin normele prevăzute în „*Privacy Act*” emis în 1974¹²; Marea Britanie are o procedură asemănătoare sub forma „*informațiilor strânse sub promisiunea păstrării confidențialității*”.¹³ Pe de altă parte, Curtea Constituțională Ungară, printr-o hotărâre din decembrie 1994¹⁴ referitoare la dosarele personale ale Poliției, a recunoscut fiecăruia „dreptul la liber arbitru informațional”, ceea ce comportă nu numai un drept de acces și revizuire a informațiilor din respectivele dosare, dar și un drept al persoanei la care se referă acestea de a i se solicita acordul înainte de a fi puse la dispoziția unui terț.

De asemenea, accesul la informații cu caracter industrial și comercial poate fi grevat, în cazul agenților vizați, de un „*droit de recours renversé*”¹⁵ care se aplică mai ales în cazul arhivelor instituțiilor comunitare, sub imperiul decretului din februarie 1983: „JO” publică în fiecare an lista agenților economici vizați de noua tranșă de documente pentru care s-a hotărât liberul acces conform termenului de 30 de ani uzitat; lipsa oricărei reacții din partea acestora este considerată drept un acord implicit în privința liberului acces; în caz contrar, agenții economici pot prezenta argumente solide pentru limitarea accesului la documentele care îi privesc, în termen de două luni de la publicarea listei.

În țările în care își exercită influența școala de drept prusacă a secolului al XIX-lea, liberul acces la arhive este supus principiului proporționalității, altfel spus, al existenței unui echilibru între finalitatea urmărită și mijloacele folosite,

¹² *Ibidem*, p. 131.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ 60/1994/XII.24, apud *Ibidem*.

¹⁵ Cf. Hervé Bastien, *op.cit.*, p.131.

în egală măsură ca între interesele diverselor persoane la care se referă documentele, la care se dorește accesul. Anumite legi germane, de exemplu, reclamă, înaintea luării oricărei decizii, o „evaluare temeinică” a fiecărei solicitări de acces (*pflichtgemasse Abwägung*), în timp ce legea olandeză tinde să autorizeze accesul dacă motivele celui care solicită consultarea le surclasează (*outweight*) pe cele care ar impune limitarea acestuia.¹⁶

Sistemul american de clasificare operează cu un fel de punere în balanță (*balancing test*) a motivelor ce susțin permiterea accesului și a celor în favoarea păstrării confidențialității în fiecare caz în parte.¹⁷

C. Responsabilități ale Arhivelor și administrațiilor

Punerea în practică a procedurilor **ad actum** sau **ad personam** implică o repartizare a rolurilor între serviciile de Arhive și administrații. Landurile germane oferă, în particular, o paletă completă de practici care se regăsește și în cazul altor state europene¹⁸:

- autorizația de acces poate fi eliberată unilateral de către administrație (Hamburg, Sarre, situație similară în Spania și Marea Britanie pentru autorizațiile **ad personam**);

- hotărârea de permitere a accesului poate fi luată, în egală măsură, de către serviciile care au constituit documentele (creator), cât și de către serviciul de Arhive (Țările de Jos, Danemarca – pentru procedura **ad actum**);

- decizia poate fi luată în ordine inversă, de către Arhive după ce acestea au obținut acordul creatorului (Arhivele Federale Germane, Bavaria, Danemarca – pentru procedura **ad personam**);

- o soluție mai puțin frecventă este aceea în care decizia aparține exclusiv Arhivelor (Bade-Württemberg, Berlin, Basse-Saxe, Schleswig-Holstein);

- decizia poate fi rezervată exclusiv administrației care a depus documentele (cum este cazul Ministerului de Interne în Italia și a Camerei Lorzilor engleză – pentru autorizările **ad actum**).

D. Principiul transparenței administrative

Dreptul de acces la documente este coroborat cu principiul transparenței administrative în cazul legislațiilor în domeniu din majoritatea statelor europene.

Principiul transparenței se poate concretiza sub diferite forme¹⁹:

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p.132.

¹⁹ *Ibidem*.

- într-o lege generală, incluzând documentele depuse spre păstrare la serviciile de Arhive (cazul Suediei);
- în textul unor legi cu titlu general privind procedurile administrative (cazul Italiei, Spaniei, Țările de Jos);
- în cuprinsul unor legi specifice, la nivel teritorial (cazul Angliei) sau vizând anumite domenii de activitate (Directiva CEE 90/313 din 7 iunie 1990 privind accesul la informații referitoare la mediu);
- în legea propriu-zisă a Arhivelor (de exemplu, în cazul României – Legea Arhivelor Naționale nr. 16/1996 sau Legea federală germană privind Arhivele, din 1988).

Tendința actuală este de a armoniza și uniformiza legislația care reglementează accesul la arhive și documente oficiale, tocmai pentru a putea asigura o aplicare promptă și corectă a unui drept democratic constituțional, respectiv dreptul cetățenilor la informare.

I. Procedura de acces la documentele Comisiei Europene și Consiliului Europei

În decursul ultimilor ani, atitudinea de deschidere și transparență manifestată de către instituțiile Uniunii Europene a cunoscut o evoluție rapidă. În acest sens, au fost luate diverse măsuri pentru desfășurarea activității Comisiei Europene și Consiliului Europei sub supravegherea cetățenilor, în scopul de a le permite acestora să participe activ la dezbaterile privind Europa de mâine.

Tratatul Uniunii Europene, semnat la Maastrich, în anul 1992, a marcat o nouă etapă în procesul de consolidare a legăturilor între națiunile europene, în care cetățenii să fie direct asociați procesului decizional.

Practica frecventă a *livres verts* și a *livres blanc* care permite o perspectivă asupra părerilor diverselor grupuri de interese înaintea luării hotărârilor finale, preocuparea pentru simplificarea reglementărilor în scopul de a le face mai comprehensibile, numărul mare al documentelor disponibile accesului publicului în slujba interesului Uniunii sunt inițiative de dată relativ recentă, dar extrem de eficiente în vederea îmbunătățirii transparenței decizionale.

În conformitate cu opiniile exprimate cu ocazia mai multor reuniuni ale Consiliului Europei, cum au fost cele de la Birmingham și Edinburg unde s-a susținut ideea promovării unei comunități mai apropiate de cetățeni, a reglementărilor inter-instituționale privind democrația, transparența și subsidiaritatea²⁰, Comisia Europeană a adoptat, în februarie 1994, o decizie²¹

²⁰ *Inter-institutional agreement on democracy, transparency and subsidiarity of 25 october 1993*, „Official Jurnal” 1993, L 340/41.

²¹ *Commission Decision 94/90 of 8 february 1994 on public acces to Commission documents*, „Official Jurnal”, 1994 L46/58.

privind accesul publicului la documentele sale, care asigură punerea efectivă în practică a Codului de procedură comun asupra căruia Comisia și Consiliul Europei conveniseră anterior.²²

Codul de procedură privind accesul publicului la documentele Comisiei și Consiliului are la bază principiul general că publicul trebuie să aibă cel mai larg acces posibil la documentele celor două instituții, sub rezerva protecției intereselor publice sau private.

Instituțiile europene înțeleg astfel să simplifice și să încurajeze susținut cetățenii Europei să-și exerseze drepturile lor în acest sens, explicând cât se poate de clar modalitatea de solicitare a accesului, enunțând două principii generale:

- publicul va avea cel mai larg acces posibil la documentele deținute de Comisie și Consiliu;
- prin document se înțelege orice înscris, indiferent de suport, care conține informații și este deținut de Comisie sau Consiliu.

Pentru asigurarea unei eficiente aplicări a Codului, au fost stabilite următoarele²³:

1. Orice solicitare de acces la un document va fi înaintată, în scris, serviciilor competente din cadrul Comisiei, birourilor reprezentative ale Comisiei în statele membre UE sau delegațiilor acesteia din celelalte țări.

2. Solicitantul va fi informat în scris, în termen de o lună de la înregistrarea solicitării, de către directorul general, șeful serviciului, directorul competent în acest sens din cadrul Secretariatului General, sau printr-un funcționar delegat, fie despre soluționarea pozitivă a solicitării sale, fie despre intenția de a i se da un răspuns negativ. În acest ultim caz, persoana interesată este informată, de asemenea, că, în termen de o lună, poate să adreseze o cerere confirmativă secretarului general al Comisiei pentru o reconsiderare a răspunsului, echivalent cu renunțarea la solicitarea inițială.

3. Președintele, după consultarea cu membrul Comisiei competent în soluționarea cauzei, este în măsură să ia decizia în privința cererilor confirmative. El poate delega această competență secretarului general.

4. Lipsa unui răspuns formulat în termen de o lună de către persoanele competente în soluționarea solicitării corespunde intenției de a da un răspuns negativ. Lipsa unui răspuns în termen de o lună de la depunerea unei solicitări de reconsiderare a răspunsului corespunde deciziei de respingere a acesteia.

5. Se va achita o taxă pentru trimiterea răspunsului și se va achita o sumă pentru fiecare filă în cazul documentelor solicitate ce conțin mai mult de 30 de file.

---

²² *Code de conduite concernant l'accès du public aux documents de la Commission et du Conseil*, „Buletin Oficial de la Commission”, 1994, 1 janvier.

²³ Cf. *Commission Decision 94/90 of 8 february 1994 on public acces to Commission documents*, „Oficial Jurnal”, 1994, L46/58.

Taxele aferente pentru alte mijloace de informare se vor hotărî de la caz la caz, fără să se depăşească o sumă rezonabilă:

La elaborarea Codului, instituţiile europene au considerat că dreptul de acces al publicului la documente nu incumbă numai publicaţiile oficiale, ci în egală măsură şi documentele interne, aspect important al promovării politicii sale de informare, respectiv eforturile de a face cunoscute cât mai bine atât propriile activităţi, cât şi scopurile Uniunii Europene în ansamblul său.

Pentru a evita suspiciunile şi eventualele abuzuri, Decizia Comisiei 94/90 din 8 februarie 1994 privind accesul public la documentele sale stipulează clar care sunt tipurile de documente exceptate de la liberul acces, menţionând totodată că nici o excepţie nu se aplică automat şi că fiecare solicitare trebuie examinată atent. Astfel, un document poate fi exceptat de la liberul acces dacă:

- sunt referiri în conţinutul său la plângerile adresate Comisiei sau informaţii a căror publicare ar putea prejudicia relaţiile externe;
- priveşte date din dosarele personale ale funcţionarilor şi agenţilor Comisiei (recrutarea, promovarea etc.) sau din dosarele lor medicale;
- conţine secrete tehnologice sau secrete comerciale ale unui organism;
- este un raport de audit privind utilizarea fondurilor comunitare acordate unor organisme pentru realizarea unui proiect în privinţa căruia există un contencios;
- a fost transmis Comisiei cu clauza expresă de a nu fi sub nici o formă comunicat unui terţ;
- exprimă opinia personală a unui funcţionar sau poziţia unui serviciu al Comisiei.

Anumite documente protejate de legislaţia comunitară, în particular cele care sunt constituite de structuri care asistă Comisia în desfăşurarea activităţii sale, trebuie, de asemenea, să rămână confidenţiale.

Solicitarea accesului la documente trebuie făcută în scris şi formulată astfel încât să permită identificarea acestora. Dacă este necesar, instituţia căreia îi este adresată solicitarea (Comisia sau Consiliul) poate invita solicitantul să precizeze date suplimentare în acest sens.

În cazul în care documentul la care se solicită accesul şi care se află în păstrarea instituţiei vizate are ca emitent o persoană fizică sau juridică, un stat membru, o altă instituţie sau organism comunitar sau orice alt organism naţional sau internaţional, cererea trebuie adresată direct emitentului.

Instituţia vizată, în consultare cu solicitantul, va găsi o soluţie echitabilă în scopul rezolvării unor solicitări repetate şi/sau care privesc documente voluminoase.

Dreptul de acces la documente va fi exersat fie printr-o consultare directă, fie prin expedierea unei copii realizate pe cheltuiala solicitantului, fără ca redevenţa să excedă o sumă rezonabilă.

Instituția căreia i se adresează solicitarea de acces va preveni persoana căreia îi este comunicat documentul că nu are dreptul să-l reproducă sau difuzeze în scopuri comerciale, prin vânzare directă, fără a obține autorizarea prealabilă a acesteia.

Serviciile din cadrul instituției vizate, competente să soluționeze solicitarea adresată, informează în scris solicitantul, în termen de o lună, fie asupra unui răspuns pozitiv, fie despre intenția de a da un răspuns negativ.

În acest ultim caz, solicitantul va fi informat, de asemenea, că are posibilitatea, în termen de o lună, să formuleze o cerere confirmativă instituției în vederea reconsiderării răspunsului, apreciindu-se totodată că renunță la solicitarea inițială.

În condițiile în care un solicitant dorește să ceară reconsiderarea deciziei sale, trebuie să se adreseze în acest sens, în scris, secretarului general al Comisiei, în termen de o lună de la notificarea refuzului. Comisia dispune, la rândul ei, de un termen de o lună pentru a schimba sau reconfirma decizia sa. Dacă refuzul este confirmat, solicitantul va fi informat asupra căilor de recurs posibile, în baza articolelor 138 E și 173 ale Tratatului Uniunii Europene.

Instituțiile europene vor refuza accesul la orice document a cărui divulgare poate să aducă atingere:

- protecției interesului public (securitatea publică, relațiile internaționale, stabilitatea monetară, procedurile jurisdicționale, activitatea de inspecție și anchetă);

- protecției individului și a vieții private;

- protecției secretului comercial sau industrial;

- protecției intereselor financiare ale Comunității;

- protecției confidențialității solicitate de o persoană fizică sau juridică furnizoare de informație la care se solicită acces sau este impusă prin legislația statului membru de la care provine aceasta.

Accesul poate fi refuzat, de asemenea, pentru asigurarea protecției interesului instituției relativ la secretul asupra propriilor deliberări.

Consiliul și Comisia au convenit, la adoptarea Codului de procedură privind accesul la documentele proprii, ca prevederile acestuia să fie reexaminat după doi ani de aplicare propriu-zisă, în baza rapoartelor întocmite de secretarii generali ai acestor instituții.

Bilanțul global întocmit după experiența aplicării Codului a fost pozitiv: cu toate că au fost prevăzute anumite excepții de la dreptul de acces, în doi ani și jumătate mai puțin de 20% din solicitările adresate au fost respinse.

S-a concluzionat astfel că sistemul de acces nu necesită modificări esențiale, dar că se impun încă eforturi de simplificare a posibilităților de aplicare a acestuia.

II. Procedura de acces la documentele Organizației Națiunilor Unite

Procedura de acces la documentele deținute de Organizația Națiunilor Unite este reglementată în baza *Regulilor privind accesul la Arhivele Ligii Națiunilor*, din 26 decembrie 1969²⁴, *Instrucțiunilor administrative ale Secretariatului Națiunilor Unite ST/AI/326*, din 28 decembrie 1984²⁵, *Regulilor Arhivelor Națiunilor Unite*²⁶, ale *Buletinului Secretariatului General ST/SGB/242*, din 26 iunie 1991²⁷ cu amendările ulterioare.

Toate documentele constituite sau primite de orice membru al Secretariatului în legătură cu sau ca rezultat al activității oficiale a ONU sunt proprietatea ONU și nu pot fi scoase din sediul său sau distruse fără o autorizare scrisă din partea șefului Secției Arhive și Gestionarea Documentelor (Archives and Records Management Section).²⁸

Accesul. Fiecare dosar din Arhivele Ligii Națiunilor devine liber consultabil după 40 de ani de la constituire. Cu excepția restricțiilor impuse de secretarul general, membrii Secretariatului au acces la documentele care le sunt necesare pentru îndeplinirea atribuțiilor, iar publicul are acces la documentele care erau publice încă din momentul constituirii, la cele de la crearea cărora a trecut mai mult de 20 de ani și la documentele pentru care, deși nu au împlinit acest termen, biroul emitent și-a dat acordul în scris pentru consultare.

Reguli privind reglementarea accesului²⁹

1. Arhivele Ligii Națiunilor, cu excepția categoriilor de documente ce vor fi precizate la punctul 3, vor fi deschise pentru consultare *in situ* de la începutul anului următor împlinirii vârstei de 40 ani a celui mai recent document cuprins în dosar.

2. Directorul general al Biroului Națiunilor Unite de la Geneva poate impune excepții de la regula de mai sus în sprijinul cercetătorilor care dovedesc un interes legitim pentru consultarea unor documente mai recente.

3. Următoarele categorii de documente vor rămâne limitate accesului pentru o perioadă de 60 de ani de la constituire:

---

²⁴ *Națiunile Unite* – informare întocmită de Ms. Liisa Fagerlund, șeful Secției Arhive și Gestionarea Documentelor a ONU, New York, în martie 1995, în „Archivum” – Archival legislation 1981-1994, vol. XLI, 1996, p.287.

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ Aprobate de către secretarul general al Națiunilor Unite la 26 decembrie 1969, apud *Ibidem.*

a) dosarele ce conțin documente interne ale administrațiilor naționale, neoficial comunicate la timpul lor oficialilor sau comisarilor Ligii Națiunilor de către guvernele care, intern, nu permit accesul la respectivele documente;

b) dosarele conținând documente care, dacă ar fi făcute publice, ar putea aduce atingere reputației, afecta intimitatea sau pune în pericol siguranța individului.

4. Acțiunea de copiere, reproducere și publicare a documentelor consultabile urmează următoarele principii:

a) cercetătorul trebuie avertizat că ONU nu este în măsură să aprobe copierea, reproducerea sau publicarea fără să implice nici o obligație din partea cercetătorului, întrucât trebuie respectat dreptul de proprietate intelectuală al persoanei care a constituit documentul;

b) reproducerea sau publicarea unor dosare voluminoase (a întregului grup arhivistic sau a unor serii lași) nu vor fi permise;

c) serviciile ONU nu au obligația să execute copii ale documentelor, nici măcar contra cost.

5. Directorul general al Biroului Națiunilor Unite de la Geneva este responsabil de aplicarea practică a acestor reguli, mai ales în ceea ce privește dosarele restricționate, de organizarea practică a accesului la documente, de stabilire a excepțiilor în baza celor prevăzute la punctul 2. El va întocmi un raport anual privind stadiul de aplicare a regulilor pe care îl va înainta Secretariatului General și, de asemenea, va sesiza Secretariatul de fiecare dată când excepții importante sunt acordate ca urmare a prevederilor punctului 2.

Instrucțiuni administrative privind Arhivele ONU³⁰

A. Atribuțiunile Secției Arhive

Instrucțiunile detaliază regulile și procedurile care trebuie respectate cu privire la transferul, păstrarea, custodia și accesul intern și public la arhive și documentele non-curente ale ONU.

Gestionarea și conservarea documentelor. Secția Arhive preia, păstrează și restaurează arhivele și documentele non-curente ale ONU, ordonează și descrie unitățile arhivistice în vederea întocmirii instrumentelor de evidență pentru a le face proprii utilizării.

Transferul documentelor non-curente. Secția Arhive va organiza transferul mandatar al documentelor non-curente de la a căror constituire a trecut mai mult de trei ani, de la unitățile Secretariatului în depozitele de Arhivă. În cazuri excepționale, când sunt considerate necesare fie perioade mai scurte, fie

³⁰ *United Nations Secretariat Administrative Instruction ST/AI/326 of 28 December 1984, apud Ibidem, p. 288.*

mai lungi de reținere a documentelor la unitățile emitente, se va proceda, în acest sens, la întocmirea unui program stabilit de comun acord între Arhive și creatori.

Reglementări privind accesul. Arhivele vor putea fi deschise cercetării astfel:

a) membrii Secretariatului au acces la documente în limita necesităților pentru îndeplinirea în bune condițiuni a atribuțiilor, excepție făcând documentele la care accesul este restricționat prin ordinul secretarului general;

b) publicul are acces la: documente care erau publice încă din momentul constituirii; documente de la a căror constituire a trecut mai mult de 20 de ani, care nu sunt grevate de restricții impuse de secretarul general; documente de la crearea cărora au trecut mai puțin de 20 de ani, dar în privința cărora secretarul general nu a prevăzut limitări și există acordul scris al biroului care le-a emis;

c) documentele la care secretarul general sau reprezentanții săi autorizați au impus limite de acces pot fi declassificate de aceleași autorități. Documentele la care accesul rămâne restricționat și după predarea la Serviciul Arhive, vor fi supuse declassificării, din oficiu, la împlinirea a 20 de ani de la constituirea lor. În cadrul celor care rămân clasificate și după termenul de 20 de ani, posibilitatea declassificării se va evalua la intervale de 5 ani.

Dispoziții. Cu obținerea acordului în cadrul ședinței reunite a Secretariatului General ONU, Secția Arhive va dispune de documentele non-curente care nu au valoare practică, legală, istorică sau de altă natură.

B. Atribuțiuni ale unităților (birourilor) Secretariatului General de la sediul central

Transferul documentelor non-curente. Înainte de predarea documentelor non-curente la Secția Arhive, unitățile Secretariatului trebuie să pregătească documentele în conformitate cu procedura stabilită în acest sens de șeful Secției Arhive.

Condiții pentru reținerea temporară a documentelor. Unitățile Secretariatului autorizate să rețină documente non-curente peste limita normală de trei ani, în scopul utilizării lor pentru îndeplinirea atribuțiilor ce le revin, au obligația să asigure condiții proprii pentru păstrarea acestor documente, în conformitate cu dispozițiile Secției Arhive.

Dispoziții. În unitățile (birourile) Secretariatului General nu se va permite accesul la documentele aflate în păstrarea lor peste termenul de trei ani fără autorizarea scrisă a șefului Secției Arhive. Acesta poate cere ca documentele la care se solicită accesul să-i fie remise pentru o verificare preliminară în vederea autorizării accesului la respectivele documente.

C. Atribuțiuni ale membrilor Secretariatului General ONU

Toate documentele, indiferent de suport, create sau primite de un membru al Secretariatului în legătură cu sau ca rezultat al activității oficiale în cadrul Ligii Națiunilor sunt proprietate a acestui organism.

Inviolabilitatea documentelor. Înainte de încheierea activității în cadrul ONU, membrii Secretariatului vor pregăti pentru predare la Secția Arhive acele documente aflate în posesia lor, care nu prezintă interes imediat pentru activitatea succesorului lor și nu vor scoate nici un document din sediile Ligii Națiunilor.

Șeful Secției Arhive poate verifica toate documentele unui membru al Secretariatului înainte ca acesta să-și încheie activitatea. Membrii Secretariatului care pleacă sunt în drept să ia un număr rezonabil de documente la care nu este restricționat accesul, copiate pe cheltuiala lor, și să rețină, de asemenea, documentele private.

D. Responsabilități ale altor organisme și unități secretariale ONU care nu-și desfășoară activitatea în sediul central

Secția Arhive va oferi consultanță și va stabili reguli privind reținerea, predarea, păstrarea, restaurarea, ordonarea, descrierea, consultarea și accesul public la documente non-curente pentru organismele și unitățile secretariale care nu-și desfășoară activitatea în sediul central ONU.

În cazul desființării unui astfel de organism, arhivele și documentele acestuia vor fi transferate Secției Arhive în conformitate cu o procedură stabilită în comun cu respectivul organism.

Pentru reglementarea procedurii de clasificare și declasificare a documentelor emise de Secretariatul General ONU, aflate în custodia sa sau păstrate în Arhive, Secretariatul a adoptat un ghid în acest sens.³¹

Clasificarea. Documentele, în cazuri speciale, pot fi clasificate. Competența privind stabilirea acestui caracter pentru un document este apanajul secretarului general și al oficialilor îndrituiți de acesta:

a) nivelul de secretizare „S.G. – *strict confidențial*” va fi aplicat documentelor emise de Secretariatul General care conțin informații a căror publicare neautorizată ar putea cauza prejudicii grave încrederii în Secretariatul General sau în Liga Națiunilor Unite;

b) nivelul de secretizare „S.G. – *confidențial*” se va aplica documentelor emise de Secretariatul General care conțin informații a căror publicare neautorizată ar putea prejudicia buna desfășurare a activității acestuia.

---

³¹ *Guidelines concerning the classification and declassification of the records and archives of the Secretary-General*, apud *Ibidem*, p. 200-201.

Declasificarea. Înainte de împlinirea termenului limită prevăzut mai jos, toate categoriile de documente clasificate pot fi declassificate de secretarul general sau de oficiali autorizați de acesta.

Evaluarea posibilității de declassificare se va face înainte ca documentele să fie transferate în păstrarea Secției Arhive.

Documentele clasificate care au fost transferate către Secția Arhive și care își păstrează caracterul confidențial vor fi declassificate după cum urmează:

a) documentele „S.G. – *strict confidențial*” (top secret) vor fi reevaluate de Arhive pentru posibilitatea declassificării după trecerea unui interval de 20 de ani de la constituirea lor. La expirarea acestui termen, documentele cu acest caracter vor fi declassificate în cadrul unei comisii ad-hoc, evaluându-se informațiile paragraf cu paragraf, cu aprobarea secretarului general sau a oficialilor autorizați de acesta.

Documentele „S.G. – *strict confidențial*” (top secret) pentru care nu s-a aprobat declassificarea la împlinirea termenului de 20 de ani vor fi reevaluate de Secția Arhive în vederea declassificării la intervale de 5 ani urmând aceeași procedură.

b) documentele „S.G. – *confidențial*” (secret) vor fi declassificate din oficiu de către Secția Arhive după un termen de 20 de ani de la emiterea lor.

Măsuri de securitate a documentelor clasificate. Documentele clasificate vor fi îndosariate separat de cele neclasificate, luându-se măsuri de securitate în acest sens.

Ghid privind documentele personale ale secretarului general³²

Documentele create sau primite de un membru al Secretariatului General în legătură cu sau ca rezultat al activității oficiale în cadrul Ligii Națiunilor sunt în proprietatea acesteia.

Următoarele categorii de documente sunt proprietatea privată a secretarului general:

- notele personale și jurnalele;
- copiile suplimentare ale documentelor ONU tipărite;
- corespondența personală fără legătură cu poziția sa oficială (chiar dacă aceste acte au fost primite la birou, incluzând invitații la acțiuni de caritate, liste de Crăciun, scrisori amicale sau corespondență privind probleme sociale).

La retragere, secretarul general poate lua documentele private menționate anterior și, de asemenea, următoarele categorii de documente în original, în arhivele ONU păstrându-se în copie: articole cu caracter social extrase din dosarele „șefilor de state”, note de întâlniri și agende zilnice.

³² *Guidelines concerning the Secretary-General's private papers*, apud *Ibidem*, p.291-292.

Celelalte documente originale sau copii vor fi predate Secției Arhive, secretarul general putând primi copii pentru uzul personal, asumându-și responsabilitatea asigurării securității documentelor clasificate până la returnarea acestora Organizației sau distrugerea lor.

ACCESUL LA ARHIVE ÎN ȚĂRILE DIN EUROPA DE NORD

Problema dreptului de acces la arhive și documente oficiale este un aspect care a fost și mai este mult discutat atât la nivel național, cât și la nivel supra-național.

În țările din nordul Europei se poate vorbi despre o administrație aproape integral informatizată, în care documentele sunt emise, primite și prelucrate electronic prin rutina computerului. Gradul de dezvoltare este accelerat de standardele impuse autorităților publice în ceea ce privește eficiența, colaborarea inter-instituțională nu numai la nivel național, dar și internațional, calitatea serviciilor oferite cetățenilor.

Înțelegând prin *archive* totalitatea documentelor, indiferent de suport, create sau primite de orice autoritate publică sau orice alt organism individual sau corporație, pe parcursul desfășurării activității, atât cele aflate încă în uz, cât și cele păstrate în scopul cercetării, vom încerca să oferim o perspectivă asupra posibilităților de gestionare optimă a acestora.

Un nivel susținut de dezvoltare a administrațiilor electronice are loc, în țările Europei de Nord, și în sectorul privat. De aceea, s-a conștientizat necesitatea unei bune colaborări între cele două sectoare, idee promovată cu ocazia *DLM Forum* cu privire la înregistrările electronice, ce s-a desfășurat la Bruxelles în 1999³³. Cu această ocazie s-au exprimat multe opinii privind societatea informatizată și impactul dintre dezvoltarea tehnologică asupra activității arhivistice de gestionare a documentelor (*records management*).

Problematica definirii documentului electronic impune rediscutarea unor concepte arhivistice de bază cum ar fi unitatea arhivistică și principiul creatorului (dezbatere susținută în cadrul celor două conferințe pe teme de gestionare a arhivelor de la Stockholm, din anul 2000³⁴).

Dezvoltarea sistemelor informatice a dus, practic, la o redescoperire a științei arhivisticii și a contribuit foarte mult la dinamizarea dezbaterilor în acest sens. Societatea este azi dominată de folosirea instrumentelor IT, iar viitorul va fi

---

³³ Apud Claes Granström (Riksarkivet, Stockholm), *Acces in the Northern Countries*, VI European Conference on Archives, 1-3 iunie 1999, Bruxelles, www.ica.com/CITRA/2001.

³⁴ Cf. *Ibidem*.

ineluctabil la fel. Patru factori principali marchează profund activitatea arhivistică:

- dezvoltarea tehnologică (a dus la existența unei cantități enorme de informații și la o viteză foarte mare de transfer al acestora prin diverse rețele);
- accelerarea procesului democratic (a dus la creșterea numărului de solicitări de acces la documentele oficiale în virtutea principiului transparenței, cu scopul de a inspira încredere dinspre guvernare spre nivele variate ale societății);
- procesul de internaționalizare (a demonstrat că în multe domenii de activitate limitarea la cadrul național nu este posibilă);
- structurile în schimbare ale societăților, ca, de exemplu, privatizarea sectorului public, posibilă datorită revoluției IT.

Accesul liber la arhive și documente oficiale este un principiu de bază al democrației. Astfel, cetățenii pot avea o perspectivă adecvată și își pot forma o opinie critică despre Stat, societate și administrație, încurajându-se astfel participarea lor informată la procesul decizional, stimulând eficiența administrației și evitând riscul actelor de corupție. În acest fel se contribuie la legitimarea administrației ca serviciu public.

Accesibilitatea arhivelor este necesară și în contextul creșterii interesului pentru istorie, rolul istoricilor și cercetătorilor fiind acela de a analiza și explica publicului complexitatea proceselor socio-politico-economice care au marcat diversele epoci, de la cele mai îndepărtate până în prezent. De aceea, istoricii și cercetătorii din varii domenii au nevoie de acces la documente pentru a-și îndeplini sarcina ce le revine.

În Consiliul Europei, Recomandările în legătură cu politica europeană privind accesul la arhive au fost adoptate la 13 iulie 2000.³⁵ Acestea se referă numai la documentele transferate pentru păstrare și gestionare instituțiilor Arhivelor. Alte recomandări privind accesul la documente oficiale, fie au fost deja adoptate, fie sunt în curs de elaborare.³⁶

În Marea Britanie, Danemarca, Norvegia, Finlanda, Germania și în celelalte țări din Europa de Nord au fost adoptate, sau se află în curs de adoptare,

³⁵ Cf. *Ibidem*.

³⁶ Council Decision 2000/23/EC on the improvement of information on the Council's legislative activities and the public register of Council documents, OJ 2000 L9/22; Council Decision 2000/527 of 14 August 2000, OJ 2000 L212/09; Decision of the Secretary-General of the Council/High Representative for the Common Foreign and Security Policy of 27 July 2000 on measures for the protection of classified information applicable to the General Secretariat of the Council, OJ 2000 C239/01; Regulation EC 45/2001 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data by the Community institution and bodies and on the free movement of such data, OJ 2001 L8/1.

acte normative privind libertatea de acces la informații ori legislația deja existentă în acest sens a fost amendată.³⁷

Trebuie menționat că o importanță deosebită o au diferențele de tradiție în Europa privind abordarea problemei, care nu trec peste granițele naționale. Chiar și în Scandinavia există diferențe în acest sens între Finlanda și Suedia, pe de o parte, și Danemarca și Norvegia, pe de altă parte. Aceste diferențe se datorează circumstanțelor istorice și politice specifice.

Generalizând, se pot observa două modele legislative de bază în privința accesului la documentele oficiale:

- accesul în conformitate cu *Freedom of Information Act* (Legea liberului acces la informații), indiferent de organismul care păstrează și gestionează documentele, cu limitele necesare în privința documentelor secrete;
- practica unui termen de 20-30 de ani, scurs de la constituirea documentelor, pentru a fi date în cercetare, dar prevăzut în legi separate, respectiv *Freedom of Information Act* aplicabil pentru documentele păstrate la diverse organisme și *Archives Act* (Legea Arhivelor) pentru documentele aflate în păstrarea și administrarea instituției Arhivelor.

Accesul la documente poate fi, de asemenea, limitat de legislația privind protecția datelor. Posibilitatea de utilizare a documentelor presupune o rutină sistematică, dar în același timp securizantă a administrațiilor. Necesitatea unei securități în gestionarea documentelor devine din ce în ce mai stringentă într-o societate guvernată de ICT (*Information and Communications Technology*)³⁸. În țările din nordul Europei se poartă în acest sens discuții privind rolul Arhivelor Naționale și cum se va angaja această instituție în enormul val de informații, dacă va adopta o strategie intervenționistă (adică va impune reglementări stricte cu aplicabilitate generală) sau una non-intervenționistă. În Suedia, de exemplu, s-a optat pentru primul model legislativ dintre cele două identificate mai sus, promovat prin *Freedom of the Press Act* (Legea libertății presei – versiune amendată a celei adoptate încă în 1766)³⁹ și *Act on Secrecy* (adoptat în 1980, cu modificările ulterioare)⁴⁰. *The Archives Act* (Legea Arhivelor – adoptată în 1990)⁴¹ reglementează aspecte legate de păstrarea documentelor, ceea ce înseamnă și o bună administrare a lor.

³⁷ Vezi www.google.com/freedom of information legislation.

³⁸ Vezi Knut Rexed, *The development of Public Administration in the ITC Age*, în *Acces to Official Documents and Archives*, Skrifter utgivna Rikarkivet 19, Stockholm, 2002, p. 51-53.

³⁹ „Archivum” – Archival legislation 1981-1994, vol. XLI, 1996, p.187.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 193.

⁴¹ *Ibidem*, p. 199.

Deși mai tradiționalistă, instituția Arhivelor Naționale a fost deja obligată formal să recunoască valoarea documentelor electronice. Dar când este vorba de gestionarea documentelor electronice, se impune luarea unor măsuri de securitate încă din momentul emiterii acestora. Din perspectiva ICT-Age, la nivel internațional a fost subliniată importanța stabilirii unor reglementări mult mai stricte decât anterior în privința accesului public la documente. La stabilirea acestora trebuie avute în vedere drepturile și libertățile prevăzute în constituțiile democratice. Legislația în domeniu trebuie armonizată și uniformizată.

În concluzie, în țările Europei de Nord, pentru a putea fi exersat optim dreptul de acces la informație, este necesară o legislație pentru documentele IT, precum și o practică satisfăcătoare privitoare la emiterea, adaptarea sistemelor de înregistrare și regăsire a documentelor, stocarea și protecția lor etc. Altfel, multe opinii converg înspre aceea că, dacă nu vor fi luate prompt aceste măsuri, există un risc iminent să nu se poată avea acces la documentele curente sau, în viitor, la documentele create acum.⁴²

ACCESUL LA DOCUMENTE ÎN ȚĂRILE EUROPEI DE SUD

Problematica accesului la documente constituie un subiect de permanentă actualitate în dezbaterile dintre specialiști. Aceasta este importantă datorită transcendenței sale juridice, prin locul pe care îl ocupă printre alte aspecte emergente ale lumii moderne, cum sunt dreptul la viața privată sau dreptul la proprietatea intelectuală. De asemenea, prezintă în egală măsură importanță, întrucât, din punct de vedere normativ este încă insuficient reglementat.

Posibilitatea de acces la documentele istorice conservate în fondurile de arhivă ridică mai puține probleme; accesul la documentele contemporane, respectiv la cele active sau semiactive care se păstrează la creatori sau sunt încă în gestiunea lor constituie aspectul sensibil, fiind un veritabil test privind caracterul deschis și participativ al administrațiilor.

Difficil a fi discutată în termeni generali, problema atât de complexă a făcut obiectul discuțiilor în cadrul mai multor reuniuni internaționale, cum a fost, de exemplu, și cea de-a VI-a Conferință Europeană a Arhivelor⁴³.

Este important de relevat, pentru a fi înțeles contextul în care se fac eforturi de reglementare a dreptului de acces, că trei dintre țările sud-europene, respectiv Portugalia, Grecia și Spania, au avut, până în anii '70, guvernări autoritare și puțin receptive ideii de deschidere și transparență. Dorința de a compensa ermetismul dictaturilor a stimulat tinerii democrați să acorde

⁴² Apud Claes Granström (Riksarkivet, Stockholm), *op.cit.*

⁴³ VI European Conference on Archives, 1-3 iunie 1999, Bruxelles, www.ica.com/CITRA/2001.

subiectului maximum de atenție și să încerce să-l includă în prevederi constituționale. În cazul Portugaliei, acesta prinde contur în articolele 37, 48 și 268 din Constituție⁴⁴. Pentru Grecia, Constituția din 1975 stipulează, indirect, că „autoritatea competentă este în măsură să dea curs solicitărilor de documente, dacă acest drept este prevăzut de lege”⁴⁵; și Constituția spaniolă din 1978⁴⁶ se referă, în articolul 20, la dreptul la informare și în articolul 105 *b* la accesul la documentele administrative. Însă în nici una dintre cele trei țări, legislatorul nu a fost suficient de zelos și abil astfel încât să ofere o fundamentare neechivocă a principiului și posibilități certe de punere a lui în aplicare.

În Grecia, este vorba de un principiu pus în practică prin legi privind relațiile dintre cetățeni și puterile publice. În Spania, a fost nevoie să se aștepte până la adoptarea unei legi noi privind procedura administrativă, posterioară cu 14 ani textului constituțional, pentru a-și găsi formularea într-un singur articol, și acesta unanim criticat pentru caracterul său echivoc și restrictiv⁴⁷. De asemenea, elaborate în anii '90, normativele în vigoare sunt formulate în codul de procedură administrativă și în legea din 1993, specifică în acest sens: Legea privind accesul la informațiile administrative. Inițiativa Portugaliei de a adopta o lege cu caracter monografic pentru a reglementa accesul trebuie, în orice caz, apreciată. Are o formulare inteligibilă, abordând principiile, conceptele, criteriile, procedurile, termenele limită, excepțiile... în vederea unei aplicări corecte. O astfel de lege, specifică, vine să dea o mai bună susținere acestui incontestabil drept cetățenesc.

Portugalia, Italia și, anterior lor, Franța au reglementat accesul, de asemenea, prin legi specifice. Este cazul Legii nr. 241/1990 privind accesul la documentele administrative în Italia, dezvoltată printr-un regulament de aplicare în 1992⁴⁸.

Recapitulând, se poate observa că în sudul Europei, reglementarea accesului la actele oficiale nu a fost concretizată anterior anilor '90. Sunt, așadar, puțini ani de recunoaștere efectivă și nu întotdeauna prin formulări dintre cele mai potrivite. Excepție face Franța, aflată în avans prin adoptarea Legii nr. 78-753⁴⁹ care, în primul său capitol, se referă la „libertatea de acces la documentele administrative”. Practica franceză, în acest sens, a fost revăzută și

⁴⁴ Josep Matas I Balague' – Arxíu Historic de Girona, Espana, *L'Europe du Sud*, VI European Conference on Archives, 1-3 iunie Bruxelles, [www.ica.com /CITRA/2001](http://www.ica.com/CITRA/2001).

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Loi 78-753 du 17 Juillet 1978 portant diverses mesures d'amélioration des relations entre l'administration et le public et diverses dispositions d'ordre administratif, social et fiscal, *Principaux textes relatifs aux archives en vigueur au 1-er mars 1996*, Direction des Archives de France, Paris, 1996, p.57.

actualizată printr-o lege din anul 2000⁵⁰, căreia îi revine, printre altele, meritul de a fi reunit dispozițiile privind accesul cuprinse în diverse acte normative. Această lege a abrogat, totodată, procedurile paralele de acces care existau în virtutea dispersării normelor, făcând referire aici la prevederile Legii Arhivelor din 1979⁵¹ și la cele din Legea nr. 78-753⁵².

Necesitatea de a reuni într-un singur act normativ diversele referiri la accesul la documente reprezintă, în egală măsură, o necesitate resimțită de către toate statele. Firește că existența a numeroase legi sectoriale (în domeniul sănătății, a informaticii, a finanțelor etc.) ce vizează și reglementarea accesului la diverse acte sfârșește prin introducerea unor confuzii și contradicții.

Prin caracterul său de pionierat și datorită unora din principalele sale reușite, norma franceză a servit deseori drept referință pentru inițiativele și hotărârile altor țări. Activitatea și experiența Comisiei de Acces la Documentele Administrative⁵³ (CADA) din Franța a inspirat o comisie omonimă în Italia și, de asemenea, Comision Superior Calificadora de Documentos, în Spania.

O influență pozitivă asupra normelor naționale a avut, în ultimii ani, un alt factor stimulator al politicii de deschidere și transparență. Este vorba de dispozițiile Comunității Europene în privința accesului, materializate sub forma recomandărilor și directivelor⁵⁴. Firește, UE promovează activ practica accesului, atât în raport cu documentele instituțiilor sale, precum și prin dispozițiile care tind să armonizeze normele statelor membre, în acest sens. Pot fi subliniate aici, în special, efectele directivei europene în materie de liberalizare a accesului la informațiile privind mediul înconjurător⁵⁵. Rezultatele sale pozitive reprezintă o încurajare pentru instituțiile comunitare în exersarea activă pentru a se obține standarde ridicate în privința respectării dreptului de acces la informații. Influența normelor comunitare tinde să servească, în egală măsură, la unificarea, pas cu pas, a criteriilor și diferențelor de practică, aspect indispensabil în procesul de construcție europeană. La nivelul fiecărei țări pot fi găsite elemente pozitive de

---

⁵⁰ Loi 2000-321 du 12 Avril 2000 relative aux droits des citoyens dans leur relations avec les administrations, J.O. 88 du 13 Avril 2000.

⁵¹ Loi sur les archives Nos. 79-18 du 3 Janvier 1979, *Principaux textes relatifs aux archives en vigueur au 1-er mars 1996*, Direction des Archives de France, Paris, 1996, p. 5.

⁵² Vezi nota 49.

⁵³ *La Législation archivistique pour le développement du système national d'information*, vol. I, Archives Nationales de Tunisie/ACCT/BIEF/UNESCO/PGI/AIAF, Tunis, 10-13 mai 1994, p.135.

⁵⁴ Vezi Capitolul II.

⁵⁵ Directiva CEE 90/313 din 7 iunie 1990 privind accesul la informații referitoare la mediu, apud Hervé Bastien, *op.cit.*, p.130.

care trebuie valorificate, precum și, analog, aspecte ce necesită corijare și îmbunătățire.

Astfel, de exemplu, situația Italiei evidențiază dorința legislatorului de a da o „centralitate” normelor privind accesul⁵⁶. Poate ar fi necesar să fie atenuată exigența italiană a unei legitimări pentru exercitarea dreptului de acces, care se regăsește în egală măsură în termenii echivoci ai normelor grecești. Este observată, astfel, o exigență care distonează cu prevederile actelor normative ale altor țări.

Recentele dezbateri desfășurate într-un ritm susținut la nivelul statelor sud-europene înregistrează opinii și argumente din ce în ce mai consensuale în privința accesului la documente. Se conturează, de exemplu, trei aspecte ce rețin tot mai des atenția. Este vorba, în primul rând, de necesitatea protejării vieții private și a datelor personale, față de care cetățenii sunt din ce în ce mai sensibili și exigenți, aspect în strictă legătură cu posibilitățile oferite de noile tehnologii informatice. În acest domeniu sunt reclamate tot mai stringent reglementări precise și nuanțate, în așa fel încât justa gardare a intimității să nu devină, totuși, un obstacol al accesului.

Un al doilea aspect ce impune reglementări este accesul pacienților la informațiile medicale⁵⁷, cazuri pe această linie făcându-și apariția tot mai des în justiție, sau recunoașterea drepturilor economice.

În acest sens, se remarcă o interesantă inițiativă franceză, care dorește să legisfeze dreptul de informare al pacienților, într-un context mai larg al unei legi privind modernizarea sistemului de sănătate.

În această ordine de idei, poate fi de asemenea menționată o lege avansată la nivel european adoptată recent de Parlamentul Cataloniei.⁵⁸

În al treilea rând, trebuie să rețină atenția alte drepturi complementare, respectiv cele legate de proprietatea intelectuală și drepturile de autor. Acestea, deocamdată, nu sunt foarte clar stipulate, excepție făcând doar referirile la anumite categorii de documente de natură privată care sunt exceptate sau restricționate de la liberul acces, tocmai în scopul protejării proprietății intelectuale și a drepturilor de autor. Este justă protejarea acestor drepturi, dar în

---

⁵⁶ Josep Matas I Balague' – Arxiu Historic de Girona, Espana, *L'Europe du Sud*, VI European Conference on Archives, 1-3 iunie 1999, Bruxelles, www.ica.com/CITRA/2001.

⁵⁷ Vezi Philippe Barbat, *Comment le „records management” peut faire progresser la transparence administrative*, în *Acces to Official Documents and Archives*, Skrifter utgivna Rikarkivet 19, Stockholm, 2002.

⁵⁸ Cf. Josep Matas I Balague' – Arxiu Historic de Girona, Espana, *L'Europe du Sud*, VI European Conference on Archives, 1-3 iunie, 1999, Bruxelles, www.ica.com/CITRA/2001.

egală măsură sunt necesare reglementări clare, nuanțate, pentru a evita dificultatea exersării dreptului de acces.

Și în acest caz, așadar, instituțiile europene vor trebui să ofere modele prin propuneri de directive ale Parlamentului și Consiliului pentru aprobarea iminentă a unor astfel de acte normative.

ACCESUL LA DOCUMENTELE DE ARHIVĂ ÎN ȚĂRILE CENTRAL ȘI EST-EUROPENE

Transformările care au avut loc în țările din Europa Centrală și de Est după anul 1989 nu au rămas fără ecou în domeniul arhivistic. În strânsă legătură cu procesul de democratizare, se poate observa necesitatea alinierii legislației arhivistice la cerințele lumii moderne.

Pentru a permite o perspectivă de ansamblu asupra condițiilor actuale privind accesibilitatea la documentele de arhivă, Arhivele poloneze au pregătit un chestionar adresat tuturor țărilor din regiune, în anul 2000⁵⁹. Chestionarul a cuprins 23 de întrebări, 9 simple și 14 complexe, ce solicitau informații suplimentare. Răspunsurile primite de la toți intervievații creează o imagine ce permite evaluarea aproape reală a nivelului la care se situează instituția Arhivelor în contextul societății actuale. Au trimis informații Arhivele din: Belarus, Bosnia și Herțegovina, Croația, Muntenegru, Cehia, Estonia, R.F. Iugoslavia, Lituania, Letonia, Macedonia, Germania, Polonia, România, Rusia, Serbia, Slovacia, Slovenia, Ucraina și Ungaria. Întrucât Serbia și Muntenegru au propriile administrații ale Arhivelor, acestea au fost invitate să se exprime independent de Republica Federală Iugoslavia. De asemenea, răspunsul Germaniei se justifică prin aceea că în administrarea sa se află și documentele fostului R.D.G.

Răspunsurile la chestionar au certificat faptul că în toate țările din regiune există legi ale Arhivelor în vigoare care reglementează și accesul la documente. Serbia este singura țară care nu are o legislație în acest sens⁶⁰, iar practica arhivistică se bazează pe legile adoptate de Parlamentul Federației iugoslave.

Oricum, legislația existentă pare să nu satisfacă pretențiile publicului, din informațiile furnizate prin chestionar rezultând că în treisprezece state se elaborau versiuni amendate ale actelor normative privind Arhivele⁶¹, completate

---

⁵⁹ Daria Nalecz – Polish State Archive, *Accessibility of archive materials in the Countries of Central and Eastern Europe*, VI European Conference on Archives, 1-3 iunie 1999, Bruxelles, www.ica.com/CITRA/2001/materials.

⁶⁰ La data completării chestionarului, respectiv anul 2000.

⁶¹ Și în România Legea Arhivelor Naționale din 1996 a fost modificată și completată prin Legea nr. 358/2002, publicată în „Monitorul Oficial al României”, partea I, nr.476, din 3 iulie 2002.

de legi ce garantau libertățile: Legea presei (în 5 state), Legea accesului la informații (în 8 state), la fel ca și de acte normative restrictive: Legea informațiilor clasificate (în 11 cazuri) sau Legea protecției datelor personale (în 10 cazuri).

Totodată, un caracter aparte al prevederilor legale privind accesul la arhive este strict legat de practica păstrării documentelor și nedepunerea la Arhivele Naționale de către administrații speciale, fiind astfel încă respectate cu strictețe normele impuse de Ministerul de Interne (în 13 state), Ministerul Afacerilor Externe (în 11 state), Ministerul Apărării (în 11 state), Biroul Președintelui (în 9 state) și Parlament (în 7 state).

Cu titlu general, documentele sunt date în cercetare după trecerea unei perioade de 20 – 30 de ani de la constituire, în cazul a 12 țări din regiune (de exemplu, în cazul României⁶², Poloniei⁶³ - după 30 de ani). Există situații, cum este cazul Sloveniei (50 de ani)⁶⁴, unde termenul este mult superior. De asemenea, Legea Arhivelor, din 13 februarie 1990, din Lituania⁶⁵ prevede că documentele transferate serviciilor de arhive rămân proprietatea creatorului, accesul la acestea fiind permis numai cu acordul lui.

În majoritatea cazurilor, perioade mai lungi de timp pentru acordarea accesului sunt prevăzute pentru dosare personale, pentru documentele privind afacerile externe și securitatea statului.

Merită menționat că legislația adoptată în 14 țări din regiune permite acordarea unor permise speciale de acces la documente de arhivă, inclusiv acte clasificate.⁶⁶

Mai mult, în 17 state au fost înființate organisme speciale de apel competente să primească plângerile împotriva deciziilor legate de accesul la documente.⁶⁷

În jumătate dintre țările central și est-europene (9) dreptul de a lua decizii cu privire la respectarea termenului limită de acces la documentele de Arhivă a fost delegat Arhivelor. În celelalte țări, această competență aparține altor instituții. Comisii permanente care au rolul de a analiza documentele în vederea declassificării funcționează în 8 țări, dar, pe de altă parte, în nu mai puțin de 11 state această

---

⁶² Legea Arhivelor Naționale nr. 16/1996.

⁶³ Loi du 14 Juillet 1983 sur le Fonds National d'Archives et sur les Archives, Journal Officiel, 1983, Nos. 38, p.173 apud „Archivum” – *Archival legislation 1981-1994*, vol. XLI, 1996, p. 97.

⁶⁴ „Archivum” – *Archival legislation 1981-1994*, vol. XLI, 1996, p. 155.

⁶⁵ *Ibidem*, p.10.

⁶⁶ Daria Nalecz – Polish State Archive, *Accessibility of archive materials in the Countries of Central and Eastern Europe*, VI European Conference on Archives, 1-3 iunie 1999, Bruxelles, www.ica.com/CITRA/2001/materials.

⁶⁷ *Ibidem*.

posibilitate, de a schimba gradul de accesibilitate la documente, nu a fost luată în considerare.

Oricum, indiferent de procedurile adoptate, interesul crescut și activitatea în domeniul limitării secretizării și a abuzurilor sunt evidente. Astfel, în 16 țări ale regiunii există reglementări detaliate privind reglementarea accesului la documente. În 10 țări este nevoie, în prealabil, de obținerea unui permis, care în cele mai multe cazuri este emis de directorul Arhivelor.

Principiul accesibilității diferențiate în funcție de persoana care solicită accesul – în sensul dacă este cetățean al țării respective sau cetățean străin, cercetător sau amator – se aplică numai în cazul a trei state.

Persoanele care doresc să consulte documente de Arhivă au, în majoritatea statelor din zonă (16), acces nelimitat la cercetare. Regăsirea documentelor se face în baza unor instrumente de evidență (inventare, indexuri, procese-verbale de predare-preluare etc.), folosite în 17 țări ale regiunii. Totuși, la nivelul serviciilor de Arhivă central și est-europene, una dintre cele mai importante probleme este lipsa instrumentelor complete de regăsire a documentelor, fapt datorat și gradului extrem de scăzut de informatizare a evidenței. Acest aspect, în conformitate cu răspunsurile date în chestionarul polonez, este mai puțin resimțit în Arhivele din Letonia și Slovenia, documentele aflate în administrarea acestora și fără instrumente de evidență fiind doar în proporție de 5-6% din cantitatea totală. Procentul documentelor fără instrumente de evidență variază între 25% în România și 75% în Germania (pentru documentele fostei R.D.G.), în majoritatea cazurilor fiind de aproximativ 50%.⁶⁸

Trebuie precizat faptul că probabil procentele de mai sus nu reprezintă situația reală și actuală a stadiului de prelucrare a documentelor, pe de o parte, pentru că noțiunea de instrument de evidență complet (*complete finding aids*) nu este înțeles în toate țările la fel. În cazul Poloniei, de exemplu, 95% din cantitatea materialelor arhivistice este statistic raportată ca fiind inventariată, astfel că există posibilitatea practică de regăsire a fiecărei unități arhivistice (dosar). Totuși, nici măcar 50% din aceste inventare nu sunt aprobate de comitetele metodologice și puse la dispoziția publicului sub formă de publicații sau broșuri.⁶⁹ O situație asemănătoare se regăsește și în cazul României, unde se operează, de cele mai multe ori, cu instrumentele de evidență depuse de creatori o dată cu documentele.

Viteza cu care crește ritmul depunerilor de documente la Arhive face imposibilă îmbunătățirea statisticilor, de aceea inventarele tradiționale sunt abandonate în favoarea formelor simplificate de descriere.

Introducerea de date arhivistice în rețele informatice vaste, cum este Internetul, este o preocupare în creștere, având un ritm susținut în 11 state ale

⁶⁸ *Ibidem.*

⁶⁹ *Ibidem.*

regiunii. Acesta permite o extindere semnificativă a posibilităților de acces la informații. Din păcate, în România inițiativele sunt încă sporadice.

În cazul tuturor statelor regiunii, cercetătorii pot solicita reproducere după documentele de Arhivă, existând restricții cantitative în 10 dintre acestea, datorate, în primul rând, mijloacelor tehnice și logistice încă precare.

În 8 țări sunt percepute taxe pentru folosirea materialelor de Arhivă în scopuri de afaceri sau comerciale.

Arhiviști din numai trei state (Polonia, Serbia și Slovenia) au menționat în chestionarul polonez că au cunoștință despre faptul că documente de Arhive publice sunt prelucrate de persoane fizice sau juridice neautorizate. Astfel de cazuri se înregistrează mai ales în perioade de tranziție și sub influența unor transformări complete și rapide, pe fondul unor prevederi legale lacunare, în acest sens. De cele mai multe ori, aceste lacune sunt justificate prin teama de a suporta consecințele unor decizii pripite.

Prin punerea ordinii, în timp util, în domeniul legislației arhivistice în multe dintre țările regiunii, ar fi posibilă recuperarea măcar a câtorva dintre documentele cu valoare istorică ce se distrug fără știrea sau posibilitatea de intervenție a instituției Arhivelor, cu prilejul deselor desființări sau reorganizări ale diverselor organisme, fenomen ce caracterizează, din păcate, vremurile de tranziție. La aceste documente ce mor în astfel de circumstanțe nu se va putea, din nefericire, niciodată exercita dreptul de acces.

În contextul drumului spre integrarea europeană, *de jure* sau *de facto*, a multor state din Europa Centrală și de Est, firește că va fi necesară alinierea legislației arhivistice la standardele europene. Dar poate că înainte de a simți presiunea Comunității Europene, ar trebui conștientizată importanța fenomenului la nivelul fiecărei țări.

ACCESUL LA DOCUMENTE ÎN ȚĂRILE FRANCOFONE

Subordonarea administrativă a Arhivelor este diferită de la stat la stat. Acestea se află în subordinea fie direct a Președinției (în această situație fiind Algeria, Benin, Burkina-Faso, Africa Centrală, Guineea), fie a primului-ministru sau a Secretariatului General al Guvernului (cum este cazul Gabonului, Nigeriei, Senegalului, Tunisiei), în subordinea Ministerului Culturii (Franța, Quebec, Burundi, Cap-Vert, Congo, Ciad, Zair) sau a altor diverse autorități în funcție de tradiția istorică sau administrativă a fiecărei țări (în Belgia sau Coasta de Fildeș sub patronajul Ministerului de Interne).⁷⁰

---

⁷⁰ *La Législation archivistique pour le développement du système national d'information*, vol. I, *Archives Nationales de Tunisie/ACCT/BIEF/UNESCO/PGI/AIAF*, Tunis, 10-13 mai 1994, p. 38.

A. Raporturile între Arhive și administrație

O preocupare importantă a țărilor francofone a fost și rămâne reglementarea raporturilor dintre instituția Arhivelor și administrație. Hotărârile, decretele sau instrucțiunile emise cu privire la documentele constituite au impus responsabilități și de o parte și de cealaltă. Administrației îi revin atribuțiuni pe linia gestionării arhivelor curente sau active și a celor semiactive, având obligația să organizeze depozite de prearhivare în conformitate cu recomandările Arhivelor Naționale (Franța, Algeria, Senegal, Tunisia). Trebuie să asigure evidența, păstrarea acestor documente în condiții optime și accesibilitatea lor celor în drept, apoi să le depună la Arhivele Naționale pe cele cu valoare istorică și să selecționeze documentele fără importanță. Pentru îndeplinirea acestor atribuțiuni, diversele administrații, în colaborare cu instituția Arhivelor, elaborează calendare de conservare, adică acele nomenclatoare arhivistice prevăzute și în legislația românească.⁷¹

În cazul anumitor țări, cum este cazul Senegalului, Tunisiei, Beninului, prevederile legislative și norme în acest sens stabilesc procedura de elaborare a unor astfel de calendare. Totuși, în țările africane, cu toate că a fost recunoscută în plan teoretic necesitatea stabilirii unor termene de păstrare pentru diverse categorii de acte, nu este mai puțin adevărat că singura țară care a emis o culegere de norme și tehnici de gestionare a documentelor este Algeria. Aici a fost elaborată o listă provizorie a categoriilor de acte cu care se operează în administrație, pe domenii de activitate, cu termene de păstrare stabilite în funcție de importanța lor.⁷²

Dacă nu se stabilește clar o procedură generală de elaborare a calendarelor de păstrare a documentelor, cel puțin în cazul țărilor Africii și statelor din insulele francofone, discuțiile disperate în această problemă sunt ineficiente. Această lacună a domeniului se impune a fi acoperită. Până acum s-a acordat atenție numai unor situații concrete, respectiv au fost întocmite diverse liste cu documente ce trebuie arhivate sau predate depozitelor de Arhivă publice, cu documente lipsite de importanță, fără a se abstractiza prin explicarea procedurilor de evidență a acestora.

B. Termene-limită de comunicabilitate a actelor

Conceptul de *sistem național de informații* înglobează posibilitățile de acces la aceste informații, de a fi puse la dispoziția celor interesați. Esența acestui concept o constituie fluența ciclului de colectare-păstrare-comunicare a lor.

⁷¹ Legea Arhivelor Naționale nr. 16/1996, anexa 1.

⁷² *La Législation archivistique pour le développement du système...*, p. 38.

A comunica informații înseamnă a organiza accesul la întreg ansamblul patrimoniului documentar. Se impune, totuși, o riguroasă reglementare a acestui acces. Lumea modernă e grevată de o serie de contradicții pe care instituția Arhivelor trebuie să le gestioneze atent pentru a putea fi, în egală măsură, în serviciul publicului și să-și gardeze libertatea de opinie și autonomia de acțiune.

Una dintre valorile recunoscute ale eticii universale este dreptul la viața privată. De asemenea, administrația, pentru a-și asigura coerența și eficiența în acțiune, are nevoie de stabilitate gardată de păstrarea unui minimum de confidențialitate. Este la fel de important faptul că cetățenii au dreptul fundamental la informare și întotdeauna se impune ca nivelul lor de informare să evite derapajele către arbitrar și astfel să poată fi controlat apetitul debordant al celor avizi de a-și asuma privilegiu. Între exigențele unora și a celorlalți trebuie stabilit un echilibru. Factorii de decizie ai țărilor au conștientizat importanța acestui aspect și în multe cazuri au adoptat norme legislative pentru reglementarea accesului la documente.

Dacă Vaticanul rămâne cel mai restrictiv în acest sens, admitând ca dată limită superioară a liberului acces la arhive anul 1922 (anul morții papei Benedict al XV-lea)⁷³, majoritatea statelor au adoptat termene variind între 50 de ani de la constituirea documentelor (Nigeria) și 25 de ani (Algeria, Africa Centrală, Congo), termenul cel mai frecvent acceptat fiind acela de 30 de ani (Benin, Burundi, Gabon, Haiti, Senegal, Seychelle, Tunisia). Există, însă, și situații ale unor state francofone care nu au stabilit oficial nici un fel de limite temporale privind liberul acces (Burkina-Faso, Cap-Vert, Coasta de Fildeș, Mali). Altele, cum este cazul Guineei, lasă decizia în această privință la latitudinea creatorilor care au predat respectivele documente. Franța, Quebec-ul, Zairul promovează o politică permisivă în privința accesului la Arhive, stabilind totuși câteva restricții clare.

Limitele temporale variabile de acces la documente (între 25 și 30 de ani) prezintă avantajul, comparativ cu cele rigide, de a putea fi periodic revizuite. Există astfel posibilitatea clasificării documentelor pe categorii, în funcție de interesul pe care ar putea să-l prezinte informațiile conținute pentru potențialii cercetători. Din momentul în care se permite accesul la Arhive, pot fi elucidate circumstanțele unor diverse evenimente care, chiar dacă au atins „vârsta istorică” (25 sau 30 de ani), pot încă să constituie surse de dispută și tensiuni, dacă nu sunt dezvăluite publicului larg. Trebuie, însă, să se aibă în vedere dacă actanții anumitor evenimente care au stârnit la un moment dat atenția opiniei publice, mai ales aversiunea acesteia, nu se află încă în viață. De asemenea, trebuie gestionate

---

⁷³ Hervé Bastien, *op.cit.*, p. 130.

extrem de atent informațiile conținute de dosarele litigioase între state, în virtutea gardării principiului bunei vecinătăți.

Prin stabilirea unor termene după care este permis liberul acces la documente, instituția Arhivelor contribuie la asigurarea propriei continuități, diversele administrații sau persoanele particulare continuând să depună în depozitele acesteia, pentru păstrare, actele rezultate din activitatea lor, îmbogățind astfel tezaurul documentar național și permițând amplificarea și aprofundarea cercetărilor în varii domenii.

Dacă limita de 30 de ani este cel mai frecvent agreată pentru acces public, există, totuși, anumite categorii de documente care sunt supuse unor termene mult superioare datorită caracterului informațiilor pe care le conțin, în Arhive păstrându-se mărturii de maximă importanță pentru existența unei națiuni, a instituțiilor sau a unor diverse persoane fizice.

Termenele după care actele referitoare la persoane fizice, dosarele de personal, dosarele judiciare sau medicale, cele de recensământ, înregistrările de stare civilă, minutele notariale devin publice sunt variabile de la țară la țară: 30 de ani în Zair, 50 de ani în Algeria, Burundi, Congo, 100 de ani în Senegal, 120 de ani în Tunisia, mergând până la 150 de ani în Franța și Haiti.⁷⁴

O categorie importantă de documente sunt cele care conțin informații legate de securitatea națională, politica internă și afacerile externe ale unui stat, acestea intrând, firește, sub incidența unor termene, după care devin publice, mult superioare, de asemenea variabile de la țară la țară: 40 de ani în Africa Centrală, 50 de ani în Burundi, Congo, Gabon, Zair, 60 de ani în Franța, Benin, Tunisia, 70 de ani în Senegal și 150 de ani în Haiti.

Analizând aceste termene, se constată că ele sunt relație directă cu principiul protejării vieții private și a securității de stat. Două țări se situează, așadar, la extreme: 30 de ani în privința informațiilor de ordin personal și 50 de ani pentru cele care privesc securitatea națională în Zair, iar în Haiti limitele sunt duse până la 150 de ani.

Trebuie să adăugăm acestor termene de comunicabilitate ale documentelor de Arhivă, măsurile de securitate pe care le reclamă dreptul la liber acces. Astfel, pentru a se evita pierderile sau deteriorările unor acte, normele legale precizează că verificarea și consultarea acestora se realizează exclusiv în incinta Arhivelor, iar scoaterea în afară nu este permisă decât sub formă de copie. Unele dispoziții stipulează că pentru a proteja documentele care sunt deja grav deteriorate, acestea se vor da în cercetare exclusiv sub formă de copii.⁷⁵

Trebuie, totodată, evidențiat faptul că aproape toate țările sunt consensuale asupra faptului că anumite genuri de documente sunt publice încă

⁷⁴ *La Législation archivistique pour le développement du système...*, p. 40.

⁷⁵ *Ibidem*.

din momentul constituirii, respectiv, discursurile, marea majoritate a rapoartelor cu caracter tehnic etc., acestea nefăcând obiectul nici unui fel de restricții în privința comunicabilității. De asemenea, derogate de la termenul de 30 de ani sunt toate categoriile de documente a căror publicitate nu prezintă nici un fel de suspiciune că ar putea fi subversivă. Caracterul public al acestor documente este stabilit de autoritatea constitutivă, la solicitarea conducerii Arhivelor.

C. Accesul la documente în cazul depozitelor de prearhivare

În depozitele de prearhivare (este vorba despre acele depozite în care diverse autorități își păstrează documentele curente sau semicurente) nu pot fi supuse liberului acces decât documentele care sunt, încă de la constituire, publice sau cele care conțin informații a căror difuzare nu aduce nici un fel de prejudiciu nici creatorului, nici interesului public.

Trebuie menționat, însă, că accesul la orice fel de documente păstrate în depozitele de prearhivare se face numai cu acordul administrației care l-a constituit, aceasta fiind proprietara lor până la atingerea „vârstei istorice” (Franța, Benin, Senegal etc.).⁷⁶

D. Accesul la documente în cazul arhivelor particulare păstrate în depozitele publice

Arhivele particulare intrate în depozitele publice, ca urmare a diverselor donații, dispoziții testamentare sau achiziții, sunt proprietate a statului, din acest considerent intrând sub incidența reglementărilor privitoare la Arhivele publice. Acestea pot fi, însă, grevate de confidențialitate dacă persoana care le-a constituit sau donat hotărăște acest lucru, caz în care rămâne proprietarul lor, termenul după care pot fi date în cercetare se stipulează prin clauze în contractul încheiat între proprietar și instituția Arhivelor.

Astfel, se poate constata că existența unor reglementări precise în privința gestionării arhivelor creează premisele unui sistem național de informații eficient.

E. Copiile autentificate

În marea majoritate a statelor francofone, directorul general al Arhivelor sau persoanele împuternicite de acesta sunt în măsură să elibereze vize de conformitate a copiilor, reproducerilor fotografice, extraselor din documente aflate în păstrarea Arhivelor Naționale. Aceste copii au valoare de original.

---

⁷⁶ *Ibidem.*

F. Sancțiuni prevăzute de legislație

Aproape toate legile au prevăzute amenzi contravenționale și, în anumite situații, pedepse cu privire de libertate pentru cei care distrug, deteriorează, falsifică documentele sau pentru cei care le gestionează și refuză comunicarea informațiilor pe care le conțin celor în drept.⁷⁷

Garantarea drepturilor și libertăților cetățenești este un imperativ al oricărei democrații viabile. Dreptul la liberul acces la informații este un astfel de drept fundamental. Pe parcursul studiului nostru am putut observa care sunt posibilitățile reale de exercitare a acestui drept în diverse părți ale Europei sau ale lumii.

Astfel, în cazul instituțiilor europene am văzut că linia directoare este de lărgire a accesului la documentele acestora, existând norme de reglementare precise care fac referire la toate categoriile de documente. Modelul promovat de UE este adoptat și în majoritatea statelor europene.

Diferențele intervin, firește, sub amprenta gradului de utilizare a tehnologiilor informatice. Dacă în țările din nordul Europei putem vorbi despre o informatizare completă a administrațiilor, la polul opus, statele din centrul și estul Europei sunt, în această privință, abia la început.

E necesară, de asemenea, armonizarea și uniformizarea legislației în domeniu. Țările în tranziție se pot raporta la modele occidentale funcționale.

De asemenea, pentru ca cetățenii să-și poată exercita dreptul de acces la informații se impune transparență în procesul decizional din partea administrațiilor. Supravegherea strictă a acestora de către cetățeni limitează arbitrarul.

În altă ordine de idei, posibilitatea de a accesa informații prin mijloace IT presupune, pe de o parte, o educare a populației în acest sens, pe de altă parte, existența în rețele informatice a acestor date. Astfel, responsabilități și exigențe vin către Arhive atât din partea cetățenilor, cât și din partea administrațiilor de orice fel.

---

⁷⁷ *Ibidem*, p. 40-41.

Reforma în Justiție și consecințele sale asupra Arhivelor (1992-2004)

BOGDAN BĂDIȚOIU

Raportul dintre Arhivele Naționale și creatorii de documente reprezintă, după cum remarcă un arhivist cu experiență, o dimensiune arhivistică a prezentului cu prelungite reverberații în viitor, vizând organizarea și completarea Fondului Arhivistic Național. Această afirmație axiomatică se regăsește explicit în chiar atribuțiile fundamentale ale instituției noastre, potrivit cărora aceasta trebuie să administreze, să supravegheze și să asigure protecția specială a Fondului Arhivistic Național. Acordarea asistenței de specialitate și asigurarea desfășurării unitare a operațiunilor arhivistice la nivelul tuturor creatorilor și deținătorilor de documente presupun, între altele, cunoașterea în detaliu a modificărilor care survin, de-a lungul timpului, în organizarea lor, deoarece aceste transformări au implicații remarcabile, de ordin practic, dar și teoretic, în organizarea, gestionarea și folosirea documentelor cu valoare istorică și documentară.

Printre acestea, cele create de către instituțiile judecătorești sunt, fără îndoială, de o importanță deosebită, ele conținând numeroase informații valoroase referitoare la aspecte ale vieții politice, sociale, economice, culturale etc., transpuse sub o formă specială, ce lasă să transpară cele mai intime și profunde mecanisme care acționează nu doar în planul realității existențiale ci și în cel al mentalului, individual și colectiv, conferind o notă de unicatate fiecărei perioade din evoluția unei țări, a unui popor.

Nu este, deci, întâmplător că aceste documente au atras întotdeauna atenția cercetării științifice, cu predilecție celei istorice, avându-se în vedere bogăția, complexitatea și diversitatea informațiilor conținute, rolul Arhivelor Naționale fiind crucial în păstrarea și valorificarea lor.

În depozitele noastre există, în momentul de față, mari cantități de arhive create de către tribunale, judecătorii, notariate, parchete etc., multe așteaptă la creatori să fie preluate, iar altele, noi, se creează zi de zi. Nu toate vor ajunge la Arhive, dar cele care corespund criteriilor arhivistice de valoare trebuie să constituie o preocupare permanentă în activitatea tuturor lucrătorilor din domeniul nostru. În plus, la unele dintre ele este necesar să se facă adevărate expertizări de specialitate pentru a opera delimitările corecte între fonduri și a stabili denumirile lor reale.

Cunoașterea cadrului legal al înființării, funcționării și desființării creatorilor de arhivă, al schimbării denumirii, lărgirea sau restrângerea activității de profil sau a competenței teritoriale, contopirile sau scindările etc. sunt criterii

de maximă importanță pentru activitatea arhivistului în acest sens. Însuși procesul de evaluare a importanței documentelor și chiar operațiunile arhivistice la care vor fi supuse acestea ulterior sunt determinate de cunoașterea cât mai exactă a evoluției instituțiilor în cauză, cu atât mai mult a celor din Justiție.

Sunt doar câteva dintre motivele care ne-au determinat să încercăm o trecere în revistă a principalelor modificări care au avut loc în sistemul instituțional al Justiției, dar și în interiorul componentelor sale, ca urmare a reformelor declanșate după anul 1992 și aflate acum într-o fază finală, în vederea încheierii negocierilor de aderare la U.E.

Instituțiile judecătorești din țara noastră au beneficiat, de-a lungul timpului, de mai multe legi de organizare, fiecare încercând să optimizeze actul de justiție. Datorită legilor din anii 1865, 1879, 1894, 1907, 1925, 1938, 1947, 1952, 1968, 1992 și, în sfârșit, 2004, acestea au avut mai multe alcătuiuri și arii teritoriale de competență, ceea ce au ridicat și continuă încă să ridice probleme arhivistice legate de fondare, de structura fondurilor și, nu în ultimul rând, de evaluarea documentelor.

Unele aspecte merită a fi reliefate fie și doar pentru a deschide subiecte de reflecție asupra unor realități care stau în fața noastră atunci când abordăm problematica acordării asistenței de specialitate la creatorii și deținătorii de documente din domeniul Justiției, ca și prelucrarea documentelor de la aceștia.

Astfel, trebuie să începem prin semnalarea modificărilor generate de Legea pentru organizarea judecătorească¹, lege care stabilește structura instituțiilor din domeniu în țara noastră, adică Ministerul Justiției, Ministerul Public (cu Parchetele respective de pe lângă fiecare instanță) și instanțele judecătorești: judecătoria, tribunale, curțile de apel, Curtea Supremă de Justiție. La acestea se adaugă instanțele militare.

Din punctul nostru de vedere, trebuie subliniat că tribunalele și curțile de apel pot avea două sau mai multe secții, unele specifice (fluviale și maritime), stabilite de către ministrul Justiției. Numărul judecătoriilor, sediile și ariile de competență teritorială sunt stabilite pentru fiecare județ, unele dintre ele nefiind încă înființate (la Olt, spre exemplu, figurează, în anexa legii, judecătoria la Slatina, Caracal, Corabia, Balș și Scornicești, dar ultima nu a luat încă ființă).

Totodată, se înființează și unele instituții noi, creatoare de arhivă, cum ar fi Colegiul Parchetului de pe lângă Curtea Supremă de Justiție, sau Institutul Național de Magistratură.

Prin Legea privind exercitarea profesiei de avocat² se înființează cabinetele individuale și barourile de avocați, precum și Uniunea Avocaților din România. Trebuie subliniat că articolul 42 al acestei legi prevede în mod expres

¹ Legea nr. 92/1992, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 259/30 septembrie 1997.

² Legea nr. 51/1995, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 113/16 martie 2001.

faptul că fiecare avocat este obligat să țină evidențele cerute de lege și de statut cu privire la cauzele în care s-a angajat, ceea ce poate ridica unele probleme referitoare la arhivele particulare și la evaluarea importanței anumitor documente din punct de vedere istoric și/sau documentar.

Un alt segment reglementat în această perioadă este cel al activității notariale, cu mare impact asupra Arhivelor, știut fiind că un număr important al documentelor create în cadrul acesteia vor intra în depozitele noastre. Dacă prin Decretul 79 din 31 martie 1950 au fost înființate notariatele de stat, noua lege³, din anul 1995, le desființează, revenindu-se, într-o oarecare măsură, la practica anterioară. O dată cu dispariția notariatelor de stat își încep existența birourile notarilor publici, individuale sau în asociație. Tot prin această lege se înființează Camerele Notarilor Publici, câte una pe lângă fiecare Curte de Apel, la care sunt arondați notarii din raza circumscripției respectivei Curți. La nivel național, acestea s-au organizat în Uniunea Notarilor Publici.

Această reorganizare are unele consecințe care privesc activitatea arhivistică, deoarece, în primul rând, prin desființarea notariatelor de stat, arhivele acestora, registrele de publicitate mobilă și imobiliară au fost preluate de către judecătoriile aflate în zona lor de circumscriere teritorială. În județul Olt, spre exemplu, arhiva și registrele menționate ale fostului Notariat de Stat Caracal au trecut la Judecătoria Caracal, iar ale celui de la Slatina, la judecătoria corespondentă. O mare parte din aceste arhive trebuie să facă obiectul evaluării arhivistice pentru a fi preluate în depozitele noastre, desigur, în funcție de spațiile disponibile.

În al doilea rând, trebuie subliniat că, în conformitate cu art. 103 din lege, birourile notarilor publici sunt obligate să aibă arhivă și registratură proprii. Mai mult, art. 102 stabilește, în mod expres, că „arhiva activității notariale este proprietatea statului și se păstrează, se conservă și se predă în condițiile legii”.

În legătură directă cu Legea notariatelor este și cea a cadastrului și publicității imobiliare⁴, care, deși nu reglementează activitatea unor instituții din subordinea Ministerului Justiției, are multe legături cu ele.

În baza acestei legi încep să-și desfășoare activitatea Oficiul Național de Cadastru, Geodezie și Cartografie și, la nivel județean, oficii corespondente, în subordinea sa. Tot el coordonează nou înființatul Institut de Geodezie, Fotogrametrie, Cartografie și Cadastru, care va trece la Ministerul Agriculturii și Alimentației. Oficiile județene creează documente cum sunt registrul cadastral al parcelelor, indexul alfabetic al proprietarilor și al domiciliilor lor, registrul cadastral al proprietarilor, registrul corpurilor de proprietate, planul cadastral ș.a.

³ Legea nr. 36/1995, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 92/16 mai 1995.

⁴ Legea nr. 7/1996, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 61/26 martie 1996.

În conformitate cu legea, publicitatea imobiliară se efectuează de către birourile de carte funciară ale judecătoriilor, înființate în cadrul acestora, iar datele înscrise, conform art. 21 din lege, pot fi arhivate și sub formă de înregistrări pe microfilme și pe suporturi accesibile echipamentelor de prelucrare automată a datelor. Legea mai prevede, la art. 68, că oficiile județene și birourile de carte funciară din cadrul judecătoriilor realizează, păstrează și asigură conservarea copiilor de siguranță, inclusiv de pe microfilme și alte suporturi.

Este, totodată, de subliniat că registrele de publicitate imobiliară au termen de verificare judiciară 15 ani, însă termenul de păstrare considerăm că trebuie evaluat cu multă prudență.

În structura judecătoriilor, o altă modificare o operează legea care stabilește regimul juridic al garanțiilor real mobiliare⁵. În baza ei, registrul de publicitate mobilă (gajurile pentru bunurile mobile) iese din cadrul judecătoriilor și trece la o nouă instituție, Arhiva Electronică de Garanții Reale Mobiliare, de fapt, o Arhivă realizată la nivel național, o bază de date unică, gestionată de „operatori” constituiți într-un corp de operatori și agenți, sub supravegherea unei instituții guvernamentale – Autoritatea de Supraveghere.

De semnalat este și legea care stabilește procedura reorganizării judiciare și a falimentului⁶, cu implicații binecunoscute privind problemele ridicate de soarta arhivelor unităților aflate în asemenea situații. Din punctul nostru de vedere, legea merită toată atenția datorită faptului că decizia în asemenea situații aparține instanței de judecată, un rol însemnat jucându-l lichidatorul judiciar și judecătorul sindic, inexistenți în structurile anterioare.

În cadrul instituțiilor judecătorești sunt operate unele schimbări și de către o Ordonanță de Guvern din anul 2000, referitoare la fundații și asociații⁷, modificată în unele părți, ulterior⁸. Ea stabilește înființarea Registrului asociațiilor și fundațiilor, păstrat de grefa judecătorei în a cărei circumscripție teritorială își are sediul respectiva asociație sau fundație, precum și a Registrului federațiilor, ținut la grefa tribunalului respectiv.

La nivelul Ministerului Justiției s-a înființat Registrul național al persoanelor juridice fără scop patrimonial, unde se regăsesc toate copiile hotărârilor judecătorești rămase irevocabile referitoare la asociații, fundații sau federații. Datele din acest registru au același regim de arhivare ca cel prevăzut la notariate sau cărțile funciare.

⁵ Legea nr. 99/1999, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 236/27 mai 1999.

⁶ Legea nr. 64/1995, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 608/13 decembrie 1999.

⁷ O.G. nr. 26/2000, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 39/31 ianuarie 2000.

⁸ Legea nr. 505/2003, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 857/3 decembrie 2003.

Legea privind executorii judecătorești⁹ desființează birourile acestora din structurile tuturor instanțelor de judecată. Sunt înființate unele noi, de către executorii judecătorești care practică acum o profesie liberală și își desfășoară activitatea în circumscripția judecătorei pe lângă care funcționează. S-au constituit Camere ale executorilor judecătorești pe lângă Curțile de Apel și o Uniune Națională a Executorilor Judecătorești.

Vechile lor arhive au rămas la instanțele din care s-au desprins, dar, conform art. 61 din lege, biroul executorului judecătoresc nou constituit este obligat să aibă arhivă și registratură proprii, documentele create păstrându-se și predându-se conform legii.

O altă componentă nouă a sistemului o reprezintă Serviciul de reintegrare socială și supraveghere a persoanelor care au săvârșit infracțiuni¹⁰, aflat în subordinea Ministerului Justiției. Asemenea servicii sunt organizate pe lângă fiecare tribunal, constituindu-se dosare confidențiale pentru fiecare persoană căreia i se oferă asistență și consiliere. Deși acestea au termene scurte de păstrare (5 ani), există și documente care merită, din punctul nostru de vedere, o atenție mai mare.

Ordonanța de Guvern privind organizarea activității de expertiză contabilă judiciară a contabililor autorizați¹¹ aduce între atribuțiile tribunalelor ținerea tuturor evidențelor de această natură, până atunci ele revenind direcțiilor generale ale finanțelor publice și controlului financiar de stat. O dată cu intrarea în vigoare a Ordonanței, arhiva expertizelor tehnice și lucrările curente au fost predate tribunalelor, care continuă prerogativele din acest domeniu.

O altă modificare structurală a unor instanțe judecătorești o realizează Ordonanța de Urgență 117 din 24 octombrie 2003¹², prin care activitățile jurisdicționale și personalul instanțelor Curților de Conturi au fost preluate de către tribunale, împreună cu arhivele respective. Similar s-au petrecut lucrurile și cu procurorii financiari și arhivele create de aceștia, care au trecut la parchetele de pe lângă tribunale.

La această listă de transformări care au avut loc până acum în Justiție, cu implicații și asupra activității de Arhivă, trebuie să adăugăm și o altă Ordonanță de Urgență¹³, care modifică Legea 26/1990 privind Registrul Comerțului. Potrivit noilor reglementări, Registrul Central al Comerțului este ținut de Oficiul Național al Registrului Comerțului, aflat în subordinea Ministerului Justiției. Au fost

⁹ Legea nr. 188/2000, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 559/10 noiembrie 2003.

¹⁰ O.G. nr. 92/2000, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 423/1 septembrie 2000.

¹¹ O.G. nr. 65/1994, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 243/30 august 1994.

¹² O.U. nr. 117/2003, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 752/27 octombrie 2003.

¹³ O.U. nr. 129/2002, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 746/11 octombrie 2002.

înființate oficii ale Registrului Comerțului pe lângă fiecare tribunal, tribunalele preluând toată arhiva creată de fostele oficii care țineau de Camerele de Comerț și Industrie teritoriale.

Toate modificările prezentate mai sus, este evident, solicită din partea noastră, în cadrul activității specifice, o atenție deosebită și o cunoaștere profundă a evoluției structurilor acestor instituții. Fiecare etapă aduce noi și noi schimbări, unele dintre ele de profunzime, și ignorarea lor poate avea consecințe nefaste asupra demersurilor arhivistice.

De aceea considerăm că trebuie să avem în vedere și ceea ce anul 2004 a adus nou în domeniul Justiției, adică alte transformări structurale, unele dintre ele urmând a deveni operaționale până la sfârșitul anului, altele pe parcursul mai multor ani. Legea pentru organizare judiciară, din iunie 2004¹⁴, remodelează întregul sistem judiciar, ceea ce va avea repercusiuni certe asupra arhivelor create sau care se vor crea și, prin aceasta, asupra propriei noastre activități. Astfel, potrivit acestei legi, Justiția se va realiza în țara noastră prin următoarele instanțe judecătorești, adică, din punctul nostru de vedere, prin următorii creatori de arhive: Înalta Curte de Casație și Justiție (care înlocuiește Curtea Supremă de Justiție), Curțile de Apel, Tribunalele, Tribunalele specializate și Judecătoriile. Din această enumerare observăm că vom avea de a face cu o categorie nouă de instituții judecătorești – Tribunalele specializate. Acestea prezintă și pentru noi o mare importanță, deoarece vor crea documente esențiale pentru unele segmente fundamentale ale realității social-economice românești. Vor exista, prin urmare, Tribunale pentru minori și familie, Tribunale de muncă și asigurări sociale, Tribunale comerciale și Tribunale administrativ-fiscale, toate răspândite pe întreg teritoriul țării. Ele se vor înființa, însă, etapizat, urmând a fi toate active până la începutul anului 2008.

Față de Legea de organizare judecătorească din anul 1992, din punctul nostru de vedere este de remarcat că apariția noilor instanțe nu conduce imediat și la apariția Parchetelor corespunzătoare. În rândul acestora singurele care vor avea un caracter de noutate vor fi Parchetele de pe lângă Tribunalele pentru minori și familie, cărora li se adaugă deja existentul Parchet Național Anticorupție.

Pentru o bună orientare în activitatea de îndrumare și control, dar și, în viitor, pentru o bună și corectă prelucrare arhivistică a fondurilor, menționăm că legea prevede în mod expres că toate instanțele judecătorești și toate parchetele au în structură următoarele compartimente de specialitate: Registratura, Grefa, Arhiva, Biroul de informare și relații publice, Biblioteca. Desigur, în mod obligatoriu există la nivelul tuturor structurilor, mai puțin al celor fără personalitate juridică, câte un departament economico-financiar și administrativ.

¹⁴ Legea nr. 304/2004, republicată în „Monitorul Oficial”, nr. 576/29 iunie 2004.

Pe lângă acestea, în funcție de regulamentele specifice, mai pot exista și alte compartimente, cum ar fi, spre exemplu, compartimente de documentare și de informatică juridică.

În sfârșit, legea mai prevede că pe lângă instanțele judecătorești mai funcționează și alte structuri înființate prin lege specială, dar și unele deja create, cum sunt serviciile de reintegrare socială și supraveghere sau oficiile Registrului Comerțului, prezentate mai sus.

O altă modificare substanțială a legislației în domeniu din anul 2004, cu impact în structurile Justiției și nu numai, este cea referitoare la organizarea și funcționarea Agenției Naționale de Cadastru și Publicitate Imobiliară¹⁵.

Această Agenție Națională se înființează în subordinea Ministerului Administrației și Internelor, prin reorganizarea Oficiului Național de Cadastru, Geodezie și Cartografie și preluarea activității privind publicitatea imobiliară de la Ministerul Justiției. Mai departe, în subordinea sa, funcționează un Centru Național de Geodezie, Cartografie, Fotogrammetrie și Teledetecție, precum și, pe plan local, o serie de oficii de cadastru și publicitate imobiliară.

În ceea ce ne privește, menționăm că, în conformitate cu art. 18, alin. 4., patrimoniul instituțiilor reorganizate, împreună cu arhivele lor, inclusiv cele aflate în folosința Biroului de carte funciară, au trecut la Agenția Națională de Cadastru și Publicitate Imobiliară până la sfârșitul anului trecut, pe baza unui protocol care se va semna între Ministerul Justiției și această Agenție Națională. Considerăm că la semnarea acestui protocol ar trebui și Arhivele Naționale să aibă un rol.

În plus, conform art. 19, arhivele successorale și arhivele de acte autentice ale fostelor Notariate de Stat, aflate în administrarea Birourilor de carte funciară ale judecătoriilor care își încetează activitatea, se vor preda judecătoriilor în a căror circumscripție teritorială se află. Tocmai din aceste motive și în baza legislației din domeniul nostru, avem obligația de a supraveghea procesul de transfer, astfel încât să asigurăm integritatea documentelor care fac parte din Fondul Arhivistic Național.

•
• •

Studierea actelor normative care au reglementat succesiv organizarea instituțională și activitatea din domeniul Justiției în perioada la care ne referim ne-a atras atenția asupra câtorva aspecte de care trebuie să ținem cont în cadrul asistenței de specialitate, și nu numai, problemele apărute trebuind să fie rezolvate de la caz la caz:

– față de perioada anterioară anului 1992, au fost înființate noi judecătării în fiecare județ, urmând ca în evidențele noastre să figureze și acestea;

---

¹⁵ H.G. nr. 1210/2004, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 718 din 9 august 2004.

numărul lor variază de la județ la județ, iar în unele cazuri, deși sunt menționate în anexa la Legea de organizare judecătorească, ele nu au fost înființate efectiv;

- au apărut instituții noi, cum sunt Curțile de Apel, Parchetele de pe lângă acestea, cabinetele notariale individuale, birourile executorilor judecătorești etc.;

- au dispărut unele instituții în vechea formă, cum este cazul Notariatelor de Stat, arhivele lor trecând la judecătorii; noile notariate publice creează arhive care aparțin Statului, se păstrează și arhivează conform legii;

- aceeași situație o întâlnim în cazul executorilor judecătorești;

- instituțiile de Justiție reorganizate, deși poartă denumiri asemănătoare sau identice cu unele care au funcționat până în anul 1952, în perioada 1952-1968 sau 1968-1992, nu au aceleași structuri, competențe și arii teritoriale de exercitare a atribuțiilor;

- chiar în cazul instituțiilor de același nivel, structurile pot diferi; la tribunale sau curți de apel, spre exemplu, pot să funcționeze, de la caz la caz, două sau mai multe secții; la unele pot să fie chiar secții specifice, cum sunt cele maritime sau fluviale;

- datorită noilor atribuții, la unii creatori vom întâlni noi categorii de documente, nespecifice lor până în 1992 (tribunalele sunt instanțe de recurs, dar și de apel pentru anumite cauze, la fel curțile de apel);

- parchetele, care funcționează pe lângă fiecare instanță de judecată, la toate nivelurile, au și ele structuri și organizări diferite (întâlnim și aici, unde este cazul, secții maritime și fluviale, dar și servicii de criminalistică și criminologie etc.);

- în cadrul instituțiilor din subordinea Ministerului Justiției, apar penitenciarele, cu propria lor structură și categorii de documente specifice;

- au fost înființate noi instituții cu activități tangente Justiției, dar care nu pot fi ignorate în acest context (cum sunt cele de garanții reale mobiliare, arhiva electronică, lichidatorii judiciari);

- noua legislație ridică, din nou, problema arhivării pe microfilme și pe suporturi accesibile echipamentelor de prelucrare automată a datelor.

Informatica în sprijinul perfecționării evidenței fondurilor și colecțiilor arhivistice

ION VÂRTEJARU

Datorită activității uriașe pe care o desfășoară, ca urmare a creșterii, în progresie geometrică, a cantităților de arhivă create de societatea noastră și a cerințelor acestor izvoare ca experiență socială depusă, necesară fundamentării experienței sociale viitoare, precum și datorită cercetării cu privire la trecutul istoric, Arhivele Naționale sunt obligate să apeleze tot mai mult la știința informaticii.

Cerințele actuale în practica utilizării calculatoarelor se îndreaptă cu precădere spre gestionarea bazelor de date de mari dimensiuni. O explicație posibilă a acestei orientări e dată de faptul că o bază de date reprezintă informația, iar cel care deține informații complete și rapide într-o anumită problemă este, indiscutabil, cu un pas înaintea celorlalți. În domeniul nostru de activitate, unde suntem obligați să manevrăm un număr mare de informații complexe, prezența unor asemenea sisteme este chiar vitală. Astfel, scopul nostru primordial este să procesăm și să organizăm aceste date, într-un mod cât mai inteligent, folosind metode care permit accesul rapid și simplu la informațiile prelucrate.

Întrucât una din marile probleme ale arhivisticii o constituie valorificarea cât mai completă a documentelor, noile procedee vin în ajutorul îmbunătățirii prelucrării informațiilor. Acest lucru ridică alte probleme: informația trebuie să fie foarte concisă dar, în același timp, să conțină aspecte multiple. Prin urmare, sarcina principală a prelucrării automate a datelor este de a formula într-un mod corespunzător conținutul relevant al documentelor păstrate în Arhive, dar și a celor generate în urma desfășurării procesului de evidență arhivistică.

Evidența fondurilor și colecțiilor dintr-o Direcție Județeană constituie una din laturile fundamentale ale activității arhivistice contemporane. Sutele de fonduri de arhivă păstrate în depozitele Direcției Județene Olt a Arhivelor Naționale, al căror număr sporește an de an, se cer atent înregistrate în vederea informării operative a cercetării științifice și practice, precum și pentru a face posibilă planificarea activităților arhivistice.

În acest sens, preocuparea de perfecționare a sistemului de întreținere a evidenței fondurilor și colecțiilor m-a determinat să construiesc și să implementez, la nivelul Direcției Județene Olt, o complexă aplicație informatică, ce se dorește a fi un instrument de întreținere și actualizare a principalelor date

primare care stau la baza identificării fondurilor arhivistice și care generează principalele operațiuni efectuate la nivelul Direcției.

Aplicația EVIDENȚA FONDURILOR constituie una dintre principalele componente ale pachetului de programe dezvoltat de Direcția Județeană Olt a Arhivelor Naționale și face parte din proiectul de implementare a tehnicii informatice în activitatea arhivistică¹.

Importanța aplicației EVIDENȚA FONDURILOR constă în întocmirea, întreținerea și interogarea evidenței centralizate a fondurilor și colecțiilor arhivistice aflate în depozitele Direcției Județene Olt a Arhivelor Naționale. Facilitățile oferite de mediul de programare ACCESS conferă acestei aplicații condiții optime de utilizare de către orice arhivist/arhivar din cadrul Direcției, care nu deține multe cunoștințe de operare informatică.

Structura bazei de date respectă întocmai modul de organizare și de lucru impus de *Normele tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale*, reușind să genereze în mod automat diverse forme de evidență necesare în activitatea arhivistică: registrul general de arhivă, registrul inventarelor, fișa „Situația fondului”, ghidul topografic de depozit, ghidul topografic de raft etc., precum și alte evidențe care completează aria valorificării informațiilor privind mișcarea arhivei și a modificărilor efectuate asupra fondurilor și inventarelor acestora (constituiri de noi poziții de fond și de inventar, radierea sau comasarea altora).

Totodată, interfața grafică oferită de program pune la dispoziția operatorului un puternic instrument de supraveghere și depistare a eventualelor greșeli de actualizare a datelor, utilizatorul fiind îndrumat, cu ajutorul formularelor de introducere și a casetelor de dialog, la efectuarea corectă și fără omisiuni a operațiilor de actualizare impuse de normele de lucru. Acesta ar fi, de fapt, cel mai important argument în favoarea eficienței acestei aplicații în cadrul activității desfășurate la nivelul Direcției noastre, fără să mai existe pericolul constituirii, practic, a unei alte evidențe paralele care ar îngreuna, de fapt, actualizarea formelor de evidență a fondurilor și inventarelor, așa cum s-a întâmplat în realitate cu încercările anterioare de informatizare făcute în cadrul Arhivelor Naționale. De asemenea, trebuie menționat că, procedura greoaie de

---

¹ Trebuie precizat că D.J.A.N. Olt și-a stabilit, încă din anul 2000, o strategie de dezvoltare a unui sistem arhivistic informatizat, care să acopere întreaga arie a activităților desfășurate la nivelul Direcției. În urma delimitării principalelor atribuții pe care acest sistem urma să le exercite, s-a trecut la dezvoltarea unui pachet de programe care să cuprindă următoarele aplicații: *Evidență secretariat*; *Evidență fondurilor*; *Interogarea inventarelor*; *Bibliotecă/Sală de studiu*; *Evidență arhivei la creatori*; *Evidență activității personalului*. La această oră, cu excepția aplicației *Bibliotecă/Sală de studiu*, toate aplicațiile sunt operabile.

actualizare a evidențelor arhivistice clasice, care cuprindeau informații redundante, este înlocuită acum cu un sistem de lucru mult mai simplu, deoarece toate situațiile generate de această aplicație se bazează pe o sursă unică de date, care sunt doar o singură dată actualizate.

Fără a intra în detalii tehnice privind modul de funcționare, vom trece în revistă principalele componente ale aplicației:

Prima opțiune, intitulată **Actualizarea bazei de date**, ne oferă posibilitatea efectuării numeroaselor operații de actualizare a evidențelor curente care stau la baza cunoașterii elementelor de descriere a unui fond sau colecție, precum și a inventarelor aferente. Începând de la gestionarea numărului de fonduri existente și a celor radiate, până la înregistrarea celei mai neînsemnate operațiuni arhivistice ce se poate realiza asupra unui fond, programul încearcă să facă față multiplelor reguli de întreținere a unei evidențe arhivistice. Proiectantul aplicației a prevăzut un pachet de opțiuni care să răspundă celor mai complexe solicitări de actualizare, pe care le trecem în revistă:

- *adăugarea unei noi poziții de fond*, opțiune care oferă posibilitatea utilizatorului de a efectua mai multe operațiuni arhivistice obligatorii doar prin completarea unui singur formular, rămânând în sarcina programului de a efectua toate acțiunile de adăugare a unei noi poziții de fond, noi înregistrări de denumiri succesive, de adăugare a unor poziții de inventar nou constituite, în cazul în care fondul are inventar/inventare. Tot prin intermediul acestei opțiuni avem ocazia de a putea reînființa un fond radiat anterior, păstrându-și vechiul număr de fond;

- *eliminarea unei poziții de fond sau colecție arhivistică existentă*, cu ocazia diverselor operațiuni arhivistice: comasare cu un alt fond, lipsa documentelor, transfer la altă unitate a Arhivelor Naționale sau restituit creatorului fondului. Avantajul folosirii unei asemenea opțiuni îl constituie, pe lângă radierea automată din toate evidențele curente a fondului propus, și trecerea lui, împreună cu datele sale de identificare, într-o altă tabelă, ce conține toate fondurile desființate de-a lungul timpului în cadrul Direcției, și radierea pozițiilor de inventar², forma de eliminare și actul în baza căruia are loc radierea. În acest

---

² Pentru a exemplifica complexitatea acestor proceduri de actualizare, prezentăm modul în care sunt afectate pozițiile de inventar ale unui fond radiat prin comasare: dacă doar unul dintre cele două fonduri ce urmează a fi comasate are inventar, procedura este foarte simplă: programul va modifica automat numărul fondului pentru inventarul fondului ce va fi radiat, fiindu-i atribuit numărul fondului cu care se comasează. În cazul în care ambele fonduri dețineau inventare, aplicația parcurge următorii pași: solicită utilizatorului, prin intermediul unei căsuțe de dialog, să precizeze dacă inventarele se vor comasa, la rândul lor, sau se vor menține ca volume separate. Dacă se dorește comasarea lor, programul va efectua, în conformitate cu prevederile *Normelor tehnice* de lucru, radierea automată a celor două poziții de inventar și constituirea unui nou număr de

mod, vom avea actualizate instantaneu toate evidențele virtuale pe care Direcția este nevoită să le mențină: în R. G. A. și în registrul inventarelor se vor face mențiuni la rubrica „Observații” cu privire la radierea făcută asupra poziției de fond, respectiv, de inventar, în rubrica de observații a fișei „Situția fondului”, precum și eliminarea pozițiilor sau efectuarea modificărilor din ghidurile topografice de depozit și de raft;

– *adăugarea de inventare arhivistice pentru fondurile existente*: chiar dacă la constituirea unei noi poziții de fond avem posibilitatea de a înființa și noi poziții de inventar, aplicația a prevăzut constituirea de inventare și pentru fondurile existente. Tot cu ajutorul acestei opțiuni avem posibilitatea constituirii unui inventar radiat anterior aparținând unui fond existent;

– *eliminarea de inventare arhivistice pentru fondurile existente*, care tratează, așa cum se deduce din denumire, rezolvarea situațiilor în care nu dorim decât radierea unei poziții de inventar;

– *intrări/ieșiri de arhivă*: o dată cu trecerea la aceste două opțiuni (utilizate cu ocazia preluărilor de la creator, a refondării sau a transferului – pentru intrări; selecționare, refondare, transfer sau restituit creatorului – pentru ieșiri), trecem la descrierea procesului de actualizare a acțiunilor de intrare-ieșire a unor unități arhivistice în și din cadrul unui fond arhivistic. Aceste opțiuni au un rol primordial în cadrul aplicației prin modul de automatizare a procedurii înregistrării mișcării arhivei în cadrul unei Direcții Județene, cu influențe majore asupra tuturor evidențelor arhivistice, inclusiv radieri de fonduri, modificări sau radieri de inventare etc.;

– *actualizarea operațiunilor arhivistice* ce se pot efectua asupra unui fond/colecție arhivistică (ordonare, inventariere, selecționare, verificare, pregătire pentru microfilmare, microfilmare și fișare tematică), actualizări care pot modifica datele primare privind fondul respectiv: ani extremi, cantitatea în m.l., numărul u.a. etc.

În finalul prezentării primei opțiuni din meniul principal al aplicației EVIDENȚA FONDURILOR, trebuie menționat că în perspectiva dezvoltării și perfecționării acestui program se are în vedere limitarea accesului la această opțiune doar pentru un anumit grup de utilizatori, măsură care asigură protecție împotriva actualizărilor neautorizate.

Una dintre cele mai importante componente ale aplicației, componenta care dă întreaga putere a evidenței informatizate a fondurilor, o reprezintă procesul de interogare a bazei de date constituită de aplicație. Abilitatea de a crea

---

inventar, unde se vor adăuga, tot de către sistem, prin reunire, noile date privind anii extremi, numărul de u.a. și numărul de file ale noului inventar. Dacă alegem să menținem separat cele două inventare, se va modifica doar numărul de fond al poziției de inventar al cărei fond a fost desființat.

interogări este considerat a fi „creierul” unui sistem de baze de date, deoarece nu contează doar faptul că putem stoca informații, ci mai ales faptul că putem regăsi exact informația de care avem nevoie la un moment dat.

Sistemul de interogări ce poate fi exploatat în cadrul acestei aplicații încearcă să răspundă unui larg spectru de solicitări venite din partea utilizatorilor. Pe de altă parte, modul de construcție a unei interogări trebuie să fie unul simplu, care să nu solicite prea mult timp sau cunoștințe în domeniu.

Deoarece aria datelor pentru care se fac interogările este vastă, utilizatorul poate opta pentru una dintre categoriile de informații pe care dorește să le acceseze, categorii grupate astfel: după datele generale privind situația fondului; mișcarea arhivei în cadrul fondului; starea de păstrare a fondului; după operațiunile arhivistice efectuate etc. Unele interogări sunt însoțite de rapoarte care generează instrumentele de evidență clasice (R.G.A., registrul inventarelor, fișa „Situația fondului”, ghidurile topografice).

Din cadrul acestor opțiuni ne vom opri la cea a regăsirilor după datele generale privind situația fondului. Criteriile de interogare sunt numeroase. Pe lângă regăsiri după număr de fond, denumire fond sau după șir de caractere din titulatura sa, mai putem face și după denumirile succesive, după localitatea de reședință a creatorului de fond, după tematica fondului, după radieri și constituirii de fonduri sau inventare, precum și după anii extremi, cantități și număr de u.a., poziție în depozit, după inventarele deținute etc.

Ca și celelalte aplicații aflate în uz la Direcția Județeană Olt a Arhivelor Naționale, EVIDENȚA FONDURILOR beneficiază de unele facilități care conferă programului un aspect profesional prin abordarea complexă a tuturor detaliilor:

- formulare de introducere, întreținere și vizualizare a datelor, care, beneficiind de facilitățile grafice ale programului, ne-au dat posibilitatea construirii unor formulare sugestive și cu aspect plăcut;

- un sistem complex de interogări, unele prestabilite ținându-se cont de cele mai solicitate cereri venite din partea utilizatorilor, dar aplicațiile oferă și o gamă de modele de interogări care pot fi ușor de construit de solicitant și care satisfac cele mai complexe criterii;

- generarea automată de rapoarte cu aspect profesional, având opțiuni pentru gruparea și sortarea înregistrărilor din raport în foarte multe variante;

- sistem de asistență permanent (helpuri), oferit prin accesarea unor iconițe poziționate permanent pe ecran, care pot da informații despre stadiul în care s-a ajuns, problemele cu care ne confruntăm și depistate de sistem, precum și variante de continuare către pașii următori;

- colaborare cu celelalte baze de date existente la nivelul Direcției;

- utilizarea facilităților oferite de măștile de introducere a datelor, care ne ajută să depistăm eventualele greșeli de tastare prin intermediul regulilor de validare;
- utilizarea unui sistem de supraveghere a tuturor modificărilor efectuate în cadrul bazelor de date, cunoscut sub denumirea de „jurnal de evenimente”;
- funcționarea în sistem multiutilizator, prin partajarea bazelor de date între mai mulți utilizatori;
- servicii de protecție a datelor (parole, sistem de securitate a datelor supravegheat de calculator, drepturi de acces la date – numai citire, modificare, ștergere etc.);
- realizarea, la un interval bine stabilit, a copiilor de siguranță.

Trebuie subliniat faptul că modul de actualizare clasică a evidențelor arhivistice devine unul neperformant, iar soluția de îmbunătățire vine doar din partea tehnologiei informatice. Nu putem susține că varianta prezentată în materialul de față va rezolva toate problemele de implementare și de operare, dar poate reuși, într-o mare măsură, să găsească soluțiile ideale pentru a putea gestiona pe suport informatic complexe situații arhivistice cu care se operează la nivelul Arhivelor Naționale ale României.

Metodologia de întocmire a catalogului manuscriselor

DRAGOȘ ȘESAN

Instrumentele de cercetare științifică sunt lucrări de referință, care oferă informații cât mai cuprinzătoare asupra conținutului fondurilor și colecțiilor arhivistice. Acestea sunt: *inventarul arhivistic*, *îndrumătorul arhivistic*, *catalogul* și *indicele*.

Catalogul prezintă detaliat conținutul documentelor unui fond sau ale unei colecții, în funcție de anumite criterii : tematic, cronologic, topografic și de limbă.

Ca să luăm, ca exemplu, numai ultimul criteriu, cel al limbii, putem enumera câteva cataloage de mare însemnătate și utilitate pentru știința românească : Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960, vol. II, București, 1965; *Catalogul manuscriptelor grecești*, întocmit de Constantin Litzica, edițiunea Academiei Române, București, 1909; Dumitru Limona și Elena Limona, *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Brașov*, vol. I-II, București, 1958; Nestor Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești*, București, 1940; apoi P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, vol. II, în manuscris; Emil Turdeanu, *Manuscrisele slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, în „Cercetări literare”, V, 1943, p. 101-240; I. Iufu, *Manuscrisele slave din bibliotecile din Transilvania și Banat*, în „Romanoslavica”, VIII, 1963, p. 451-468; Chiril Pistrui, *Manuscrisele slave din Transilvania. Biblioteca Academiei R.S.R., filiala Cluj*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XC, 1972, nr. 9-10, p. 1088-1103; Paul și Zamfira Mihail, *Manuscrise slave în colecții din Moldova*, în „Romanoslavica”, XVIII, 1972, p. 265-319; Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Iași*, vol. I, București, 1980; Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca*, vol. II, București, 1980; Elena Lința (coordonator), Lucia Djamo-Diaconiță și Olga Stoicovici, *Catalogul manuscriselor slavo-române din București*, vol. III, București, 1981, și lista ar mai putea continua.

În privința manuscriselor românești, primul catalog îl datorăm lui Ioan Bianu, *Catalogul manuscriptelor românești*, tom I (manuscrisele nr. 1-300), București, Editura Academiei Române, 1907. După cum mărturisește, în prefața catalogului, acest împătimit iubitor de documente, manuscrisele reprezintă o comoară a activității intelectuale, care trebuie adunate și inventariate (p. IV). În prima jumătate a secolului al XIX-lea, Nicolae Istrati a adunat o bogată culegere de manuscrise la moșia sa de la Rotopănești, iar Gheorghe Săulescu o altă

culegere la Iași, dar, din păcate, nu s-au păstrat și cataloagele lor. După moartea acestora, manuscrisele s-au risipit. Unele au fost achiziționate de Dimitrie A. Sturdza și apoi dăruite Academiei Române.

Gheorghe Asachi a adunat și el multe manuscrise, dar n-a lăsat nici un inventar. O parte din ele au fost cumpărate de Dimitrie C. Sturdza-Șcheianu, pe care le-a dăruit ulterior Academiei Române. Așadar, se poate afirma cu tărie că actuala colecție de manuscrise de la Biblioteca Academiei Române s-a constituit pe baza donațiilor făcute de cei doi veri, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza-Șcheianu.

În Țara Românească, biblioteca Colegiului „Sf. Sava” din București adăpostea o serie de manuscrise, care au fost preluate apoi de Biblioteca Centrală de Stat. Începând cu anul 1879 și până la 10 februarie 1903 colecția s-a aflat în păstrare la Muzeul de Antichități, după care s-a mutat la Biblioteca Academiei Române.

Un alt colecționar de manuscrise a fost și banul Mihalcea Ghica, acesta adunând, între 1820 și 1840, o serie de piese extrem de valoroase, care purtau pe ele chiar pecetea personală. Preluate mai târziu de Cezar Bolliac, documentele au fost cumpărate, în cele din urmă, de Dimitrie C. Sturdza și dăruite Academiei Române. Pe baza acestor donații, Ioan Bianu și-a putut concepe cataloagele sale.

Tomul al II-lea al catalogului (manuscrisele nr. 301-728) a fost întocmit de Ioan Bianu și R. Caracaș, București, 1913, iar tomul al III-lea (manuscrisele nr. 729-1061) a fost întocmit de Ioan Bianu și G. Nicolaiasa, Craiova, Scrisul Românesc, 1931. Munca regretatului director al Bibliotecii Academiei a fost continuată, mai târziu, de Gabriel Ștrempel, în colaborare cu Fl. Moisil și L. Stoianovici, editând la București, în 1967, volumul al IV-lea, cuprinzând manuscrisele nr. 1062-1380. Tot Gabriel Ștrempel a publicat *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I-IV, București, 1967-1992. Toate aceste manuscrise românești descrise în cataloagele menționate mai sus se află în depozitele Bibliotecii Academiei Române, Secția Manuscrise.

Dir ecția Arhivelor Naționale Istorice Centrale este și ea, la rândul ei, deținătoarea unei valoroase colecții de manuscrise, însumând un număr de 2281 manuscrise, descrise în inventarul nr. 292, întocmit în 1991, dar care se oprește cu descrierea la manuscrisul nr. 2182.

Această colecție a fost constituită de B. P. Hasdeu, care, în iunie 1876, ca proaspăt director al Arhivelor Statului dădea dispoziția să se depună la Secția Istorică de Stat toate condicile de documente, pomelnice și dipticuri, sub denumirea de „manuscrise”. Să nu uităm că, prin ofisul dat de domnitorul Alexandru D. Ghica, la 7 iunie 1841, se înființa Comisia Documentală „pentru înscrierea în condice a documenturilor mănăstirilor de obște închinat e și

neînchinată, pe care se sprijină a lor proprietate”¹. Acest decret domnesc stabilea clar atribuțiile Comisiei, care avea datoria să valorifice materialul documentar adunat pentru scrierea istoriei țării. Este îndeobște cunoscut că Vasile A. Urechia a consultat condicile domnești adunate de B.P. Hasdeu în viitoarea Colecție de manuscrise (nr. 1-126), pentru elaborarea celor 14 volume ale *Istoriei românilor de la 1774-1821* (curs făcut la Facultatea de Litere din București, după documente inedite, București, 1891-1902, dar, în care, din păcate, a dat un exemplu nefericit de cum nu trebuie procedat cu documentele istorice, unele fiind greșit transcrise, altele prezentate numai în rezumat, aceasta și datorită faptului că a avut printre colaboratori studenți lipsiți de experiența transcrierii documentelor).² Durata de activitate a Comisiei era fixată pentru o perioadă de trei ani, iar condicile autentificate aveau trei destinații : la mănăstirea respectivă, la Arhiva Mitropoliei și la Departamentul Logofetei Trebilor Bisericești.

Comisia își începe activitatea la 12 ianuarie 1842, avându-l ca secretar pe ardeleanul Florian Aaron, iar ca traducător, pentru documentele slavone, pe Gheorghian Peșacov. După trei ani, la 29 mai 1845, comisia se desființează.

La 19 ianuarie 1852, această Comisie își reia activitatea, sub conducerea lui Simion Marcovici și a lui Grigore Alexandrescu, șef al Arhivei Statului, până în anul 1862³. În multe condici transcrise, această Comisie mai este denumită și „Comisia întocmită la anul 1852 pentru înscrierea prin condici a documentelor mănăstirești”, iar pe fiecare filă întâlnim semnătura celor doi sus-menționați. Că așa stau lucrurile o dovedește chiar titlul Manuscrisului nr. 349: „Condica Mănăstirii Vieroșu, în care să copriind documentele aceștii mănăstiri, cercetate și regulate de Comisia Documentală, conform statutelor sale din anul 1842, explicate prin jurnalul Consiliului Miniștrilor din anul 1852 și oficiul Domnitorului cu nr. 51, tot dintr-acel an”, precizări existente și în Manuscrisele nr. 335, 336, 337 referitoare la Mănăstirea Tismana.

Înainte de a discuta metodologia de întocmire a catalogului, considerăm utilă definirea termenilor în cauză, pentru a se evita unele eventuale confuzii de interpretare a sensurilor.

În limba română veche din secolul al XVII-lea întâlnim deja termenul „catalog”, cu sensul „listă, enumerare, numerotare”, în *Pravila* lui Vasile Lupu (1646), apoi și la Dimitrie Cantemir, în scrierile sale. Provine din grecescul

¹ *Îndrumător în Arhivele Centrale*, vol. I, partea a II-a, întocmit de Maria Soveja, Iulia Gheorghian, Valentin Costake, București, 1974, p. 17.

² Dragoș Șesan, *Pledoarie pentru o ediție critică a documentelor istorice* (II), în „Arhiva Românească”, anul CLVI (Serie nouă), tom II, fasc. 1, 1996, p. 53.

³ *Îndrumător în Arhivele Centrale...*, p. 18.

„κατάλογος”, iar în secolele următoare, și sub influență franceză, se impune în multe domenii de activitate, cu sensurile moderne de astăzi⁴.

Manuscrisul denumește, în sens larg, orice text scris de mână. Semnificația lui majoră este, însă, aceea de carte veche scrisă sau copiată înainte de apariția sau răspândirea tiparului⁵. Această definiție trebuie amendată în sensul că și după apariția și răspândirea tiparului s-a scris de mână, iar după inventarea mașinii de scris, textele bătute la mașină erau considerate tot manuscrise. Noțiunea de *manuscris* denumește orice scriere care nu este tipărită. *Manuscrisul* îmbracă diverse forme, din care, pentru problema care ne interesează, două sunt mai importante: *coligatul* și *miscelaneul*. Prin *coligat* se înțelege o lucrare cuprinsă în același volum cu altele, sau un volum care reunește mai multe lucrări, având conținut diferit⁶. *Miscelaneul* este o culegere de texte, de obicei din manuscrise vechi, eterogene ca autori, copişti, cuprins, reunite între aceleași coperte⁷. De multe ori, manuscrisul este confundat cu documentul, cu o definiție foarte largă și chiar uneori ambiguă, prin document înțelegându-se acte oficiale și particulare, diplomatice și consulare, memorii, manuscrise (subl. noastră), proclamații, afișe, planuri, schițe, stampe, hărți, desene, fotografii, microfilme, benzi magnetice, discuri, filme etc⁸.

La baza întocmirii catalogului manuscriselor stă fișa de descriere codicologică, deosebită de fișa pentru catalogul documentelor, fiind mult mai cuprinzătoare.

Primul element din fișa de descriere codicologică îl reprezintă *data* sau *datarea manuscrisului*. De obicei în titlul manuscrisului se menționează anul copierii textelor, constituind astfel primul și cel mai important reper în datare. Într-un titlu foarte amplu, în care se menționează chiar cuprinsul condicii: proprietățile unei mănăstiri, ale unui schit, ale unei biserici (moșii, vii, mori, țigani etc.), mai figurează și data când s-a copiat manuscrisul, cu precizări suplimentare, privind personalități mai importante (domni, mitropoliți, episcopi, stareți), în vremea cărora s-a efectuat copierea, eventual și numele celui care a ostenit în alcătuirea manuscrisului respectiv.

⁴ *Dicționarul limbii române*, tom I, partea a II-a, București, 1940; *Dicționar neogrec-român*, coordonare și redactare finală Lia Brad-Chisacof, București, Editura Demiurg, 1996, p. 286.

⁵ Virgil Olteanu, *Din istoria și arta cărții. Lexicon*. Vademecum pentru editori, ziariști, tipografi, bibliotecari, librari, documentariști, arhiviști, muzeografi, profesori și studenți, [București], Editura Enciclopedică, 1992, p. 238.

⁶ *Ibidem*, p. 89-90.

⁷ *Ibidem*, p. 253.

⁸ *Ibidem*, p. 119-120; v. și *Normele tehnice pentru desfășurarea activității în Arhivele Naționale*, 1996, p. 6.

Spre exemplificare cităm *Manuscrisul nr. 366*, cu următorul titlu: „Condică de toate zapisele și scrisorile moșiilor schitului Podeani și a altor schituleațe din sud Saac ce sunt metoace ale sfintei Episcopii Buzău, care s-au scris din cuvânt în cuvânt după condica cea mare a sfintei Episcopii în zilele Prea Sfinției Sale părintelui episcop chirion chir Constandie și s-au dat cuviosului chir Nicandru, egumenul schitului Podeani ca să o aibă în păstrare spre a cerceta și a descoperi semnele și hotarele ce vor fi împresurate de către alți răzași și după vechea stăpânire, care condică s-au și întărit cu pecetea Prea Sfinției Sale Părintelui Episcop la leat 1795 mai 1. precum înăuntru arată. Și s-au scris de mine smeritul ierodiacon Ilarion”. Cu toate acestea, se mai întâlnesc situații când avem elemente clare de datare și totuși documentele din condică sunt ulterioare acestei date. Este cazul *Manuscrisului nr. 192*, cu titlul: „Condica Sfintei Mănăstiri Bistrița întru care s-au scris hrisoavele și cărțile moșiilor din partea Muntelui, la leat 1795”, dar care cuprinde documente dintre anii 1795 și 1804. În asemenea situații, data manuscrisului rămâne cea menționată de copist, iar în descrierea cuprinsului manuscrisului se va preciza existența documentelor cu datele ulterioare celei indicate de copist.

Sunt, însă, cazuri când o condică nu are menționată o anumită dată a constituirii ei, ci în titlu sau din cuprins rezultă că documentele se referă la o perioadă mai mare, copiate succesiv, pe măsura emiterii originalelor din cancelariile domnești, ecleziastice sau administrative. Datarea va menționa anii extremi ai documentelor din condică. *Manuscrisul nr. 42* va fi, deci, datat 1799-1801, pe baza indicațiilor din titlu: „Condică de hrisoave și porunci date în domnia lui Alexandru Constantin Moruzi, vv. Țării Românești între anii 1799-1801”.

În sfârșit, condicile de tip miscelaneu, cu documente originale ordonate cronologic, vor purta o dată posterioară ultimului document original, așa cum se datează periplisurile fără mențiuni de datare.

Al doilea element al fișei de descriere codicologică îl constituie *titlul*. La fel ca și în cazul datării, unele condici poartă un titlu propriu, conceput de copist, un titlu foarte simplu, un titlu foarte amplu, cu multe amănunte sau, pur și simplu, fără titlu.

Manuscrisul nr. 362 poartă următorul titlu: „Condica nr. 106 a Episcopiei Râmnic, schitul Lainici”, iar *Manuscrisul nr. 487* un titlu și mai lapidar: „Răvașe de drum”. În schimb, *Manuscrisul nr. 591* are un titlu mai cuprinzător: „Condică de toate scrisorile de moșie și de vie și averea toată câte sunt a Sfântului Schit de la Brazi din Crucea de Jos, din ținutul Putnii, unde să prăznuiește hramul sfântului marelui mucenic Gheorghe, purtătorul de biruință, care s-au prescris aici dintre anii de la nașterea Domnului nostru Is<us> H<risto>s-1817 iunie 8, în zilele binecredinciosului domn Scarlat Alexandru Callimachi voevod și mitropolit a toată Moldavia fiind Prea Sfinția Sa chirio chir Veniamin, iar episcop la Roman iubitorul de Dumnezeu chirio chir Gherasim și

am scris eu robul lui Dumnezeu Dositheiu, ieromonah nacialnic al schitului Brazi". Din acest amplu titlu se obțin informații complete despre datarea manuscrisului, despre personalitățile vremii sub auspiciile cărora s-a putut înfăptui lucrarea, despre averea lăcașului de cult și despre numele copistului. Mai mult chiar, sunt manuscrise care mai au și un al doilea titlu, dat chiar de copist sau notat ulterior de o altă persoană. Așa este *Manuscrisul nr. 590*, care are un titlu de bază: „Condica pe toată averea ce are biserica pe Valea Zăbrăuțului, hramul Adormirea Maicii lui Dumnezeu înzăstrată de la Brazi ca pe un metoh. Anul 1840 iunie 1”, dar și un al doilea titlu: „Schitul Brazi. Condică de venitul și cheltuielile schitului în care se află și scrisorile schitului Poiana Mărului cu Părul”, completându-l, într-un fel, pe primul. Uneori, al doilea titlu poate fi chiar mai cuprinzător în informații decât cel de bază. Este cazul *Manuscrisului nr. 445*: „Condica Sfintei și Dumnezeștii mănăstiri ce să chiamă Dentr-un lemn întru care sânt trecute toate scrisorile și hrsoavele sfintei mănăstiri, cele de moșii, vii, țigani și cele de milă, care s-au scris în zilele Prea Luminatului și Prea Înălțatului nostru blând domn și oblăduitor a toată Țara Rumânească Io Alexandru Ioan Ipsilant voevod întru întâia domnie a Măriei Sale. păstori fiind scaunului Episcopiei Râmnicului, chiriu chir Filaret Mira Licheanul. La anul mântuirii de la Hs. 1781, iunie, în 11 zile, de Petrache Ghiurca Râmniceanul”, pentru ca la f. 15 să citim un alt titlu: „Condica Sfintei și Dumnezeștii Mănăstiri Dintr-un lemn, unde să cinstește și să prăznuește nașterea Prea Sfintei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoarei și pururea Fecioarei Mariei, adecă a scrisorilor de moșii, care s-au afierosit la sfânta și dumnezeiasca mănăstire de către pururea pomeniții ctitori și de către alți prealuminați Domni, carii au ajutat această mănăstire cu moșii, cu țigani, cu hrsoave de milă, și de către alți boeri credincioși, carii cu cât s-au învrednicit”. Alte condici nu poartă nici un titlu, acesta fiind dedus numai cu ajutorul conținutului lor. Așa este *Manuscrisul nr. 100*, căruia i s-a dat titlul: <Condica lui Alexandru Suțu, domnul Țării Românești, din anul 1820, de anafocale cu întăriri>.

Rubrica cea mai cuprinzătoare și mai dificilă este, însă, descrierea conținutului manuscrisului. Având în vedere că un manuscris include o diversitate de genuri de documente, am putea afirma, fără să greșim, că sunt prezente aproape toate genurile de documente, începând cu hrsoavele, cărțile și poruncile domnești și încheind cu acte particulare dintre cele mai mărunte (simple însemnări), informațiile oferite de aceste acte fiind și ele extrem de diversificate. E necesar ca în descrierea conținutului manuscrisului să se menționeze genurile de documente, dacă sunt originale sau copii, în ordinea rangului și a emitentului, precizându-se neapărat și numele acestuia: domnul, mitropolitul, episcopul, un mare dregător, un egumen, sau instituția emitentă: divanul, logofetia, mitropolia, episcopia, isprăvnicia, ocârmuirea etc. Nu vor fi neglijate nici toponimele, cu datele lor cât mai complete: localități, moșii etc.,

oronimele și hidronimele, elemente absolut indispensabile alcătuirii indicelui de nume. Multe condici mănăstirești cuprind documente referitoare la proprietățile lor, ordonate pe capitole: enumerarea moșiilor, cu veniturile lor, a morilor, viilor, bălților, pădurilor etc., chiar a țăganilor mănăstirești. Altele se referă strict la venituri și cheltuieli, ordonate cronologic. *Manuscrisul nr. 473*, „Condica Mănăstirii Radu vodă”, cuprinde liste cu locuitorii unor mahalale din București, de pe urma cărora mănăstirea are venituri: Cărmidari, Dobroteasa, Apostol, Foișor, Cioplea, Staicul, Tabaci-Sârbi și de la via din Cioplea.

Alte mănăstiri își scoteau la licitație moșiile aflate în proprietate. Este cazul Mănăstirii Mislea, așa cum consemnează *Manuscrisul nr. 251*: „Condică de lițitația moșiilor Sf<intei> mănăstiri Mislea pentru trei ani de la 23 apr. anul 1851 și până iarăși la 23 apr. anul 1854”, în cuprinsul căruia se află tabele cu moșiile mănăstirii prahovene vândute la licitație între anii 1851-1853: Gura Vitioarei, Cocorăștii Mislei, Goruna, Gâșteni din județul Prahova, Șirna și Greaca din județul Ilfov, Sărata din județul Buzău, Gura Ocniței și Cobia din județul Dâmbovița, Cotul Epurului și Stelnica din județul Ialomița.

Mănăstirile țineau și o evidență strictă a hârtiilor intrate sau ieșite, fiind o adevărată cancelarie administrativă. În *Manuscrisul nr. 287*, Mănăstirea Mărgineni din județul Prahova notează toate hârtiile intrate între anii 1848 și 1856, în număr de 2103 acte: adrese, răspunsuri la adrese, rapoarte, reclamații, sorociri, jalbe către mănăstire etc., din partea unor instituții, precum: Departamentul Credinței, Logofetia Credinței, Vornicia Temnițelor, Mitropolia Țării Românești, Curtea Apelativă, Ministerul Instrucțiunii Publice, Cărmuirea județelor Dâmbovița, Prahova, Teleorman, Rm. Sărat, Ilfov, subcărnuirile plășilor : Filipești (Prahova), Marginea (Teleorman), Bălți (Brăila), Podgoria și Tohani(Buzău), Judecătoriile de Ialomița, Prahova, Brăila, Teleorman, de la protopopiate, mari dregători, arendași și îngrijitori de moșii, ingineri hotarnici, persoane particulare referitoare la arendarea moșiilor mănăstirii, la tăierea de păduri și lemne pentru construcții și încălzire, la abonarea de gazete bisericești, la cumpărarea de cărți pentru biblioteca mănăstirii, la pricini de judecată pentru abuzurile arendașilor, pentru datorii de bani și țăgani fugiți și multe altele. Am insistat mai mult asupra conținutului condicii pentru a sublinia că o mănăstire nu era numai un loc de reculegere și meditație spirituală, ci o adevărată instituție administrativă, conectată la viața cotidiană, cu toate fațetele ei economice, sociale și juridice. *Manuscrisul nr. 288* se referă tot la Mănăstirea Mărgineni, dar cuprinde hârtiile ieșite din cancelarie, între anii 1848-1856, aceleași tipuri de acte adresate aceluiași instituții sau persoane, cu un conținut asemănător.

Un cuprins inedit aparține *Manuscrisului nr. 356*, „Condica Schitului Cornetul”, unde citim un tabel cu vizitatorii schitului Cornetu pe anii 1860-1861, cu numărul persoanelor însoțitoare, cu data sosirii și plecării, cu observații și declarații ale vizitatorilor despre mulțumirea și nemulțumirea față de starea

schitului. Printre persoanele vizitatoare se numărau Alexandru Odobescu, pictorul Gheorghe Tattarescu, fețe bisericești, prefecți, subprefecți, persoane particulare.

Nu lipsite de interes sunt și condicile cu pomelnicele ctitorilor și făcătorilor de bine ai unui lăcaș de cult. Spre exemplu, *Manuscrisul nr. 365* ne oferă o listă cu domnii și mitropoliții Țării Românești care au ajutat Mănăstirea Nămăești, din ținutul Muscelului, continuând cu doamnele și coconii de domn, cu mari familii de boieri: Merișești, Constantin Cantacuzino, mare logofăt, Brăteanca, Pană Costescu, vornic, Elena Dudescu, Zoița Golescu, Barbu Știrbei, mare logofăt, Costache Bucșănescu, inginer, Gheorghe Rusenescu pitar și înșurirea continuă cu persoane particulare, călugări, stareți de mănăstiri, care au făcut danii cu obiecte de cult, terenuri, vii, livezi etc. sau chiar au oferit sume de bani pentru repararea mănăstirii.

Catagrafiile sunt surse inepuizabile de informații pentru cei ce alcătuiesc monografia unei localități, a unui ținut sau chiar a unei singure probleme. *Manuscrisul nr. 392*, „Plasa Târgu Jiului, jud. Gorj. Catagrafia de suma preoților, diaconilor și țârcovnicilor, ce să află prin biserici du prin satele aceștii plăși” este un exemplu din numeroasele catagrafii existente în colecție. Conține un tabel cu rubricile: numirea orașului și a satelor și a proprietarilor, suma familiilor, cââtăimea bisericească, hramul bisericilor, felurimea materialurilor bisericilor (de zid, de lemn), numele preoților, diaconilor, țârcovnicilor, numele fieșcăruia, vremea hirotoniei, numirea bisericii asupra căreia s-au hirotonit. Urmează apoi o listă completă cu un total de 200 biserici din sus-numita plasă, din tot atâtea așezări, cu numele fețelor bisericești desemnate să-și desfășoare activitatea de păstorire a credincioșilor.

Condicile Divanului Țării Românești oferă liste cu marii dregători ai țării aleși în Divan în anul respectiv, apoi liste cu cei ce se ocupă cu strângerea unor dări : oieritul, vinăriciul, fumăritul etc., liste cu ispravnici și căpitani/vătafi de plai etc. Nu lipsite de importanță sunt acele condici în care sunt trecute tarifele vamale pe anul în curs, mărfurile ce se importau, cantitatea și valoarea lor, în moneda țării sau în alte monede.

Multe condici, care se referă, de obicei, la un așezământ bisericesc (mănăstire sau schit) au după titlu un opis sau o scară cu toate documentele cuprinse în ele și cu indicarea filelor.

În descrierea codicologică a unui manuscris nu are voie să lipsească un capitol închinat însemnărilor. Nu este obligatoriu ca fiecare manuscris să poarte niște însemnări marginale sau notate pe file separate, dar acolo unde apar și conțin informații interesante, ele trebuie menționate, fie în rezumat, fie în extenso. De cele mai multe ori, însemnările se referă la cu totul alte evenimente și fapte decât cele din cuprinsul manuscrisului și aparțin fie copistului, fie

proprietarilor vremelnici, fie persoanei care a diortorisit sau a legat manuscrisul. În plus, însemnarea respectivă este posterioară datei manuscrisului.

În cataloagele de carte veche românească, însemnările marginale sunt redată în întregime și ajută pe cercetător să afle informații suplimentare despre posesorul/posesorii exemplarului în discuție, zonele în care a circulat, prețul cărții în moneda locului sau în echivalent (vite, mărfuri etc.) sau chiar despre destinația ei⁹.

Însemnările din manuscrise sunt de altă natură, cu accent pe latura evenimentelor istorice mai puțin cunoscute, apoi pe probleme moralizatoare, fenomene meteorologice etc. *Manuscrisul nr. 96*, la f. 387 are următoarea însemnare: „1821 ian. 21. S-au îngropat la Sf. Spiridon Nou răposatul Alexandru vodă Șuțu și s-au ridicat Tudor cu oltenii în apostasie.

1821 mart. 1. S-au spart Bucureștii, fugind în Brașov și boierii și neguțătorii și alții.

1821 maiu 15. Au intrat în București Chihaia bei cu oastea împărătească.

1821 .aug. 7. Au tăiat pe bimbașa Sava și pe delibașa Mihali și pe Gheuciu și pe arnăuții lor când s-au și bătut cu unii la Biserica Oltenilor”.

Manuscrisul nr. 130, „Condica moșiilor Sf. Mitropolii din jud. Rm. Sărat, Saac, Prahova, Ialomița, Buzău, Muscelu”, are, la f. 599^v următoarea însemnare: „Deșertăciunea deșertăciunilor chipul însemnător că nimică am fost, vom fi și sântem și rău ne înșelăm că oare am fi cevași și apoi alt nu decât umbră și haine înveichite; 1830 oct. 12. D. Solonion log. în condică în zile amărâte am scris”.

Pentru copiii manuscriselor se dau sfaturi prețioase și chiar ultimative, așa cum rezultă și din cele două însemnări ale *Manuscrisului nr. 98*, la f.5^v: „Cine va trece într-această condică să fie cu ochii deschiși a nu greși nimic” și, în continuare, la f. 456: „Cel ce va avea ochii de privit foarte să-i deșchiză și cel ce va avea urechi de auzit întâi să și le scuture cu degetul și apoi foarte cu luare aminte să asculte la protocalit și la scris, căci neurmând după bunăvoința Mării Sale lui d’a lucra cu bună curățenie, fără de întinăciune dă greșală într-această condică să fie bine încredințat că negreșit să va pedepsi”.

Însemnarea din *Manuscrisul nr. 83*, f. 226^v poate fi interpretată și ca o cugetare : „Cel ce tace merge în pace, cel ce vorbește mai mult zăbovește”.

În *Manuscrisul nr.207*, care este o condică a Schitului Micșani, însemnarea de la f. 6 ne oferă interesante informații privind istoricul așezământului religios: „Pisania Schitului Micșani. Acest schit ce să pomenește că iaste zidit din temelia lui de Dumitrașco, care pe acea vrăame au fost vel

⁹ Pentru amănunte v. Dragoș Șesan, *Noul Testament de la Bălgrad (1648). Carte de limbă și simțire românească*, Brașov, Editura „Pentru viață”, [2002], cap. VII, *Circulația Noului Testament de la Bălgrad (1648) în provinciile românești*, p. 229-251.

medelnicer, moștenitor acei părți de loc, îl numește Micșanii, pe numele moșii părintești. Iar de era o vreme încoace i s-au izvodit numele Pârlita, pricina izvodirii acestui nume iaste fiindcă în vreme de răzmiriți s-au arsu biserica în două rânduri și rămânând numai zidurile pârlite, o au numit-o Pârlita”.

Însemnarea din *Manuscrisul nr. 295* este interesantă pentru informațiile oferite privind grija egumenilor de mănăstiri de a aduna documente despre așezământul religios în fruntea căruia se aflau. La fila 377^r scrie: „Sfânta și Dumnezeiasca M<â>n<ă>stire Sadova, carea să află într-această patrie a Țării Rumânești, dincoace de Olt, în sud. Dolj, carele toate supt stăpânirea scaunului Craiovei în vremea curgerii anilor 1792 într-o a doua domnie a Mării Sale Io Mihail Suțul voevod și într-o păstoria Prea Sfinției Sale părintelui kiriu kir Filaret, episcopul Râmnicului [când și cumplitul și înfricoșatul războiu, ce au fost între Poarta Otomanicească și între Împărăția Rosiei, și între Împărăția Chesaro-Crăiască, din nemărginită milă Dumnezeiască au încetat] având egumen și povățuitoriu pe Sfinția Sa cinstitul și prea cuviosul părinte kir Paisie, carele după altele multe nevointe și nenumărate stradanii, ce au pus și au suferit la vremi greale și cu primejdii de viață, spre folosul aceștii sfinte mănăstiri, după cum iaste tuturor de obște știut. Văzând că din întâmplarea vremilor cu dease răzmiriți ce au trecut preste această mult pătimașă sfântă casă, s-au răpus ceale mai bune odoară, adecă hrisoavele și cărțile moșiiilor, și nu demult găsindu-se cu mare cheltuială oareșce dintr-însele, n-au lăsat vreme la mijloc, spre a să mai păgubi sfânta mănăstire, nici a să mai dărăpăna această foarte trebuincioasă lucruri, ci după alte bine întocmite economii, având mare râvnă cu înțelepciune au socotit și adunându-le toate câte s-au găsit au dat de s-au scris într-această cuprinzătoare condică [lucru prea lăudat și foarte de folos] ca să o aibă sfânta mănăstire mai îndemânate că la vremi de trebuință, iar hrisoavele și cărțile ca o temelie să fie nemișcate și păzite foarte cu luare aminte. Deci, într-această vreme, aflându-mă și eu sluga Prea Sfinției Sale părintelui episcop, am pus nu puținică silință și le-am scris cu bună orânduială și cu înțelegere pre toate câte mi le-au încredințat din cuvânt în cuvânt și după ce am săvârșit lucrul, însumi le-am protocolit împreună cu sfinția sa egumenul, ce s-au numit mai sus, pre care le-am și iscălit pentru încredințare, și unde am găsit alunecare cu greșăli, care din firea omului să pricinuiască [nefiind slobod de greșală] am îndreptat la margini cu însuși slova mea, pentru încredințare. Deci pre toți cei ce vă veți întâmpla a ceti într-această adunare de cărți, mă rog nu defăimați zmintelele omului, ci cu iubire și cu cea întru Hristos dragoste priimiți îndreptând cu duhul blândetelor și iertați, ca să vă învredniciți iertăciunii, că scris este celor ce iartă, li să va ierta. 1792 oct. 1. Al tuturor pravoslavnicilor către Dumnezeu rugători: Dionisie eclesiarhul Episcopiei Râmnicului”.

Însemnarea din *Manuscrisul nr. 87*, f. 128^v pomenește că: „La 1817 oct. 22 s-au cutremurat pământul la 2 ceasuri din zi”.

Alte însemnări fac referiri la modul cum s-au copiat documentele în condiții. Este exemplul oferit de *Manuscrisul nr. 195*, Condica Mănăstirii Arnota, f. 133: Departamentul Dreptății precizează: „...sunt copiate documentele proprietăților sfintei Mănăstiri Arnota, protocolindu-se prin dumnealui revizorul părții judecătorești însărcinate cu aceasta, s-au corectat greșăliile de câte o silabă și două, pe unde a ertat locul fără a se face adaose sau ștersături pântru rânduri, iar de greșăliile de câte o zicere și mai multe care s-au găsit unele lipsă și altele în neasemănare cu originalu, s-a făcut o erată care s-a trecut la foaia precedentă”.

Însemnarea din *Manuscrisul nr. 465*, f. 1 ne informează asupra circulației condiții: „Al doilea exemplar a fost trimisă la Ad<ministrația> Dom<eniilor> Statului pe lângă adresa Arhivei nr. 71/874 și s-a înapoiat acum de Ad<ministrație> cu No. 24833 din 25 iunie 1880 apoi conform decisiunei <onor> Director al Arhivelor, s-a depus în biblioteca arhivei cu adresa No....din iunie 1880”.

Cum am precizat mai sus, unele însemnări nu au nimic comun cu ceea ce cuprinde condica propriu-zisă. În *Manuscrisul nr. 591*, la fila 167^r se află o însemnare din 24 februarie 1832 a lui Dimitrie, stareț al Schitului Brazi, din ținutul Putnei, metoh al Mitropoliei Moldovei, referitoare la tehnica preparării cernelurilor de diverse culori. Cum autorul este o față bisericească, iar scrisul era o îndeletnicire permanentă în așezămintele mănăstirești, nu surprinde faptul că asemenea rețete se găsesc alături de documentele Schitului Brazi¹⁰.

Numeroase însemnări vorbesc de faptul că aceste condiții manuscrise au fost șnuruite, renumerotate, reparate și chiar pecetluite de instituții administrative (logofeții, departamente).

O rubrică foarte importantă și interesantă din fișa de descriere codicologică o reprezintă descrierea manuscrisului. Se au în vedere mai multe aspecte : dacă e original sau copie, în ce limbă este scris, dacă are filigran sau nu, câte file are manuscrisul și câte numerotări a avut, dimensiunile în cm, tipul de legătură, câte mâini au ostenit în întocmirea manuscrisului respectiv, tipul de cerneală și caracteristicile ei, elementele decorative, picturi, acuarele, schițe, tipul de scriere și cotele mai vechi cu care a figurat în diverse alte evidente¹¹.

În privința limbii, manuscrisele sunt scrise fie într-o singură limbă, în cazul nostru: română, slavonă, greacă, latină, fie în greacă și română, fie texte

¹⁰ Pentru conținutul însemnării, v. studiul nostru *Vechi rețete de cerneluri*, în „Revista Arhivelor”, anul LXXX, vol. LXV, nr. 1-2, 2003, p. 426-428. Alte studii privind cernelurile: Elena Bogdanovici, *Cernelurile și istoricul lor*, în „Hrisovul”, I (1941), p. 210-217; A. Pandele, *Note preliminare la studiul privind istoricul și caracteristicile folosite în practica scrierii medievale românești*, în *Știința și tehnica în arhive*, București, 1976, p. 40-53.

¹¹ Vezi și P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.S.R.*, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. XIX.

paralele româno-slavone sau greco-române. La numerotarea filelor se poate observa o numerotare inițială, făcută de copist, o altă făcută de cel ce a controlat (protocalisit) manuscrisul, omițând filele nescrise și, în sfârșit, ultima numerotare, de obicei mecanică, făcută de Arhivele Statului sau de altă instituție, cu ocazia șnuruirii și pecetluirii manuscrisului. Majoritatea manuscriselor păstrează legătura originală, acum deteriorată, din piele de vițel, cu închizători metalice, sau au legături noi, acolo unde starea de conservare cerea acest lucru. În condicile domnești tipul de scriere este diferit, datorită copiștilor care se succedau în cancelarie, chiar cu cerneluri de culori diferite (de obicei, rădăcinii și negre). La cele mănăstirești, așa cum se preciza, de multe ori, chiar în titlu, era menționat un singur scriitor, un călugăr sau chiar starețul mănăstirii. Unele manuscrise, însă, au beneficiat de activitatea cunoscutului copist și miniaturist Dionisie eclesiarhul, ale cărui caligrafie și miniaturistică rămân inconfundabile. Aceleași condici mănăstirești mai beneficiază și de ilustrații remarcabile. Pe lângă frontispicii și inițiale ornate, întâlnim în paginile manuscriselor acuarele mai mult sau mai puțin reușite cu imaginea mănăstirii respective, cu scene biblice sau chipuri de sfinți. Rămân, însă, adevărate opere de artă ilustrațiile din *Manuscrisul nr. 691*, Condica Mănăstirii Cotroceni, cu chipul ctitorilor, sau *Manuscrisul nr. 447*, Condica Mănăstirii Govora, cu acuarelele ei remarcabile.

Ultima rubrică din fișa de descriere codicologică are ca obiectiv precizarea *edițiilor* unde au mai fost semnalate sau publicate manuscrisele respective, în întregime sau fragmentar, cu o bibliografie a problemei. Am menționat mai sus cazul profesorului Vasile A. Urechia, care s-a folosit de condicile domnești pentru scrierea istoriei sale, cu neajunsurile cunoscute. Se mai poate cita și un alt exemplu: *Manuscrisul nr. 1974* cuprinde un concept al marelui lingvist clujean Sextil Pușcariu, referitor la o recenzie făcută pe marginea unor cărți și studii de filologie germană. Intr-o primă formă, această recenzie a fost publicată în „Convorbiri literare”, XLIV, 1910, nr. 1, martie, p. 452-471 și nr. 3, iulie, p. 523-542, iar mai târziu în volumul de *Cercetări și studii*, îngrijit de Ilie Dan, fără a se menționa că textul original se află la Arhivele Naționale din București, în Colecția de Manuscrise¹².

Catalogul manuscriselor este un prețios instrument de cercetare pentru arhiviști, istorici și lingviști. Multe din copiile manuscrise suplinesc originale pierdute sau distruse, informația istorică este amplă, diversificată și inedită, iar vocabularul este bogat în cuvinte rare sau chiar dispărute, material foarte prețios pentru elaborarea unui viitor dicționar tezaur al limbii române.

¹² Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, ediție îngrijită de Ilie Dan, prefața de G. Istrate, București, Editura Minerva, 1974. Articolul se numește *Probleme nouă în cercetările lingvistice*, p. 31-43, iar în capitolul *Note*, p. 602, nu se face nici o referire la manuscrisul original.

Utilitatea glosarului ca instrument de informare științifică

LOREDANA MARIAN

Definiții, clasificări, metode de lucru

Încadrat de arhivistica românească la categoria instrumentelor de informare științifică¹, glosarul își împlinește aici utilitatea indicată de denumirea acestui tip de lucrare – informare științifică – ,la care se adaugă nuanțările permise de termenii echivalenți: fr. *instrument de recherche*², it. *strumento de consulta*, span. *instrumento de descripción/de referencia*, engl. *finding aid*³. Nu intră în seria lucrărilor principale (inventarul arhivistic, îndrumătorul arhivistic, catalogul, indicele, albumul de documente), ci în partiția aparatului științific, alături de introducere, rezumat, lista prescurtărilor, lista bibliografică, indici și tabla de materii.

Trasând o linie de confluență între arhivistică și lingvistică, glosarul reprezintă o lucrare științifică în sine, circumscrisă lexicografiei, care îl include în diviziunea dicționarilor speciale (sau restrictive), alcătuite din cuvinte ce au nevoie de explicații, presupuse dificile pentru înțelegerea cititorului (arhaisme, regionalisme, termeni dialectali, cuvinte ieșite din uz, cuvinte rare, neologisme, cuvinte cu extracție străină, xenisme ș.a.). Acest tip de dicționare este permisiv în ceea ce privește clasificările și metodele de lucru: glosare regionale, dialectale, glosare ale operei/operelor unui autor/grup de autori, glosare ale unor domenii de activitate, ramuri ale științei, glosare ale unor categorii lexicale etc., cu explicații care merg de la cele „cât mai clare și concise”⁴ până la descrieri lexicale complete. Este de precizat că, în cazul glosarelor anexate la cataloagele de documente, interesul enciclopedic este foarte motivat, astfel încât se poate justifica o transcedere a definiției oferite de *Normele tehnice*. Se pot, de

---

¹ *Norme tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale*, aprobate de Directorul General prin ordinul nr. 227 din 18 iunie 1996, cap. V. 1., art. 106, p. 50; în continuare: *Norme tehnice... 1996*.

² Cu varianta *instrument de travail*, traducând românescul *instrument de lucru*.

³ *Dictionnaire de terminologie archivistique*, Paris, 2003, sub voce.

⁴ *Norme tehnice... 1996*, cap. V.1., art. 106, p. 50; *Normele tehnice privind desfășurarea activității în Arhivele Statului*, București, 1976, art. 85, recomandă definițiile prin sinonime de largă circulație, atunci când este posibil, p. 48.

asemenea, stabili instrumentele de bază ale descrierii lexicale a cuvântului⁵ (expresiei, locuțiunii):

- limba de proveniență și etimonul;
- categoria gramaticală;
- definiția lexicografică (enumerarea celor mai importante trăsături

semantice);

- locația în sistemul sinonimelor;
- exemple, citate, pasaje; cotele documentelor în care poate fi regăsit;
- glose⁶: pentru construcții gramaticale care determină schimbări de sens;

etichetarea abreviată a cuvântului (sau a unuia dintre sensuri, sau a uneia dintre expresiile în care apare), care poate fi termen emoțional, vulgar, colocvial, literar, poate aparține unui dialect (dialectal) sau unui stadiu al limbii (arhaic), unui vocabular restrictiv sau unui domeniu (comercial, financiar, agrar, vestimentar etc.); glose enciclopedice, obligatorii în cazul glosarelor pentru limbi moarte sau ale unei limbi în faze vechi, influențabile.

Dintre aceste tipuri de glosare, obiectul preocupării noastre – aflate în stadiu de fișare –, cu aplicație la documentele de arhivă, secolele al XVIII-lea-al XIX-lea, îl reprezintă cuvintele străine din limba română (grecisme) și cuvintele străine sau efemere din limba greacă (turcisme, termeni și expresii românești). Astfel de anchete lingvistice sunt recurente în activitatea de valorificare a documentelor de arhivă și reclamă continuitate, dat fiind că privesc o paleografie greu accesibilă, precum și inițiativă, întrucât textul documentelor din Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale nu a înregistrat asemenea interpretări.

Opere lexicografice de limbă greacă la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale (manuscrite, documente, publicații)

În istoria lexicografiei române, momentul de referință în demersul de identificare a cuvintelor de extracție străină îl semnează, la jumătatea secolului al XIX-lea, I. Heliade-Rădulescu, a cărei activitate filologică a degenerat, însă, într-un purism extrem, cu orientare spre sursele latiniste și italieniste, mai exact *acolo de unde ne este și numele, și carnea, și sângele*⁷. Sunt, astfel, izolate și substituite cuvintele slavone, ungurești, turcești, nemțești, grecești etc., în scopul expulzării lor din limba română.

⁵ După reconstituirea cuvântului-titlu, cu formele de nominativ/infinitiv.

⁶ Orice tip de notă, comentariu, remarcă explicativă sau descriptivă.

⁷ I. Heliade-Rădulescu, *Vocabularul de vorbe streine în limba română*, București, 1847, p. XXXIV.

La polul opus inițiativei puriste, Vasile Alecsandri, în dramaturgie și în *Dicționarul grotesc*, lansează cuvinte străine care le înlocuiesc pe cele românești, creații monstruoase ce devin ținta ironiei.

Ambele direcții sunt analizate în lexicologie drept cazuri de extremism lingvistic, inoportunând dezvoltarea firească a limbii române. Influența lexicală a unei limbi străine este determinată de dimensiunea temporală, de suprafața de contact (arie regională, medii sociale și economice), de intensitatea exercitării acestei influențe și, indubitabil, de gradul de asemănare (fonetică, gramaticală, idiomatică, stilistică).

În ceea ce privește limba greacă, factorul durată este întrunit prin cele trei faze de influență: veche (epoca formării limbii române, până în sec.al VI-lea), medio-grecescă (epoca bizantină, sec. al VII-lea – sec. al XV-lea) și neo-grecescă (epoca fanariotă, sec. al XVI-lea – sec. al XIX-lea). Suprafața de contact este maximum extinsă, atât geografic, cât și social (vizează nu numai clasa superioară, ci tot poporul, din mediul urban și rural). Dinamica acestei influențe în spațiul Moldovei justifică alcătuirea sau circulația unor dicționare, gramatici iuxte, glosare – anexe sau simple glose marginale, fragmente lexicografice convertite în materiale documentare la Colecția *Manuscrise* (manuscrisele nr.1503 și nr.1504, reprezentând dicționare grec-francez și, respectiv, francez-grec) și la Colecția *Documente* (pachetul 126/247, 418, 419, 427, 429 – sunt glose grecești: cuvinte, expresii, termeni liturgici și gramatici iuxte: turcă osmană-greacă, cu transcriere în chirilică). La biblioteca documentară, în cadrul fondului de patrimoniu și al fondului de publicații, se regăsesc opere lexicografice care pot constitui valoroase instrumente de lucru:

- *Dicționar (lexikon) grec-rus-francez*, Dositheos Ieromonah de Koma, Moscova, 1811;
- *Scară a cuvintelor celor străine și celor făcute din firea limbii, care cuvinte au cerut neapărat trebuință a să metahirisi⁸ în alcătuirea pravililor*, Cristian Flechtenmacher, Iași, 1815⁹;
- *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Franz Miklosich, Veneția, 1862;
- *Dicționar elino-românesc tradus după al lui Scarlat D.Bizantie la care s'adăogăat și un vocabular alfabetic de vorbe elinești naturalizate în limba românească, precum și un dicționar de nume proprii, ce se întâmpină în autorii elini și niște table hronologice de istoria elinilor, și*

⁸ μεταχειρζομαι, lb.gr. = a folosi, a întrebuința.

⁹ Cartea conține anexă latină-greacă pentru terminologia juridică.

încă una de semnele aritmetice elinești, Gheorghe Ioanidou, București, 1864¹⁰.

În afară de acestea, cărțile cu conținut liturgic în limba greacă și latină beneficiază de glose sporadice, de glosare-anexă sau de însemnări marginale, care pot constitui obiect de studiu nu numai pentru bibliologie, dar și pentru etimologie, prin înregistrarea unor atestări și sensuri¹¹.

Lucrări de lexicografie publicate sub egida Arhivelor Naționale

În valorificarea științifică a materialului documentar, abordarea lingvistică oferă date esențiale pentru întregirea viziunii istorice asupra textelor, care, din punct de vedere lexicografic, creează uneori impasuri ce se cer rezolvate într-o manieră cu totul diferită de aceea a investigației istorice. Sub egida Arhivelor Naționale au fost publicate lucrări de lexicografie, însă într-o formulă fragmentară, dispartă, care cu greu permite o analiză diacronică, din cauza faptului că studiul lingvistic a reprezentat o preocupare aleatorie, deloc prioritară și, mai ales, apanaj al arhiviștilor cu formație filologică sau cu aplecare spre acest domeniu.

Opera de referință¹², care deschide¹³ seria lucrărilor de lingvistică din sfera arhivisticii, aparține savantului B. Petriceicu-Hasdeu (*Cuvente den betrăni*, D.G.A.S., tom. I-III, București, 1878-1881) și stă, alături de alte studii, la baza alcătuirii dicționarului *Etymologicum Magnum Romaniae*, tom. I-III, București, 1886-1895, o lucrare monumentală, reflexie a unui summum copleșitor de cunoștințe a căror primă sursă au fost vechile tipărituri și manuscrise, vechile acte și documente, dicționare și glosare de la începuturile lexicografiei române¹⁴.

¹⁰ Lucrarea depășește cu mult limitele unei traduceri după *Dicționarul grec-francez* alcătuit de Bizantios Skarlatos. În 1846: partea de limbă română este redată în cuvinte latine, moștenite, la care sunt alăturate cuvinte în franceză și turcă, folosite ca auxiliil în traducere.

¹¹ Mihai Mitu, *Între bibliologie și lingvistică (însemnările pe cărți și manuscrise – izvor pentru cercetarea etimologică)*, în „Studii și cercetări lingvistice”, București, XXXVI (1985), 3, p. 198-203.

¹² *Publicațiile Arhivelor Statului (1860-1977). Bibliografie analitică*, D.G.A.S., București, 1978, p. 141-143.

¹³ Glosarele de neologisme (din latină, neogreacă, rusă, franceză, italiană) sau de cuvinte vechi alcătuite de Gh. Asachi au structură de appendice lexicografice la traducerea *Istoria Imperiului Rosiene*, de I. Kaidanov, 1832-1833; la volumul de poezii publicat la Iași, în 1836, și la *Elemente de matematică*, Iași, 1838.

¹⁴ Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. II, București, 1969, p. 9-34.

În anul conceperii *Cuventelor den betrăni*, C. D. Aricescu, fost director al Arhivelor Statului București, semnala, în „Revista Istorică a Arhivelor României”, neajunsul „*lipsei de un dicționar complet de toate cuvintele străine introduse în limba română în diferite epoce prin contactul cu națiile vecine*”¹⁵. După un secol, Gh. Ungureanu va reitera idealul elaborării unui glosar/dicționar de termeni și expresii ieșite din uz¹⁶, vorbind despre dificultățile întâmpinate de arhiviști în confruntarea cu termenii care au înregistrat o frecvență efemeră sau care au suferit modificări semantice – specifici vocabularului arhivistic¹⁷ sau conținutului documentelor –, notând, totodată, și contribuțiile lexicografice recomandabile ca instrumente de lucru.

Un impresionant *mănunchi de cuvinte vechi..., rari... neologisme... și influențe străine* aduce manuscrisul nr. 1785 (Colecția *Manuscrise*, Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale), cu titlul: *Cuvinte și expresii vechi – contribuție la istoria culturii românești*, D.G.A.S., București, 1957¹⁸, și autorii: Gheorghe Ungureanu și Constantin Turcu, din Serviciul Arhivelor Statului din Iași. Conține glose foarte detaliate, cu informații ce acoperă ample arii lingvistice (bibliografice, etimologice, fonetice, ortografice, semantice, notarea limbii de proveniență – preponderent greacă) și enciclopedice.

Registrul nr. 159/1968 – *Dicționar de cuvinte și expresii ieșite din uz* – reprezintă punerea în practică a inițiativei de *strângere a tuturor termenilor întâlniți în vechile arhive, fie că se referă la denumirea instituțiilor sau la numirea materialelor documentare, cât și a cuvintelor întâlnite în cuprinsul lor, ieșite astăzi din uz*. ...O inițiativă impulsionată și de *Instrucțiuni privind folosirea materialelor documentare din depozitele Arhivelor Statului, întocmirea și publicarea instrumentelor de informare științifică și a edițiilor de documente* (1965), ale căror prevederi statuează ca lucrările de informare științifică (îndrumătoarele, inventarele, cataloagele etc.) și edițiile de documente să conțină glosarul termenilor și al expresiilor vechi ieșite din uz. Glosarul, rămas în manuscris¹⁹, nu este, însă, finalizat, aspect semnalat de o serie de scăderi: rareori este indicată cota documentelor, criteriul de întocmire fiind bazat pe amalgamul surselor: publicații, cărți, studii, arhive; nu se precizează limba de

---

¹⁵ Gh. Ungureanu, *Probleme de terminologie arhivistică*, în „Revista Arhivelor”, VIII (1965), nr. 1, p. 3.

¹⁶ *Ibidem*, p. 3-22.

¹⁷ Lansează chiar o cifră: peste 250 de termeni în Arhivele din Iași, dintre care mulți rezolvați numai prin context.

¹⁸ În prefață se aduce la cunoștință obiectivul tipăririi lucrării.

¹⁹ Opera, datorată unor nevoi practice imediate, este utilă și în prezent.

proveniență a cuvântului – slavonă, greacă, turcă; la final sunt anexate fișe²⁰. Aceeași pledoarie pentru alcătuirea glosarului o vehiculează Gh.Ungureanu în introducerea gloselor publicate în numerele din „Revista Arhivelor”²¹, în colaborare cu alți arhiviști (Gh. Balica, D. Ivănescu, V. Isac, A. Gheorghiu).

Instrucțiunile din 1965 s-au concretizat și în cazul abordării documentelor grecești prin prismă lingvistică, ținându-se cont de forța influenței limbii grecești asupra limbii române, de coexistența lor regională, de împrumuturile operate în limbajele specializate (comerț, contabilitate, administrație, arhivistică, gramatică, agricultură, pescuit etc.). Astfel, există inserții de glosare în *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, D.G.A.S., vol. I-II, București, 1958, p. 419-429, și în *Documente economice din arhiva Casei Comerciale Ioan St. Stamu (1714-1876)*, D.G.A.S., vol. I, București, 1983, p. 1067-1078²². Apreciabile prin acribie și exactitate, calități pe deplin atribuite autorilor Dumitru Limona și Natalia Trandafirescu, lucrările avansează fiecare câte un tabel de termeni necunoscuți, insolvabili. Materiale lexicografice de același tip au fost publicate în „Revista Arhivelor”²³. În aceste glosare, ancheta lingvistică întreprinsă vizează cuvinte pătrunse în limba greacă a sfârșitului secolului al XVIII-lea – secolul al XIX-lea prin filiere străine: turcă, aromână, italiană, germană, maghiară, română. Sunt termeni specifici documentelor grecești păstrate în Arhivele din Sibiu, Brașov și București, cuprinse în fondurile cu caracter comercial. În unele cazuri, explicațiile cuvintelor au fost extrase din alte instrumente de lucru: pentru

²⁰ Un *corpus* de fișe de glosar, ordonate alfabetic, există și la biblioteca documentară; fondul personal *Gh.Ungureanu (1907-1975)*, aflat în lucru, conține, de asemenea, material lexicografic, iar fondul personal *Theofil Simenschy (1892-1968)* introduce în tezaurul arhivistic ieșean fragmente din monumentală operă a filologului clasicist: vocabulare ale dialectelor grecești, ale lucrărilor clasicilor greci (Longinus, Eschines, Eschyl, Alceu, Aristofan, Aristotel, Bachylide, Euripide, Demostene, Hesiod, Homer, Pindar, Platon, Plutarch, Theocrit ș.a.) și ale literaturii neogrecești (creațiile lui Kostis Palamas, Dionysios Solomos, creații populare).

²¹ Gh. Ungureanu, *Contribuție la cunoașterea terminologiei vechilor materiale documentare*, în „Revista Arhivelor”, București, XII (1969), nr. 1, p. 291-301, nr. 2, p. 281-284; XIII (1970), nr. 1, p. 251-255; XLVIII (1971), nr. 1, p. 123-128.

²² De real folos este glosarul din *Catalogul documentelor turcești*, D.G.A.S., vol. I, București, 1960, p. 607-628.

²³ M. Stanciu și A. Răducănescu, *Glosar de turcisme și grecisme*, în „Revista Arhivelor”, București, XLVIII (1971), nr. 2, p. 317-318; D. Limona, XLVIII (1971), nr. 4, p. 651-653; Natalia (Săndulescu) Trandafirescu, XLIX (1972), nr. 1, p. 97-106; L (1973), nr. 2, p. 393-403; LVI (1979), nr. 4, p. 430-437; LVII (1980), nr. 1, p. 116-124; LXVI (1989), nr. 1, p. 82-100; LXXIX (2002), nr. 1-2, p. 124-143.

cuvintele grecești de proveniență turcă s-a folosit lucrarea lui Nikolaos Pantazópoulos: *Κοινοτικός βίος εἰς τὴν Θεπταλομαγνησίαν ἐπὶ τουρκοκρατίας*, Salonic, 1967, iar pentru cele din dialectul aromân *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1974, de Tache Papahagi. Firește, contextul și metodele de lucru ale lexicologiei (comparativă, etimologică, intuitivă) sunt recunoscute, uneori, ca unic instrument de decriptare.

Probleme de traducere a elementelor grecești. Utilitatea practică și științifică a glosarului

Ca prim indiciu al impasurilor de decriptare apărute în rezumarea documentelor românești din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea – chiar în formă restrânsă, cu o maximă concentrare a informației – stau inventarele Colecției *Documente* de la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, unde uneori cuprinsul scoate la suprafață dificultăți de citire a textului influențat de elementul grec²⁴. Astfel, în unele cazuri, rezumatului din inventar i se succede „rubrica” *cuvinte* sau *observație*, care notează termeni împrumutați din greacă. Este o preocupare ocazională, inconsecventă, cu rezultate care acoperă toată gama posibilităților:

a) termenii sunt fie glosați, rezolvați (ex.: *Cuvinte: pererghie* – având *pererghie* = *interes*, P.275/132; deși nu s-a reconstituit forma corectă, *περίεργεια* = *curiozitate*, sensul a fost adaptat la context);

b) fie ezitant rezolvați sau aproximați (ex.: *Cuvinte: anerisi* = *complecta* (sau *contrazice* ?), P.281/21; infinitiv românesc format după perfectul aorist²⁵ al verbului *αυαίρω, αυαίρεσα* = *a contesta, a combate, a retracta*);

c) sau, cel mai adesea, nerezolvați (ex.: *Cuvinte: ilichie*²⁶, *gnomie*²⁷, P.272/6; *simbadie*²⁸, P.275/139; *sincatavasis*²⁹, P.275/137).

Deși astfel de notații practicate de arhiviștii ultimelor generații ar putea părea susceptibile de amatorism lingvistic, ele perpetuează instinctiv tradiția vechilor dieci, grămăticici, pisari, pentru care obiceiul de a da note explicative –

²⁴ Situație valabilă și pentru influențele turcești, slavone, germane ș.a.

²⁵ După paradigma verbelor cu terminația – *ίζω, - ισα*.

²⁶ *ηλικία, η*, subst. = *vârstă, etate*.

²⁷ *γνώμη, η*, subst. = *părere, opinie*.

²⁸ Adaptarea românească permite variantele: *συμπάθεια, η*, subst. = *atașament, simpatie* și o creație artificială pentru *σύμβαση, η*, subst. = *contract, acord*, suprapusă verbului *συμβαδίζω* = *a merge împreună, a fi alături, a se întovărăși*: în această situație, rezolvarea e contextuală.

²⁹ *συνκαταβάσις, η*, subst. = *cădere, coborâre, alunecare, pantă*.

marginale sau intercalate, lămurind termeni prin comparație cu noțiunile similare din alte limbi (greacă, latină, slavonă) și prin regresie etimologică – reprezenta o marcă a profesionalismului și, totodată, un veritabil atestat al erudiției de sorginte clasică³⁰.

În ceea ce privește documentele în limba greacă depozitate la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, problemele de traducere survenite în operațiunea de inventariere sunt soluționate prin consultarea instrumentelor de lucru : dicționarele³¹ și glosarele³². Ținând cont de multitudinea instrumentelor de lucru necesare pentru reconstituirea sensurilor, precum și de aportul, considerabil, uneori, al intuiției, care rezultă din plierea pe context, apare drept justificat demersul fișării gloselor, cu atât mai mult cu cât intervin termeni grecești adaptați ortografic și semantic moldovenește (sau termeni moldovenești ortografiati grecește, expresii idiomatice calchiate în ambele direcții, toponime, hidronime și antroponime românești cu soluții de transpunere grafică din cele mai diverse), ca urmare a presiunii sistemului limbii materne a notarilor, logofetilor.

Înregistrarea cuvintelor și a expresiilor grecești, în mod special, sau vechi, ieșite din uz, regionale, în mod general, reprezintă o sursă importantă pentru analiza lexicologică, în toate componentele sale: semantică, formarea cuvintelor, etimologie, fonetică, împrumuturi, stilistică, lexicografie. Ele intră în alcătuirea vocabularului pasiv sau disponibil³³, reconfigurând cultura materială și spirituală a societății, într-un anumit segment de timp. Faptele de limbă în sine sunt fenomene sociale și culturale, lucru relevat și din relațiile lexicologiei cu stilistica, din care rezultă indicii de personalitate a vorbitorilor, fiindcă limbajul definește explicit omul (mediul, originea, instrucția, mentalitatea, intențiile

³⁰ C. Turcu, *Din cultura vechilor dieci moldoveni*, în „Revista Arhivelor”. III, 1960, nr. 2, p. 201-212.

³¹ Gh. Ioanide, *Dicționarul elino-românesc*, București, 1864; Theodoros Kyrios, *Λεξικόν ελληνογαλλικόν*, Athena, 1899; Konstantinos Koukkidi, *Λεξιλόγιον ελληνικών λέξεων παραγομένων εκ της τουρκικής*, 1959; Tegopoulos – Fytrakis, *Ελληνικό λεξικό: ορθογραφικό ερμηνευτικό, ετυμολογικό, συνωνύμων, αντιθέτων κυρίων ονομάτων*. Athena, 1999; August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaisme, neologisme, provincialisme)*, Iași, 1939.

³² D. Limona și N. Trandafirescu, glosare, în „Revista Arhivelor” și anexe, în *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, D.G.A.S., vol. I-II, București, 1958, p. 419-429; *Documente economice din arhiva Casei Comerciale Ioan St. Stamu (1714-1876)*, D.G.A.S., vol. I, București, 1983, p. 1067-1078.

³³ Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 290-292.

etc.)³⁴. Cum un număr considerabil de cuvinte grecești din perioada fanariotă, când a funcționat un jargon grecizant, s-au păstrat în limba română, glosarele vin în sprijinul cercetării statistice și diacronice a vocabularului românesc, al stabilirii exacte a fizionomiei limbii române; în particular, glosarea elementelor grecești din documentele păstrate la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale va servi la completarea glosarului dialectal al Moldovei și, totodată, va elimina impedimente de ordin lingvistic în citirea textelor, atât de către cercetători, cât și de către arhiviști. Mai mult, va completa arhiva lexicală a limbii române și a limbii grecești cu „cetățenie” română.

---

³⁴ În acest sens, au făcut carieră grecismele caracterial-depreciative din operele lui C. Negruzzi, V. Alecsandri, I. L. Caragiale ș.a. (ex.: *fandosit, sastisit, sclifosit, paraponisit, apelpisit, nevriscos, ifos* și multe altele), care au avut reflexe într-o nuanță psihică a poporului român: deriziunea.

Căsătorii între turci și creștine ortodoxe în Imperiul Otoman și în Țările Române*

M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU

În Imperiul Otoman căsătoria, bază a familiei, era considerată de dreptul islamic *șer* sau *șeri'a* ca o acțiune *sunnet-i mekkide* (*urf, sunnet*)¹ și, ca atare, ținând de dreptul cutumiar. Căsătoria era un contract civil încheiat, prin voința viitorilor soți, în fața *kadi*-ului, șef al unei circumscripții judiciare otomane care avea și căderea de a controla administrația. Ca atare, *kadi*-ul era însărcinat să redacteze contractul de căsătorie chiar dacă mireasa era creștină. La celebrarea căsătoriei, *kadi*-ul, reprezentant al autorității, oficia în prezența a cel puțin doi martori (*șahid*). Asistența *imam*-ului nu era necesară pentru a asigura validitatea căsătoriei. În schimb, dreptul musulman *șer* impunea participarea tutorelui (*wali*) miresei. Acest *wali* stabilea împreună cu viitorul soț contractul de căsătorie, care trebuia să fie precedat de o cerere în căsătorie (*khitba*), precum și de consimțământul viitoarei mirese. Rolul de *wali* revenea de drept primului ascendent în linie masculină al miresei sau, în lipsa acestuia, ruda cea mai apropiată (*al akraban*) de sex masculin, coborât al tatălui sau al bunicului miresei. Când mireasa era virgină, tatăl sau bunicul aveau dreptul de a o căsători după bunul lor plac, chiar împotriva voinței ei. În acest caz, tatăl sau bunicul erau desemnați cu titlul de *wali mudjbir*, adică *wali* autorizat.

Validitatea căsătoriei era asigurată prin plata concomitentă, în fața *kadi*-ului sau *kahim*-ului – reprezentant al autorității musulmane – și a martorilor, a unui dar nupțial (*nahr*), a cărei valoare era lăsată la latitudinea contractanților, precum și a unui *dotarium* (*mahvusat*) oferit de viitorul soț miresei². Prin darul nupțial *nahr* și prin *dotarium* (*mahvusat*) se asigura situația materială a soției în caz de divorț provocat din vina soțului, soția păstrând darul nupțial *nahr* sau *nahr al-mithl* și *donativum* (*mahvusat*). Dispoziția aceasta se aplica numai căsătoriilor permanente (*nikah daimi*)³ contractate între musulmani, soțul și soția aparținând,

* Comunicare prezentată la Congresul Internațional de Studii Turce, Amsterdam, 21-25 iunie 1994.

¹ A. Heidborn, *Droit public et administrative de l'Empire Ottoman*, Vienne-Leipzig, 1908, II, p. 297.

² N. J. Pantazopoulos, *Church and Law in the Balkan Peninsula during the Ottoman Rule*, Thessaloniki, 1967, p. 88.

³ S. Byzantios, *He Konstantinoupolis*, III, Atena, 1869, p. 420 ss.; Thornauf-Esvach-Sakopoulos, *Mousoulmanikon Dikaion kata tas pegas ton*, I, Smirna, 1871, p. 84 ss.

în general, aceleiași categorii sociale (*kufu*). Trebuie observat că la turci soțul nu trebuia să fie inferior soției sale din punct de vedere social.

Statutul de egalitate socială între soți a fost stabilit pentru a întări legăturile între descendenții vechii clase conducătoare otomane⁴. În cursul timpului se constată însă apariția unei inegalități sociale între soți. Turcii bogați preferau să-și aleagă soțiile dintre fetele de origine mai modestă și cu o educație mai puțin aleasă, pentru că acestea erau mai dispuse să accepte practica poligamiei și a concubinajului⁵. Din aceste motive poetul Nabi (1642-1712) îl sfătuia pe fiul său să-și aleagă o soție de origine modestă⁶.

Căsătorii între turci și creștine în Emiratele Seldjukida și Imperiul Otoman

Diferența de religie constituia un impediment pentru încheierea de căsătorii între musulmani și fete sau femei aparținând unei religii revelate, desemnate de *Koran* sub denumirea de *kiafir-i-kitab*⁷ adică „oameni ai Cărții” (*Biblia, Evanghelia, Thalmudul*). Această categorie de credincioși cuprindea pe creștinii ortodocși, armenii și evreii.

Turcii erau obișnuiți să se însoare cu creștine potrivit unei vechi practici moștenite de la turcii seldjukizi din Asia Mică. În secolul al XII-lea, două veacuri după năvălirea turcilor seldjukizi în Asia Mică, o principesă porfirogenetă, fiică a împăratului bizantin Alexios I Comnenul (1081-1118), menționa existența unor locuitori din Asia Mică numiți *mixovarvaroi* care vorbeau limba greacă⁸. Acești *mixovarvaroi*, a căror prezență este atestată de Ana Comnena în armata turcă înfrântă de Alexios I Comnenul în 1116, proveneau din căsătoriile contractate de turcii seldjukizi cu femei creștine de naționalitate greacă din Asia Mică. Căsătoriile acestea erau adeseori contractate prin presiune și violență. În secolul al XIII-lea, cronicarul catalan Ramon Muntaner relatează că „atunci când un turc voia să ia de soție pe fiica celui mai de seamă locuitor al uneia din cetățile

⁴ Eg. Mahmut Kemal Inal, *Son Asir Türk Şaileri*, Istanbul, 1969, I, p. 590; II, p. 945-968, 1446; Nermin Menemencioglu, *Namik Kemal Abroud. A Centenary*, în „Middle Eastern Studies”, IV, 1967, p. 29.

⁵ Şerif Mardin, *Super Westernization im Urban Life in the Ottoman Empire in the Last Quarter of the Nineteenth Century*, în *Turkey Geographic and Social Perspective*, ed. Peter Benedick și alții, Leida, 1974, p. 410.

⁶ Elias G. W. Gibb, *History of Ottoman Poetry*, Londra, 1904, III, p. 333.

⁷ *Koran*, Surata V, 7.

⁸ Ana Comnena, *Alexiada*, ed. B. Leib, Paris, 1837, XV, V, 2, vol. II, p. 205. Vezi și V. Ménage, *Some Notes on the Dewshirme*, în „Bulletin of the School of Oriental and African Studies”, University of London, XXIX, 1966, p. 64-78 pentru prezența unor *mixovarvaroi* în armatele seldjukide.

cucerite (de turci) în Asia Mică, trebuia ca tatăl, mama și prietenii lui să i-o dea⁹. Copiii de sex masculin care proveneau din aceste căsătorii mixte erau circumciși și crescuți conform Legii Profetului Muhammad, dar fetele erau autorizate să-și aleagă religia¹⁰.

Aceste căsătorii mixte par să fi fost destul de frecvente, ceea ce explică, în parte, islamizarea rapidă a Asiei Mici. Astfel, în prima jumătate a veacului al XIV-lea, cronicarul bizantin Nichifor Gregoras considera pe *mixovarvaroi* ca pe a treia categorie de locuitori din Bithinia, după greci și turci¹¹. Căsătoriile mixte între turcii musulmani și creștine de naționalitate greacă sunt menționate și de călătorul german Ludolf von Sudheim, care a străbătut în 1348 Asia Mică în drumul său spre Țara Sfântă. Călătorul german relatează cum creștinii renegați convertiți la islam își dădeau fiicele în căsătorie unor creștini și se însurau cu creștine, dar cu condiția ca fiii rezultați din aceste căsătorii să urmeze religia tatălui lor, islamul, iar fetele pe aceea a mamei lor creștine¹².

Turcii otomani au preluat această practică, a căsătoriilor mixte, nu numai în orașele din Anatolia cucerite de sultanii lor, ci și în orașele din Peninsula Balcanică. Ei urmau astfel exemplul sultanilor lor care de la Orkhan I (1326-1359)¹³ se însurau cu prințese bizantine și sârbe¹⁴ din motive politice. În secolul al XV-lea, soldații turci cantonați în cetățile și în orașele cucerite încheiau adeseori căsătorii cu fiicele sau cu văduvele creștinilor care ajunseseră supuși otomani, păstrându-și însă religia. Un regulament al sultanului Bayazid al II-lea (1481-1512), promulgat la 22/23 august 1484, poruncește *kadi*-ului din cetatea Kili

⁹ Ramon Muntaner, *Chronique du très mahnifique seigneur Ramon Muntaner*, trad. J. A. Buchon, în *Cronique étranngères relatives aux expéditions françaises pendant le XIIIe siècle*, Paris, 1941, p. 418.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Nicephorus Gregoras, *Byzantina Historia*, ed. Bonn, 1828-1855, III, p. 571.

¹² Ludolphus de Sudheim. *De itinere Terres Sanctae*. în „Archives de l'Orient latin”, II, Paris, p. 378.

¹³ Orkhan s-a căsătorit cu fiica lui Ioan Cantacuzen, Ioan Cantacuzen, *Historiarum Libri IV*, ed. L. Schopen, Bonn, 1828-1831, II, p. 588-589.

¹⁴ Bayazid I Ildirim s-a însurat cu principesa sârbă Olivera, fiica kneazului Lazăr Hrebeljenovici (1311-1389). C. J. Jirecek, *Geschichte der Serbaen*, Gotha, 1918, II, p. 125; Fr. Taeschner în „Der Islam”, III, p. 135, n. 3. Musa Celebi s-a însurat cu fiica domnului Țării Românești, Mircea cel Bătrân. Mehmed Neschri, *Djihannuma. Die altosmanische Chronik des Mevlana Mehmmmed Neschri*, ed. Fr. Taeschner, I, Leipzig, 1957 (Cod Menzel), p. 130; II, Leipzig, 1955 (Cod Manisa 1373), p. 194. Murad II s-a însurat cu principesa sârbă Mara Brancovici. St. Novaković, *Balkanska pitanya*, Belgrad, 1906, p. 191-230; C. J. Jirecek, *op.cit.*, II/1, p. 120; Fr. Babinger, *Mehmed II des Erobers Mutter*, în „Augsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südost Europs und der Levante”, München, 1962, I, p. 160.

(Chilia), de curând cucerită, să încheie, potrivit legii religioase *șer*, căsătorii¹⁵ între *azapii*¹⁶ și ostașii din garnizoanele acestei cetăți cu fiicele sau cu văduvele „necredincioșilor” (*kiafir*), adică ale creștinilor ortodocși. Sultanul punea o singură condiție încheierii acestor căsătorii mixte, anume să fie încheiate cu acordul „necredincioșilor”, adică al creștinilor, exprimat „în deplină libertate”, fără să fie supuși „nici unei constrângeri”. Drept taxă de căsătorie, comandantul cetății Chilia percepea 12 aspri când mireasa era o fată tânără și 6 aspri când era o văduvă¹⁷.

În afara căsătoriilor permanente (*nikah daimi*), care aveau drept scop întemeierea unei familii și procrearea de urmași, turcii preluaseră de la arabi un alt fel de căsătorie. Este vorba de căsătoria temporară, în care conviețuitorii trăiau împreună un timp fixat dinainte prin contract¹⁸. Potrivit tradiției musulmane, acest tip de căsătorie „de plăcere sexuală”, denumit *mut'a*, menționat de *Koran*¹⁹, a fost îngăduit de profetul Muhammad. El a dat voie ostașilor să încheie căsătorii temporare *mut'a* când luau parte la campanii mai îndelungate.

La turcii otomani acest al doilea fel de căsătorie, denumit *nikah munkata* sau *mut'a*, era un contract în fața unui *kadi* și în prezența a cel puțin trei martori. Prin contractul acesta, viitorul soț se obliga să dea soției sale un dar nupțial ca *donativum*, *douaire*. În caz de părăsire sau de repudiere, soția era autorizată să folosească *donativum* după bunul ei plac. În general, durata căsătoriei era fixată prin contract. După expirarea termenului stabilit, soția avea dreptul să-și părăsească soțul, în cazul în care contractul nu preciza nici un termen de anulare. Dacă soția cădea de acord cu soțul temporar să continue coabitarea, căsătoria temporară se transforma în căsătorie permanentă²⁰. În secolul al XVII-lea, căsătoriile temporare *nikah munkata* sau *mut'a*, pe care grecii le desemnau cu numele de *kepinion*, erau frecvente în Rumelia²¹. Este adevărat că Biserica ortodoxă, păstorită de patriarhul din Constantinopol, se opunea căsătoriilor mixte, interzicând în mod absolut contractarea de căsătorii între turcii musulmani și creștine ortodoxe. Călătorul Paul Ricaut considera aceste căsătorii mixte

¹⁵ N. Beldiceanu, *Recherches sur la ville ottomane au XVe siècle. Études et Actes*, Paris, 1973, doc. XII, paragr. 7, p. 171-172.

¹⁶ După un *deffer* din 890 H. (1485-1486) garnizoana cetății Chilia (Kili) avea 395 *azapi*. N. Beldiceanu, în „Revue des Études Islamiques”, XXXVI/2, Paris, 1963, p. 220-221.

¹⁷ N. Beldiceanu, *op.cit.*, *doc.cit.*

¹⁸ S. Byzantios, *He Konstantinoupolis*, III, Atena, 1869, p. 430 s. și urm., N. J. Pantazopoulos, *Genesis kai anelixis tou ellenikou dikaion megytou astrou kodikos*, în *Ephemeris hellenikes kai allodapes nomoyoglas*, vol. 67, 1949, p. 31.

¹⁹ *Koran*, Surata IV.

²⁰ N. J. Pantazopoulos, *op.cit.*, p. 93, 94.

²¹ Th. Philadelphus, *Historia Athenon epi tourkokratias*, I, 1902, p. 352.

temporare ca un fel de „căsătorie pe jumătate” (demi mariages) contractate în fața *kadi*-ului. Ricaut le denumește *kabin*²², formă deformată a termenului grec *kepinion*. El face o apropiere între căsătoria *kabin* și căsătoria denumită în Spania *emancibado* sau *casado de media carta*. În Spania, acest fel de căsătorie contractată temporar între arabi și mauri, de o parte, și creștine catolice, pe de alta, era interzis prin lege.

Trebuie observat însă că într-un stat plurinațional ca Imperiul otoman, ai căror supuși aparțineau mai multor culturi religioase, era natural ca turcii să recurgă la căsătorii mixte temporare *mut'a* sau *kepinion*. Această formă de căsătorie se observă mai ales în regiunile locuite în majoritate de populații creștine. Este cazul Macedoniei, locuită în sud de greci, iar în nord de slavi. Este și cazul Epirului și al insulei Chios, care erau populate de greci, ca și insulele din Arhipelagul Egeic.

În secolul al XVII-lea turcii care au venit din Anatolia să se stabilească în Rumelia au încheiat căsătorii permanente (*nikah daimi*) sau temporare cu localnicele creștine. Pe de altă parte, ostașii turci cantonați în provinciile anexate, ca pașalâcul de Buda, Banatul Timișoarei și eyaletul Oradiei, precum și coloniștii turci stabiliți aici contractau căsătorii mixte cu creștinele din aceste ținuturi. Dar turcii care, prin natura îndeletnicirilor lor, petreceau un timp mai restrâns în aceste ținuturi – ca, de pildă, negustorii – recurgeau la căsătorii mixte temporare (*mut'a*). Această formă de căsătorie civilă prezenta avantajul de a legitima copiii rezultați de pe urma încheierii ei. Avea și un avantaj de ordin financiar. Astfel, taxa de căsătorie (*gerdek resmi*), pe care viitorul soț era obligat să o achite comandantului cetății (*dizdar*), unde avea loc căsătoria, și *zabit*-ilor satelor, era redusă față de cea impusă în cazul căsătoriilor cu fete și femei musulmane. Măsura aceasta urmărea încurajarea căsătoriilor mixte și creșterea numărului musulmanilor.

În secolul al XV-lea, sultanul Bayazid al II-lea (1481-1512) a fixat această taxă *gerdek resmi*, la suma de 12 aspri atunci când mireasa era o fată tânără, virgină, și la 6 aspri când era femeie matură sau văduvă²³. Devalorizarea asprului (*akçe*)²⁴ a provocat urcare taxei *gerdek resmi*. Astfel, în 1554 taxa de

²² P. Ricaut, *Histoire de l'Etat présent de l'Empire Ottoman*, Amsterdam, 1671, p. 369.

²³ N. Beldiceanu, *op.cit.*, p. 167, doc. X, paragr. 12.

²⁴ Aspru (*akçe*), monedă otomană de argint. A fost emisă pentru prima dată de Osman I Gazi (1280-1324). Orkhan I (1324-1362) a bătut după modelul monetei venețiene *mezzanino* un aspru cu titlul superior de 1,125 gr argint. Asprul s-a devalorizat cântărind, către sfârșitul secolului al XV-lea, 0,73 gr argint. Între 1491-1516 asprul avea 0,73 gr, iar la urcarea pe tron a lui Selim II, 0,683 gr. Sub domnia lui Murad II (1574-1595) asprul scăzuse la 0,364 gr, în 1600 la 0,323 gr, iar în 1618 avea umai 0,306 gr.

căsătorie fixată de sultanul Suleiman I Kanuni (1520-1566) pentru supușii eyaletului Timișoarei era de 30 aspri, când mireasa era o fată tânără creștină și virgină, și de 15 aspri, când era o văduvă²⁵. Aceste sume plătite de viitorul soț²⁶ reprezentau jumătate din taxele plătite pentru căsătoriile contractate de turci cu fete sau cu femei musulmane, adică 60 de aspri, când mireasa era o fată tânără, virgină, și 30 de aspri, când mireasa era o femeie matură sau o văduvă²⁷. Era un motiv serios de natură să îndemne pe turcii lipsiți de mijloace materiale să se însoare cu creștine. Chiar atunci când căpeteniile militare, așa-numiții *zabi-i*, profitau de autoritatea lor pentru a pretinde taxe de căsătorie mai mari decât cele fixate oficial, părinții tinerelor fete cerute în căsătorie de turci aveau dreptul să se plângă sultanului, denunțând aceste abuzuri. Astfel, creștinii supuși otomani din satul Krene în insula Chios s-au plâns sultanului Mahmud I (1730-1754), denunțând abuzurile făcute de dregătorii otomani și de zabiții satului lor și au obținut câștig de cauză²⁸.

Căsătoriile temporare *mut'a* sau *kepinion*, încheiate între turci și creștine de naționalitate greacă, erau frecvente în Epir. Chiar faimosul Tepelenli Ali Pașa din Ianina s-a căsătorit prin *kepinion* cu o tânără fată de naționalitate greacă numită Vasilichi²⁹. Din unele documente contemporane publicate de P. Aravandinos rezultă că și alte creștine ortodoxe din Epir erau căsătorite cu turci³⁰. Asemenea căsătorii se întâlnesc și în Albania, mai ales în regiunea Avlona³¹.

Firesc, asemenea căsătorii între turci și creștine au stârnit împotrivirea patriarhului de la Constantinopol, turcii fiind considerați păgâni³². Dar, în pofida opoziției patriarhului, această practică, a căsătoriilor prin *kepinion*, a continuat și s-a extins, fiind adoptată chiar de creștini. Astfel, în secolul al XVII-lea, creștinii din Peninsula Balcanică și din alte regiuni ale Imperiului otoman practicau căsătoria prin *kepinion*, încheiată în baza legii musulmane *șer*, în prezența unui *kadi*, pentru a se însura cu creștine. Renunțarea de către unii creștini – destul de

²⁵ Istanbul, Başvekalet Arşivi, *Tapu ve Tahrir Defterleri*, ms. 280, 290, f. 3-8, evail muharrem 962 (26 noiembrie-26 decembrie 1554). Vezi și D.A.N.I.C., Colecția microfilme Turcia, rola 147, cadrele 11-13.

²⁶ Ch. Mavropoulos, *Tourkika eggraph aphoronta eis ten historian tes Khiou*, Atena, 1920, p. 100, doc. 92, 93, 94.

²⁷ *Ibidem*, p. 198, doc. 198, *Hüccet* al tribunalului religios din Chios privind căsătoriile între musulmani și creștine. Vezi N. J. Pantazopoulos, *op.cit.*, p. 95. La Chios bazele de căsătorie erau fixate la 15 aspri pentru creștini.

²⁸ Ch. Mavropoulos, *op.cit.*, p. 198, doc. 199.

²⁹ J. Lambrides, *Ho Tepelenles Hale Pasas*, 1887, p. 59 ss.

³⁰ P. Aravandinos, *Khronographia Hepirou*, 1856, p. 246, n. 1.

³¹ N. J. Pantazopoulos, *op.cit.*, p. 92, 93.

³² *Ibidem*, p. 96.

numeroși – la căsătoria religioasă celebrată de preoți după ritualul ortodox și preferința manifestată pentru căsătoriile civile prin *kepinion* se explică prin motive de ordin material. În cazul căsătoriei prin *kepinion*, părinții miresei nu mai erau obligați să dea fiicei lor o zestre în numerar, ca în cazul celebrării unei căsătorii religioase, ortodoxe. În căsătoria prin *kepinion* părinții miresei îi dăruiau numai un trusou (*djihiz*)³³, iar mireasa primea de la viitorul ei soț un dar nupțial (*nikhr*), care consta dintr-o sumă de bani al cărui quantum varia între 10 drahme de argint până la 100.000 și chiar 200.000 de țechini la începutul secolului al XIX-lea³⁴.

Căsătorii încheiate prin *kepinion* se întâlnesc în Macedonia³⁵, în Serbia³⁶, în Tracia³⁷, în Peloponez³⁸ și în alte regiuni ale Imperiului otoman³⁹.

În pofida excomunicării decretate de Biserica ortodoxă împotriva creștinilor care recurgeau la astfel de căsătorii civile încheiate prin *kepinion* în fața *kadi*-ului, practica acestor căsătorii este atestată până în 1838 în Macedonia, în districtul Kitros – Kolindros⁴⁰, după cum rezultă din actele patriarhilor din Constantinopol.

În unele cazuri, în afara căsătoriilor încheiate cu acordul miresei, turcii recurgeau la violență pentru a constrânge unele fete și femei creștine ortodoxe să se mărite cu ei, civil, prin *kepinion*⁴¹. Dar se întâlneau și cazuri când creștinele erau forțate să treacă la islam în vederea încheierii unei căsătorii permanente *nikah daimi*. În urma plângerilor înaintate de supușii otomani de religie ortodoxă împotriva acestor practici abuzive, sultanul Selim al III-lea (1789-1807) a poruncit, în 1799, *imam*-ilor să nu mai celebreze căsătorii permanente *nikah* între

³³ Mouradja d'Ohsson, *Tableau général de l'Empire Ottoman*, Paris, 18, 1824, V, p. 155.

³⁴ *Ibidem*, loc.cit.

³⁵ J. Vandaravelis, *Historika arkheia Makedonias*, Ithessaloniki, 1954, II, p. 71 nr. 71, p. 257 nr. 265, p. 336 nr. 360.

³⁶ G. Arabatzoglu, *Ephemeris Hellenikes kai Allodapes Nomologias*, 1934, II, p. 129, nr. 13.

³⁷ *Ibidem*, p. 35, nr. 32.

³⁸ *Ibidem*, II, p. 129, nr. 10 (1672); p. 149, nr. 58; p. 155, nr. 73 (1680); p. 142, nr. 42, (1686).

³⁹ La Smirna (Izmir), G. Arabatzoglu, *op.cit.*, II, p. 156, doc. 75 (1680); la Chios, *Ibidem*, doc. 1694; la Kos, *Ibidem*, p. 127, doc 7 (1763-1764) etc.

⁴⁰ A. Sigalas, *Patriarkhirai praxeis phermania kai alla tina eggrapha*, I, 1940, p. 29. Vezi și firmanul lui Mahmud II din 1815, la B. Vandaravelis, *op.cit.*, II, p. 336, nr. 360. Pentru detalii vezi N. J. Pantazopoulos, *op.cit.*, p. 98-99.

⁴¹ *Ibidem*, p. 96, n. 15.

turci și creștine ortodoxe convertite la islam⁴². Prin acest firman, Selim al III-lea relua o altă dispoziție mai veche, dictată în 1626 de sultanul Murad al IV-lea (1623-1640). Dar, în pofida acestor ordine ale sultanilor, în anumite cazuri, turcii săvârșeau acte de violență pentru a constrânge femeile creștine măritate, potrivit ritualului Bisericii ortodoxe, cu creștini, să contracteze cu ei căsătorii prin *kepinion*, renunțând la soții lor legitimi creștini. O zicală care circula în regiunea Philipopol (Plovdiv) și în regiunea Stenimachos glăsuia astfel: „Tourkos eimai, boulla kofto”⁴³, adică: „Eu sunt turc, eu sfărâm pecetea (căsătoriei)”.

Aceasta era situația căsătoriilor încheiate de bunăvoie sau prin constrângere între turci și creștine în Imperiul otoman în secolele XV-XIX.

Căsătoriile între turci și creștine în Țara Românească și Moldova⁴⁴

Se știe că în Țările Române, vasale ale sultanului, dar care își păstrasera o autonomie mai mare sau limitată⁴⁵, potrivit împrejurărilor istorice, căsătoriile între turcii musulmani și românce ortodoxe erau interzise de vechiul drept românesc, care avea și un caracter religios, potrivit căruia căsătoria era un sacrament, o taină. Astfel, profesorul V. Gionea definește căsătoria ca fiind „un act solemn cu caracter religios”⁴⁶. Dimpotrivă, în dreptul musulman *șer*, căsătoria avea un caracter civil.

În secolul al XVII-lea, în timpul domniei lui Matei Basarab (1632-1654), în Țara Românească, codul de legi din 1652, desemnat sub numele de *Îndreptarea Legii*, face o deosebire netă între acordul de coabitare a soților numită „însurătoare” și ceremonia căsătoriei religioase denumită „cununie”,

⁴² M. Gedeon, *Episma gramata tourkika anapheromena eis ta ekklesiastika hemon dikaia*, Constantinopol, 1910, p. 104.

⁴³ N. J. Pantazopoulos, *op. cit.*, p. 96, n. 15.

⁴⁴ Am ridicat această problemă într-o intervenție la raportul profesorului Jean Gaudemet (Paris), prezentată în cadrul celui de al XV-lea Congres Internațional al Științelor Istorice, din august 1980, publicată în „Recherches sur l'Histoire des institutions et du droit”, București, 1981, p. 15-17, sub titlul *Sur le mariage entre Turcs Ottomans et Roumaines (XVIe-XIXe siècle)*.

⁴⁵ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Sur la domination ottomane dans les Principautés Roumaines au XVIIIe siècle: le problème de l'autonomie*, în „XI Türk Tarih Kongres'nden ayrihasin”, Türk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara, 1994, p. 1771-1183.

⁴⁶ V. Gionea, *Quelques aspects du mariage dans l'ancien droit roumain dans la période de 1646-1868*, în „Recherches sur l'histoire des institutions et du droit”, București, 1981, p. 21.

oficiată de unul sau mai mulți preoți. În cazul căsătoriei religioase, soții se arătau hotărâți să se căsătorească, formând „un singur trup”⁴⁷.

Întocmai ca *Pravila aleasă*⁴⁸, codificată în 1632 de Eustratie Logofătul după varianta unui *Nomocanon* bizantin al lui Emanuel Malaxas și a *Nomocanonului* lui Aristinus⁴⁹, *Îndreptarea Legii* pedepsea cu caterisirea „preotul care va blagoslovi nunta fărădelege”⁵⁰, înțelegând prin aceasta căsătoria cu un păgân. Și codul continuă, dispunând ca „aceluiaș preot să i se ia darul”⁵¹ pentru că celebrase o căsătorie împotriva interdicției canoanelor bisericii.

Trebuie observat însă că printre condițiile stipulate pentru încheierea unei căsătorii legale, *Îndreptarea Legii* nu menționează în mod expres comunitatea de religie creștină ortodoxă a viitorilor soți. Dar condiția aceasta este subînțeleasă, căci *Îndreptarea Legii* cuprinde o clauză care stipulează anularea logodnei dacă s-ar afla între timp că logodnicul ar fi păgân⁵², adică turc musulman.

Caracterul religios al căsătoriei reiese și din dispozițiile Codului civil al Moldovei (1817), cunoscut sub numele de *Codul Callimachi*⁵³, redactat de Ananias Konzanos din Trapezunt și de Christian Flechtenmacher din Transilvania, potrivit dispozițiilor date de domnul Moldovei, Scarlat Callimachi (1812-1819). *Codul* acesta interzicea căsătoriile între creștini și necreștini: „Nu este slobod a se face alcătuirea căsătoriei între creștini și între necreștini precum nici între pravoslavnici și între cei de altă lege”. Pentru a evita căsătoriile mixte între turci socotiți păgâni și creștine ortodoxe, *Codul* precizează că: „Însoțirea nu ieste iertat a se săvârși în taină, ci trebuie să se facă întru ființa mai multora”. Iar drept corolar dispune: „Desăvârșita logodnă se desface pentru deosebirea credinței sau a dogmei”.

Pentru a împiedica încheierea căsătoriilor mixte între turci și creștine, *Codul Callimachi* dispunea că orice străin dornic să se însoare cu o româncă din Moldova să fie obligat să prezinte o dovadă demnă de încredere privind apartenența sa la cultul Bisericii ortodoxe⁵⁴.

⁴⁷ *Îndreptarea Legii, 1652*, întocmită de un colectiv de drept vechi românesc condus de acad. Andrei Rădulescu, București, 1962, art. 198.

⁴⁸ București, Biblioteca Academiei Române, ms. românesc nr. 616, cap. 184, f. 261.

⁴⁹ Gh. Cronț, *Dreptul bizantin în Țările Române*, în „Studii”, XI, București, 1959, nr. 5, p. 41-42. Vezi și N. J. Pantazopoulos, *op.cit.*, p. 51.

⁵⁰ *Îndreptarea Legii*, p. 127, art. 95.

⁵¹ *Ibidem*, p. 176, art. 178.

⁵² N. J. Pantazopoulos, *op.cit.*, loc.cit.

⁵³ *Codul Callimachi*, ediție critică, București, Biblioteca Academiei Române, 1958, p. 94-95, paragr. 91.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 93, paragr. 88.

În Țara Românească, *Codul Caragea* sau *Legea lui Caragea*, întocmită de Atanasie Hristopol vel logofăt al străinilor și de Nestor biv vel clucer și revăzută de stolnicul Constantin Bălăceanu, definește căsătoria, în capitolul 16 paragraful 1, ca fiind acordul dintre soț și soție pentru a avea copii⁵⁵. Căsătoria avea deci un caracter socio-biologic: perpetuarea speciei umane. Nu era, însă, un contract civil cum s-ar putea deduce, căci acordul viitorilor soți nu dobânda caracterul de căsătorie, cu toate consecințele ei legale, dacă nu era exprimat în fața unui preot și urmat de o slujbă religioasă. Căsătoria avea deci un caracter religios. Astfel se explică interdicția formulată la capitolul 16 care glăsuiește: „Să nu se căsătorească ... creștini cu cei de altă lege”⁵⁶. Rezultă deci că orice căsătorie mixtă între românce și turci musulmani era interzisă formal.

Pentru a evita această interdicție absolută, turcii care veneau pentru negoț în Țările Române sau care dețineau anumite slujbe ca secretari (*kâtib*), *divan efendi* etc. sau ca ostași (*bešli*), precum și turcii din ținuturile de margine (*serhat*) sau din *kaza*-lele de la Dunăre și Nistru, impropriu denumite „raiale”, aveau posibilitatea, în lipsă de *kadi*, să se adreseze unui *wali*, ales dintre turcii care locuiau în localitatea unde urma să se celebreze căsătoria. *Wali*-ul era, în general, un bărbat cu experiență care îndeplinea cu această ocazie rolul *kadi*-ului sau al *hakim*-ului, întrucât aceștia nu își aveau reședință în Țările Române. În fața viitorilor soți și a martorilor, *wali*-ul rostea formulele prescrise de dreptul musulman *șer* și ținea o cuvântare cu caracter religios (*khutba*).

Turcii, în majoritate negustori, foloseau căsătoriile temporare *mut'a* contractate cu românce ortodoxe pentru toată durata șederii în Principatele Române până la înapoierea lor în Imperiul otoman. Pe când în căsătoria permanentă *nikah*, formă obișnuită a căsătoriei musulmane, se urmărea întemeierea unui cămin, a unei familii, în căsătoria temporară *mut'a* soții trăiau împreună câțva timp până la o dată dinainte stabilită.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, căsătoriile temporare *mut'a* au fost destul de frecvente în Moldova. S-ar putea să se fi încheiat și căsătorii *nikah*, dar nu avem documente care să precizeze acest fapt. Către sfârșitul primei sale domnii, Petru Șchiopul (1574-1577) a cerut sultanului Murad al III-lea (1574-1595) să interzică prin firman asemenea căsătorii încheiate între turci și românce din Moldova⁵⁷. Era vorba mai ales de negustorii turci din cetățile Chilia (Kili) și Cetatea Albă (Akkerman) și de pe malurile Dunării, care se stabiliseră în Moldova, însurându-se cu creștine. În urma acestui *arz* al domnului Moldovei,

⁵⁵ *Legiuirea Caragea*, ediție critică, București, 1955, p. 74, cap. 1.16, paragr. 1.

⁵⁶ *Ibidem*, paragr. 2.

⁵⁷ Ordin (*hüküm*) al lui Murad III adresat *kadi*-ului de Rusciuk la 28 muharrem 985 (17 aprilie 1577), Istanbul, Başbakanlık Arşivi, *Mühimme Defteri*, doc 61, nr. 99.

sultanul Murad al III-lea a interzis prin firmanul din 17 aprilie 1571 (28 Muharrem 986 H.) celebrarea căsătoriilor mixte între turci și române⁵⁸.

În secolul al XVII-lea documente turcești și grecești atestă reluarea practicii căsătoriilor mixte. Cităm cazul ciudat al unui agent (*kehaya*) al marelui boier Eustratie Leurdeanu, al doilea vistiernic al Țării Românești (1642-1644). Fiind suspectat de a fi făcut parte din complotul urzit de Eustratie Leurdeanu împotriva lui Matei Basarab (1632-1654), acest om de încredere, al cărui nume creștin nu îl cunoaștem, a fugit la Istanbul. De frica de a fi trimis înapoi în Țara Românească, el s-a convertit la islam, luând numele de Ali, apoi s-a însurat cu o turcoaică bogată din Istanbul, numită Ayşe. După câțva timp de conviețuire, Ali și-a convins soția să-și vândă casa din Istanbul pe prețul de 13 pungi (*kise*), adică 6.500 de scuzi, puna având 500 de scuzi (*guruş*). Ali a luat banii, bijuteriile și alte lucruri de preț ale soției sale, evaluate la 4 ½ pungi. A realizat astfel suma de 17 ½ pungi, echivalentă cu 8.750 scuzi, cu care a plecat în Moldova. În urma plângerii lui Ayşe, sultanul Mehmed al IV-lea (1648-1687) a poruncit, în 1659, domnului Moldovei, Gheorghe Ghica, să trimită pe Ali la Istanbul pentru a fi tras la răspundere și pedepsit⁵⁹.

Alte documente publicate de istoricul grec G. Arabatzoglu atestă existența căsătoriilor mixte prin *kepinion* în Moldova, în anii 1672⁶⁰, 1680⁶¹ și 1685⁶².

În secolul al XVIII-lea, după instaurarea regimului fanariot în Principatele Române, domnul Nicolae Mavrocordat (1715-1718), fiind domnic să-și asigure bunăvoința sultanului, a dat voie în 1716 turcilor din serhaturi, adică din ținuturile de margine ale Imperiului otoman, să intre în Țara Românească, să se stabilească aici și să dețină *ciflik-uri*⁶³.

În *Genealogia Cantacuzinilor*, atribuită de N. Iorga banului Matei Cantacuzino, se arată că turcii din serhaturi au profitat de învoirea dată de Nicolae Mavrocordat pentru a lua cu forța fete și femei creștine, române, și

⁵⁸ Istanbul, Başbakanlık Arşivi, *Mühimme Defteri* 31, doc. 579, 4 Regeb 988 (17 septembrie 1577), microfilm la D.A.N.I.C., md. Turcia, rola 15, cadrul 661.

⁵⁹ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712)*, București, 1984, p. 302, Ordin al lui Mehmed al IV-lea din 29 iunie 1659 (1069 Şevval 8).

⁶⁰ G. Arabatzoglu, *op.cit.*, p. 129, doc. nr. 10 (1672); p. 149, doc. nr. 58.

⁶¹ *Ibidem*, p. 156, doc. nr. 75 (1680).

⁶² *Ibidem*, p. 142, doc. nr. 42 (1685).

⁶³ Banul Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 501. Anton Maria Del Chiaro, *Istorie delle moderne rivoluzioni della Valachia*, ed. N. Iorga, București, 1914, p. 40, relatează că turcii veneau aproape zilnic în Țara Românească.

copii botezați după ritualul Bisericii ortodoxe, susținând că sunt fiii lor⁶⁴. Rezultă că turcii invocau contractarea unor căsătorii mixte *nikah* sau mai degrabă *mut'a*.

Pe de altă parte, „națiunea lazilor” (*Laz taifesi*) din Trapezunt, de pe coasta de sud a Mării Negre, împreună cu turcii din Vidin, Nicopol și din alte cetăți dunărene își făcuseră cășle pe pământul Țării Românești, în apropierea graniței otomane. Turcii lazi nu se mulțumeau să acapareze comerțul Principatelor⁶⁵, chiar în dauna Imperiului otoman⁶⁶, după cum arată Ahmed Resmi în micul tratat *Risale-i terceme*, redactat din ordinul sultanului Mustafa III (1754-1774), dat în urma stăruințelor domnului Țării Românești, Constantin Mavrocordat, în a cincea sa domnie (1758-1761). Împreună cu turcii și cu iamacii din Vidin, lazii săvârșeau tot felul de fărădelegi, răpind femei și copii, pretinzând că sunt fiii lor. Și în Moldova, în timpul domniilor lui Constantin Mavrocordat (1741-1743, 1748-1749), lazii care se așezaseră în orașele mai însemnate și chiar la sate se comportau după bunul lor plac. Aceștia luau cu forța fete și chiar femei măritate, izgonind pe soții lor legitimi, amenințându-i cu săbiile, după cum arată cronica atribuită lui Ienache Kogălniceanu⁶⁷. Dar nici acest cronicar, nici Ion Neculce, care denunță și el fărădelegile făptuite de lazi în dauna fetelor și femeilor din Iași și din satele vecine⁶⁸, nu menționează încheierea de căsătorii mixte. Astfel, nu știm dacă turcii lazi au contractat sau nu căsătorii temporare *mut'a*, care erau considerate, de altfel, de Legea Țării drept concubinaje și pedepsite cu munca în ocne⁶⁹, cu închiderea femeii adultere în mănăstire⁷⁰ și, în anumite cazuri, chiar cu pedeapsa capitală.

În urma plângerilor (*arz*) domnilor Constantin Mavrocordat (1711-1733) și Grigore II Ghica (1733-1735), sultanul Mahmud I (1730-1754) a promulgat

⁶⁴ Banul Mihai Cantacuzino, *op.cit.*, p. 502.

⁶⁵ Ch. Peyssonnel, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, II, Paris, 1787, p. 203.

⁶⁶ Ahmed Resmi, *Risale* (Raport), Istanbul, Topkapi Sarayı Müzesi Kütüphanesi, fond Hazine ms.. nr. 445, f. 63-66. Vezi și ms. Turc II 60, de la Biblioteca „V. A. Urechia” din Galați, atribuit lui Ahmed Resmi de M. Guboglu, *Două manuscrise turcești de Ahmed Resmi*, comunicare prezentată la aniversarea centenarului primei biblioteci publice din județul Galați (20-21 noiembrie 1970), publicată în volumul jubiliar, Galați, 1974, p. 134-135.

⁶⁷ Cronică atribuită lui Ienache Kogălniceanu (1773-1774), în *Cronici Moldovenești*, ediție critică de Aurora Ilieș și Toma Zmeu, București, 1987, p. 42-44.

⁶⁸ I. Neculce, *Cronica*, ed. Al. Procopovici, Craiova, 1942, p. 452.

⁶⁹ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria Românilor*, București, 1906, p. 341 (262). Condiția de porunci a lui Constantin Mavrocordat.

⁷⁰ Potrivit dispozițiilor *Codului Callimachi*, ed.cit., p. 106-107.

două firme prin care ordona expulzarea lazilor din Țara Românească⁷¹. Tot la cererea lui Constantin Mavrocordat, numit de sultan domn al Moldovei (1741-1743), și a urmașului acestuia, Constantin Racoviță (1749-1753)⁷², lazii, acuzați, printre alte fărâdelegi, de „profanarea sângelui musulman” – aluzie la relațiile cu creștine –, au fost izgoniți din Moldova⁷³. Dar nu pentru totdeauna.

După expedițiile turcilor împotriva Poloniei (1662-1664), multe grupuri de lazi (*bazi Laz taifesi*), care luaseră parte la aceste campanii, se prevalau de calitatea lor de ieniceri pentru a merge în târgurile și satele din Moldova și Țara Românească sub pretextul de a face negoț. Se foloseau de șederea lor în Țările Române pentru a lua cu sila femeii și copii români, pretinzând că sunt ai lor. Pentru a pune capăt acestei stări de lucruri care perturba liniștea în Țările Române, *kaimakamul aga*-lei de ieniceri Nasub poruncea ceașului Hasan din unitatea (*bülük*) ienicerilor să trimită înapoi pe lazi în cazărmile (*oda*) lor⁷⁴.

Pe de altă parte, și domnii recurgeau la măsuri de rigoare față de femeile române acuzate de a trăi în concubinaj cu turcii. Nu știm dacă în unele cazuri ar fi vorba de căsătorii temporare *mut'a*, căci documentele românești nu fac deosebire între aceste căsătorii temporare și concubinaj.

Din registrul de socoteli al lui Constantin Mavrocordat rezultă că o femeie din ținutul Lăpușna a fost închisă într-o ocnă pentru că a fost „țitoare” a unui turc⁷⁵. O altă femeie, tot din ținutul Lăpușna, care locuia împreună cu un turc din *kazaua* Bender (Tighina) a fost trimisă în Moldova de kapuchehaia domnului, cu reședința tot în această *kaza*⁷⁶. O altă femeie care trăia împreună cu un turc, Kara Mehmed, a fost adusă la Iași din ordinul domnului pentru a aștepta acolo „pe fratele și alte rude ale ei”⁷⁷. Registrul lui Constantin Mavrocordat nu precizează dacă e vorba de un concubinaj sau de o căsătorie temporară *mut'a*, ceea ce ar fi posibil. În același registru se menționează cazul unui oarecare

⁷¹ Firman de expulsiune a Lazilor din Regeb 1145 (18 decembrie 1732-17 ianuarie 1733) și firman din a doua decadă a lunii Muharrem 1146 (3-13 iulie 1733). București, Biblioteca Academiei Române, *Firmele turcești*, I, doc. nr. 8.

⁷² Cronica lui Ienache Kogălniceanu, *op.cit.*, *loc.cit.*

⁷³ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între 1695-1719*, ed. Nistor și Ariadna Camariano-Cioran, București, 1965, p. 630 (text gr.), p. 631 (trad.rom.). Ch. Peyssonnel, *Observations sur le commerce de la Mer Noire et des pays qui la bordent*, Amsterdam, 1787, p. 28; M. M. Alexandrescu-Dersca, *A propos d'un firman du sultan Mustafa II*, în „Balcania”, VII, 1945, nr. 2, p. 368-369.

⁷⁴ Tahsin Gemil, *op.cit.*, p. 353, doc. 162, 20-29 iulie 1679 (1090 djemazi ül evasit).

⁷⁵ Registrul lui Constantin Mavrocordat, ed. N. Iorga, *Studii și documente VI*, p. 225, nr. 262.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 231, nr. 181.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 225, nr. 127.

Gheorghe și al surorii sale, Ana, din satul Strășeni, ținutul Lăpușna, acuzată de a trăi în concubinaj cu turcii⁷⁸. În aceeași condică se află o jalbă a unui argat moldovean care se plângea domnului că stăpânul său, un turc, nu-l lăsa să plece pentru că ar fi pus ochii pe soția sa⁷⁹.

Dacă în cazul lazilor și al turcilor din *kazaua* Bender era vorba, de obicei, de concubinaj, în cazul turcilor moldovandji, așezați în apropierea hotarelor Țării Românești și Moldovei, era vorba de căsătorii cu românce creștine. Astfel, turcii moldovandji veneau în Țările Române și încheiau căsătorii *mut'a* cu fete creștine în scopul de a se folosi de ele în comerțul lor cu sclave.

Un firman trimis de sultanul Mahmud I la începutul anului 1743 *naib*-ului din Giurgiu⁸⁰ (Yerkökü) arată că domnul Țării Românești, Mihai Racoviță, trimisese Porții un *arz-u hal* prin care denunța fărâdelegile turcilor moldovandji. Aceștia veneau în Țara Românească sub pretextul de a face negoț. În realitate ei încheiau căsătorii, probabil căsătorii temporare *mut'a*, cu fiicele localnicilor. După ceremonia căsătoriei, celebrată în fața unui *wali*, turcii moldovandji își duceau soțiile în teritoriul otoman pentru a le vinde ca roabe. Acest comerț ilicit luase o amploare atât de mare încât domnul ceruse sultanului să interzică prin firman încheierea lor în viitor.

Sultanul nu era autorizat să interzică încheierea căsătoriilor mixte temporare *mut'a* între turci și creștine întrucât, asemenea căsătorii erau recunoscute de Profet și reglementate de dreptul otoman cutumiar (*örf, sunnet*). Sultanul a recurs atunci la un compromis. Pentru a evita în viitor orice fel de practici ilicite, sultanul a pus o condiție pentru încheierea căsătoriilor permanente *nikah* sau temporare *mut'a*. Astfel, în viitor, turcii moldovandji și toți ceilalți turci care ar dori să se însoare cu românce erau obligați să se prezinte personal în fața adunării *șeriat*-ului din Giurgiu (Yerkökü). Trebuia să fie însoțiți de mai mulți *neferi* și de mai mulți ostași români din Țara Românească (*bir kacç nefer Eflak'lu*) pentru a obține o autorizație oficială eliberată de acest tribunal religios musulman. În lipsa acestei autorizații i se interzicea *naib*-ului să încheie căsătoria.

În acest firman din 22 ianuarie-5 februarie 1743, sultanul Mahmud I menționează un alt *arz* trimis Sublimei Porți de *naib*-ul din Giurgiu și un *mahzar* (petiție) al boierilor, căpitanilor, notabililor, *zabiğ*-ilor și populației din Țara Românească, prin care este denunțat un caz de căsătorie mixtă ce stârnise un

⁷⁸ *Ibidem*, p. 330, nr. 964.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 247, nr. 327.

⁸⁰ Firman al sultanului Mahmud I din evail zilhidjdje 1155 (22 ianuarie-5 februarie 1743), D.A.N.I.C., Colecția microfilme Bulgaria, rola 10, cadrul 964. Vezi și V. Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711-1821). Documente turcești*, București, 1984, p. 275-276, doc. 108.

mare scandal. Era vorba de pretențiile emise de un turc din Giurgiu, Seykh Khalil efendi. Acesta susținea că o anume Maria, fiica creștinei Despota, soția preotului ortodox Vasile Diaconul (Vasil Diyakon) din Curtea de Argeș (Curta de Arces), nu ar fi fiica acestui preot, ci a fratelui său răposat numit Ibrahim. Acest Ibrahim s-ar fi însurat cu Despota și ar fi avut cu ea o fată, Maria, pe care o revendica Seykh Khalil⁸¹. Cazul acesta nu pare să fi fost unic. Alți turci emiteau asemenea pretenții, terorizând localnicii și provocând tulburări în țară.

Pentru restabilirea ordinii și liniștii, sultanul Mahmud I a hotărât ca celebrarea căsătoriilor mixte între turci și românce să fie supusă adunării *șariat*-ului din Giurgiu. Nu era vorba de o interdicție de a se încheia asemenea căsătorii, ci numai de a le reglementa, pentru a împiedica pe turcii moldovandji să le transforme într-un negoț ilicit. Se pare că sultanul a reușit să pună capăt acestui trafic.

Dar înaintea izbucnirii Războiului ruso-turc din 1768-1774 turcii au invadat din nou Țara Românească unde s-au dat la tot felul de fărâdelegi în dauna locuitorilor țării. Cronicarul contemporan Dionisie Ecclesiarhul scrie că turcii se stabiliseră în Țara Românească unde se purtau ca niște stăpâni. Potrivit bunului lor plac, răpeau fetele și tinerele femei care le plăceau și aveau copii cu ele⁸². În situația actuală a documentației de care dispunem nu știm dacă acești copii erau fructul unor concubinaje sau al unor căsătorii *mut'a*, care legitimau copiii rezultați din încheierea lor. Nici Dionisie Ecclesiarhul, nici documentele prezentate de mitropolit și de boierii Țării Românești contelui Orlov, la Congresul de pace de la Focșani (august 1772), nu fac nici o precizare, probabil pentru că dreptul nostru civil socotea ilegale căsătoriile între musulmani și creștine.

Dacă în documentele care ne-au parvenit, femeile erau de acord să trăiască cu turcii fie în concubinaj, fie în căsătorii temporare, în schimbul, poeziile populare din Oltenia, Muntenia și Moldova slăvesc virtutea tinerelor fete răpite de turci, care preferau moartea necinstirii lor.

Astfel, balada închinată frumoasei Ilinca, „fiica Sandrului din ulița Giurgiului”, descrie încercările zadarnice ale fetei de a scăpa de turci, fiind silită în cele din urmă să se predea pentru a scăpa viața mamei ei. Robită de turci, Ilinca se aruncă din caic în Dunăre, grăind:

„Decât roaba Turcilor
Mai bine masă broaștelor

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Dionisie Ecclesiarhul, *Cronograful Țării Românești*, ed. C. S. Nicolaescu-Plopșor, Râmnicu Vâlcea, 1934, p. 539.

Și mâncare peștilor!”⁸³.

În altă variantă Ilinca Șandrului, robită de turcul, fratele lui Ciupăgel, „se teme Giurgiu de el”, se aruncă în Dunăre căci decăt

„Roaba Turcului

Un prânz bun coșacilor”⁸⁴.

Același sfârșit tragic îl are Ruxandra, fiica lui Sandru, care se aruncă tot în Dunăre de spaima turcilor⁸⁵, și Linuța lui Andreș, care, descoperită de turci în ascunzătoarea din grădină și urcată pe cal, ajungând pe malul Mării Negre se aruncă în valuri grăind:

„Decăt roaba Turcilor

Mai bine smoala pietrelor,

Îngrășarea broaștelor,

De mâncare peștilor!”⁸⁶.

Pentru a evita în viitor atât concubinajul cât și încheierea de căsătorii temporare, care aveau repercusiuni și asupra situației demografice a Țării Românești, mitropolitul și boierii au cerut printr-o anafora, prezentată la 28 iulie 1774 contelui Rumianțev, introducerea în viitorul tratat de pace ruso-turc a unei clauze, care să interzică turcilor veniți pentru afaceri în Țara Românească să angajeze femei românce ca slujnice⁸⁷. Prin interdicția aceasta se urmărea împiedicarea turcilor de a transforma servitoarele românce în concubine sau soții temporare. În sprijinul acestei cereri, mitropolitul și boierii au prezentat un tratat apocrif care, susțineau ei, ar fi fost promulgat în 1460 de sultanul Mehmed al II-lea Fatih (1444-1445, 1451-1481) în favoarea domnului Țării Românești, Vlad Țepeș (1456-1463)⁸⁸.

⁸³ Grigore G. Tocilescu, Cristian N. Țapu, *Materiale folclorice*, București, Editura Minerva, 1980, p. 149-150. Vezi și *Ilinca Șandrului* în colecția G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare*, București, 1957, p. 653 și urm. *Poezii populare*, București, 1957, p. 635 și urm. și varianta Fata (Bărbulesei), Ileana Petri, Irina Pinteia în colecția Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, București, 1957, p. 261-275.

⁸⁴ Grigore G. Tocilescu și Cristian N. Țapu, *op.cit.*, p. 152-153.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 154-155.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 150-152.

⁸⁷ Banul Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 537-540.

⁸⁸ Idem, *Istoria politică și geografică a Țării Românești*, ed. Tunusli, trad. G. Sion, București, 1863, p. 69. Istoricul C. Giurescu, în *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană*, București, 1908, p. 65 și urm., a stabilit caracterul apocrif al textului „vechiului tratat” acordat de sultanul Mehmed II domnului Țării Românești Vlad Țepeș (1446-1451) (D. A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la renascerea României*, I, București, 1900, p. 24, doc. 1, confundat cu Basarab Laiotă, 1473-1477, de Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 497-498).

Recunoașterea de către Poartă a autonomiei interne a Principatelor, considerate „libere în toate privințele” (*nun kutub vudjuh*) explică nu numai introducerea articolului 16 al Tratatului de pace de la Kuciuk Keinardji (1774)⁸⁹, dar și promulgarea *khatt-i șerif*-urilor de privilegii care impuneau supușilor otomani unele incapacități de ordin civil în materie de proprietate etc.

Deși *khat-i șerif*-urile și firmanele de privilegii promulgate de sultani în anii 1774⁹⁰, 1783⁹¹, 1784⁹², 1792⁹³ și 1802⁹⁴ reglementau dreptul de intrare al turcilor în Principatele Române și durata șederii lor⁹⁵, frânând într-o oarecare măsură contractarea de căsătorii mixte, întâlnim, totuși, cazuri foarte rare de românce convertite la islam și căsătorite cu turci. Cităm cazul a două românce din Vaslui care au contractat căsătorii cu negustorii turci din Brăila (Ibra'il) numiți Kara Mehmed și Mehmed. Întorcându-se în Imperiul otoman, negustorii au obținut sprijinul comandantului (*muhafiz*) cetății Brăila, Suleiman pașa. La stăruințele acestuia, sultanul Mahmud al II-lea (1803-1839) a promulgat un firman prin care porunea domnului Moldovei, Ioan Sandu Sturdza (1822-1829), să trimită pe soțiile și copiii lui Kara Mehmed și ai lui Mehmed la Brăila⁹⁶. Femeile au fost autorizate să se ducă la soții lor cu care contractaseră, propabil, căsătorii permanente (*nikah*), dar fără fiii, lor Hasan și Osman. Aceștia au fost reținuți în Moldova și îmbrăcați în portul românesc⁹⁷, fiind considerați români. Se nesocoteau astfel dispozițiile dreptului musulman *șer*, care îi considerau musulmani. Nu știm care a fost soarta lor ulterioară.

După semnarea Tratatului de pace ruso-turc de la Adrianopol (1829) Poarta a renunțat la *kaza*-lele – impropriu desemnate sub numele de *raia* – care

⁸⁹ D. A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *op.cit.*, I, p. 131-133.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 139-145.

⁹¹ *Ibidem*, p. 195-209.

⁹² *Ibidem*, p. 225-232.

⁹³ *Ibidem*, p. 264-277 (*khat-i șerif* pentru Moldova); 277-289 (*khat-i șerif* pentru Țara Românească).

⁹⁴ *Ibidem*, p. 252. Vezi și D.A.N.I.C., fond *Documente turcești*, VII/1149. *Ibidem*, ms. 630, f. 191v-199.

⁹⁵ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Despre regimul supușilor otomani în Țara Românească în veacul al XVIII-lea*, în „Studii”, XIV, 1961, p. 67-114. Idem, *Sur le régime des ressortissants ottomans en Moldavie (1711-1829)*, în „Studia et Acta Orientalia”, V-VI, 1967, p. 140-182.

⁹⁶ Firman al sultanului Mahmud II din djumazi evl. 1243 (20-29 noiembrie 1821), D.A.N.I.C., fond *Documente turcești*, XV/1660. Vezi și scrisoarea adresată domnului Țării Românești Ioan Sandu Sturdza în djumazi II gurre 1243 (20 decembrie 1827). *Ibidem*, fond *Documente turcești*, XV/1663 s.d.

⁹⁷ *Ibidem*, fond *Documente turcești*, XV/1662 a, djumazi II gurre 1243 (20 decembrie 1827).

se înșirau de-a lungul malului drept al Dunării și al malului stâng al Nistrului, strângând ca într-un clește Țările Române. După restituirea lor către Principatele Române, nu mai întâlnim în documente căsătorii mixte turco-române care să fi făcut obiectul unor litigii. Se pune astfel capăt unei probleme care ar fi putut avea, în timp, repercusiuni sociale și chiar demografice.

În concluzie, pe baza cronicilor și documentelor cercetate, putem afirma, fără riscul de a ne înșela, că în Imperiul otoman căsătoriile mixte între turci și creștine ortodoxe – practică moștenită de la turcii seldjûkizi – au fost răspândite în regiunile cu populație majoritară creștină: Macedonia, Tesalia, Epirul, Bulgaria, Serbia, Moreea și insula Chios.

Căsătoriile acestea încheiate între turci și creștine au fost de două tipuri: 1. căsătorii permanente (*nikah daimi*), celebrate după prescripțiile dreptului musulman *șer*, întocmai ca cele încheiate între musulmani și 2. căsătorii temporare (*mut'a*) contractate în fața *kadi*-ului. Cele din urmă au fost preluate de la turcii seldjukizi din Asia Mică, iar aceștia le moșteniseră de la arabi, care le practicau cu învoirea Profetului. Acest tip de căsătorie *mut'a* a predominat în regiunile locuite de greci, fiind desemnat sub numele de *kepinion*. Au fost practicate de ostașii turci din garnizoanele cetăților cucerite de sultani, de unii slujitori turci trimiși în regiunile locuite de creștini și de negustorii turci veniți cu afaceri în diferitele ținuturi din Peninsula Balcanică.

Căsătoria prin *kepinion* a predominat față de căsătoria religioasă din motive de ordin economic: taxe reduse de căsătorie, suprimarea zestre, asigurarea stării materiale a soției în cazul ruperii contractului matrimonial. Au fost și motive de ordin social și juridic: legitimarea copiilor, și motive de ordin psihologic: posibilitatea de a transforma aceste căsătorii temporare în căsătorii permanente când soții trăiau bine împreună. Aceste avantaje au determinat pe supușii otomani de religie ortodoxă să recurgă la căsătoriile prin *kepinion* când se însurau cu coreligionare, în pofida opoziției Bisericii ortodoxe.

Sub raportul religios, căsătoriile mixte *nikah* și *mut'a* au contribuit la islamizarea regiunilor locuite în majoritate de creștini întrucât, potrivit dreptului musulman, fiii rezultați erau musulmani crescuți în legea Profetului.

În Principatele Române, căsătoriile mixte între turci și românce ortodoxe erau interzise de biserică și de codurile de legi. Căsătoriile mixte, deși mult mai rare decât în Peninsula Balcanică, se întâlnesc în Țările Române într-un număr mai important pe la mijlocul și sfârșitul veacului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea, când s-a accentuat dominația Porții sub regimul fanariot. Dimpotrivă, la începutul secolului al XIX-lea numărul căsătoriilor mixte a fost mult mai redus. Căsătoriile temporare *mut'a* erau contractate în special de negustorii turci, precum și de unii turci din *serhat*-uri și din *kaza*-lele de pe malurile Dunării și Nistrului.

Sunt cunoscute cazuri în care căsătoriile mixte erau transformate într-un mijloc de alimentare a comerțului cu roabe, tinerele soții fiind trecute în Imperiul otoman și vândute de soții lor, turci moldovandji, ca roabe. Practicate pe o scară întinsă, aceste căsătorii mixte amenințau să aibă urmări demografice grave pentru Țările Române.

Statutul de autonomie al Țărilor Române, recunoscut de sultanii din veacul al XVIII-lea, i-a determinat să ia măsuri severe pentru a îngreuna contractarea de căsătorii ilicite între turci și românce, care aveau repercusiuni grave asupra vieții sociale a locuitorilor Țărilor Române.

După retrocedarea, prin Tratatul de la Adrianopol (1829), *kaza*-lelor de pe malurile Dunării și Nistrului, documentele nu mai menționează cazuri de căsătorii mixte turco-române care să fi făcut obiectul unor litigii între Principatele Române și Imperiul otoman. De acum înainte Țările Române se bucură de o autonomie deplină, care va pregăti câștigarea independenței lor.

GLOSAR

aga ienicerilor (yeniceri agasi) – comandant general al ienicerilor

arz, arzuhal – cerere, petiție, raport adresat unei autorități

azap – corp de pedestrimă ușoară recrutat din populația locală; azapii erau folosiți și în marină și la paza fortificațiilor

bešli (beşlü) – ostași recrutați (unul din cinci case) dintre locuitorii din satele zonei de margine, pentru a asigura paza cetăților de graniță

bölük – unitate militară de 100-500 oșteni

ceauș (cavuş) – slujitor al divanului imperial folosit drept curier pentru trimiterea și executarea unor porunci

çiftlik – suprafață de 60 până la 150 *dönüm* cultivată de țărani (*re'aya*): gospodărie, moșie

defter – registru

dizdar – comandant al unei cetăți otomane cu atribuții militare, administrative și judecătorești

dönüm – unitate de măsură agrară de 1000 m²

emin – intendent, funcționar însărcinat de administrația centrală cu controlul bunurilor și cu perceperea impozitelor

eyalet sau vilayet – provincie administrativ-militară a Imperiului otoman

gerdek resmi – taxă de căsătorie din categoria *rusu-i örşiye*

guruş (kuroş) – monedă otomană de argint, bătută la sfârșitul secolului al XVI-lea, în valoare de 60 *akçe*

hakim – reprezentant al autorității în Imperiul otoman

hukuk-i örfiye – impozite ridicate în Imperiul otoman în baza dreptului musulman *şer*

hüküm, hükm – ordin dat în numele sultanului

imam – predicator musulman însărcinat cu serviciul religios de vineri şi cu predica

kadi – căpetenie a unei circumscripţii judiciare otomane, însărcinat cu controlul administraţiei

kaimakam – locţiitor al marelui vizir sau al unui mare dregător otoman locţiitor al domnilor Țării Româneşti şi Moldovei

kapukehaia – agent diplomatic al domnilor Țării Româneşti şi Moldovei pe lângă Poartă sau pe lângă paşalele din cetăţile şi *kazalele* otomane

kaza – unitate administrativă şi judiciară a Imperiului otoman aflată sub conducerea unui *kadi*

kâşla – adăpost de iarnă pentru turmele de oi

kahaya – om de încredere, intendent, agent, reprezentant

kepinion – termen grec care desemnează o căsătorie civilă temporară *mut'a*

khatt-i şerif – act dispozitiv al sultanului care poartă apostila „se va executa întocmai” („*müdjudindje amel oluna*”) şi *tughra* sultanului

kiafir-i kitab – „oameni ai Cărţii”, denumire dată de turci creştinilor, armenilor şi evreilor care aveau cărţi sfinte

kiatib – diac, scrib, secretar

kişe – pungă; o „*rummy kise*” avea 500 guruşi

mahfuzat – dar (donativum, douaire) dat de soţ viitoarei soţii

mahzar, art mahzar – cerere, petiţie colectivă adresată sultanului sau marelui vizir

muhafiz – termen arab care desemnează pe comandantul unei cetăţi otomane

mut'a – căsătorie temporară; vezi şi *nikah munkata* şi *kepinion*

nahr al-mülk sau *nahr* – dar nupţial

naib – locţiitor al unui *kadi* în probleme de drept cutumiar (*adet-i örf*)

nikah munkata – căsătorie temporară la musulmani

oda – reşedinţa unei unităţi militare otomane; cazarmă

örf – cutumă, obicei

rusum-i örfiye – drept cutumiar musulman

serhat – hotar, zonă de graniţă

sunna, sunnet – cutumă

yamak – oştean folosit la paza cetăţilor de margine ale Imperiului otoman; zabit

zabit – şef, deţinător al unei funcţii de conducere; conducător local, de exemplu, la sate.

Aspecte privind domeniul funciar al spătarului Mihai Cantacuzino

FLORINA MANUELA CONSTANTIN

Spătarul Mihai Cantacuzino¹ se numără printre reprezentanții de seamă ai acestei familii boierești de origine greacă², cu rol benefic în evoluția Țărilor Române, mai cu seamă la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor.

Deși a participat activ la viața politică a Țării Românești, atât înainte de 1678 (ca membru al partidei Cantacuzine, aflată în conflict cu gruparea boierilor Băleni), cât și după această dată (ca membru al familiei domnitoare³), Mihai Cantacuzino și-a făcut cunoscut numele în calitate de fondator și susținător material a numeroase lăcașuri religioase și laice.

Cel de-al patrulea fiu al postelnicului Constantin Cantacuzino și al Elinei Cantacuzino, frate cu viitorul domn Șerban Cantacuzino și unchi al lui Constantin Brâncoveanu, spătarul Mihai a continuat tradiția familiei sale în ceea

---

¹ Singura lucrare biografică ce îi este dedicată se datorează lui Al. G. Găleşescu, *Spătarul Mihai Cantacuzino (1650-1716)*, București, 1906; anul nașterii pare, mai degrabă, a fi 1640, dacă avem în vedere diverse informații privind evenimente din viața Cantacuzinilor, părere cu care este de acord și Ion Mihai Cantacuzino (I. M. Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani. O cronică a Cantacuzinilor în vâltoarea secolelor*, București, Editura Albatros, trad. Maria Șerbănescu și Sabina Drăgoi, 1996); vezi despre Mihai Cantacuzino și la Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, secolele XIV-XVII*, București, Editura Enciclopedică, 1971, p.140-141.

² Cantacuzinii, familie importantă a aristocrației bizantine, s-au integrat, de la primele generații, în rândurile boierilor români; primul Cantacuzin prezent în Țările Române a fost Andronic, mare vistier în timpul domniei lui Ștefan Surdul (1 iunie 1591 – 28 martie 1592), apoi, în timpul lui Mihai Viteazul (28 decembrie 1599 – 9 iulie 1600). Cei trei fii ai săi, Iordache, Toma și Constantin, s-au stabilit definitiv în Moldova, respectiv, Țara Românească, încredințându-li-se înalte dregătorii. (Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p.31); vezi și I. M. Cantacuzino, *op.cit.*

³ Postelnicul Constantin Cantacuzino se însurase cu Elina, fata lui Radu Șerban Basarab, astfel încât urmașii săi s-au considerat moștenitori ai familiei domnitoare din Țara Românească, ocupând pentru prima oară tronul la 1678, prin Șerban Cantacuzino, al doilea fiu al postelnicului (Banul Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de N.Iorga, București, 1902, p.82).

ce privește implicarea în activitatea culturală, el putând fi considerat „ctitorul” prin excelență între membrii familiei Cantacuzino.

Cea mai importantă realizare culturală a sa este complexul Colțea din București, de la începutul secolului al XVIII-lea, cuprinzând primul spital din Capitală. I se alătură ridicarea din temelie a Mănăstirii Sinaia, având ca model Mănăstirea Sfânta Ecaterina de la Muntele Sinai, pe care o vizitase, împreună cu mama sa, Elina; ridicarea Mănăstirii Adormirea din Râmnicul Sărat, unde a fost ctitor împreună cu Constantin Brâncoveanu; Biserica Fundenii Doamnei, o bijuterie arhitectonică, datorată decorației sale exterioare; Biserica Titireciu, de la Ocnele Mari, județul Vâlcea; Biserica Slănic, din județul Prahova; Biserica Stâlpu, din județul Buzău și Mănăstirea Zlătari, din București⁴.

Întreaga activitate ctitoricească a lui Mihai Cantacuzino nu ar fi fost posibilă fără existența unui suport material consistent, care să îl ajute să întreprindă construirea și înzestrarea atâtor fundații. De altfel, între condițiile ce trebuiau îndeplinite de un ctitor era și aceea a stăpânirii unor mijloace materiale îndestulătoare pentru întemeierea și dotarea fundațiilor respective, fără ca prin aceasta să fie afectată starea financiară a propriei familii⁵.

În ceea ce-l privește pe spătarul Mihai Cantacuzino, genealogistul familiei, banul Mihai Cantacuzino, afirma despre înaintașul său că era „mai bogat decât toți frații lui, atât la moșii, cât și la bani”⁶.

Într-adevăr, spătarul a fost stăpânul a numeroase proprietăți funciare, pământul cu rumânii și robii țigani reprezentând principala sursă de bogăție a vremii. În plus, era implicat și în activitatea de exploatare a sării, lui datorându-i-se deschiderea ocnei de la Slănic-Prahova, aflată pe o moșie a sa. Mihai Cantacuzino a beneficiat de veniturile obținute din exploatarea sării de aici, de la deschiderea ocnei – situată în jurul datei de 3 martie 1689⁷ – până la 1713, când a dăruit dijma de sare Mănăstirii Colțea și spitalului, ctitoriile sale⁸. Conform hrisovului emis de Constantin Brâncoveanu la 5 iulie 1691, Mihai avea

---

⁴ N.Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. Țara Românească*, 2 vol., editate de Mitropolia Olteniei, 1970 și idem, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, Editura Academiei, 1961.

⁵ Gh. Cronț, *Dreptul de ctitorie în Țara Românească și Moldova*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol.IV/1960, p.63.

⁶ Banul Mihai Cantacuzino, *op.cit.*, p.343.

⁷ Aurora Ilieș, *Știri în legătură cu exploatarea sării în Țara Românească până în veacul XVIII*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol.I/1956, p.161.

⁸ G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594-1821)*, București, Editura Academiei, 1961, p.256-258, doc.nr.172.

privilegiul de a lua lunar zeciuiala de sare de la Slănic – „din zece bolovani, unu” – și de a o vinde negustorilor cu același preț ca și sarea domnească⁹.

Analizând proveniența averii funciare a lui Mihai Cantacuzino, se observă trei surse principale. Nucleul averii a fost reprezentat de moștenirea de la părinții săi, un important domeniu, cuprinzând unități funciare variate și valoroase: sate, părți de sate, bălți bogate în pește, dealuri cu vii, munți și stânila de aici. Cantacuzinii din Țara Românească dispuneau de o avere imensă în secolul al XVII-lea, în bună parte datorită căsătoriei postelnicului Constantin Cantacuzino cu Elina, fata celui mai bogat boier al țării, Radu Șerban. Astfel, domeniul Cantacuzinilor a avut la bază domeniul boieresc al lui Radu Șerban, care, la rândul său, se baza, în mare parte, pe moștenirea rămasă de la boierii Craiovești¹⁰. Bineînțeles că această avere s-a divizat după moartea Elinei (2 martie 1687), de ea beneficiind atât spătarul Mihai, cât și ceilalți cinci frați ai săi – Drăghici, Șerban, stolnicul Constantin, Matei și Iordache –, iar împărțirea ei a făcut obiectul mai multor diate redactate de doamna Elina (1 și 18 septembrie 1667, 1 septembrie 1681)¹¹.

Mihai Cantacuzino a completat domeniul boieresc moștenit cu moșii și părți de moșii achiziționate de el însuși, cu precădere între 1680-1700. Numele său apare deseori în actele de vânzare-cumpărare din această perioadă, acte având ca obiect, mai ales, intrarea în posesia unor ocine stăpânite în devălmășie de țărani liberi. Zapisurile respective fac referire, în special, la moșii aflate în zonele unde erau concentrate proprietățile sale moștenite – partea de est a Câmpiei Române (județele Ialomița, Buzău, Râmnicul Sărat) și județul Prahova, unde se aflau și reședințele Cantacuzinilor.

Moșia Stâncești din județul Buzău a intrat în posesia spătarului Mihai prin vânzarea treptată, de către moșnenii locuitori aici, a părților lor de moșie. Cinci zapise întocmite în perioada 16 decembrie 1681-3 iulie 1685, în localitatea Râmnic¹², reglementau stăpânirea lui Mihai asupra Stânceștilor. Zapisurile menționează suprafața fiecărei părți de moșie vândute (80 stânjeni¹³, 4 stânjeni¹⁴,

⁹ D.A.N.I.C., colecția Documente Istorice, CCCLXIX/100.

¹⁰ C. Rezachevici, *Domeniul boieresc al lui Radu Șerban*, în „Studii. Revista de Istorie” vol.3/1970, p.46- 487; actele Cantacuzinilor din a doua jumătate a sec. al XVII-lea menționează aproximativ 40 de sate și părți de sate aflate în stăpânirea lor, provenind din domeniul boieresc al lui Radu Șerban (*Ibidem*, p.484).

¹¹ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino, scoase în cea mai mare parte din arhiva d-lui G. Gr. Cantacuzino*, București, 1902, p.42-60 (diata din 18 sept.1667), p.84-95 (diata din 1 sept.1667, cunoscută prin intermediul unei copii de sec.XVIII, datată 17 martie 1776), p.104-110 (diata din 1 sept.1681).

¹² D.A.N.I.C., fond Episcopia Buzău, XXXI/54,55,57,59,60.

¹³ *Ibidem*, XXXI/55.

¹⁴ *Ibidem*, XXXI/54.

120 stânjeni¹⁵, 112 stânjeni¹⁶, 33 și 60 stânjeni¹⁷), precum și prețul pe care l-a plătit Mihai Cantacuzino pentru fiecare stânjen (44¹⁸, 23¹⁹ sau 20 bani²⁰).

Conținutul acestor zapise referitoare la moșia Stănțești a fost reluat într-o ocolnică din 16 noiembrie 1747, cu ocazia închinării, de către doi negustori, a acestei moșii Bisericii Sfântul Spiridon Vechi din București, ctitoria lui Constantin Mavrocordat²¹.

În județul Buzău, printre moșiile cumpărate de Mihai Cantacuzino se mai numărau Scheia²², Sinești, Gătești, Rădulești²³, părțile ce-i reveneau lui Mihai, aparținând anterior moșnenilor, fiind hotărnicite la 1686, respectiv, 1711.

La 12 octombrie 1683, Gligorie din Stănești și fiii săi vindeau lui Mihai „toată partea noastră de moșie den Vârleți, însă cât să va aleage den câmpu, den apă, den pădure și du preste tot hotarul și cu vad de moară în apa Teleajenului”, moșie pe care Gligorie o primise ca zestre de la socrul său²⁴. Tot în județul Prahova cumpăra Mihai Cantacuzino, la 14 mai 1684, o moșie cu rumâni în satul Trăisteni²⁵.

O parte din moșia de la Stânca de Vad, din județul Ialomița, având o suprafață de 280 stânjeni, îi era vândută la 30 aprilie 1684, „cu știrea tuturor săteanilor de acolo”²⁶. Și moșia Tătărăi, din județul Ialomița, a intrat în posesia lui Cantacuzino, fiind hotărnicită la 1699 de 12 boieri, separând partea acestuia de cea a lui Brâncoveanu, care, de asemenea, deținea proprietăți în Tătărăi²⁷. Numeroase zapise din perioada 1685-1699 confirmau vânzarea către Mihai Cantacuzino a ocinelor pe care moșnenii le aveau aici²⁸. Un document din 25 februarie 1734 amintea că și moșia vecină Tătărăilor, Andrășeștii, „a fost a spătarului Mihai Cantacuzino”²⁹.

---

¹⁵ *Ibidem*, XXXI/57.

¹⁶ *Ibidem*, XXXI/59.

¹⁷ *Ibidem*, XXXI/60.

¹⁸ *Ibidem*, XXXI/54,55.

¹⁹ *Ibidem*, XXXI/60.

²⁰ *Ibidem*, XXXI/59.

²¹ *Ibidem*, XXXI/97, nr. 5, 6, 7, 8, 9.

²² *Ibidem*, LV/7.

²³ *Ibidem*, I/55.

²⁴ D.A.N.I.C., colecția Achiziții Noi, LXXX/13 a, b.

²⁵ *Ibidem*, XC/2).

²⁶ D.A.N.I.C., colecția Documente Istorice, CCCLXXII/146.

²⁷ I. C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, București, 1919, p. 13.

²⁸ *Ibidem*, p. 3-4, 9-10, 12-13.

²⁹ *Ibidem*, p. 3.

Cumpărarea de moșii în hotarul Găujanilor, din județul Râmnicul Sărat, a făcut obiectul mai multor zapise în perioada 1 decembrie 1691-7 august 1695³⁰, prin care foștii proprietari vindeau „dumnealui <jupan Mihaiu Cantacozino vel spătar>, de a noastră bunăvoie, din câmpu, din apă și din balta Amării și din hotar până în hotar și de preste tot locul, cu tot venitul”³¹, părțile lor de moșie. În același județ îi era vândută lui Mihai o moșie în Bunești, partea de moștenire a lui Nechifor din Călimănești și a vărului său (1 dec.1691)³².

Între proprietățile achiziționate de Mihai Cantacuzino au mai fost moșia cu moara de la Fieni³³ și moșia Șerbănești, în județul Dâmbovița (la 1688)³⁴, precum și satul Fundeni, din județul Ilfov, unde a ridicat și biserica.

A intrat în posesia unei părți din satul Fundeni printr-un schimb de moșii cu cumnatul său, postelnicul Vâlcu Grădișteanu, tranzacție consemnată de zăpisiul din 28 februarie 1688: „dumnealui <Mihai Cantacuzino> mi-au dat satul Zăvoiul ot sud Vlașca cu toți rumânii câți vor fi și cu heleșteul și cu moara, cu toate cumpărătorile dupe împrejur”. „Pentru care și eu, <Vâlcu postelnic>, i-am dat dumnealui toată partea mea de moșie din Fundeni, a treia parte de câtră frații miei, oricâtă să va aleage din câmp, pădure și apă, cu heleșteu și cu moara și din siliștea satului și cu livezi și de preste tot hotarul, cu tot venitul ce să va afla pe partea mea de moșie, afară den vie”³⁵. Ulterior întreg satul Fundeni a aparținut spătarului, fapt confirmat de hrisovul lui Nicolae Mavrocordat din 1 aprilie 1721, prin care întărea fiului spătarului, Mihai comisul, acest sat, „ca să aibă a ținea și a stăpâni satul Fundeanii duple apa Colintinei ot sud Elhov, precum l-au stăpânit și tata-său, Mihai spătariul”³⁶.

O valoare aparte a avut-o moșia de la Slănic, județul Săcuieni, cumpărată de la moșnenii de acolo în 1685, cu condiția ca ocna să fie productivă și să aducă venituri sigure, fapt pentru care Mihai a plătit inițial doar o parte din suma de 700 taleri, prețul moșiei. „Deci de va eși sare bună și nu s-ar sfârși curând ca cea de la Teișani, să aibă a ne plini dumnealui și ceilalți bani <320 taleri> ce au rămas cum scrie mai sus. Iar de va eși sare rea și nu va umbla ocna bine și să va sfârși curându, să avem a întoarce banii dumnealui napoi, cum i-am și luat”³⁷.

³⁰ D.A.N.I.C., colecția Achiziții Noi, MMCMXXVI/10 f, g, j, k.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, MMCMXXVI/10 h.

³³ D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Mărgineni, ms. 454, f. 314.

³⁴ *Ibidem*, f. 320.

³⁵ D.A.N.I.C., colecția Documente Istorice, CXL/125 a, b.

³⁶ G. Potra, *op.cit.*, p. 292, document 201.

³⁷ D.A.N.I.C., colecția Documente Istorice, CCCLXIX/94; ocna de la Teișani, tot în județul Săcuieni, a fost menționată prima oară în 1682, în vremea lui Șerban Cantacuzino (Aurora Ilieș, *op. cit.*, p. 159).

Zapisul din 20 aprilie 1685 a fost urmat de un altul, din 14 iunie 1689, prin care moșnenii din Slănic confirmau că Mihai își plătise în întregime moșia, după ce „cercând dumnului locul, s-au aflat sare bună și den dăstul”³⁸.

Ca și alți Cantacuzini³⁹, Mihai a stăpânit și în Transilvania o moșie, în comitatul Alba, în urma unui schimb cu nobilul maghiar Mikes Mihaly, care, refugiat în Moldova după înfrângerea curuților, îi solicitase ajutorul încă de la 1708⁴⁰. Încheierea tranzacției între cei doi s-a făcut la 6 noiembrie 1710, la moșia Stâlpul, a lui Mihai; acesta primea o parte din satul Budila cu toate pertinențele sale: curte, pământ arabil, munți, fânețe, heleștee, iobagi, oferind, în schimb, lui Mihaly moșia Costeni din zona Râmnicului, Sinești, Gătești, Rădulești și viile de la Scheia, din județul Buzău⁴¹.

Cea de-a treia sursă de formare a domeniului funciar al lui Mihai Cantacuzino, în afara moștenirii familiale, a cumpărării și schimbului de moșii, a reprezentat-o zestrea adusă de soțiile sale. Informațiile în acest sens sunt puține, nu știm cât de substanțială a fost această zestre, mai ales că două din cele trei soții ale sale nu au fost identificate cu siguranță⁴².

Despre Marga Mogoșescu, însă, știm că era reprezentanta unei familii boierești de dregători, fiind fata marelui vornic Vâlcu Grădișteanu, care se semna și Mogoșescu, după numele satului de origine⁴³. Familia, înrudită cu boierii Rudeni pe linie paternă și cu Dudeștii pe linie maternă, nu se număra, totuși, printre cele mai bogate ale țării⁴⁴. Cu toate acestea, avem dovada transferului a două moșii ale Mogoșeștilor în stăpânirea lui Mihai. Este cazul „moșiei <de> pe apa Colentinii, din jos de Fundeani, dată zestre de ... Vâlcul vornic, ca să-și facă dumnului <Mihai Cantacuzino> heleșteu și moară și ce-i va trebui”. Această informație apare într-un zapis din 28 februarie 1688 al lui Vâlcu postelnic, cumnatul lui Mihai⁴⁵.

³⁸ D.A.N.I.C. colecția Documente Istorice, CCCLXIX/97.

³⁹ Drăghici a cumpărat o moșie în Transilvania, în Țara Făgărașului, iar Șerban a stăpânit și el o moșie, Copăcel, în aceeași regiune (Susana Andea, *Din relațiile Transilvaniei cu Moldova și Țara Românească în secolul al XVII-lea*, Cluj-Napoca, 1997, p. 115-116, 118).

⁴⁰ *Ibidem*, p. 121.

⁴¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 278-283.

⁴² Teodora este numită „sora Frangulii”, fără nici o altă explicație (Banul Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 350); cea de-a treia soție a spătarului, Maria, e identificată de I. C. Filitti cu Maria Băleanu (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. XXX), în timp ce *Genealogia* Banului Cantacuzino nu-i cunoaște nici măcar numele.

⁴³ N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 189.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 189-190, 237.

⁴⁵ D.A.N.I.C. colecția Documente Istorice, CXL/125 a, b.

De la rudele soției sale, Marga, a ajuns în stăpânirea lui Mihai și moșia Edera din județul Prahova. Eremia slugerul, simțind că i se apropia sfârșitul⁴⁶, dăruia, la 26 mai 1765, această moșie nepotului său, Mihai Cantacuzino, și nepotei sale, Marga spătareasa.

Spătarul Cantacuzino a deținut proprietăți și în București, pe unele utilizându-le pentru ridicarea mănăstirii și spitalului Colțea și mănăstirii de la Zlătari; achiziționarea lor îmbina toate cele trei căi folosite de Cantacuzino pentru formarea domeniului său boieresc. Astfel, majoritatea erau moștenite din averile părințești⁴⁷, altele au fost cumpărate de Mihai, după cum a avut și terenuri ce aparținuseră familiei soției sale, Marga Mogoșescu⁴⁸.

Cel mai important teren deținut de Mihai Cantacuzino în București a fost cel cumpărat de la Mitropolie⁴⁹, pe care slugerul Udrea Doicescu ridicase o biserică de lemn, zisă a Colței, după numele fratelui ctitorului, Colțea Doicescu. Aici, spătarul a construit mănăstirea cu biserică mare de piatră, trei paraclise, un spital, o școală și turnul Colței, un complex de clădiri cu totul original, așa cum rezultă din însemnările călătorilor străini ce au trecut prin București.

Toate proprietățile funciare aflate în stăpânirea lui Mihai Cantacuzino alcătuiau un domeniu a cărui valoare a fost, bineînțeles, însemnată, prin numărul de sate, moșii, cu zonele economice aferente – pășuni, fânețe, vii, stâne, bălți, heleșteu – și prin numărul familiilor de rumâni care îl locuiau și îi puneau în valoare bogăția. Spătarul a fost preocupat de sporirea numărului proprietăților sale pentru că acestea îi ofereau o poziție economică importantă, dar îi dădeau și posibilitatea de a-L sluji pe Dumnezeu, prin ridicarea de așezăminte laice și religioase, spre folosul semenilor.

⁴⁶ I. C. Filitti, *op.cit.*, p. 98, doc.302.

⁴⁷ George D. Florescu, *Vechi proprietăți în București în veacurile XVII și XVIII*, București, 1939, p.16 (este vorba de terenul ce se întindea dincolo de mănăstirea Sf. Sava – locul actualei statuii de Mihai Viteazul, din Piața Universității – de-a lungul străzii Academiei și străzii Doamnei până în actuala stradă a Colței, la Palatul Șuțu).

⁴⁸ *Ibidem* (sunt terenurile din așa-numita mahala a Țigăniei, în josul bisericii Sf. Ioan cel Mare, azi sediul „Bancorex”).

⁴⁹ D.A.N.I.C., colecția Documente Istorice, CCCLXIX/32 (Cartea mitropolitului Antim al Țării Românești, din 29 martie 1709).

Tărtășeștii. Despre o familie boierească puțin cunoscută

MIHAI SORIN RĂDULESCU

În ultimii ani de dinainte de evenimentele din decembrie 1989, vizitam adesea pe comandorul de aviație George Miclescu¹ și pe soția sa Anne-Marie, născută Nasta. La ei am auzit pentru prima dată de regretatul lor prieten, avocatul Dinu Tărtășescu (n.1902) și de sora sa, Zoe, căsătorită cu generalul Ioan Dimulescu, care locuia aproape vis-à-vis de ei, pe strada Romulus. Prin căsătorie, Dinu Tărtășescu se mutase, după instaurarea regimului comunist, mai exact în 1953, în Transilvania, la Reghin. Îndemnat de familia Miclescu, am vizitat-o pe soția acestuia care, cu multă generozitate, mi-a dăruit două dosare cu arbori genealogici alcătuiți de soțul ei și de George D. Florescu, cu care Dinu Tărtășescu se afla în relații de prietenie și în corespondență.

Istoria cercetărilor genealogice românești² ar trebui să înregistreze și preocupările, discrete și rămase necunoscute, ale acestui urmaș al unor vechi familii boierești din Muntenia. Dinu Tărtășescu era fiul lui Constantin Tărtășescu și al soției sale, Viorica, născută Meculescu. Își făcuse doctoratul în Drept la Paris și studiasă, de asemenea, la Academia de Drept Internațional de la Haga.

Amintirea familiei Tărtășescu este întruchipată în zilele noastre atât de urmele lăsate de prelatul Samuil Tărtășescu, episcop-locotenent de Argeș între 1845-1849, de bisericile ctitorite de membrii acestui neam la Tărtășești (județul Ilfov), cât și de o casă absolut remarcabilă ca arhitectură, aflată în București, pe strada Dumbrava Roșie, alături de Ambasada Austriei, la numărul 9. Aceasta din urmă se caracterizează printr-un stil deosebit de elegant și prin proporții foarte grațioase, amintind de unele „hôtels particuliers” din Paris. A aparținut, inițial, lui Alexandru Tărtășescu, unul dintre copiii lui Constantin Tărtășescu și ai Ecaterinei Isvoranu, care a fost căsătorit cu Ana de Vrányi. După cel de-al Doilea Război Mondial, în casă a locuit actrița Dina Cocea împreună cu soțul ei, dirijorul Mihai Brediceanu, iar astăzi este sediul Fundației „Anonimul”.

Numele de „Tărtășescu” provine de la cel al satului Tărtășești, aflat pe șoseaua dintre București și Târgoviște, care coincide, parțial, cu vechea șosea dintre Capitală și Pitești. Patronimul apare în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: la 15 noiembrie 1774, Mihail, ecleziarh al Mitropoliei Țării

---

¹ Fiul frunzașului conservator Ion G. Miclescu, autor dramatic, și al soției sale Alina, născută Cantacuzino, una dintre surorile savantului medic Ion Cantacuzino.

² Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogia românească. Istoric și bibliografie*, Brăila, Editura Istros, 2000.

Românești, fost egumen al Mănăstirii Aninoasa, cumpăra 60 stânjani de moșie de la Șerban Vătășescu din Tărtășești³. Mihail este începătorul familiei boierești Tărtășescu, a cărei spiță e consemnată într-o inscripție aflată în ctitoria acestui neam în satul de la care și-a luat numele, biserica „de la Pajeră” din Tărtășești: „Această sfântă biserică din Tărtășești[i] de sus unde să prăs(nu)este hramu sf. Er. Nicolae este zidită la anul 1779 de la Hristos dă răposatu părintele Mihail iromonahu Aninoșanu dinpreună cu fiul său cel mai mare Gri(go)rie irodiacanu mitropolii, Vieroșeanul poreclit. Robul având încă doi fii și anume Mitrofan ieromonahu mitropolii și Nica Tărtășescu cel mai mic carile au avut soție pă Dina, ai cărora copii au fost Fotie, Kostandin, Elena, Ioan și Petre Tărtășeștii; și din Elena ieste născut robul lui Dumnezeu pitaru Nicolae Tărtășescu, pe care l-au adoptat unchi-său Șătraru Fotie Tărtășescu; acest din urmă au murit călugărit cu nume de Filotei monahu și să află îngropat afară din această biserică la fereastra din stânga cea dintâi cum intri. Asemenea și maică-sa Elena Brezoi(a)nca să află îngropată la biserica Mântulesi[i] din București precum și taică-su. Treti logofăt Kostache Nicolae să află îngropat la biserica Sf.Ilie din Gorgani. Dumnealui Pitaru Nicolae Tărtășescu pomenit mai sus are soție pă Dumneaei Ecaterina născută Bucșa(n)că-și doo fete ale dumnealor Maria și Efrosina, și ca să fie spre știință de când ieste această sfântă biserică zidită și cine să trage din cel dintâi făcător al iei până astăzi, de aceea s-au însemnat întră această piatră aflându-se stăpânitor al Țări[i] Rumânești Măria sa prea înălțatu nostru Domn Barbu Dimitrie Știrbei Voievod, iar mitropolit părintele Nifon al Ungrovlahii 1853, Ghenarie 10”⁴.

De ce se numea biserica aceasta „de la Pajeră” sau „de la Pajură” sau „Pajerea” ? Este oare o legătură între acest nume plin de farmec arhaizant și vulturul imperial austriac sau rusesc ? Dar cum ar putea fi explicat acest nume ? Poate că există o legătură invizibilă și greu de descifrat între acest nume, frumoasa casă din strada Dumbrava Roșie și anumite căsătorii din familia Tărtășescu. De pildă, o atenție mai deosebită ar trebui consacrată căsătoriei lui Alexandru Tărtășescu cu Ana de Vrânyi, înrudită îndeaproape cu marea familie Dumba – de origine macedo-română – din capitala Imperiului Habsburgic.

³ Pr. Marin M. Braniște, *Samuil Tărtășescu, episcop-locotenent de Argeș*, în „Mitropolia Olteniei”, anul XVI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1964, p. 871, nota 7. În acest articol se află considerații genealogice foarte consistente despre familia Tărtășescu din secolul al XVIII-lea, dar nu sunt deloc amintiți nici Dinu Tărtășescu (deși se cunoșteau) și nici membrii familiei care fac obiectul prezentului articol. Faptul este într-o anumită măsură, explicabil, deoarece atenția autorului este focalizată asupra acestei interesante figuri ecleziastice din prima jumătate a veacului al XIX-lea.

⁴ Pr. Ioan D. Petrescu, *Două ctitorii de călugări*, în „Amvonul”, anul XVIII, nr. 11, februarie 1916, p. 331-332.

Grație profesorului vienez Max Demeter Peyfuss am luat cunoștință de o foarte documentată lucrare de doctorat realizată sub îndrumarea sa, *Die Familie Dumba und ihre Bedeutung für Wien und Österreich*, de Elvira Konecny⁵. Aici, câteva precizări despre familia Vrányi sunt foarte lămuritoare: „... Theodor [Dumba] s-a căsătorit la 14 noiembrie 1853 cu Anna von Vrányi. Căsătoria a avut loc la Pesta, orașul de origine al soției. Anna von Vrányi era fiica lui Konstantin nobil de Vrányi și al Theophaniei Rizu, născută Dormussis. Originar din localitatea macedoneană Kleisoura (30 km la est de Kastoria), Konstantin von Vrányi se numea cu numele său burghez Terpko, iar după ce s-a stabilit la Pesta, a fost ridicat la 25 septembrie 1825 în rândurile nobilimii maghiare și a purtat numele de Vrányi von Vrány”⁶. Din căsătoria lui Theodor Dumba (1818-1880) și a Anei von Vrányi (1829-1912) s-a născut cunoscutul diplomat Constantin Dumba (1856-1947), ambasador al Imperiului la Washington în anii Primului Război Mondial și autorul unor cunoscute lucrări de istoria diplomației⁷. Între ianuarie 1894-decembrie 1895, Constantin Dumba a ocupat funcția de consilier de legăție și de fapt a condus reprezentanța diplomatică imperială la București. Pe atunci, sediul ei se afla vis-à-vis de Palatul Regal, într-o impunătoare clădire care mai există și astăzi, pe strada Onești (fostă strada Vămii, fostă strada Wilson).

Deocamdată nu sunt în măsură să precizez gradul de rudenie dintre soția lui Alexandru Tărtășescu și Constantin Dumba, dar bănuiesc a fi fost veri primari. În timpul misiunii lui Constantin Dumba la București, al cărui văr primar, marele filantrop Nicolae Dumba, deținea mari proprietăți în Muntenia – la Afumați, lângă București – și în județul Teleorman, sediul Ambasadei austro-ungare nu se afla, așadar, pe strada Dumbrava Roșie. După Primul Război Mondial a fost cumpărată clădirea actuală de la o familie de evrei bogăți⁸. Oare a fost o întâmplare, alegerea acestui imobil, alăturat casei rudelor lui Constantin Dumba ?

În ceea ce privește obârșia familiei von Vrányi, ea este, așadar, macedo-română și pentru aceasta pledează și faptul că în primele sale generații, căsătoriile din familia Dumba au fost contractate în lumea vlahilor – cu familiile Curti și Ghermani. Se poate oare face o apropiere între patronimicul maghiarizat

---

⁵ Apărută la Viena, Editura VWGO, 1986, în seria „Dissertationen der Universität Wien”, nr.179. Din păcate, în această lucrare, de altminteri remarcabilă, nu figurează ramura – foarte interesantă – a familiei Dumba, care a trăit la Craiova și la București.

⁶ *Ibidem*, p. 107 (traducere de M.S.R.).

⁷ *Ibidem*, p. 112-174.

⁸ Informație provenită de la dr. Paul Ullmann, fost ambasador al Austriei la București între 1993-1997.

Vrányi și familia boierească Vrana, care a existat în Țara Românească, în veacul al XVIII-lea ? Despre aceasta din urmă, Ioan C. Filitti scria că „din familia ilustră bizantină cu acest nume, era un Ioan Vrană, la curtea regelui Franței Carol VII. O ramură se afla la Praga încă din sec. [al] XIV-lea de unde se strămută la Ianina. Cu principatele intră în legături de negoț din sec. al XVI-lea. De la Ianina era Panaiot V. care se așează în Muntenia spre sfârșitul sec. al XVIII-lea, ca negustor bogat. Urmașilor lui, Papa Piu al IX-lea le-a recunoscut ascendența, prin diplomă contală”⁹.

Revenind la spița Tărtășeștilor, este important de precizat că Samuil Tărtășescu a fost vicar al Episcopiei Argeșului, așadar al eparhiei care cuprindea cele mai vechi capitale ale Principatului – Curtea de Argeș și Câmpulung –, în vremea Revoluției de la 1848. N. Iorga îl amintea în istoria sa ecleziastică, foarte în treacăt, cu numele de „Samuil de Sinai (Sinadon)”¹⁰. Articolul citat al preotului Marin B. Braniște de la Pitești cuprinde foarte multe informații în această privință și de aceea nu voi stărui asupra biografiei prelatului. Cu siguranță, poziția lui Samuil Tărtășescu a contribuit foarte mult la creșterea prestigiului familiei¹¹.

O ramură a familiei Tărtășescu provenea din căsătoria lui Toma Tărtășescu cu Anastasia, născută Tzigara, soră cu tatăl istoricului de artă Alexandru Tzigara-Samurcaș. Tzigara era o veche și interesantă familie originară din Ianina¹². Intemeietorul muzeografiei românești își amintea de rudele paterne pe care le-a cunoscut: „pe surorile tatei, Sica Tărtășescu, având casa aproape de a noastră, [care] deveni soacra prof.univ.dr.oculist Vlădescu; pe mătușa Anica Movilă, din str. Italiană, precum și pe fiica acesteia Lukian le frecventam ca copii (sic)”¹³.

Ramura căreia aparținea Dinu Tărtășescu cobora din Constantin Pascal Tărtășescu – fost prefect de Romanați, nepot de fiu al lui Nicolae (Nica) Tărtășescu și al Dinei – și din soția sa Ecaterina, născută Isvoranu. Neamul Isvoranilor (din județul istoric Olt) l-a preocupat foarte mult pe Dinu Tărtășescu, el punând pe hârtie mai multe spițe ale acestuia, legându-l, pe linie feminină, și de familia Cantacuzino. Ecaterina Isvoranu era fiica lui Ioniță Isvoranu și al Anei

⁹ Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1919, p. 300.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1932, p. 238.

¹¹ Pr. Marin M. Braniște, *op.cit.*, p. 872-873.

¹² Ioan C. Filitti, *op.cit.*, p. 295-296.

¹³ Al. Tzigara-Samurcaș, *Memorii*, vol. I (1872 – 1910), București, Editura „Grai și suflet – Cultura națională”, 1991, p. 21.

Solomon, fata cunoscutului colonel Ioan Solomon¹⁴, participant la arestarea Guvernului revoluționar de la 1848 din București. De la familia Isvoranu provenea moșia de la Bălănești (jud.Olt), unde – alături de descendenții Logadi – fusese proprietar Alexandru Tărtășescu¹⁵.

Altă familie cu care Tărtășeștii s-au înrudit prin căsătorie a fost familia Hepites¹⁶. La cimitirul Bellu se găsește mormântul generalului Constantin Hepites – care purta prenumele fondatorului acestei familii ilustre din Brăila – și ale surorilor sale, Eliza și Aurelia, cu toții nepoți de fiică ai doctorului Capitanovici și ai soției sale, Elena, născută Tărtășescu. Fiul acestora din urmă, Teodor Capitanovici, a fost unul dintre oamenii de finanțe însemnați de la începutul veacului XX. Viceguvernator și director al Băncii Naționale, el a însoțit tezaurul României la Moscova, în timpul Primului Război Mondial¹⁷. Soția sa, Nika Nenciu, a fost una dintre celebritățile feminine ale vechiului București, o frumusețe râvnită de mulți dintre bărbații însemnați ai timpului¹⁸. Ecaterina Capitanovici (o altă fiică a doctorului Capitanovici și a Elenei Tărtășescu) a fost căsătorită cu Vasile Alexandrescu, nepot de frate al lui V.A.Urechia – al cărui prenume, de altfel, îl și purta – având doi copii. Fiul ei, Gheorghe, general, a avut drept soție pe Melania Constantinescu, sora generalului Constantin Pantazi, ministru de Război între 1942 – 1944¹⁹.

Ana Tărtășescu, soră cu tatăl lui Dinu Tărtășescu, a fost căsătorită cu Ion Eliad (sau Iliad) Român. Această familie²⁰ este demnă de tot interesul istorico-

---

¹⁴ De asemenea, se întâlnește și o altă căsătorie boierească în familia lui Ioan Solomon, al cărui fiu, Alexandru, ajuns general, a avut de soție pe Sofia Ghica, fiica marelui ban Constantin Ghica și nepoata de fiu a domnitorului Grigore al IV-lea Ghica. Mormântul lor se află în biserica de lângă Palatul Ghica-Tei, în cartierul Colentina.

¹⁵ Informație comunicată de doamna Sanda Argeșeanu (n. Nenișor), a cărei bunică paternă, născută Logadi, era vară de-a doua cu Alexandru Tărtășescu. Fotografia conacului de la Bălănești (Olt) se află reprodușă în cartea Ancăi Brătuleanu, *Curți domnești și boierești în România. Valahia veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, Editura „Simetria” a Uniunii Arhitecților, 1997, p. 69, 75.

¹⁶ Despre familia Hepites, vezi Mihai Sorin Rădulescu, *Familia Hepites între Brăila și București – reconstituire genealogică*, în „București. Materiale de Istorie și Muzeografie”, t. 2004 (sub tipar).

¹⁷ Informație comunicată de domnul Cristian Păunescu, director la Banca Națională.

¹⁸ George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1990, p. 476.

¹⁹ Informația o dețin de la nepotul lui Vasile Alexandrescu (Urechia), regretatul genealogist Alexandru V. Perietzianu-Buzău.

²⁰ Acestei familii aparținea bunică maternă a arhitectului Radu Dudescu, care era soră cu Ion Eliad Român.

genealogic, fiind implicată atât în activitatea incipientă de industrializare a Bucureștilor, cât și în comerț.

Mama lui Dinu Tărtășescu, Viorica, născută Meculescu, descindea din familia boierilor Lerești²¹, care ctitoriseră, în 1752, biserica Meculești din Pitești²², în cartierul Găvana. Lereștii și familiile înrudite, Balotă, Vlădescu²³, Stâlpeanu, Tigveanu, Prisiceanu, Brătianu, l-au preocupat foarte mult pe Dinu Tărtășescu, care l-a solicitat în acest sens pe prietenul său, George D. Florescu, un mare erudit în domeniu, să-i răspundă la diferite întrebări genealogice. Din boierii Vlădești descindeau pe linie feminină, de fapt, *toți* Tărtășeștii și aceasta explică foarte probabil de ce primul reprezentant al familiei care a purtat acest nume, Mihail Tărtășescu, a fost egumen al Mănăstirii Aninoasa, veche ctitorie a Vlădeștilor.

După cum am aflat dintr-o scrisoare a lui Dinu Tărtășescu adresată mitropolitului ortodox al Ardealului²⁴, era doctor în drept și absolvise Institutul de Inalte Studii Internaționale din Paris, precum și Academia de Drept Internațional de la Haga. Pe lângă spițele genealogice, Dinu Tărtășescu era interesat de probleme teologice și de istoria bisericii: „Nu sunt teolog – scria el cu modestie în aceeași scrisoare – și nici cunoscător de teologie în adevăratul înțeles al cuvântului. Dar sunt amator de probleme și discuții teologice încă din 1928, când, aflându-mă la Paris pentru doctoratul juridic, am urmărit concomitent în postul mare: la Catedrala Notre Dame, predicile pompoase ale monseniorului Baudrillard, pe atunci rectorul Academiei Catolice, și la Capela românească – într-un cerc intim – expunerile interesantului Nicolae Berdiaeff. / Tema de la Notre Dame era caracterul gotic al sufletului catolic, cu corelativul <<L'âme orthodoxe n'est pas gothique...>>, la care Berdiaeff răspundea prin concordanța perfectă dintre sufletul ortodox și arta bizantină, relevând contrastul dintre temporaneitatea catolicismului și transcendența ortodoxiei noastre”. Firește că nu este vorba aici de a contrapune cele două confesiuni ci de a reda o mărturie

²¹ Despre familia Lerescu, vezi mai recent, Mihai Sorin Rădulescu, *Viața la țară: Lereștii*, în „Ziarul de duminică”, nr. 14(194), 9 aprilie 2004, p. 1, 4; supl.cult. al „Ziarului financiar”, anul VI, nr. 1348, 9 aprilie 2004.

²² Informația provine de pe site-ul Primăriei Pitești de pe Internet.

²³ Despre familia Vlădescu, din care cobora pe linie feminină familia Tărtășescu, vezi, mai recent, Mihai Sorin Rădulescu, *Un vechi neam din Muscel: Vlădeștii*, în „Ziarul de duminică”, nr. 3(183), 23 ianuarie 2004, p. 1, 4; supl. cult. al „Ziarului financiar”, 23 ianuarie 2004, anul VI, nr.1293. Cea mai reprezentativă contribuție la istoria și genealogia acestei familii o constituie vasta monografie (inedită) aflată la Biblioteca Academiei Române, secția Manuscrise, cota A 659, alcătuită de diplomatul Nicolae M. Vlădescu.

²⁴ Copia scrisorii se află în colecția mea. Ea are drept obiect publicarea unui articol de Dinu Tărtășescu privitor la chestiunea Uniației.

interesantă despre experiența unui intelectual român foarte atașat ortodoxiei. Probabil că explicația acestei atitudini rezidă și în antecedentele de familie ale lui Dinu Tărtășescu: Mihail, Grigore, Samuil, Mitrofan și Filotei Tărtășescu fuseseră cu toții, în veacurile XVIII-XIX, oameni ai bisericii ortodoxe, călugări și ierarhi.

Sora sa, Zoe, a fost căsătorită cu ofițerul Ioan Dimulescu (1893-1953), care a făcut o carieră însemnată în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, conducând mari unități pe frontul de Răsărit: șef de Stat Major al Comandamentului Militar al Capitalei (februarie 1941-februarie 1943), comandant de divizie, director al artileriei în Ministerul de Război (octombrie 1943-septembrie 1944), comandant militar al Dobrogei (septembrie-decembrie 1944) și din nou comandant de divizie²⁵.

ANEXE

Anexa nr.1: Spița Tărtășeștilor

După Dinu Tărtășescu:

I.1. Nicolae Tărtășescu

= Zamfira Vlădescu, fiica lui Constantin Vlădescu – din familia boierilor Vlădești – și a Stancăi Topoloveanu

II.1.1. Fiu

1.2. Fiu

1.3. Mihail Tărtășescu, ctitorul Mănăstirii Tărtășești

III.1.1.1. Radu Tărtășescu

= Magdalena

1.2.1. Toma Tărtășescu²⁶

= Anastasia Tzigara

1.3.1. Grigore Tărtășescu Prisiceanu, egumen la Mănăstirea Vieroși

1.3.2. Mitrofan, ieromonah

1.3.3. Nicolae Tărtășescu

= Dina

²⁵ Alesandru Dușu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata română în al doilea război mondial (1941-1945). Dicționar enciclopedic*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 145.

²⁶ B.A.R., Msse, ms.rom.872, *Arhondologia Țării Românești între 1837-1858*, transcrisă de Alexandru V. Perietzianu-Buzău, f. 304: Toma Tărtășescu a fost făcut pitar la 4 septembrie 1842.

IV.1.1.1.1. **Samuel Tărtășescu**, 1775-1849, înmormântat la Mănăstirea Vieroși, diacon și arhidiacon la Episcopia Buzăului, egumen la Mănăstirile Vieroși și Buliga, arhimandrit la Vieroși, arhiereu, vicar al Episcopiei Argeșului 1837-1845, episcop de Argeș 1845-1849

1.2.1.1. Paulina Tărtășescu

= A. Vlădescu

1.2.1.2. Eufrosina Tărtășescu

= Guillaume de Salmen²⁶

1.2.1.3. Ioan Tărtășescu

= Maria Stoenescu

1.2.1.4. Elena Tărtășescu

= Dr.Bejan

1.2.1.5. Nicolae Tărtășescu

1.3.3.1. Elena Tărtășescu

= Nic.Costache

1.3.3.2. Fotie – Filotei²⁷, adoptă pe nepotul său de soră, Nicolae Costache, devenit Tărtășescu

1.3.3.3. Constantin

1.3.3.4. Ioan

1.3.3.5. Petre Pascal Tărtășescu

= Maria Slăvescu

V. 1.2.1.1.1. Ana Vlădescu

1.2.1.3.1. Alexandru Tărtășescu

= Stela Daia

1.2.1.3.2. Elena Tărtășescu

= P.Marinescu

1.2.1.3.3. Maria Tărtășescu

1.= Constantin Paulescu²⁸

---

²⁶ Conform unui arbore genealogic al familiei Salmen din Țara Românească, alcătuit de Emanoil Hagi-Mosco, Guillaume de Salmen era fiul ofițerului Ernest de Salmen și al Anei, născută Ștefănescu-Kretzulescu. Era frate cu generalul Dimitrie Salmen, al cărui nume îl poartă o stradă în București, în apropierea Foișorului de Foc.

²⁷ Acesta era oare Filip Tărtășescu care apare în manuscrisul citat în notele 24 și 25 ca primind rangul de pitar, la 6 decembrie 1844 (f. 308) ?

²⁸ Conform fostei sale nurori, doamna Sanda Argeșeanu (n. Nenișor), Maria Tărtășescu avea moșie la Leleasca (jud. Olt). Soțul ei, Constantin Paulescu, era frate cu doctorul Nicolae Paulescu, descoperitorul insulinei.

2.= Spineanu²⁹

1.3.3.1.1. Nicolae Tărtășescu, pitar³⁰

= Ecaterina Bucșan

1.3.3.5.1. Elena Tărtășescu, 1828 - 1894

= Dr.Capitanovici

1.3.3.5.2. Constantin Tărtășescu, 1832 – 1893

= Ecaterina Isvoranu, 1833 – 1909, fiica lui Ioan Isvoranu și a Anei Ioan

Solomon + 1846

VI. 1.2.1.3.2.1. Nicolae Marinescu

1.2.1.3.2.2. Alexandru Marinescu

1.2.1.3.3.1. Constantin Paulescu sau Spineanu

1.3.3.1.1.1. Maria Eufimia Tărtășescu

1.3.3.5.1.1. Zoe Capitanovici

1 = Hepites

2 = Dimancea

1.3.3.5.1.2. Alexandru Capitanovici

= Maria Drăghici

1.3.3.5.1.3. Mihai (Mișu) Capitanovici

1.3.3.5.1.4. George Capitanovici

1.3.3.5.1.5. Victor Capitanovici

= Eliza Lăzărescu

1.3.3.5.1.6. Ecaterina Capitanovici

= Vasile Alexandrescu (nepot de frate al lui V.A.Urechia)

1.3.3.5.1.7. Teodor Capitanovici, director și viceguvernator al Băncii Naționale

= Ana (Nika) Nenciu

1.3.3.5.1.8. Lucia Capitanovici

1.3.3.5.2.1. Maria Tărtășescu

1.3.3.5.2.2. Eufimia Tărtășescu

1.3.3.5.2.3. Elena Tărtășescu

= Gh.N.Opranu

1.3.3.5.2.4. Eliza Tărtășescu

1.3.3.5.2.5. Victor Tărtășescu

1.3.3.5.2.6. Ioan Tărtășescu

---

²⁹ Vezi Lt.-colonel I. Spineanu, *Familia Hârgot din Baia de Aramă, jud. Mehedinți*, Turnu-Severin, 1929, p. 24-25. Cel de-al doilea soț al Mariei Tărtășescu era frate cu profesorul de matematică Cezar Spineanu.

³⁰ *Ibidem*, p. 301: Nicolae Tărtășescu a primit rangul de pitar la 6 decembrie 1839.

1.3.3.5.2.7. Constantin Tărtășescu

= Viorica Meculescu (Lerescu)

1.3.3.5.2.8. Alexandru Tărtășescu, proprietarul casei din strada Dumbrava Roșie nr. 9 (lângă Ambasada Austriei)

= Ana de Vrányi

1.3.3.5.2.9. Ana Tărtășescu

= Ion Eliad (Iliad) Romănu

1.3.3.5.1.1.1. General Constantin Hepites

1.3.3.5.1.1.2. Eliza Hepites

1.3.3.5.1.1.3. Aurica Dimancea

1.3.3.5.1.2.1. Florica Capitanovici (adoptată)

1.3.3.5.1.5.1. Elena Capitanovici

1.3.3.5.1.6.1. Vasile Alexandrescu (Urechia), colonel

= Ecaterina Calmuski

1.3.3.5.1.6.2. Gheorghe Alexandrescu (Urechia), general

= Melania Constantinescu (sora generalului Pantazi)

1.3.3.5.2.3.1. Ioan Opranu 1878-1896

1.3.3.5.2.3.2. Nicolae Opranu 1888-1902

1.3.7.5.2.7.1. **Dinu Tărtășescu**, n.1902, Pitești

Doctor în Drept, jurisconsult

Genealogist

= Ana Lațcu, țărăncă din comuna Ibănești (jud. Mureș)

1.3.7.5.2.7.2. Zoe Tărtășescu, n. 1904

= Generalul Ioan Dimulescu (1893-1953)

1.3.7.5.2.7.3. Alexandru Tărtășescu, 1914-1942

Anexa nr. 2 : Meculescu

După George D. Florescu:

I.1. Nicolae zis Meculescu (probabil nepot de fiu al lui Matei Lerescu, 1785)

II.1.1. Ioniță Meculescu

= Zoe Ioan Racoviceanu (Muscel)

III.1.1.1. Nicolae Meculescu

1.1.2. Apostol Meculescu

1.1.3. Ioan Meculescu (era văr cu Titu Lerescu)

= Zoe Popovici

1.1.4. Marica Meculescu

= Iancu Furduescu

1.1.5. Grigore Meculescu

IV.1.1.3.1. Viorica Meculescu

= Constantin Tărtășescu

Anexa nr.3

„CCES

nr. 4741, din 21 X 76

DIRECTIA PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL

Str. E.Văcărescu 16

Sector 5 București

Telefon centrală 15 54 20

Telefon director 14 03 26

Către

Tov. DINU C. TĂRTĂȘESCU

Piața Lenin nr.48

Oraș Reghin, jud.Mureș

La scrisoarea dv. înregistrată la D.P.C.N. sub nr.4741/1976, vă transmitem următoarele:

În lista monumentelor istorice figurează două biserici din satul Tărtășești, județul Ilfov, conținutul scrisorii dv. referindu-se, desigur, la cea cu hramul Sf. Nicolae (Pajura).

Inscripția lăcașului, alcătuită cu prilejul refacerii acestuia, în 1853, răspunzând la unele din întrebările dv., v-o transcriem integral: „Această biserică, zidită din temelie, din Tărtășești, unde se prăznuște hramul Sf. Ierarh Nicolae, este zidită la anul 1779 de la Hristos, de răposatul părinte Mihail Ieromonahul, împreună cu fiul său cel mai mare Grigore, ierodiaconul Mitropoliei, Vieroseanul, poreclit Roibul, având încă doi fii, și anume: Mitrofan, ieromonahul Mitropoliei și Nica Tărtășescu, cel mai mic, care a avut soție pe Dina și fiii Fotie, Constantin, Elena, Ion și Petre Tărtășești. Și din Elena este născut robul lui Dumnezeu pitaru Nicolae Tărtășescu, pe care l-a adoptat unchiul său, Fotie Tărtășescu. Acesta din urmă a murit călugărit, cu nume Filotei Tărtășescu monahul, și se află îngropat afară din această biserică, la fereastra din stânga, cea dintâi cum intri, asemenea și maica sa Elena Brezoaica îngropată la biserică Mântuleasa din București, precum și taică-său logofătul Costache Nicolae se află

îngropat la biserica Sf.Ilie Gorgani. Dumnealui pitarul Nicolae Tărtășescu, pomenit mai sus, are soție pe dumneaei Ecaterina, născută Bucșanca, și două fete ale dumnealor, Maria și Efimia. Ca să fie spre știință de când este această sfântă biserică zidită și cine se trage din cel dintâi făcătorul ei, până astăzi.

De aceea s-a însemnat întru această piatră, aflându-se stăpânitor al Țării Românești, Măria Sa prea înaltul nostru domn Barbu Dimitrie Știrbei Voievod și mitropolit Părintele Nifon al Ungrovlahiei, 1853 Ghenarie 10”.

Pentru alte lămuriri în problema ce vă preocupă, vă indicăm articolele: Petrescu I. D., *Două ctitorii de călugări*, în revista „Amvonul”, an XVIII, 1916, nr. 11, p. 331-332; precum și Braniște Marin, preot, *Samuil Tărtășescu, episcop-locotenent de Argeș*, în „Mitropolia Olteniei”, 1964, nr.11-12, p. 872 și 897 (despre familia Tărtășescu și inscripția unei pietre comemorative din 1853).

Vă recomandăm, de asemenea, ca cercetările dv. să cuprindă și vizitarea monumentului, al cărui tablou votiv pictat constituie un document valoros.

DIRECTOR ADJUNCT
arh.Cristian Moiescu
ȘEF SERVICIU AVIZARE
arh. Corneliu Dobrescu”

Aaron Florian, profesor la Universitatea din București. Contribuția sa la organizarea învățământului românesc

CONSTANȚIU DINULESCU

În anul 1857, grație domnitorului Barbu Știrbei, profesorul transilvănean Aaron Florian a revenit în București, o dată cu aceasta deschizându-se o nouă și bogată perioadă de slujire cu devotament a destinului învățământului românesc. În primii ani ai revenirii lui Aaron Florian în Țara Românească, acesta funcționează ca profesor la „Sf. Sava”¹, de care îl legau frumoase și nenumărate amintiri din profesoratul său desfășurat până la izbucnirea Revoluției de la 1848. Cu urcarea pe tronul Țării Românești a lui Barbu Știrbei (1849-1856), aplicarea principiului organizării învățământului în limba națională devine o realitate impusă de cuceririle revoluției. Încă din aprilie 1850, Știrbei arătase că „instrucțiunea publică trebuie să fie potrivită cu nevoile poporului și să nu aibă în vedere exclusiv conveniențele câtorva familii privilegiate”, dar adăugase că ea trebuie „să păstreze culoarea locală”², ceea ce înseamnă încurajarea învățământului numai la orașe, dar nu și la sate.

În anul școlar 1857/1858, Aaron Florian funcționează la „Sf. Sava” ca profesor de retorică și participă la examinarea elevilor, la sfârșitul anului.³ Datorită autorității sale științifice, dar și îndelungatei experiențe didactice, Aaron Florian a fost confirmat de Eforia Școalelor, la 15 septembrie 1858, într-o Comisie formată din 10 profesori, care aveau să se pronunțe asupra metodelor folosite, a cărților didactice, precum și asupra regulilor de disciplină în școli.⁴

Interesul manifestat de autoritățile școlare pentru dotarea învățământului cu instrumente de lucru destinate elevilor s-a concretizat prin organizarea, la 18 septembrie 1858, a unui concurs pentru elaborarea unei cărți istorice a României și a unei hărți a Daciei.⁵ În jurnalul semnat de Gheorghe Costaforu și

---

¹ Vezi, pentru aceasta, valoroasa lucrare a istoricului Nicolae Isar, *Cultură națională și spirit european. De la Școala lui Gh.Lazăr la Universitatea din București (1818-1864)*, București, Editura Universității din București, 2004, *passim*.

² Nicolae Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei, domn al Țării Românești (1849-1856)*, în „Memoriile Secției Istorice ale Acad. Române”, seria II, tom XXVIII, 1918, p. 11.

³ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice* (în continuare, *M.C.I.P.*), dosar 38-45/1857, f. 7.

⁴ *Ibidem*, dosar 3149/1858, f. 1; vezi și V.A.Urechic, *Istoria Școalelor*, vol. III, București, Imprimeriile Statului, 1894, p. 178-179.

⁵ *Ibidem*, dosar 3150/1858, f. 2.

Vasile Boerescu, se anunțau condițiile pentru desfășurarea acestui concurs: „pentru istoria României se cerea ca opul să aibă o întindere de la 6 la 7 coale de tipar, stilul va fi lesne, curgător și cât de simplu, limba curată, fără a fi prea radicală și de neînțeles”.⁶ Este posibil ca la stabilirea periodizării istoriei românilor să fi contribuit și Aaron Florian, cunoscut pentru profesionalismul său în domeniul istoriei. Așadar, se preciza că epocile principale vor fi: „istoria dacilor până la venirea romanilor, colonizarea romană până la formarea Principatelor, istoria Principatelor până la cei dintâi Duci români...se va opri mai mult asupra Domnilor și faptelor ce constituiesc epoca în istoria națională și se vor trage concluziuni favorabile întreținerii simțului național”.⁷ Se stabilea o recompensă de 5000 de lei, iar termenul limită de predare a acestei lucrări era februarie 1859.

Despre harta Daciei se preciza că „va avea o mărime de o coală mai mult decât de mijloc. Se vor arăta hotarele Daciei, numele vechi ale orașelor Daciei, numele cetăților romane sau locul ruinelor, precum și numele ce poartă azi. Asupra locurilor în care istoria nu are certitudine, se va pune un semn de întrebare și se va explica în notă părerile ce există. Se vor indica și drumurile romane.”⁸ Termenul fixat pentru depunerea acestei hărți era 1 martie 1859, iar Eforia se obliga să cumpere un număr de exemplare folosite de școlarii și acorda, în același timp, autorului, drept premiu, suma de 50 de galbeni. Nemulțumită de ofertele primite, Comisia⁹ însărcinată cu verificarea lucrărilor i-a încredințat lui August Treboniu Laurian misiunea de a scrie o carte, pentru 250 de galbeni, până în toamna anului 1859.

O altă direcție majoră a învățământului românesc în anul Unirii era aceea a înființării așezămintelor pentru instrucția și educația fetelor. Cel care a semnalat necesitatea școlilor de fete, „una din lipsurile cele mai simțite” din țară, a fost Ion Maiorescu, în discursul său intitulat *Starea instrucțiunii publice din România la finitul anului scholastic 1859-1860*. Din inițiativa lui Aaron Florian, dascăl experimentat și militant al răspândirii educației și instrucției, prințul Bibescu Brâncoveanu a hotărât să înființeze în țara pensioane de fete, întreținute din fondurile „Așezămintelor Brâncovenești”. Aceste școli, care s-au numit „Externatele Brâncovenești”, au beneficiat de măsurile ce vizau organizarea și funcționarea lor. Astfel, personalul didactic era format din: directoare, un învățător, numiți prin concurs, și un preot pentru predarea religiei, bugetul unui externat ridicându-se la suma de 24.000 lei.¹⁰ Directoarea trebuia să fi dovedit o

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, f. 21.

¹⁰ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 2627/1859, f. 13.

moralitate desăvârșită, să fie pregătită profesional, să execute „tot felul de lucruri femeiești de mână și economie casnică”. La rândul său, învățătorul trebuia să posede cunoștințele echivalente unui institutor de școală publică. Eforia Școalelor se ocupa de încadrarea lor.¹¹

Programa externatelor de fete prevedea, în timpul celor patru ani de studiu, învățarea unor obiecte ca: scrierea, lectura, geografia Principatelor, istoria românilor, gramatica și aritmetica. Obiectivul urmărit prin această programă școlară era învățarea limbii române, la nici una din clase nefiind prevăzut studiul limbilor străine. Observăm că „Externatele Brâncovenești”¹² puneau un accent deosebit pe istoria și geografia României, care se studiau în trei și, respectiv, doi ani de școală. Îndrăznim să avansăm ipoteza că structura programei cu preponderența celor doua obiecte a fost concepută la sugestia lui Aaron Florian, director al „Așezămintelor Brâncovenești”.

Asemenea școli urmau să se înființeze în 1860 la Severin, Tg. Jiu, Rm. Vâlcea, Pitești și Târgoviște. Din inițiativa lui Aaron Florian s-a redactat un regulament de admitere a bursierilor. De asemenea, s-a stabilit ca elevele care obțineau premiul I cu cunună să primească, drept recompensă, o medalie de aur, pe care urmau să fie gravate cuvintele: „Premiul Brâncovenesc, fondat 1859”.¹³

Înfăptuirea Unirii Principatelor, prin participarea insuflețită a maselor populare, a impulsionat și mai mult activitatea cărturarilor – precum August Treboniu Laurian, Mihail Kogălniceanu, Dimitrie Bolintineanu, Aaron Florian – pentru înființarea de noi școli, atât în mediul urban, cât și în mediul rural¹⁴, și crearea unui cadru adecvat desfășurării procesului de instrucție și educație. În acest context, la 24 martie 1860¹⁵, Aaron Florian a fost cooptat membru într-o Comisie profesorală care trebuia să delibereze asupra unui codice de disciplină școlară. Prin adresa nr. 930, dl. ministru „invită Eforia ca să adune pe Domnii profesori Aaron Florian, Gheorghe Pop, Gheorghe Nicefor, G. Riureanu, C. Adam și A. Pretorian în consiliu, și să-i comunice pe urmă rezultatele acestor consultațiuni”.¹⁶ Comisia înaintează doua procese-verbale, la 26 martie și 11 aprilie 1860¹⁷, prin care anunța că președinte al acesteia a fost ales Aaron Florian, iar secretar, profesorul Andrei Pretorian.¹⁸ Pentru a studia cu atenție

---

¹¹ *Ibidem*.

¹² V.A.Urechia, *op. cit.*, II, p. 190-191.

¹³ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 2627/1859, f. 22.

¹⁴ Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. XXIX.

¹⁵ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 308/1860, f. 3.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, f. 5.

¹⁸ *Ibidem*, f. 6 și f. 7.

statutele disciplinare în vigoare, Comisia condusă de Aaron Florian hotăra: a) următoarea ședință să se desfășoare la 11 aprilie, când fiecare membru va prezenta observațiile sale asupra regulamentelor; b) observațiile fiecărui membru vor fi dezbătute în ședințele Comisiunii; c) însărcinează pe secretarul Comisiei, profesorul A. Pretorian, cu elaborarea unui proiect disciplinar.

În ședința sa din 11 aprilie 1860¹⁹, secretarul Comisiei a prezentat două codice disciplinare: unul pentru școlile primare și altul pentru gimnazii. Comisia solicita Eforiei „de a i se pune în dispozițiunea sa mai multe codice disciplinare de la școlile din țările luminate ale Europei, precum și timpul necesar pentru elaborarea unui asemenea codice”.²⁰

Iată, deci, cum experiența dascălului transilvănean, verificată de împlinirile în domeniul activității didactice, desfășurate de peste trei decenii, contribuie la statuarea unui învățământ modern în Principate.

Obiect de tradiție în învățământul românesc, istoria, care contribuise la procesul de regenerare socială și națională a românilor din secolul al XIX-lea, urma să dobândească o atenție specială, tocmai datorită rolului ei în realizarea unității naționale. În primăvara anului 1860, din inițiativa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, se face un apel către cei mai autorizați reprezentanți ai științei istorice din acea vreme: August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu, Ioan Brătianu, Al. Odobescu, Petre Cernătescu, Aaron Florian și Ion Eliade²¹, de constituire a unei comisii care să adune materialul ce va servi la elaborarea unei istorii a țării. Iată, în continuare, motivarea acestei inițiative: „Istoria României, așa precum o are (*sic*) națiunile civilizate, este o operă pe care încă nu o avem. D-ta simți însă ce este pentru o națiune istoria sa; ea este imaginea trecutului din care rezultă învățăminte și exemple pentru viitor; ea conservă drepturile și ne aduce aminte datoria; ea lauda virtutea, trâmbița gloria, dă omagiu eroilor și ne face a ne înfiora de vițiu, a dispreța lașitatea și a admira bravura...”²²

Arătând că o națiune nu poate progresa fără istorie, iar românii au o glorioasă tradiție, se impunea ca toate elementele „să se adune, să se compileze, să se ordoneze și să se combine spre a forma o adevărată istorie”²³... „În mijlocul preocupărilor noastre politice și de reforme sociale, nu trebuie să se uite știința și mai ales istoria. Această lucrare e cu atât mai necesară a se începe acum, că ea poate dura mai mulți ani, și un început de timpuriu ne face câștig un viitor”.²⁴

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, dosar 363/1860, f. 1.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

Preocuparea ministrului pentru formarea Comisiei care trebuia să adune materialul pentru elaborarea unei istorii naționale „a fost specialitatea și m-am adresat la toate persoanele ce am crezut mai speciale în istorie. Știința le este țința și știința, ăst câmp mare întins de exploatare abstractă este independentă”.²⁵

Importanța acestei noțiuni se poate desprinde din măsurile de popularizare, Ministerul înaintând o copie spre a fi publicată în coloanele „Monitorului Oficial”.²⁶

La 28 septembrie 1860, în răspunsul către ministrul Instrucției, Aaron Florian „a salutat cu bucurie norocita idee de a se lua măsuri pentru adunarea materialului care să servească la lucrarea unei istorii complete a Românilor.”²⁷ Modest, profesorul de la „Sf. Sava”, recunoscut pentru meritele sale în elaborarea manualelor de istorie, “își pune cu toată plăcerea puținele mediloce (mijloace, s.n.) în dispozițiunea comisiunei, ce ai binevoit a chema pentru acest scop patriotic și național”.²⁸ Răspunsul scris al vestitului cărturar exemplifica angajamentul acestuia la unul din marile deziderate ale învățământului istoric din secolul trecut, iar grafica de excepție – păstrată în documentele de la Arhivele Naționale – confirmă, încă o dată, gradul înalt al formației sale intelectuale. După câteva ședințe amânate datorită unor cauze obiective – precum îmbolnăvirea lui August Treboniu Laurian și Ion Brătianu²⁹ – la 5 noiembrie 1860, profesorii nominalizați pentru a elabora o istorie națională au hotărât: alegerea ca președinte provizoriu a lui August Treboniu Laurian și ca secretar a lui G. Sion, precum și modalitățile concrete de lucru ale membrilor Comisiei.³⁰

Angajat în multiplele activități științifice sau organizatorice, care necesitau prezența sa, Aaron Florian va continua să-și țină cursul de istorie universală modernă și statistică la clasele a VII-a și a VIII-a, la colegiul „Sf. Sava”. Așa cum reiese din documentele de arhivă³¹, în anii 1861 și 1862, profesorul transilvănean era titularul catedrei, fiind plătit cu o leafă de 1425 lei.

Transformările structurale prin care trecea societatea românească în deceniul VII al secolului al XIX-lea și-au făcut simțite prezența și la nivelul învățământului, unde se impuneau măsuri organizatorice corespunzătoare. Astfel, ministrul Barbu Catargiu din Țara Românească cere, în anul 1862, desființarea Eforiei școalelor muntene și a Consiliului superior de instrucțiune din Moldova, formând un organism nou, intitulat Consiliul de instrucțiune publică pentru

---

²⁵ *Ibidem*, f. 2.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, f. 4.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, f. 9.

³⁰ *Ibidem*, f. 14.

³¹ *Ibidem*, dosar 381/1861, f. 964 și dosar 1991/1862, f. 4.

ambele țări, compus din Aaron Florian, Ioan Maiorescu, August Treboniu Laurian, Petrache Poenaru, Ioan Zalomit și Ion Strat.³²

Vechiul deziderat al înființării unei instituții de învățământ superior în Țara Românească se contura cu mari șanse de realizare, mai ales după ce, la Iași, fuseseră puse bazele Universității „Alexandru Ioan Cuza”, în 1860. Privind retrospectiv, învățământul superior își are începuturile în Țara Românească în secolul al XVIII-lea, o formă incipientă funcționa la școala de la Târgoviște, înființată de Matei Basarab. Învățământul superior ia ființă cu adevărat la 1694, în cadrul Academiei domnești din București, organizată de Constantin Brâncoveanu.

Hrisovul lui Alexandru Ipsilanti din ianuarie 1776 atestă organizarea Academiei domnești de la „Sf. Sava” din București, la care se predau, în ultimul ciclu, cursuri de nivel superior.³³ Regulamentul școlilor publice, elaborate în 1832 pe baza Regulamentului Organic, prevedea așa-numitele cursuri speciale, cu durată de trei ani, care reprezentau începuturile învățământului superior de stat. În octombrie 1850, domnitorul dă dispoziție ca, până la 1 ianuarie 1851, să se deschidă toate școlile care urmau să-și desfășoare activitatea după un nou „program”.³⁴

Facultatea de Litere se conturează mai concret în bugetul Eforiei Școalelor pe anul 1860, unde se prevedea crearea unei catedre de istoria românilor.³⁵ Consiliul școlar, compus din Aaron Florian, August Treboniu Laurian și Ioan Zalomit, fixează o gradare a învățământului, motivând-o astfel: „Deoarece cariera profesorului este mărginită și că pentru stimularea zelului și activităților urmează a fi încurajați... orice licențiat sau doctor în litere, în matematică, în științele naturale sau fizice, care au învățat în țară sau în străinătate, să intre mai întâi profesor la clasele gimnaziale inferioare, apoi când vor fi locuri vacante, se vor înainta la cele superioare și în fine la facultăți *caeteris paribus*, observându-se dreptul la întâietate”.³⁶

Prin decretul din 30 octombrie 1863, instituția primește denumirea de „Școala superioară de literă”, având monirea de a pregăti profesori pentru gimnaziu.³⁷ Ministrul Instrucțiunii Publice, Dimitrie Bolintineanu, a propus ca

³² V.A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 251.

³³ *Ibidem*, I, p.38.

³⁴ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 2080/1850, f. 13.

³⁵ Mihail Regleanu, *Centenarul Universității din București*, în „Revista Arhivelor”, an VII, nr. 1, 1964, p. 321.

³⁶ V.A. Urechia, *op.cit.*, III, p. 251; Conf. M. Popescu-Spineni, *Contribuții la istoria învățământului superior. Facultatea de Filosofie și Litere din București de la început până în prezent*, București, 1928, p. 14.

³⁷ Vezi „Monitorul Oficial” nr. 219/1863.

facultățile „să formeze un tot, o unitate, un corp universitar sub numele colectiv de Universitatea din București”. La 4 iulie 1864, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a sancționat decretul și astfel a luat ființă Universitatea din capitala României.³⁸

O dată cu înființarea catedrei de istorie universală la Universitatea din București, cariera didactico-științifică a profesorului Aaron Florian a atins culmile profesionalismului, încununând o îndelungată și meritată ascensiune spre învățământul superior. Istoriografia românească³⁹, deși preocupată să evidențieze acest capitol al activității dascălului transilvănean, nu a epuizat interpretările și analizele, unele dintre acestea abordând numai câte o latură a complexei personalități pe care o avem în vedere.

În anul 1926, Nicolae Iorga a avut șansa de a descoperi la un anticar un caiet al unui elev, Constantin Popescu, care-și notase cursul de istoria românilor din 1859 al lui Aaron Florian: „Din el (curs, s.n.) se desface un altfel de om!” exclama entuziast marele istoric.⁴⁰

Deși la un moment dat, Nicolae Iorga⁴¹ contestă originalitatea unor lucrări scrise de Aaron Florian și-i reproșează stilul „apos” și „încetinit”, având oarecare rezerve pentru istoricul transilvănean, el acceptă că acesta din urmă era o autoritate în materie, fiind apreciat și de A. D. Xenopol.⁴² Reticența lui Nicolae Iorga s-a menținut și în continuare în ceea ce privește cursul scris de Aaron Florian, aprecierile favorabile referindu-se la cursul oral.

Dintre scrierile istorice ale lui Aaron Florian, *Manualul de istoria Principatului României de la cele dintâi vremi istorice până în zilele de acum*, București, 1839 – Tipografia lui Ion Eliade Rădulescu, s-a bucurat de aprecierea favorabilă a lui Iorga: „Trebuie să recunoaștem ardeleanului din București că el, cel dintâi a povestit într-o carte tipărită și larg răspândită, cu destulă ușurință

---

³⁸ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 522/1864, f. 267.

³⁹ Vezi Nicolae Iorga, *Cursul de istorie a românilor al lui Aaron Florian*, în „Revista Istorică”, XIII, 1927, nr. 7-8, p. 256-272; Andrei Oțetea și Vasile Netea, *O sută de ani de predare a istoriei universale la Universitatea din București 1864-1964*, în „Analele Universității București”, Seria Științe sociale, istorie, 1964, XIII, p. 23-49; Gheorghe Ștefan și Vasile Maciu, *Predarea istoriei României la Universitatea din București*, în „Analele Universității București”, XIII, 1964, p. 51-65; Gheorghe T. Ionescu, *Predarea științelor auxiliare ale istoriei – Universitatea din București*, în „Analele Universității București”, XIII, p. 67; M. Regleanu, *op.cit.*, p. 319-323.

⁴⁰ Vezi Nicolae Iorga, *Cursul de istorie a românilor*, p.256.

⁴¹ Idem, *Istoria literaturii române din secolul XIX*, vol. 1, București, 1907, p. 138; Idem, *Adunarea și tipărirea izvoarelor istoriei Românilor*, în „Prinos lui D. A. Sturdza”, București, 1903, p. 46.

⁴² A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, XI, ediția a IV-a, București, 1930, p. 268.

viața neamului nostru pe vremuri, fie și într-unul din ținuturile pe care le locuiește”.⁴³

Aaron Florian a fost primul titular al catedrei de istorie universală la Universitatea din București. Prin scrierile sale, s-au pus bazele învățământului istoric în Țara Românească.⁴⁴ El a elaborat primul manual de istorie universală, considerat superior tuturor aparițiilor – prelucrări și traduceri – de istorie de până atunci.⁴⁵

Manualul elaborat de Aaron Florian, care a cunoscut trei ediții succesive între anii 1845-1847, expunea evenimentele din cele mai vechi timpuri până la 1830, fiind conceput într-o manieră idealistă și evolutivă. Modul de redactare a lucrării vădește puternicele influențe ale romantismului istoric, opera istorică a lui Aaron Florian fiind deja studiată și publicată în temeinicele studii ale istoricilor Pompiliu Teodor⁴⁶ și Vasile Cristian.⁴⁷ Elementele constitutive ale istoriei sunt, în concepția profesorului de la Universitate: începutul omenirii și schimbările pământului, nașterea societății civile, formarea împărățiilor și regatelor care au înflorit în lume, întemeierea religiilor, realizările în cultură și întâmplările patriei noastre. Izvoarele istorice folosite de autor sunt: tradițiile, cântecele istorice, monumentele, monedele, diplomele, cronicarii.

Cu toate limitele – determinate de realizările istoriografice sau concepția autorului – manualul de istorie universală elaborat de Aaron Florian s-a constituit într-un necesar îndreptar, un veritabil instrument de lucru pentru cei care deslușeau tainele istoriei universale. Chiar și exigentul Nicolae Iorga a fost obligat să aprecieze că „în Țara Românească, studiile de istorie a românilor și universale le deschise Florian Aaron, un om de o cugetare dreaptă, spirit larg, deschis către toate orizonturile, de o formă netedă și sigură, încheagată după norme latine”.⁴⁸

⁴³ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române*, p.138.

⁴⁴ Andrei Oțetea și Vasile Netea, *art. cit.*, în „Analele Universității București”. *Seria Științe Sociale, istorie*, 1964, XIII, p.23-24.

⁴⁵ Cele mai importante scrieri de istorie universală erau: Egumenul Grigorie, *Prescurtarea istoriei universale*, București, 1826; Gh. Săulescu, *Hronologhia și Istoria universală*, Iași, 1837; Lucian Repey, *Les rudiments de l'histoire à l'usage de la jeunesse Moldo-Valaque*, București, 1841; Ioan Voinescu II, *Tabele istorice (Întâmplările principale a relațiilor politicești din afara și a cursului dezvoltării noroadelor și alcătuirilor lumii vechi și nouă în rânduiala lor etnografică și hronologică)*, București, 1841; Cf. A. Oțetea și V. Netea, *art. cit.*, p. 24.

⁴⁶ Pompiliu Teodor, *Contribuția lui Aaron Florian la dezvoltarea istoriografiei naționale*, în „Acta Musei Napocensis”, V, 1968.

⁴⁷ Vasile Cristian, *Activitatea și opera istoriografică a lui Aaron Florian*, în „Analele Științifice ale Universității Iași”, XVI (1970), 1, p.37-55 și 2, p.113-132.

⁴⁸ Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, 1928, p. 275.

În anul școlar 1863/1864, la Universitatea din București funcționau, alături de Aaron Florian, August Treboniu Laurian, profesor de istoria literaturii clasice, Ioan Maiorescu, profesor de istoria românilor și de istoria literaturii române și Ioan Zalomit, profesor de istoria filosofiei.⁴⁹

Deși catedra la care funcționa Aaron Florian era de istorie universală, profesorul transilvănean nu pregeta să integreze faptele glorioase ale românilor, cărora le dedicase scrierile sale istorice. În cursurile sale universitare, Aaron Florian sublinia importanța pe care o aveau științele auxiliare ca: genealogia, numismatica, heraldica, diplomatica, epigrafia, cronologia, geografia statistică și istoria călătoriilor, pentru studierea istoriei.⁵⁰

După numai câteva luni de funcționare ca profesor de istorie universală critică la Universitatea din București, la 1 aprilie 1865 Aaron Florian era nevoit să se retragă datorită unei boli care nu i-a mai permis să activeze. Cu toate acestea, activitatea sa ca profesor la Universitate a dus la dezvoltarea istoriografiei naționale, meritele sale în promovarea acestei discipline fiind deosebite. Astfel, a inclus istoria românilor în istoria universală, a stabilit limitele unei periodizări a istoriei și a relevat factorii care stau la baza dezvoltării societății.

Transformările social-economice au determinat unele schimbări și în domeniul învățământului nostru de toate gradele. Pentru modernizarea instituțiilor școlare, Gheorghe Costafu a întocmit un raport intitulat *Raport asupra instrucției publice în statele cele mai înaintate ale Europei*, considerat prima lucrare de pedagogie comparată de la noi. Concluziile la care ajunge autorul impresionează și azi prin realismul lor: „cea mai mare nenorocire pentru noi ar fi... adoptarea sistemului școlastic al cutărui sau cutărui stat, fără control și fără examenul serios al veritabilelor noastre trebuințe”. Propunerea profesorului Costafu, primul rector al Universității din București, era: „Să creăm cu încredere în noi, dar fără superbie, să imităm cu recunoștință, dar fără servilism”.⁵¹

La 25 noiembrie 1864, a fost promulgată Legea instrucțiunii publice⁵², după care se va conduce învățământul timp de 34 de ani, ea stipulând gratuitatea și obligativitatea frecventării școlii. Legea răspundea imperativelor momentului istoric în care a fost creată și a avut un rol important în organizarea

⁴⁹ Mihai Popescu-Spineni, *op.cit.*, p. 221.

⁵⁰ Gheorghe T. Ionescu, *art.cit.*, p. 67.

⁵¹ Apud Nicolae Andrei și Gh. Pămuț, *Istoria învățământului din Oltenia*, vol. 2, p.195.

⁵² Ilie Popescu-Teiușan, *Contribuții la studiul legislației școlare românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963, p. 64.

învățământului de toate gradele în țara noastră. Ea a dat școlii „un statut atotcuprinzător al instrucției publice cât și private”.⁵³

Cele două pârgii de bază ale Legii, gratuitatea și obligativitatea învățământului, n-au putut fi realizate integral datorită condițiilor specifice ale țării noastre. Astfel, gratuitatea n-a putut fi asigurată pretutindeni pe deplin, deoarece principalele obligații materiale au fost lăsate în seama comunelor. Cât privește obligativitatea învățământului, țara noastră s-a situat printre cele dintâi din Europa.

Un alt principiu, prevăzut întâia oară în legislația școlară românească, este cel referitor la egalitatea sexelor la învățătură, cerință care fusese formulată de numeroși oameni de cultură, precum Aaron Florian, Ioan Maiorescu, Dimitrie Bolintineanu, Ion Brezoianu, I. D. Negulici ș.a.

Legea instrucțiunii publice prevedea existența rețelei liceale, a unor școli profesionale de agricultură, de industrie și comerț. Din punct de vedere organizatoric, legea stabilea că ministerul este autoritatea supremă a învățământului și că își exercită această autoritate prin Consiliul permanent, ales pe cinci ani și alcătuit din profesori. Ministrul avea obligația să-i consulte asupra „tuturor cestiunilor relative la administrația și direcțiunea instrucțiunii publice și private”. Acesta este organismul în care va activa și profesorul Aaron Florian, contribuind, prin rezoluții, propuneri și rapoarte, la ridicarea calitativă a învățământului românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Numeroasele probleme ale învățământului l-au solicitat pe Aaron Florian să desfășoare o activitate utilă în cadrul Consiliului permanent de instrucțiune. Fiind cunoscut pentru seriozitatea și intransigența sa, Ministerul Instrucțiunii Publice l-a delegat, în primăvara anului 1866, alături de August Treboniu Laurian, decanul Facultății de Litere, să inspecteze starea morală și materială a școlilor primare de fete din Capitală. Hotărârea Ministerului Instrucțiunii Publice⁵⁴ fusese luată după ce directoarea Școlii de fete din București, profesoara Constanța Dunca, publicase un articol⁵⁵ care a alarmat oficialitățile timpului. De altfel, acest articol fusese precedat de multe altele, publicate prin intermediul revistei „Amicul Familiei”, având în vedere asigurarea dreptului la învățătură pentru fetele între 5 și 15 ani.

După vizitarea celor șapte școli, Aaron Florian și August Treboniu Laurian au întocmit un amplu raport care concluziona că „starea materială și morală (a școlilor de fete, s.n.) nu este atât de deplorabilă precum se arată în menționatul articol”.⁵⁶ Pentru a fi cât mai convingător, raportul reda și impresiile celor doi

---

⁵³ *Ibidem*, p. 89.

⁵⁴ „Buletinul Instrucțiunii Publice”, București, 1866, p. 491.

⁵⁵ Vezi „Monitorul Oficial”, nr. 53/1866.

⁵⁶ „Buletinul Instrucțiunii Publice”, București, 1866, p. 492.

delegați ai Ministerului Instrucțiunii Publice, după verificarea unor clase de elevi în conformitate cu cerințele programei școlare: „Având în vedere lipsa de invidie a sexului femeesc dotat cu toate calitățile cerute spre a li se încredința învățătura elevelor... lipsa hărților geografice, putem afirma că rezultatul examinării, cu oarecare excepțiuni, a fost pe cât se poate de satisfăcător”.⁵⁷ Pentru a ridica școlile de fete la nivelul celor din țările civilizate, cei doi inspectori propun: construirea unor școli corespunzătoare, înființarea unei școli normale – pedagogică, metodică și didactică – ce urma să se ocupe cu perfecționarea profesorilor, editarea unor bune manuale didactice, elaborarea de programe școlare stabile și mai ales „revisiuni dese din partea guvernului”.⁵⁸ Acestea erau câteva din neajunsurile școlilor de fete din București, care puteau fi și ale celorlalte instituții de învățământ din România, după aplicarea Legii instrucției publice din anul 1864.

Pe agenda de lucru a Consiliului permanent de instrucțiune se aflau, în vara anului 1866, problemele privitoare la elaborarea unor noi programe pentru anul școlar viitor. De aceea, în ședința din 10 august 1866⁵⁹, Consiliul hotărăște depunerea programelor școlare, mai întâi către ministru, pentru completare și avizare, urmând ca apoi să fie trimise școlilor de pe întreg teritoriul țării prin intermediul revizoratelor școlare.

Deși copleșit de numeroasele probleme ale încadrării învățământului în contextul social al noului stat, patriotul transilvănean Aaron Florian se va implica în organizarea și activarea societății „Transilvania”, care a contribuit din plin la promovarea conștiinței unității naționale a românilor de pretutindeni.⁶⁰

După încorporarea abuzivă a Transilvaniei de către Ungaria, la 23 iunie 1867, luptătorii transilvăneni stabiliți la București au înființat o societate politică-patriotică „Transilvania”, simbol al luptei împotriva dualismului. Alături de Alexandru Papiu-Ilarian (președinte al societății), August Treboniu Laurian (președinte de onoare, iar din 8 decembrie 1877, președinte activ) și Aaron Florian, mai făceau parte din comitet: Bogdan Petriceicu-Hașdeu, Vasile Alexandrescu-Urechia, Petre Cernătescu, Petre Grădișteanu. Comitetul definitiv, format din tineri studenți și intelectuali de la Universitatea din București, transilvăneni, munteni, moldoveni și bucovineni, exprima idealul unității naționale a tuturor românilor.

---

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ *Ibidem.*

⁵⁹ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 417/1866, f. 35.

⁶⁰ Vezi pentru aceasta: Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979; Ioan Clinciu, *Din trecutul societății „Transilvania” (1867-1939)*, București, f.a.; Colectiv de autori, *Unitatea românilor în epoca modernă 1821-1918*, București, Editura Academiei, 1985.

În statut se arăta că scopul societății „Transilvania” este „strângerea legămintelor de frăție între junimea studioasă din toate părțile României, venind în ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei”. În articolul trei se preciza că: „numai studenții de la Academie și Universități lipsiți de mijloace se vor bucura de ajutorul societății”, iar în articolul patru se menționa că dorința este ca cei ce vor beneficia de ajutorul acestei societăți, după continuarea studiilor, „să continue a servi românismul în partea locului”. Se prevedea că fondurile societății se vor aduna din cotizații ale membrilor, din conferințe, donații și alte subvenții.⁶¹ La 25 noiembrie 1867, președintele activ al societății, Alexandru Papiu-Ilarian, înainta un raport către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, arătând cum s-a format „Transilvania” și cerând să fie recunoscută de guvern și de domnitor întocmai ca și „alte societăți”.⁶² Guvernul, apreciind că „citata societate are una din cele mai frumoase misiuni, autoriza pe ministrul D. Gusti să ceară domnitorului Carol atât aprobarea statelor cât și recunoașterea societății”.⁶³ În decembrie același an, Carol I aproba proiectul de decret privitor la recunoașterea oficială a societății „Transilvania”.⁶⁴

Societatea „Transilvania” a acordat burse unui număr de 31 de studenți ardeleni care și-au făcut studiile la universitățile din Berlin, Viena, Paris, Bruxelles, Torino. Din 1878, societatea își va extinde acțiunea de ajutorare și asupra elevilor și ucenicilor meseriași din principalele orașe ardeleni.⁶⁵ Când unele ziare maghiare și germane învinuiesc această societate de iredentism, Alexandru Papiu-Ilarian le răspunde prompt: „Într-adevăr, voim să eliberăm Transilvania, dar nu cu tunul, ci cu armele științei, cu armele culturii”.⁶⁶ Deducem că un alt aspect al activității profesorului transilvănean Aaron Florian este acela de militant pentru realizarea idealului unității naționale prin participarea sa la acțiunile inițiate de societatea „Transilvania”.

Necesitatea adaptării programelor școlare la noutățile metodologice și didactice impunea Consiliului, în cadrul căruia Aaron Florian dobândise o experiență necontestată, elaborarea altora noi, atât pentru licee și gimnazii, cât și pentru seminarele de grădile I și II. În vara anului 1867, Consiliul, „având în vedere articolul 21 din Legea instrucțiunii, are onoarea a vă alătura programelor... care să formeze în anul acesta obiectul esențial al dezbaterilor

⁶¹ „Românul”, din 20 iulie 1867.

⁶² D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 51/1867, f. 2.

⁶³ *Ibidem*, f.5.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 13-14.

⁶⁵ Vezi Victor Chereșteșiu, *Societatea „Transilvania” din București pentru sprijinirea studenților și elevilor meseriași din Austro-Ungaria*, în „Studii”. Revistă de istorie, tom 19, 1966, nr. 1, p. 93-113.

⁶⁶ Vezi Vasile Netea, *op.cit.*, p. 146-149.

Consiliului general.”⁶⁷ De asemenea, Ministerul însărcinează pe Aaron Florian, August Treboniu Laurian și Ioan Zalomit pentru a da toate „lămuririle în privința transformării școlii de medicină în facultate și a înființării a 300 de școli de model prin comunele rurale din România”.⁶⁸ Pe agenda de lucru a Consiliului permanent de instrucțiune figurau probleme diverse, specifice bunului mers al instrucției în țară, precum autorizarea cărților pentru uzul școlilor,⁶⁹ sprijinirea construirii unui internat în comuna Pirgu-Burdujeni din plasa Siret, județul Botoșani,⁷⁰ sau recomandarea făcută profesorului George Păsculescu pentru a ocupa o catedră la școala din comuna Chioșdeni, județul Râmnicu-Sărat.⁷¹

Într-un memoriu⁷² adresat de 10 elevi ai colegiului „Sf. Sava” ministrului Instrucțiunii Publice, se solicita transferarea profesorului Ilie Benescu la această școală, acesta fiind un bun cunoscător al limbii grecești. Din procesul-verbal al Consiliului permanent de instrucțiune, semnat de Aaron Florian, August Treboniu Laurian, Simion Marcovici și Alexe Marin, rezultă că acest organism oficial al Ministerului Instrucției Publice a hotărât „a comunica această petițiune de urgență domnului Director al Liceului spre a se da informațiune asupra propunerii ce face acești elevi despre puținul lor progres în studiul limbii eline”.⁷³

Rezoluția acestei cereri, semnată de ministrul Instrucțiunii Publice, argumenta următoarele: „Nu se aprobă: nu prin mijlocirea elevilor se informează ministerul despre capacitatea și împlinirea datoriilor profesorului; nu trebuie încurajate asemenea simptome de anarhie, care de cele mai multe ori au de mobil nevăzută alte interese decât interesele instrucțiunii”.⁷⁴

În ședința sa din 7 noiembrie 1869, având informații că în localul liceului de la „Sf. Sava” s-ar fi organizat o asociație școlară care, în zilele de duminică și sărbători, se aduna spre a se ține discursuri în forme parlamentare, despre diferite materii, Consiliul permanent de instrucțiune, „în interesul ordinii și al disciplinei, opină a se întreba domnul director respectiv: Care este scopul acestei asociațiuni? Cu ce permisiune s-a organizat? Și ce fel de școlari iau parte la dânsa?”⁷⁵

Dintr-un amplu raport⁷⁶ al Consiliului Instrucțiunii Publice, intitulat „Expunerea generală de starea și trebuințele învățământului”, structurat pe nouă

⁶⁷ D.A.N.I.C., fond *M.C.I.P.*, dosar 188/1867, f. 68.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 72.

⁶⁹ D.A.N.I.C., fond *M.C.I.P.*, dosar 1136/1868, f. 16.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 26.

⁷¹ *Ibidem*, f. 32.

⁷² *Ibidem*, dosar 337/1869, f. 8.

⁷³ *Ibidem*, f. 7.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 162.

⁷⁶ *Ibidem*, dosar 201/1869, f. 67.

capitole, putem observa diversitatea școlilor,⁷⁷ numărul mare al școlarilor⁷⁸ și mai ales grija pentru asigurarea unui viitor învățământului românesc. Membrii Consiliului formulează ministrului, în încheierea raportului, rugămintea de a sprijini procesul de instrucție și educație: „Avem cea mai mare convincție că Domnia Voastră, ca unul care odată ați făcut parte din corpul profesoral... veți face pe cât va fi posibil ca toate institutele să prospereze, să prepareze unui viitor fericit ca astfel instrucțiunea, care este sufletul și lumina societății, să se ridice gradat la înălțimea dorită și așteptată de fiecare adevărat Român”.⁷⁹

Un episod mai puțin cunoscut din istoria învățământului nostru este acela al destituirii profesorului Titu Maiorescu de la Facultatea de Litere din Iași⁸⁰, Facultate în care profesorul Aaron Florian va fi prezent ca membru al Consiliului permanent de instrucție, acesta fiind, după opinia cercetătorului Z. Ornea, „un vrăjmaș constant” al familiei Maiorescu încă din anul 1838.⁸¹

În toamna anului 1869, tânărul profesor Titu Maiorescu a simțit primele simptome ale surdității, solicitând medicului de la Iași un certificat medical pentru tratarea bolii în Germania. În lipsă, a fost dat în judecată pe motiv că și-a părăsit postul. Adversarii săi au speculat faptul că Maiorescu pledase – în intervalul de timp reclamat pentru concediu medical – încă în câteva procese. Ministrul Instrucției, Gheorghe Mîrzescu, îl suspendă din învățământ și-l trimite, spre judecare, în fața unui juriu profesoral prezidat de Gheorghe Costaforu, rectorul Universității din București. Actul de constatare al Consiliului permanent a fost redactat de Aaron Florian, secondat de Ioan Zalomit și Simion Marcovici. Examinând toate documentele, Comisia a hotărât, la 24 martie 1870, că motivația adusă de profesorul ieșean nu este reală. De aceea, pentru că „a surprins buna credință” a autorităților școlare și a compromis „demnitatea caracterului profesoral”, Titu Maiorescu a fost destituit din învățământ. Prima dată – la 9 octombrie 1864 – fusese doar suspendat.⁸² Numai că, la puțin timp, Guvernul condus de A. G. Golescu a căzut, iar noul ministru al Cultelor nu era altul decât junimistul P. P. Carp, care nu a sancționat decizia Comisiei și a dispus reintegrarea profesorului de filosofie la Universitatea din Iași.⁸³ Un an mai târziu, în 1871, luând hotărârea de a intra pe scena politică a țării, Titu Maiorescu va

⁷⁷ *Ibidem*, f. 67-78.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 67.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 80.

⁸⁰ *Ibidem*, dosar 904/1871, f. 2 și 2v; M. Popescu-Spineni, *Instituții de înaltă cultură*, Vălenii de Munte, 1932, p. 123-124; Z. Ornea, *Viața lui Titu Maiorescu*, vol. I, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 271-273.

⁸¹ Vezi Z. Ornea, *op. cit.*, I, p. 20.

⁸² *Ibidem*, p. 208.

⁸³ *Ibidem*, p. 273.

avea de înfruntat din nou Consiliul permanent al instrucțiunii și, implicit, pe Aaron Florian. Deoarece, în toamnă se deschideau lucrările Camerei, unde Titu Maiorescu era deputat, acesta recomanda, la 27 septembrie 1871,⁸⁴ ca suplinitor al catedrei sale, pe junimistul A.D. Xenopol, „doctor în Filosofie din Berlin, autorul mai multor scrieri importante”.

La 5 octombrie, în Rezoluția Consiliului permanent, semnată de Aaron Florian și Alexe Marin, se arăta: „Se va răspunde domnului Titu Liviu Maiorescu, profesor de Filosofie la Facultatea de Litere din Iași: 1) Că domnia sa să-și ceara concediu în regulă și prin intermediul Rectorului Universității, conform Ordinului Circular nr.950 și 2) Că spre a se putea acorda concediu, trebuie a-și lăsa suplinitoriu pe unul dintre profesorii Facultății de Litere, iar nu persoane streine corpului didactic.”⁸⁵ Nemulțumit de acest răspuns, Maiorescu trimite o telegramă în care invocă prevederile constituționale vis-à-vis de funcția sa de deputat, concluzionând: „mă mărgineasc doară va anunția că plec la București la Cameră, că voi ședea acolo în timpul sesiunii și că tot salariul meu stă la dispoziția suplinitorului ce veți crede de cuviință a numi”.⁸⁶ Ofensat de această replică, ministrul Instrucțiunii, Christian Tell, consultă Consiliul permanent, al cărui răspuns este tranșant și defavorabil lui Titu Maiorescu. Astfel, Consiliul hotărăște că „în fața atitudinii sale (a lui Titu Maiorescu, s.n.) și a expresiunilor puțin cuviincioase din telegramă, Ministerului nu-i rămâne decât în privința absenței sale de la post să aplice Legea Instrucțiunii Publice (art. 390). Totodată, în vederea celor expuse mai sus, a-i da avertisment conf. art. 397 din lege”.⁸⁷

La rândul său, Christian Tell⁸⁸ comunică Universității ieșene că „d. Maiorescu este considerat, cu începere de la data aceasta – 25 octombrie 1871 –, demisionat din postul de profesor la acea universitate”.⁸⁹

Acestea reprezintă câteva din preocupările profesorului Aaron Florian ca membru al Consiliului de instrucțiune publică, unde, alături de ceilalți colegi ai săi, a contribuit la organizarea și modernizarea învățământului românesc.

După anul 1872, Aaron Florian se retrage din funcțiile publice pe care le deținea, preocupat de scrierile sale, manuale și sinteze, care au cunoscut numeroase reeditări, în funcție de nevoile învățământului istoric românesc.

---

⁸⁴ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 904/1871, f. 2.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 2v.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 4.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 4v.

⁸⁸ Pentru relațiile de ordin politic dintre Christian Tell și Titu Maiorescu, vezi: A. Iordache și C. Vlăduț, *Christian Tell (1808-1884)*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1976, p. 145-146.

⁸⁹ Z. Ornea, *op. cit.*, I, p.2 93-294.

Bătrân și bolnav, marele profesor de istorie transilvănean, care traversase, o dată cu secolul al XIX-lea, cele mai dramatice și emoționante evenimente ale istoriei noastre moderne – la unele dintre ele fiind participant activ –, se stingea din viață la București, la 12 iulie 1887.

Evenimentul n-a scăpat presei, atât celei bucureștene, cât și celei transilvănene, la care profesorul colaborase de-a lungul timpului. Astfel, „Românul”, care avea pe frontispiciul său deviza „Luminează-te și vei fi”, insera în necrolog, printre altele: „Astăzi s-a făcut înmormântarea răposatului Aaron Florian; numeroși amici au urmat carul funebru până la cimitirul Șerban-Vodă. Doliul era condus de fiii săi, iar cordonele carului funebru ținute de Laurian, Marcovici, Rîureanu și Mărescu”.⁹⁰

Mai cuprinzător și mai emoționant este, însă, necrologul care a apărut în „Gazeta Transilvaniei” de la Brașov, acolo unde publicase mulți ani dascălul de la „Sf. Sava”: „Ziarele din București ne aduc tristă știre că, bătrânul ardelean Aafon Florian, veteranul apostol al învățământului public în România, a încetat din viață duminică seara. Regretatul profesor de istorie, Efor al școalelor și membru în Consiliul permanent din Ministerul Instrucției din București, lasă pe urma-i mai multe generațiuni, cari au învățat de la dânsul iubirea de țară... Aaron Florian a deșteptat, ca profesor, în junimea română nu numai interesul ce trebuie să-l aibă fiecă Românu pentru istoria națională, ci și simțăminte religioase, morale, naționale și peste tot simțul comun de solidaritate românească... Fie-i memoria eternă și neuitată!”⁹¹

---

⁹⁰ „Românul”, anul XXX, miercuri, 27 iulie 1887, p. 647.

⁹¹ „Gazeta Transilvaniei”, an L, joi 16(28) iulie 1887, nr. 155, p. 2.

Informații inedite privind tiparele sigilare și „mașina de sigilat”

MARIA DOGARU

Sigilografia, știință auxiliară a istoriei, care studiază principalul mijloc de validare – sub aspectul rolului istoric și ca expresie a normelor juridice – utilizează doi termeni de bază: 1– **sigiliul** (amprenta sigilară); 2 – **matricea** (tiparul sigilar).

Sigiliul este – în sensul general al termenului – o amprentă rămasă pe suport (în ceară, tuș, fum etc.) în urma aplicării matricei sigilare, ce poartă în câmp semnele proprii ale unei autorități sau persoane fizice ori morale, în vederea probării voinței posesorului¹. Definim tipar sigilar obiectul confecționat din material dur care poartă o imagine și un text (săpate în incizie sau excizie) pentru a servi la sigilare².

Tiparul sigilar exprimă atribuțiile posesorului, poziția sa în ansamblul instituțiilor proprii unei perioade sau alteia. Prin intermediul tiparului sigilar, actele, putând fi generatoare de drepturi, erau autentificate, sigiliul asigurând deplina recunoaștere a conținutului lor³. Acest lucru a determinat, pe de o parte, grija pentru păstrarea tiparului sigilar în condiții care să evite sustragerea lui, pe de altă parte, pedepsirea extrem de severă (chiar cu pedeapsa capitală) a celor care erau prinși că au fabricat matrice sigilare false.

Patrimoniul sfragistic românesc cuprinde unele tipare sigilare reprezentative din acest punct de vedere. Se remarcă, printre acestea, sigiliile confecționate din cristal, având mânerul în forma unei sfere frumos șlefuite, sau cele din fildeș săpate cu grijă⁴.

Cât privește mesajul de idei, reține atenția tiparul sigilar provenind de la Cristian Tell⁵, reprezentând un bust purtând o bonetă frigiană – simbol al luptei

---

¹ Ioana Burlacu, Maria Dogaru, Ionel Gal ș.a., *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 163.

² *Vocabulaire International de la Sigillographie. Conseil International des Archives. Comité de Sigillographie*, Roma, 1990, p. 25-32.

³ Maria Dogaru, *Sigilografie generală. Curs pentru studenții Facultății de Arhivistică*, București, 2002, p. 25-44, 55-59.

⁴ Se găsesc la D.A.N.I.C., colecția Sigilii (matrice sigilare). Vezi Maria Dogaru, *Colecții de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, București, D.G.A.S., 1984, p. 44-260.

⁵ Existent la Muzeul Național de Istorie a României, reprodus și descris de Maria Dogaru, în *Sigilii – mărturii ale trecutului istoric. Album de sigilografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 256-297, figura 298 a, b.

revoluționare, aluzie la aspirațiile sale, ca și la Societatea „Frăția”⁶, instituită în 1843. Tiparul sigilar ce s-a păstrat de la Nicolae Bălcescu înfățișează, la extremitatea superioară a mânerului, lupoanca capitolină, plastică transpunere a ideii unității naționale bazate pe originea comună a tuturor locuitorilor fostei Dacii⁷.

Tiparul sigilar aparținând unui pașoptist român neidentificat are la terminația mânerului o scenă reprezentativă: trei personaje, un muncitor, un țăran și un intelectual în spatele unei baricade⁸. Evident, posesorul (român, căci în emblema sigiliului se afla acvila cruciată) își exprimă admirația față de revoluția franceză, sau poate atesta chiar participarea sa directă la luptele desfășurate în Parisul revoluționar la 1848⁹.

Matricele sigilare se numără printre monumentele culturale de preț, sunt uneori opera unor artiști de renume, sau sunt remarcabile prin modul în care au fost confecționate.

În decursul vremii, tiparele sigilare au cunoscut forme diferite, printre acestea remarcăm:

- matrice sigilară cu mâner (ce poate fi simplu, ornamentat sau să înfățișeze o reprezentare care să transmită un mesaj);
- matrice dublă (definește o matrice care poartă la un capăt sigiliul mare, la celălalt contrasigiliul sau sigiliul mic);
- matrice sigilară compusă (este un ansamblu de matrice care permite recompunerea tiparului și imprimarea unei imagini și a unui text ce se completează pe măsura aplicării componentelor);
- inelul sigilar (inel de metal sau pietre prețioase pe suprafața căruia s-a gravat o imagine sau un text);
- matrice sigilară plată (este matricea sigilară metalică al cărei revers are un apendice care permite înmănușarea mânerului);
- matrice sigilară cu trei fațete (este tiparul sigilar în formă de piramidă, care are pe fiecare din cele trei părți o anumită reprezentare; uneori, un astfel de tipar reunește stemele destinate a individualiza membrii unei familii, tata, mama,

⁶ Se numea, de fapt, „Societatea Fraților”. Vezi Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 348.

⁷ Cornelia Bodea, *Un sigiliu al lui Nicolae Bălcescu*, în „Caiet colectiv de informare asupra creșterii colecțiilor Bibliotecii Academiei R.S.R. Cabinetul numismatic”, 1965, p. 390-391.

⁸ Dan Cergovodeanu, *Un sigiliu pașoptist inedit*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu” 1970-1971, p. 673-680.

⁹ D.A.N.I.C., fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească*, dosar 504/1861, fila 1.

fiu ori fiică; alteleori, pe cele trei fațete erau reprezentate figuri din blazonul familiei).

În secolele XIX și XX s-au folosit, pentru a sigila, **dispozitive de sigilat**. Acestea presupuneau două piese din metal asamblate în formă de X, dispuse în jurul unei axe, care facilita sigilarea rapidă. Tot din veacul al XIX-lea s-a folosit **mașina de sigilat sau presa de sigilat**. Aceasta este formată dintr-un platou pe care este plasată presa de sigilat și o suprafață de imprimat, menită a asigura, prin lovire, degajarea tiparului. O astfel de presă era utilizată la confecționarea sigiliilor obișnuite, a sigiliilor bi-față, ca și a timbrului sec.

Astfel de mașini s-au folosit și se folosesc încă în țările din Țările de Jos Europei la validarea actelor importante. Pentru a se evita folosirea abuzivă, mașina se păstrează la ministrul de Justiție din țara respectivă.

În țara noastră s-au utilizat oare astfel de mașini? Un dosar intitulat *Înființarea unei mașini pentru sigilatul diplomelor, documentelor și altor acte*, păstrat la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București¹⁰, ne aduce unele informații până acum necunoscute. Se află aici un referat din anul 1861, semnat de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, menit a fi discutat în cadrul Consiliului de Miniștri:

„Trebuie neapărată fiind a se înființa la acest ministeriu o mașină de sigilat spre a se putea aplica sigiliul asupra documentelor ce se liberă de la acest minister precum diplome, acte de embaticuri și altele.

Subsemnatul, după înțelegerea luată cu Dl. Dreisler, mașinist, am constatat că o asemenea mașină costă până la 15 # (galbeni) lângă care se adaugă și săpatul sigiliului – care și acesta costă la doi # după mărimea și cuprinderea inscripțiunii. Așadar ca să pot contracta lucrarea acelei mașini pentru care nu am vreun paragraf special în buget, vă rog, Domnule ministru, a-mi acorda un credit extraordinar la Onor Ministerul Finanțelor pentru suma indicată de 17 #, cu care să poci contracta zisa mașină”.

*Ministrul Cultelor și Instrucțiunilor Publice
N. A. Niculescu?*

No. 16119 – 1861 nov. 9

Conform practicilor vremii, se și redactează jurnalul Consiliului de Miniștri în legătură cu această solicitare.

„Djurnal

Astăzi la.....ale lui novembre 1861, în ședința Consiliului Miniștrilor din Țara Românească, luându-se în băgare de seamă referatul Dlui

---

¹⁰ *Ibidem*, fila 2.

ministru secretar de stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice cu No..... prin care propune deschiderea unui credit extraordinar la Ministerul Finanțelor, de galbeni șaptesprezece = 17 #, pentru înființarea unei mașini de sigilat pentru documentele ce se liberă de la acest minister, considerând trebuință ce reclamă înființarea unei mașini, în lipsă de un paragraf special în buget pentru asemenea cheltuieli, Consiliul încuviințează deschiderea creditului de 17# la Ministerul Finanțelor cu care să se poată înființa zisa mașină.

Dispozițiile acestui jurnal se vor aduce la îndeplinire de către Dl. ministru al Cultelor și Instrucțiunilor Publice după ce mai întâi se va supune la domneasca aprobare¹¹.

Fiind la sfârșitul anului, Consiliul de Miniștri nu a aprobat cererea, hotărând: „*referatul rămâne în nelucrare și se va comunica șefului contabilității ca să prevadă în buget un paragraf special pentru cheltuieli de asemenea natură pe seama ministerului*”. Se hotărâște să se prevadă o sumă la capitolul „*mici reparații, clădiri*”.

Deși nu s-au redactat alte acte care să fie discutate la asemenea nivel, din însemnările existente la dosar, aflăm că întreprinzătorul a adus mașina de sigilat și s-a încheiat un contract al cărui original s-a anexat la chitanța prin care se plătea suma respectivă, din ordinul ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice¹².

Sunt informații certe și totuși utilizarea mașinii de sigilat nu o putem verifica practic. Este posibil ca unele greșeli la compoziție sau legendă să fi făcut a se renunța la folosirea mașinii de sigilat. Totodată, este posibil ca adoptarea, în martie 1862¹³, a hotărârii Consiliului de Miniștri în privința uniformizării sigiliilor folosite de instituții să fi fost cauza pentru care mașina nu a fost pusă în funcțiune. Prin hotărârea menționată mai sus s-a stabilit ca în locul emblemei sigilare în care stemele Moldovei și Țării Românești erau plasate în două scuturi accolte să se reprezinte un scut unic, despicat, încărcat cu acvila cruciată și capul de bour.

Informațiile din dosarul aflat la Arhivele Naționale din București dovedesc, o dată în plus, importanța pe care o aveau sigiliile: faptul că cererea de obținere a banilor pentru procurarea unei astfel de mașini se discuta în cadrul Consiliului de Miniștri și se supunea aprobării domnești.

¹¹ *Ibidem*, fila 3 – 3 verso.

¹² *Ibidem*, fila 6.

¹³ Maria Dogaru, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, București, D.G.A.S., 1978, p. 7-8.

Rolul Sfatului Țării în înfăptuirea Unirii Basarabiei cu România

OCTAVIAN DASCĂL

Întreaga istorie a anilor 1917-1918 în Basarabia a fost istoria unei „revoluții” al cărei sfârșit l-a reprezentat actul adoptat de Sfatul Țării la 27 martie 1918. Unirea Basarabiei cu România s-a înfăptuit în circumstanțe complexe. Pe de o parte, a existat Revoluția rusă din februarie 1917, pe de altă parte, mișcarea națională basarabeană, apoi tendința firească a României spre unire cu provincia dintre Prut și Nistru și Primul Război Mondial. Acești factori au influențat mersul evenimentelor și, într-un fel sau altul, au condiționat rezultatul, iar pe acest teren au luat ființă aspecte variate ale luptei dintre fracțiunile parlamentare și ale raporturilor personale dintre deputații organului suprem al Basarabiei, care, în fine, au dat un aspect cu totul definit al Unirii. A învins, astfel, sensul istoric al naționalității, acel „simț superior al neamului” despre care vorbea regele Ferdinand... Contemporanii evenimentelor nu au descifrat mersul întreg al acestui proces. Adevărul, în aspectul său complet, rămâne proprietatea istoriei. Iată de ce au existat controverse în problema identificării factorului care a jucat rolul preponderent și a factorului secundar în înfăptuirea unității naționale. Onisifor Ghibu a scris în lucrările sale că meritul principal a aparținut propagandei ofițerilor ardeleni printre studenții basarabeni de la Kiev și, în general, activității unioniste a ardelenilor, bucovinenilor, „regățenilor” în Basarabia anilor 1917-1918; I. Nistor, Șt. Ciobanu, Pan. Halippa, I. Pelivan ș.a. au pledat pentru întâietatea rolului jucat de basarabeni în mișcarea lor națională, determinată de Revoluția rusă; P. Cazacu a susținut că ideea Unirii a pornit din Vechiul Regat și de la C. Stere. Avem în față, așadar, o serie complexă de cauze și efecte. Nici unul dintre factorii care și-au adus contribuția la Unirea Basarabiei cu România nu ar fi dat rezultate pozitive în lipsa altor factori, care au existat concomitent. Astfel, întrebarea: Care dintre factori a fost mai important? se transformă în întrebarea: Ce loc a ocupat fiecare dintre factori și cum i-a influențat pe ceilalți factori?

S-a vorbit mult despre valoarea juridică a votului de la 27 martie 1918 și de calitatea pe care o avea Sfatul Țării de a se pronunța asupra viitorului politic al Basarabiei. Considerat de revoluționarii ruși, în chiar primele zile ale ființării sale, drept un „organism bolșevic”, apreciat de Uniunea marilor proprietari din Basarabia ca fiind „o creație ocazională de oameni politici ocazionali și aventurieri”, în sfârșit, denunțat de Guvernul sovietic ca „organ reacționar al marilor proprietari”, în realitate toate acestea demonstrează limpede faptul că Sfatul Țării a ținut un echilibru între tendințele opuse și a însemnat triumful

ideilor perioadei de început a revoluției, ideea autonomiei naționale și a reformei agrare de care să profite individual țărani. Indiscutabil, Sfatul Țării, ca și Partidul Național Moldovenesc și alte organizații social-politice și revoluționare, a fost un organism născut din revoluție, un organism revoluționar, însușindu-și atribuțiile pe baza aceluia „drept al revoluției”. Sfatul Țării era legitim, întrucât era un organism reprezentativ format din delegații instituțiilor și organizațiilor care jucau un rol în acea perioadă. Cei 150 de deputați reprezentau toate partidele politice, mai puțin pe cel bolșevic, inexistent, toate organizațiile profesionale și de masă, organizațiile de femei, cooperatiste etc. Legitimitatea îi era conferită prin dreptul – proclamat – la autodeterminare și a fost recunoscută de Rada Centrală ucraineană și chiar de adversari – comitetele militar-revoluționare ruse din Chișinău. Mai subtilii adversari ai Sfatului Țării i-au contestat legitimitatea folosind „argumentul” că nu a fost ales în mod democratic, de către masele largi populare... Într-adevăr, dacă s-ar fi ales pe baza votului universal, Sfatul Țării ar fi avut caracterul democratic incontestabil, acest lucru nu a fost posibil, însă, în acel moment, de aceea alegerile s-au desfășurat în cadrul adunărilor delegaților tuturor organizațiilor sociale și naționale, alese, în baza votului universal, între 28 octombrie și 21 noiembrie 1917. Altfel spus, deputații au fost aleși după metoda revoluționară, dar ei erau adevărații reprezentanți ai populației basarabene și doar străinii și răuvoitorii au atacat acest mod de exprimare a ei. Din această cauză, frunzașii politici basarabeni au dat un caracter temporar Sfatului Țării, el urmând să existe până când împrejurările ar fi îngăduit o nouă alegere, dorită de toți, preconizând convocarea Adunării Constituante basarabene¹.

Pe lângă românii basarabeni, în Sfatul Țării erau reprezentate toate minoritățile naționale: 15 ucraineni, 14 evrei, 7 ruși, 2 bulgari, 2 găgăuzi, 2 germani, 1 polonez, 1 armean și 1 grec². De asemenea, compoziția profesională a Sfatului denotă originea cu precădere țărănească a generației politicienilor Unirii. Consfințirea de autoritate oficială a Sfatului Țării se datorează, în primul rând, caracterului plobiscitar al alegorii acestuia, dar și prezenței și luărilor de cuvânt, în deschiderea lucrărilor, ale unor persoane oficiale, în funcție sub noul regim, și anume: comisarul gubernial VI. Cristi, subcomisarul I. Inuleț, reprezentând Ministerul de Interne de la Petrograd în Basarabia, I. Luzghin (președintele Tribunalului Chișinău), Al. C. Schmidt (primarul Chișinăului). Mai cu seamă, menționăm prezența deputaților minorităților naționale reprezentate în Sfatul Țării. În fine, având la origine revoluția, adunarea supremă a Basarabiei a reprezentat opinia populației Basarabiei, la fel ca alte adunări de acest gen, care

¹ D.A.N.I.C., fond *Președinția Consiliului de Miniștri (P.C.M.)*, dosar 14, f. 29.

² B.A.A.I., fond XX, dosar 3364 (cotă provizorie), f. 1.

au decis soarta republicilor autonome (Rada Centrală ucraineană, Seimul polonez, Tariba estoniană ș.a.), născute din rămășițele imperiului țarist.

Împrejurările complicate ale lui 1917, războiul, propaganda bolșevică, dezertorii din armata rusă, problema agrară, au transformat Rusia într-o țară neguvernabilă. Neputința guvernelor de la Petrograd a lăsat provinciile să se descurce prin forțe proprii. Situația politică din Basarabia, prin prisma intereselor rusești, era mai mult decât precară în toamna anului 1917: forțele locale de decizie deveniseră nule (Vl. Cristi, comisarul Guvernului Provizoriu, se afla cu totul la dispoziția forțelor naționale), dispăruseră partidele vechi, cele socialiste nu erau conturate clar, iar partidele muncitorești nu existau, cu atât mai puțin bolșevici moldoveni. Pentru a menține controlul asupra provinciilor, puterea centrală a încercat ultima soluție: alegerea Adunării Constituante a Rusiei, în care Basarabiei îi erau rezervate 12 locuri, și trimiterea emisarilor propagandiști în teritorii care să împiedice tendințele de secesiune. Avântul luat de mișcările naționale din fostele gubernii, dar mai ales precipitarea evenimentelor politice și militare din toamna lui 1917 au făcut din „Adunarea Constituantă a întregii Rusii” un simplu proiect fără finalizare.

Punctul central al revendicărilor mișcării naționale basarabene la începutul anului 1917, al tuturor forțelor politice și organizațiilor sociale și profesionale, era constituirea unui organ suprem de conducere al Basarabiei. Asupra acestei necesități nu existau deosebiri de vederi între „socialiști” și „naționali” sau între moldoveni și minoritățile naționale. Nimeni nu concepea noua Basarabie fără crearea unui Sfat al Țării și toți invocau în sprijinul ideii două lucruri: 1) vechea autonomie a Basarabiei (1818-1828); 2) proclamarea, în repetate rânduri, a dreptului popoarelor la autodeterminare.

În situația haosului și anarhiei ce domnea în Rusia, la 23 octombrie 1917, Congresul reprezentanților tuturor românilor basarabeni din unitățile militare rusești a adoptat, în unanimitate, hotărârea de înființare a Sfatului Țării, iar în zilele următoare s-au discutat propunerile privind repartizarea mandatelor pe naționalități, organizații politice, socio-profesionale și sindicale, pe ținuturi și fronturi.

Sfatul Țării și-a început lucrările la 22 noiembrie 1917, având aprobarea tuturor forțelor politice și revoluționare și a majorității absolute a populației. Modul în care a fost alcătuit biroul provizoriu al Sfatului a dorit să reflecte cât mai fidel situația politică și națională locală: I. Buzdugan și B. Epure, secretari, reprezentau ostășimea moldovenească, aceasta având rolul covârșitor în proclamarea autonomiei R.D.M., la 2 decembrie 1917. Ambii vor activa în Blocul Moldovenesc. Președintele Sfatului, I. Inculeț, și vicepreședintele acestui organ, Pan. Halippa, au primit mandat de la Sovietul gubernial al țăranilor și au activat în Frațiunea Țărănească. Întrucât minoritățile naționale formau 30% din populația Basarabiei, în Biroul provizoriu a mai intrat bulgarul M. Misirkov. La

scurtă vreme de la proclamarea autonomiei Republicii, Sfatul Țării s-a scindat datorită divergențelor majore existente între deputați privind modalitățile de înfăptuire, caracterul reformei agrare și viitorul politic al Basarabiei. Dacă divergențele asupra caracterului reformei agrare au fost aplanate o dată cu adoptarea programului de măsuri sociale maxime, la 21 decembrie 1917, și a consensului privind exproprierea cu despăgubiri a marii proprietăți, problema viitorului politic al provinciei basarabene a menținut divizarea deputaților între Blocul Moldovenesc, pe de o parte, și Frația Tărănească și Grupul Minorităților, pe de altă parte. De aici încolo, cele două dispute vor deveni una singură: „cu rușii sau cu românii?”.

Factorul extern care a precipitat evenimentele din Basarabia în toamna lui 1917, influențând deciziile elitei politice basarabene, a fost cel ucrainean. Ucraina și-a manifestat, în câteva rânduri, pretențiile anexioniste asupra R.D.M. La 7 noiembrie 1917, Ucraina și-a proclamat autonomia în cadrul Rusiei, iar Basarabia, în consecință, devine mai mult decât o republică autonomă. Față de politica anexionistă ucraineană, liderii basarabeni au căutat sprijin la Petrograd, proclamând autonomia Basarabiei „ca membru cu drepturi depline în cuprinsul Republicii Democratice Federative Ruse”³.

Declarația din 2 decembrie 1917 anunța cele mai radicale soluții pentru reglementarea problemelor agrară, administrativă, școlară, a războiului, iar organul executiv creat câteva zile mai târziu, Consiliul Directorilor Generali, în frunte cu P. Erhan, avea menirea de a introduce ordinea în toate ramurile vieții țării și de a organiza administrația sub toate aspectele⁴. Consiliul Directorilor se compunea din reprezentanții curenților politice celor mai diverse și ai minorităților naționale, purtând în modul cel mai clar amprenta marilor prefaceri care aveau loc în Basarabia, în plină căutare de identitate națională, legată încă puternic de Rusia prin mentalitatea conducătorilor săi. Așa-numitul „grup petrogrădean”, în frunte cu I. Inculeț și P. Erhan, a concentrat în mâinile sale cele mai multe dintre pârghiile puterii în noul stat, iar liderii Partidul Național Moldovenesc și ai Blocului Moldovenesc au acceptat această situație, acest „loc doi” în ierarhia R.D.M. S-a ținut seama, în primul rând, de opoziția puternicului grup parlamentar al minorităților, care nu ar fi tolerat în fruntea Sfatului Țării pe un naționalist înfocat ca I. Pelivan. La sfârșitul lui decembrie 1917, evenimentele politice și militare au luat prin surprindere clasa politică basarabeană. Adâncirea haosului din spatele frontului și sporirea insecurității în Rusia au determinat în Basarabia alunecarea rapidă spre un declin social-politic de proporții. Situația s-a agravat o dată cu acțiunile Guvernului sovietic împotriva Comandamentului rus

³ D.A.N.I.C., fond P.C.M., dosar 13, f. 11.

⁴ Pan. Halippa, A. Moraru, *Testament pentru urmași*, Chișinău, Editura Hyperion, 1991, p. 75.

de la Iași și mutarea secției de front a Rumcerod-ului, organ militar-revoluționar bolșevic, de la Iași la Chișinău.

În noaptea de 21/22 decembrie 1917, o ședință secretă a Sfatului Țării a analizat posibilitățile de salvagardare a intereselor R.D.M., dând „carte albă” executivului, adică autorizând Consiliul Directorilor să procedeze cum crede de cuviință, iar a doua zi acesta expedia o telegramă către Ministerul de Război român, solicitând „trimiterea în Chișinău a unui regiment ardelenesc cu posibilă urgență”⁵. O altă telegramă (26 decembrie) se adresa generalului Șcerbacev și era semnată de mai mulți deputați și directori basarabeni. Aceste solicitări au adâncit scindarea elitei basarabene. Frația Tărănească și, îndeosebi, Grupul partidelor socialiste se împotriveau din răspuneri chemării trupelor române în Basarabia, ceea ce, în opinia lor, ar fi constituit „primul pas pentru ocuparea și smulgerea ei de fapt din sânul republicii ruse [...]”⁶. Această „republică rusă”, atât de râvnită de toți, era numai postulată, în realitate n-a fost nici proclamată oficial, nici organizată!

Săptămâna 6-14 ianuarie 1918 a fost cea mai grea din istoria mișcării naționale moldovenești, prin faptul că la Chișinău a fost instaurată forța militară a secției de front a Rumcerod-ului, organ neales de nimeni, ci impus prin forță împotriva unui organ ales, Sfatul Țării, dar care nu dispunea de forță militară pentru a se apăra. La 13 ianuarie 1918, trupele Diviziei a 11-a, a generalului Broșteanu, au intrat în Chișinăul părăsit în grabă de unitățile bolșevice. Pe lângă faptul de a fi reușit instalarea calmului relativ în rândul populației, curmând dezordinile și lichidând ultimele focare ale rezistenței bolșevice, armata română a avut meritul de a contribui la descătușarea spiritului și a forței naționale în R.D.M. În noul guvern D. Ciugureanu au intrat aproape în totalitate deputați ai Blocului Moldovenesc și chiar basarabeni mai vechi din România, care s-au reîntors în patrie (dr. P. Cazacu, col. C. Brăiescu, av. I. Costin). Deplina libertate de exprimare de care se bucură Basarabia prilejuiește acum o mai bună cunoaștere reciprocă între românii basarabeni și cei din Vechiul Regat, iar Republica Moldovenească strânge relațiile sale cu România, devenite prioritare. Începutul acestor relații a fost pus la 3 ianuarie 1918, prin numirea lui Duiliu Zamfirescu în funcția de „Comisar Regal Român pe lângă Guvernul Republicii Moldovenești și pe lângă Comandamentul General al Trupelor Române din Basarabia”⁷. Evenimentul care a marcat hotărâtor evoluția politică a spațiului dintre Prut și Nistru, în primele luni ale anului 1918, a fost independența Ucrainei. La 22 ianuarie, Sfatul Țării s-a văzut nevoit să voteze independența

⁵ D.A.N.I.C., fond P.C.M., dosar 13, f. 21.

⁶ I. Calafeteanu, V. Moisuc, *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România (1917-1918). Documente*, Chișinău, Editura Hyperion, 1995, p. 135.

⁷ D.A.N.I.C., fond P.C.M., dosar 13, f. 114.

R.D.M., în unanimitate, publicată – simbolic – la 24 ianuarie 1918. Proclamarea independenței Basarabiei trebuie privită ca o concluzie a faptului că Ucraina a tăiat geografic orice punți de legătură ale Basarabiei cu Rusia, și în nici un caz drept „pasul logic” către unirea cu România. Dimpotrivă, deputații minoritari și cei din Frația Țărănească au votat independența tocmai ca pe o posibilitate împotriva Unirii. Teama de minoritățile naționale, lipsa de curaj și de încredere în forțele proprii, nostalgiile după o Rusie care nu mai exista, dar care continua să exercite o atracție mistică, toate acestea au caracterizat deciziile elitei politice locale.

Abia de acum încolo, după proclamarea independenței, mișcarea națională basarabească intra în faza sa „unionistă”, problema Unirii se va pune în mod hotărât în paginile „Cuvântului Moldovenesc”, iar revista „Ardealul”, editată de Onisifor Ghibu, se va transforma în „România Nouă”. Astfel, o serie de deputați ai Blocului Moldovenesc și Frației Țărănești, între care se evidențiază I. Pelivan, Pan. Halippa, I. Inculeț, D. Ciugureanu, I. Buzdugan, A. Crihan ș.a., a început o activitate de *negociere* a viitoarei uniri politice cu România, la Iași și la București, și, totodată, o muncă de convingere a celorlalți deputați din Sfatul Țării, astfel încât Unirea să nu pară a fi o simplă anexare din partea României, care-și avea trupe militare în Basarabia, ci o Unire liber consimțită de populație prin votul reprezentanților săi în Sfatul Țării.

Liderii Blocului Moldovenesc au optat pentru calea convocării Constituantei basarabene și realizarea „de jos” a Unirii, prin intermediul zemstvelor județene alese, în baza votului universal, în 1917. Propunerea Uniunii marilor proprietari, de dizolvare a Sfatului Țării și de proclamare a Unirii în baza dreptului istoric, preconizând, pur și simplu, anexarea fără nici o condiție a Basarabiei de către România, nu a dobândit aderență (aceasta ar fi fost chiar păgubitor pentru mai târziu). La 22 februarie 1918, au început intense tratative germano-române asupra Unirii Basarabiei cu România, la care au fost invitați I. Inculeț și D. Ciugureanu, iar vizitele celorlalți fruntași basarabeni la Iași s-au înmulțit, subiectul lor – aspectele viitoarei Uniri (condiționată sau necondiționată) – a fost amplu dezbătut cu oficialii români și cu reprezentanții Antantei. În paralel, în cadrul ședințelor zemstvelor județene problema Unirii s-a discutat cu toată insistența, adoptându-se hotărâri de Unire la Bălți (3-4 martie), Soroca (13 martie) și Orhei (25 martie). De asemenea, dreptul Adunării Constituante basarabene de a se pronunța asupra viitorului politic al provinciei a fost transferat către Sfatul Țării (Ionel Brătianu va folosi un procedeu similar cu prilejul votării Constituției din 1923). Primul-ministru Al. Averescu relatea, despre acele momente, în *Notițele* sale zilnice, următoarele: „[...] a venit la mine Inculeț (28 februarie – n.n.) să-mi spună că Parlamentul lor este aproape în unanimitate pentru unirea cu România, când voim să venim, se va face imediat,

căci ei sunt gata”⁸. În fine, ultima piedică în calea înfăptuirii Unirii imediate, legată de venirea Guvernului Marghiloman în fruntea țării, a dispărut după ce reprezentanții diplomați ai Antantei au dat asigurări liderilor basarabeni că aprobă Unirea, chiar și cu un guvern conservator la putere. La 21 martie 1918, I. Inculeț, D. Ciugureanu și Pan. Halippa au discutat cu Al. Marghiloman asupra „felului” Unirii: necondiționată (Pan. Halippa și D. Ciugureanu) sau condiționată (I. Inculeț). Ezitățile de ultim moment ale președintelui Sfatului Țării le punem fie în seama nehotărârii fostului socialist-revoluționar rus, fie în seama deosebitei abilități politice a acestuia, sesizată la momentul potrivit de Ionel Brătianu, urmărind a contracara zvonurile conform cărora Blocul Moldovenesc ar fi urmărit să „vândă” Basarabia României și că țărani basarabeni nu vor primi pământ în viitorul stat. Însoțiți de C. Stere, cei trei basarabeni au purces spre Chișinău la 24 martie; apoi, condițiile Unirii au fost discutate în fracțiunile parlamentare până în noaptea de 26/27 martie 1918, pentru ca, a doua zi, la ora 4,15 dimineata, în prezența reprezentanților Cabinetului român, să înceapă istorica ședință a Sfatului Țării, prezidată de I. Inculeț. Declarația Blocului Moldovenesc, constituind *Rezoluția de Unire a Basarabiei cu România*, a fost votată cu 86 de voturi pentru, 3 împotrivă și 36 de abțineri, în absența a 13 deputați.

Unirea basarabenilor a fost condiționată. Și se explică atât prin specificul național aparte al provinciei basarabene, cât, în special, prin tergiversarea reformării democratice a României, care, astfel, se afla cu „un pas în urma” Basarabiei. Unirea necondiționată nu ar fi fost posibilă în acel moment. Chiar și cei mai fervenți aderenți ai curentului unionist aveau rezerve față de intențiile declarate ale guvernelor române de a introduce votul universal și de a efectua o largă reformă agrară. Proclamând, însă, la est de Prut toate drepturile și libertățile lansate de Revoluția rusă, clasa politică basarabească era convinsă, în acea zi de 27 martie, că ar putea contribui la întărirea certitudinii extinderii lor în Vechiul Regat, eventual într-o Românie Mare...

În fine, cine și cum a făurit Unirea Basarabiei cu România rămâne încă o problemă de discutat. Ideile despre Unire au fost lansate în anul primei Revoluții ruse de tineretul intelectual din centrele universitare ruse, de marii proprietari din Basarabia. În orice caz, Unirea a fost proclamată mai întâi de zemstvele județene care au adoptat moțiuni semnate de marii proprietari, astfel că la 27 martie 1918 Sfatul Țării nu a făcut altceva decât să consfințească aceste voturi. „Unirea Basarabiei – scria, la 10 ani de la 1918, Cavalerul Paul Gore – a fost zămislită și pregătită de Partidul Național Moldovenesc din 1917 și realizată de armata română. Rolul Sfatului Țării n-a fost deloc acesta despre care se aude;

---

⁸ Al. Averescu, *Notițe zilnice din război, 1916-1918 (Războiul nostru)*, vol. 2, București, Editura Militară, 1992, p. 266.

el a fost numai un mic și slab instrument al împrejurărilor. Istoria nepărtinitoare va arăta aceasta”⁹. Unirea cu România a fost cea mai bună soluție pentru prezervarea intereselor generale ale provinciei. Și singura, de fapt. Este greu de presupus, de altfel, că dacă votul Sfatului Țării ar fi fost altul, România și-ar fi retras prezența armată dintr-un spate al frontului sigur și pacificat, iar Basarabia ar fi putut să-și consolideze statutul de independență, fără să fi cunoscut amenințările generate de războiul civil rus și fără a sfârși ca parte componentă a R.S.F.S.R.

Unirea, așadar, nu a reprezentat numai opera Sfatului Țării, astfel ea ar fi rămas doar un act izolat. Ea a constituit un act istoric, o necesitate și a fost realizată și de reprezentanții boierimii naționale, de Partidul Național Moldovenesc, de toate elitele Basarabiei și de clasa politică românească; toate au folosit Revoluția rusă drept pretext, iar Sfatul Țării drept instrument.

---

⁹ „Din trecutul nostru”, anul IV, nr. 31-34, aprilie-iulie 1936, p. 113-114.

Studentii aromâni ai Universității București în prima jumătate a secolului XX

MARIA PETRE

La începutul secolului XX, situația aromânilor din Peninsula Balcanică, în întreaga ei complexitate, devenise o problemă pentru statul român, dar și pentru aromânii înșiși, aflați în plină renaștere națională. Lupta lor s-a manifestat pe trei planuri principale: învățământ primar și secundar în limba proprie, organizare bisericească proprie și oficierea cultului în limba română, precum și reprezentare proporțională, pe baze etnice, în organismele locale și regionale.

România a alocat, în perioada 1864-1905, suma de 8.672.963 lei pentru școlile și bisericile românești de la sud de Dunăre¹. Statul român s-a implicat și în pregătirea unor elemente provenind din spațiul balcanic, ce urmau să se întoarcă în ținuturile natale, ca educatori. În anul 1865, a fost creat la București Institutul de la „Sfinții Apostoli”, subvenționat de statul român cu 20.000 lei, iar călugărul aromân Averchie era însărcinat cu recrutarea tinerilor aromâni. O parte din elevii Institutului au urmat apoi cursuri liceale, iar alții s-au înscris la cursurile Universității București. De asemenea, o parte a absolvenților celor peste 100 de școli primare și 5 școli secundare române din Peninsula Balcanică, de la începutul secolului trecut, au venit în țară și și-au continuat studiile în învățământul superior.

Dintre studenții aromâni care au studiat la Universitatea București în anul universitar 1902-1903 amintim pe: E. Profirescu, la Facultatea de Teologie; Virgiliu Apostolescu și Tache Duce, la Facultatea de Medicină; Steriu Șunda, la Facultatea de Farmacie; Dimitrie Seadima, la Facultatea de Științe². În anul 1909, statul român subvenționa 43 de bursieri aromâni, dintre care la Universitatea din București amintim pe: Elena Orăscu, N. Badraveli, G. Balodima, Atanase Zega, la Facultatea de Medicină; N. Muzaca, Marcu Beza, Constantin Noe, la Facultatea de Litere; Maria Papagheorghe, la Conservator³.

O parte a acestor tineri aromâni au rămas în țară, o altă parte, însă, s-au întors în locurile natale, contribuind la educarea conaționalilor lor. La 30 octombrie 1905, a fost organizată aniversarea a 25 de ani de la înființarea

---

¹ Gh. Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Sec. XVIII-XX*, București, Editura „Biblioteca Bucureștilor”, 1999, p. 65.

² Maria Petre, *Aromânii și relațiile culturale româno-otomane la începutul secolului al XX-lea*, în „Revista Istorică”, nr. 11-12, 1997, p. 741.

³ *Ibidem*, p. 742.

Liceului românesc de băieți de la Bitolia. O parte dintre profesorii liceului absolviseră cursurile Universității din București, precum: C. I. Cosmulescu, la Facultatea de Litere, dr. Pericle Pucerea, la Facultatea de Medicină, Constantin Meta, la Facultatea de Drept, Tașcu Pucerea, la Facultatea de Farmacie, Ioan Nicolescu, la Conservatorul din București⁴.

În afara burselor primite din partea statului român, acești studenți solicitau, și primeau, ajutoare din partea Societății de Cultură Macedoromână. Mai mult decât atât, pentru a sprijini studenții aromâni care studiau în București, Societatea avansează, încă din anul 1928, ideea strângerii de fonduri în vederea achiziționării unui local de cămin pentru cazarea acestora. În anul 1932 a fost cumpărată clădirea din strada Iorceanu nr. 6, cu suma de 2.500.000 lei. Societatea de Cultură Macedoromână a obținut, în februarie 1932, un credit de 1.000.000 lei de la Banca Națională, iar din partea Ministerului Instrucțiunii Publice o subvenție de 600.000 lei. De asemenea, s-au primit donații din partea Societății Culturale „Stămăria Mari” din comuna Turia, Macedonia (400.000 lei), și Societății „Băiasa” (150.000 lei). Alte donații au provenit din cotizațiile membrilor Societății (150.000 lei), precum și din partea unor personalități politice, între care profesorul G. Mironescu (10.000 lei)⁵.

În ședința din 4 mai 1932 a Consiliului de 35 al Societății a fost ales Comitetul Căminului studenților macedoromâni „Nicolae Iorga”, format din dr. Petru Topa, Constantin Noe, Vasile Muși, dr. Tașcu Trifon, Zottu Tașula, Constantin Cicma⁶. Căminul era condus de directorul Sava Saru și a fost reparat în anul 1933 din fondul de 50.000 lei alocat de Ministerul Instrucțiunii Publice⁷. Același minister a dispus transferarea mobilierului unor școli normale desființate, către acest cămin, unde a fost amenajată și o cantină. Sava Saru își dona, în septembrie 1933, biblioteca sa personală, alcătuită din 200 de cărți⁸. Ministerul Instrucțiunii Publice hotărâ, în iulie 1933, ca toți studenții bursieri macedoromâni din București să locuiască în căminul „Nicolae Iorga” și să servească masa la cantina acestuia, iar bursele cuvenite să fie vărsate căminului⁹. În decembrie 1932 locuiau în acest cămin 98 de studenți din Macedonia, Valea Timocului și Cehoslovacia¹⁰.

⁴ Mihail Virgiliu Cordescu, *Istoricul școalelor române din Turcia*, București, 1906, p. 189.

⁵ D.A.N.I.C., fond *Societatea de Cultură Macedoromână*, dosar 126, vol. I, f. 8. 13-15, 52-53.

⁶ *Ibidem*, f. 37.

⁷ *Ibidem*, dosar 128, f. 24

⁸ *Ibidem*, f. 39.

⁹ *Ibidem*, f. 45.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 126, f. 14.

În februarie 1932, studenții bucureșteni care făceau parte din Societatea Studenților Macedoromâni se reorganizează și aleg un comitet format din: D. Belemace, președinte; Gh. Ghiaciu și D. Balamaci, vicepreședinți; Iustin Teguiani, secretar general. De asemenea, studenții aromâni din comuna Nevesca, Macedonia, redactau, în decembrie 1932, un *Apel către nevistenii*, în care militau pentru ridicarea nivelului cultural și dezvoltarea spiritului de solidaritate cu școlile din Nevesca. În anul 1932, prin intermediul Societății de Cultură Macedoromâne, studenții aromâni ai Universității București solicitau burse și alte ajutoare. Printre ei se aflau, la Facultatea de Litere: Anghelichi Ianuli, Caratasu Anastase, Eugenia Gheorghiu, Ecaterina Dail, Smacopol Olga; la Facultatea de Farmacie: Aurelia Ciolacu; la Facultatea de Drept: Alexandru Cardale, Șt. Apostolina, Aristide Economu; la Facultatea de Științe: Ștefan Șt. Ștefănescu; la Facultatea de Medicină: Elefterie Duce, Aurelian Cionga, Paris Șt. Paris¹¹.

În februarie 1933, în căminul din strada Iorceanu locuiau 86 de studenți interni și serveau masa 26 de studenți externi, dintre care amintim, de la Facultatea de Drept: Grigorian I., Pascu Fote, Magiaru Constantin, Pița Mircea (Iugoslavia), Matusu Al., Bușulega Iulian, Golna Menelaus, Garibaldi Sterie, Celea Dumitru, Iota F., Papazissi Gh. (Grecia), Ianușa Petre (Albania); de la Facultatea de Litere: Sinefachi N., Papaioan C., Nasta Atanase, Nuși Marius, Dimonie P., Caraiscu N., Ghiamir Gh., Leonida Pariza, Nacea N. (Grecia), Ciomu Lazăr, Teodorescu Teodor, Spano Atanase (Iugoslavia); de la Facultatea de Științe: Belibaș Gh., Mihadaș Virgil, Sachedaris Gr. (Grecia), Popescu Petre, Capsali C. (Iugoslavia); de la Facultatea de Medicină: Gachi Gh. (Grecia); de la Facultatea de Medicină Veterinară: Roiba Gr., Exarhu D. (Grecia)¹².

În afara burselor acordate de statul român, studenții aromâni au primit ajutoare în bani din partea Societății de Cultură Macedoromâne (sume între 300-1.000 lei). În anul 1938, au primit astfel de ajutoare studenții Facultății de Litere: Danica Constantin, Hristu Șola, Teguiani Gheorghe, Nicolescu Constanța și Atanasu Apostol; Meghea Ștefania, de la Facultatea de Științe Naturale; Cătuneanu Constantin, de la Academia Regală de Muzică; Samara George, de la Facultatea de Agronomie; Spiro Prossi, de la Facultatea de Medicină ș.a.¹³

În februarie 1938, Societatea de Cultură Macedoromână direcționa „toate veniturile... pentru întreținerea a 200 de studenți români de peste hotare” cazați în căminul „Nicolae Iorga” și solicita scutire de impozit pentru clădire¹⁴. De

¹¹ *Ibidem*, f. 20-32, 55, 59, 65, 73-77, 88, 94, 171, 176, 184.

¹² *Ibidem*, dosar 128, f. 149-150.

¹³ *Ibidem*, dosar 130, f. 262, 294-295, 327, 334.

¹⁴ *Ibidem*, f. 263.

asemenea, Ministerul Educației Naționale aloca aceleiași cămin suma de 25.000 lei pentru trimestrul octombrie-decembrie 1937¹⁵.

Declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial a determinat înrăutățirea situației materiale a studenților aromâni aflați în București. În septembrie 1939, clădirea căminului „Nicolae Iorga” a fost închiriată Școlii de Ofițeri Mecanici a Ministerului Înzestrării Armatei, iar chiria încasată era destinată sprijinirii acestor studenți¹⁶. În timpul cutremurului din noiembrie 1940, clădirea a fost grav avariata și nu mai putea fi folosită¹⁷. În noiembrie 1941, următorii studenți aromâni de la Facultatea de Drept din București, lipsiți de mijloace materiale, solicitau burse: Teguiani Dumitru, Civica Ovidiu, Papliacu Marin, Caraiani Gheorghe și Haiduli Sotir¹⁸. În luna martie 1944, Societatea de Cultură Macedoromână adresa un memoriu decanului Facultății de Medicină din București, în care arăta că studenții aromâni ai acestei facultăți „își periclitizează cariera datorită greutăților de întreținere și taxelor școlare”, întrucât primeau burse lunare de 4.000 de lei, în timp ce studenții celorlalte facultăți primeau 6.000 lei.

După terminarea războiului, în plin proces de comunizare a țării, la Universitatea din București continuau să studieze o serie de studenți aromâni, care solicitau Societății de Cultură Macedoromână certificate că nu posedă mijloace materiale. Printre ei, în anul 1945, se aflau studenții Iancovic Sava, de la Facultatea de Litere, Scrima Ionel, de la Facultatea de Drept, Cotabiți Dionisie, de la Facultatea de Teologie¹⁹. În anul 1947, solicitau ajutoare pentru studii studenții aromâni Barba Zoița și Puppi Florica, de la Facultatea de Litere; Perceli Dumitru și Perceli Nicolae, de la Facultatea de Medicină; Cristea Cațanu, Mitache Gheorghe și Leta Epaminonda, de la Facultatea de Drept²⁰. În anul următor solicitau certificate pentru a fi scutiți de taxe școlare următorii studenți aromâni: Hagibira Virginia, Nastu Hristu, Giugică Maria, de la Facultatea de Litere; Samara Elisabeta, Bandu Petre, de la Facultatea de Medicină; Ghiță Agorea, de la Facultatea de Farmacie; Muși Achile și Nacu Adam, de la Facultatea de Medicină Veterinară²¹.

¹⁵ *Ibidem*, f. 355.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 141, f. 295.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 150, f. 24.

¹⁸ *Ibidem*, f. 14.

¹⁹ Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, București, Editura Universității București, 2004, p. 618.

²⁰ D.A.N.I.C., fond *Societatea de Cultură Macedoromână*, dosar 159, f. 6, 19, 22, 250, 336, 338.

²¹ *Ibidem*, dosar 160, f. 3, 31, 123, 133, 157-158, 161.

Efortul, financiar, material și diplomatic, făcut de statul român în perioada 1864-1948 prin întreținerea școlilor și bisericilor românești din Peninsula Balcanică, precum și pentru susținerea studenților aromâni aflați în România, dar și la alte Universități din Europa, s-a încheiat o dată cu instaurarea regimului comunist. Studenții aromâni din România au avut de suportat rigorile noului regim, care le-au impus izolarea de familiile rămase în locurile de baștină, iar aceștea au fost supuse unor regimuri severe de deznaționalizare.

Colecția „George Potra”

SILVIA VĂTAFU-GĂITAN

George Potra, creatorul acestei colecții, s-a născut la 16 martie 1907, în comuna Săcuieu, județul Cluj. A urmat studii secundare și universitare (1932) la București. Și-a luat doctoratul în istorie (1936), devenind apoi doctor docent. A fost profesor în învățământul mediu, între anii 1932-1967, fiind premiat de două ori de Academia Română. Zelos cercetător de izvoare inedite sau puțin cunoscute, a semnat articole, studii conținând informații variate – de la simpla semnalare a izvorului până la studii ample – axate îndeosebi pe trecutul orașului București, istoria învățământului, istoria ȝiganilor din România. Explorând cu multă migală arhivele și documentându-se minuțios, a oferit o largă bază de informații cercetării de istorie locală, mai ales bucureșteană¹. Bogata sa activitate publicistică este ilustrată prin lucrări de o deosebită valoare științifică, pe care le vom enumera în continuare:

- *Călătoria unui boier moldovean în Europa la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Revista Istorică”, 1933, XIX, p. 126-139;
- *Luptători români în țări străine*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, 1938-1939, II, nr. 3-4, p. 63-64;
- *Călători români în țări străine*, București, Tiparul „Oltenia”, 1939, 62 p.;
- *Contribuțiuni la istoricul ȝiganilor din România*, București, „Monitorul Oficial”, Imprimeria Națională, 1939, 377 p. + 2 pl.;
- *Statele Europei la 1846-1847, văzute de un boier moldovean*, București, „Monitorul Oficial”, Imprimeria Națională, 1940, 41 p.;
- *Bucureștii la mijlocul secolului XIX. Impresiile germanului W. Derblich*, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1941, 41 p. + 1 pl.;
- *Din Bucureștii de altădată. Târgul Moșilor, Biserica Sf. Spiridon Nou, Hanul Colțea, Hanul Manuc. Luminarea și paza de noapte în 1840. Teatrul Național*, București, Imprimeria „Curentul”, 1941, 44 p.;
- *Din Bucureștii de altădată. Grădinile Capitalei, Grădina Cișmigiu, Șoseaua Kiseleff, Parcul Carol I, Arcul de Triumf, Biserica Domnița Bălașa, Biserica Ienii, Biserica Olteni, Lagarde despre Bucureștii din vremea lui*

---

¹ *Enciclopedia istoriografiei românești*, coordonator Ștefan Ștefănescu. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 273.

Caragea. Câteva aspecte din Bucureștii de ieri și de azi, București, Imprimeria „Curentul”, 1942, 56 p.;

- *Hanurile bucureștene*, București, Tiparul Românesc (Camera de Comerț și Industrie din București), 1943, 96 p. + 21 pl.;

- *Câteva momente din viața bucureșteană de acum o sută de ani*, în „Revista Fundațiilor Regale”, 1944, XI, nr. 5, p. 439 - 445;

- *Știri noi în legătură cu Barbu Iacovescu, Theodor Aman și alți pictori*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, 1955, 2, nr. 1-2, p. 327 - 334;

- *O „chartă” necunoscută a curselor poștale în România din 1869*, în „Filatelia”, 1958, VII, nr. 11, p. 14 - 16;

- *Documente privitoare la istoria orașului București (1594-1821)*, București, Editura Academiei R.P.R., <1961>, 819 p.;

- *Școala domnească de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi din București (sec. XVII-XIX)*, în „Glasul Bisericii”, 1961, 20, nr. 9-10, p. 837-878;

- *Petrache Poenaru, ctitor al învățământului în țara noastră. 1799-1875*, București, Editura Științifică, 1963, 394 p.;

- *Știri despre „Hanul Galben” din mahalaua Filantropiei*, în „Materiale de istorie și muzeografie”, București, 1964, p. 395-399;

- *Din corespondența inedită a unor fețe bisericești din Țara Românească cu Transilvania, în veacurile al XVIII-lea-al XIX-lea (1781-1827)*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1965, 83, nr. 1-2, p. 125-168, nr. 11-12, p. 1097-1146;

- *Contribuții documentare la „Școala domnească de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi din București”*, în „Glasul Bisericii”, 1966, 25, nr. 3-4, p. 250-312;

- *Două foi volante inedite din secolul al XVIII-lea referitoare la românii din Transilvania*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1967, 85, nr. 9-10, p. 1045-1050;

- *Scrisori inedite de la Niță Magheru către unchiul său Gheorghe Magheru (1840-1857)*, în „Studia et Acta N. Bălcescu”, 1969, 1, p. 301-328;

- *Focul din Ploiești din martie 1843*, în „Studii și materiale de istorie”, Prahova, 1969, 2, p. 79-81;

- + Simache Nicolae, *Contribuții la istoricul orașelor Ploiești și Târgșor (1632 - 1857)*. - <Studiu istoric însoțit de culegere de documente>. Comitetul de cultură și artă al județului Prahova, Comitetul de cultură și artă al municipiului Ploiești, 1970, 580 p.;

- *Popa Radu Șapcă din Celei*, în „Mitropolia Olteniei”, 1970, 22, nr. 7-8, p. 895-920;

- *Un pașoptist uitat: Grigore Serrurie*, în „Studia et Acta N. Bălcescu”, 1971, p. 537-578;

- *Vechi case bucureștene. Casa Cleopatra Trubetzkoi*, în „Materiale de istorie și muzeografie”, București, 1971, 8, p. 147-157 (fig.);
- *Tezaurul documentar al județului Dâmbovița (1418-1800)*, vol. I, București, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Dâmbovița, 1972, 996 p. (facs.);
- *Eliade Rădulescu Ion. Scrisori și acte*. Ediție îngrijită, texte alese, glosar, indice de George Potra, Nicolae Simache și George G. Potra; prefață de Șerban Cioculescu, București, Editura Minerva, 1972, XVI + 689 p.;
- *Informații documentare asupra istoriei Târgoviștei în secolele XVII-XVIII. Baia publică din vremea lui Matei Basarab. Un târgoviștean student la Veneția*, în „Valachica”, 1972, 3, p. 197-208 (fig. facs.);
- *În legătură cu pităreasa Zinca Bălcescu*, în „Studia et Acta Musei N. Bălcescu”, 1973-1974, nr. 5-6, p. 217-224;
- *Documente referitoare la istoria orașului București (1821-1848)*, <București>, Editura Academiei, 1975, 572 p. (fig.);
- *I. Heliade Rădulescu. Către fiul său. Inedite. <1870>*, în „Amfiteatru”, 1977, 12, nr. 1, p. 403;
- *Revoluția de la 1848 – documente inedite. Nicolae Bălășescu către Ion Heliade Rădulescu*, în „Amfiteatru”, 1978, 13, nr. 8, p.10;
- *Din activitatea culturală a episcopului Iosif al Argeșului (1793-1820)*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1978, 96, nr. 9-10, p. 1164-1171;
- *Prenumeranții din Oltenia la tipărirea Cronicii lui Șincai, 1844*, în „Mitropolia Olteniei”, 1979, 31, nr. 4 –6, p. 395-401;
- *Elena Farago în corespondență cu M. Dragomirescu, C. Moldovanu și G. Tutoveanu*, în „Elena Farago, Biblioteca și societatea”, Craiova, Biblioteca județeană Dolj, 1979, p. 9-14;
- *Gheorghe Lazăr, la 200 de ani de la naștere*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1979, 97, nr. 5-6, p.712-723;
- *Goleștii – mozaic documentar*, în „Studii și cercetări istorice” – Golești, 1980, 3, p.19-27;
- *Despre vinărici și vinăriceri în Țara Românească*, în „Studii și cercetări istorice” – Golești, 1980, 3, p. 237-255;
- *Biserica Săpunarilor sau Scaunele Vechi*, în „Glasul Bisericii”, 1980, 39, nr. 3-5, p.408-418;
- *Din Bucureștii de altădată*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, 472 p.;
- *Ion Heliade Rădulescu și relațiile sale oficiale cu personalități străine, în lumina corespondenței*, în “Revista de istorie și teorie literară”, 1982, 31, nr. 4, p.347 - 352;
- *Documente privitoare la istoria orașului București (1639-1800)*, București, Editura Academiei, 1982, 488 p.;

- *Matei Basarab în lumina unor documente referitoare la răsplătiri de servicii, iertări de rumânie și ordine date*, în „Matei Basarab și Bucureștii”, București, 1983, p. 35-48;

- *Băile Herculanee, cea mai veche stațiune balneo-climaterică din țara noastră*, în „Momente din trecutul medicinei”, București, Editura Medicală, 1983, p. 195-208;

- *Les bouquinistes*, în „Romänische Revue”, 1983, 37, nr. 8-9, p. 124-143;

- *Bucureștii văzuți de Ferdinand Lassalle (în 1856)*, în „Le Monde illustré”, 1984, 18, nr. 2, p. 55-58;

- *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, 222 p.;

- *O contesă germană la Curtea Domnească din București*, în “Le Monde illustré”, 1990, 24, nr. 8, p. 37-39;

- *Un negustor englez în țările române: Thomas Thornton*, în „Le Monde illustré”, 1990, 24, nr. 10, p. 16-18;

- *Din Bucureștii de ieri*, vol. I-II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1990, 363 p.;

- *Pavajul vechilor ulițe bucureștene*, în „Buletinul monumentelor istorice medievale”, 1992, 11, p. 139-147;

- *Bucureștii văzuți de călătorii străini (secolele XVI -XIX)*, cu o prezentare de Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei, 1992, 272 p.;

- *Doi britanici în Bucureștii lui Constantin Brâncoveanu*, în „Academica”, 1993, 3, nr. 4, p. 5.

George Potra a fost și un cunoscut bibliofil și colecționar de documente.

Documentele au intrat în posesia Arhivelor Naționale prin vânzări și donații ale profesorului George Potra și ale urmașilor săi, în mai multe etape, începând din 1974, și au constituit colecția “George Potra”.

Colecția are 3,50 m.l., cuprinzând 2334 unități arhivistice din perioada 1503-1921, la care se adaugă circa 1600 fotografii, ilustrate și albume, integrate colecției „Documente Fotografice” (F I 7272-7385; F II 3227-3342; F III 483-497; F IV 146-161; II. 4954- 4984; A 57-59) și 6 publicații, care au fost predate Bibliotecii documentare, unde au fost inventariate și cotate (57757-57762). Ea a fost organizată de creatorul ei în șase secțiuni, devenite pachete și numerotate cu cifre romane: I Țara Românească, 1401 unități arhivistice, <sec. XV> - 1913; II – Moldova, 512 unități arhivistice, 1503-1885; III – Manuscrise, 51 unități arhivistice, <sec. XVII - XIX>; IV – Documente grecești, 167 unități arhivistice, 1739 - 1894; V – Documente străine, 194 unități arhivistice, 1563 - 1898; VI – Diverse – 9 unități arhivistice, 1838–1921. În cadrul fiecărui pachet, documentele sunt ordonate cronologic și sunt numerotate, cota fiecăruia constând din

denumirea colecției, cifra romană, ce indică numărul pachetului din care face parte, și numărul lui de ordine în cadrul pachetului.

Documentele s-au păstrat sub formă de originale, copii, traduceri, concepte și imprimare completate și sunt scrise în limbile română, slavă, greacă, latină, maghiară, rusă, franceză, germană, engleză, polonă, flamandă, italiană, olandeză, cehă. De asemenea, remarcăm prezența documentelor bilingve, ruso-române sau ruso-germane.

Menționăm și existența a patru falsuri, două slave și două românești. Primul, atribuit lui Radu al II-lea Prasnaglava, domnitorul Țării Românești (a domnit în patru rânduri, în perioada anilor 1421-1427), este o scrisoare adresată pârgarilor din Brașov în legătură cu vama de la Rucăr². Este un fals grosolan, ușor de depistat, atât după suport (hârtie), limbă, scris, formular diplomatic.

Documentul din Moldova emis de șoltzul și pârgarii târgului Bârlad, pentru satul Dieneszești, datat ca fiind din sec. al XVII-lea și al cărui caracter de act fals este ușor de constatat după limbă, scris, sigilii. Din acesta avem două exemplare, unul în slavă și altul în română³.

Al patrulea, considerat a fi de la sfârșitul sec. al XVIII-lea⁴, este un zapis ce consfințește vânzarea unei ocine în Dieneszești, fiind ușor de depistat după scris. Falsurile au fost constatate și semnalate de creatorul colecției, considerate de el a fi făcute la începutul secolului al XIX-lea.

Relevăm existența unor traduceri făcute de Floru, dascăl slovenesc la Școala domnească de slovenie, care a funcționat în incinta Bisericii Sf. Gheorghe Vechi, din București, de Vasile dascăl, Chiriță dascăl la mănăstirea Colțea (1798), Isclu dascăl slovenesc (1762), pentru documente din Țara Românească, și de Daniil Vlahovici, episcopul Bucovinei, pentru cele din Moldova.

Din punct de vedere al genurilor de documente cuprinse în această colecție, ele sunt: hrisoave, cărți domnești, anaforale, zapise, hotărnicii, cărți de judecată, scrisori, adeverințe, adrese, chitanțe, liste, însemnări, periphrasisuri, contracte, tabele, planuri, diplome, foi de zestre, jalbe, diate, procese-verbale, angajamente, catagrafii. Ele sunt emise de cancelariile domnești, de cele ale mitropoliilor sau episcopiilor, de diferite instituții (Divanul Judecătoresc al Valahiei, Curtea Apelativă Civilă, Secția I, din Valahia, Logofeția Țării de Sus, diferite isprăvnicate, de județe și ținuturi, Înalțul Divan al Țării Românești, judecătoria de județ și ținut, Eforiile spitalelor, Divanul Moldovei, epitropiile unor târguri etc.) și de persoane particulare.

² D.A.N.I.C., colecția *George Potra*, I/1.

³ *Ibidem*, II/2 bis și II/18b.

⁴ *Ibidem*, I/287.

Hrisoavele și cărțile domnești provin din cancelariile unor domni ai Țării Românești – Alexandru al II-lea Mircea, Petru Cercel, Matei Basarab, Grigore Ghica, Radu Leon, Mihai Racoviță, Constantin Mavrocordat, Alexandru Scarlat Ghica, Alexandru Ioan Ipsilanti, Nicolae Constantin Caragea, Mihail Constantin Șuțu, Alexandru Constantin Moruzi ș.a. –, precum și din cancelariile voievozilor Moldovei – Ștefan cel Mare, Constantin Movilă, Ștefan Tomșa, Gheorghe Ștefan, Mihai Racoviță, Grigore Ioan Callimachi, Grigore Alexandru Ghica, Constantin Alexandru Ipsilanti, Alexandru Constantin Moruzi etc.

De asemenea, în cadrul secțiunii documentelor străine, cuprinse în această colecție, există și înscrisuri provenite din cancelaria unor principii transilvăneni – Gabriel Bethlen –, sau aparținând unor personalități științifice din Academia Regală de Științe din Torino, Societatea Regală de Științe din Anvers, Academia Regală de Științe din Lisabona, sau emanate de la sultanul Mahmud al II-lea (1822).

Dintre perilipsisuri, acele liste de documente conținând rezumatele sau mențiunile unor hrisoave sau zapise referitoare la o problemă, cu date mai vechi decât data documentului cadru, semnalăm pe acela privind moșiile Bisoca și Pleși, datat <după 1750>⁵, conținând rezumatele zăpiselor dintre anii 1733-1750, sau lista făcută de Nicolae logofăt de divan pentru polițele de datorii dintre anii 1794-1820, datată <după 1820>⁶, primite de la Dumitrache Urianu fost mare medelnicer. Semnalăm și lista documentelor moșiei Trestieni, din județul Ilfov, care consemnează 38 de mențiuni, din care una a unui hrisov din 1633⁷ al lui Matei Basarab, domnitorul Țării Românești, prin care întărește lui Radu și lui Udrea postelnic satul Flocoasa din județul Ilfov. Pentru Moldova, menționăm izvodul de documente din 31 decembrie 1835, având șapte rezumate din perioada 1764-1791, privind via din dealul Coroiu, din Socola, ce a fost a lui Petrachi Cazimir și care a trecut, prin mezat, în stăpânirea lui Dimitrie Ștefanovici argintar. Perilipsisurile, sau listele de documente sunt valoroase pentru cercetarea istorică, deoarece uneori sunt singurele forme sub care s-au păstrat înscrisurile respective.

Documentele muntenesti și moldovenesti (pachetele I și II) conțin informații de ordin economic, social, politic, cultural, constituind o sursă pentru studierea diferitelor aspecte ale dezvoltării Țării Românești și Moldovei. Nivelul de dezvoltare și evoluția economică ale Țărilor Române de-a lungul mai multor secole își găsesc reflectarea în documente ce ne înfățișează diversele activități umane ale vremii. Agricultură fiind ocupația de bază a locuitorilor, pământul, cu

---

⁵ *Ibidem*, I/138.

⁶ *Ibidem*, I/455.

⁷ *Ibidem*, I/648 (nr. 1).

problemele legate de stăpânirea și productivitatea lui, reprezintă obiectul principal al hrisoavelor și zapiselor care au rămas din epocă. Ele conțin știri despre: arături, obținerea de noi terenuri pentru culturi, prin curături; lucrul la coasă (din fân se dădea dijmă, erau livezi de fân care se extindeau prin curături); plante agricole cultivate (grâu, mei, ovăz, orz, cânepă). Și alte ramuri ale agriculturii sunt menționate în documente: pomicultura (livezi cu pomot), viticultura (există multe știri documentare despre vii și inventarul lor – crame, buți, teascuri, diverse alte vase). Creșterea animalelor constituia, de asemenea, o ocupație de căpetenie și documentele vorbesc despre: cai, boi, vaci cu viței, vaci de lapte, oi, capre, porci, ca și despre prețul lor și despre dările ce se cereau de către stat pentru acestea. Informații avem și despre pescuit, ce era orânduit din vechime, prin hrisoave de la Mircea cel Bătrân, din 1392. Importanța economică a acestei activități este dovedită de numărul mare de bălți și gârle de pește menționate în înscrisuri, de tehnicile de pescuit, de cuantumul dărilor din pește, de transportul lui cu carele etc. Pescuitul se practica în Dunăre, în râurile interne sau în numeroase bălți, heleșteie și iazuri, amintite în documente, vama din pește constituind altă sursă de venituri pentru boieri, mănăstiri și pentru Domnie. Documentele vorbesc și despre stupine (prisăci), produse apicole – ceară și miere –, despre dările din acestea, ca și despre banii luați pe ele.

Astfel, documentul din 20 februarie 1823, o carte a lui Ioan Sturdza vv. Moldovei, ne înfățișează poruncile acestuia către dregători, cu scopul de a asigura bunul mers al semănatului de primăvară: orânduirea zapciilor la ocoale și a câte unui mazil ruptaș, la fiecare cinci sate, pentru a merge și a supraveghea lucrul pământului.

Cu privire la creșterea animalelor, menționăm doar documentele din 24 august 1820⁸ și cel datat <după mai 1829>; cel dintâi, o danie a lui Iordache Ciute serdar către ginerele său, stolnicul Alecu Anastasiu, pentru dragostea și grija acordată răposatei sale fiice, Catinca, în care, printre altele, sunt menționate și vite (boi, vaci, cai), cel de-al doilea fiind o însemnare a vitelor de tamazlăc (cireadă), pe anii 1824-1829.

Tot spre ilustrarea celor arătate mai sus, menționăm documentele din: 17 martie 1699⁹, un testament prin care se lasă moștenire un heleșteu, case, vii și șase stupi; 3 septembrie 1775¹⁰, zapis de vânzare a unei vii, în schimbul sumei de 110 lei și a 20 stupi. Dezvoltarea viticulturii este oglindită în numeroase mărturii documentare. Astfel, zapisul din 12 noiembrie 1788¹¹ se referă la vânzarea unei vii, la Urlați, în dealul Mărunțișului, menționând că via este cu o pivniță, cu casă

⁸ *Ibidem*, II/167.

⁹ *Ibidem*, I/64.

¹⁰ *Ibidem*, II/60.

¹¹ *Ibidem*, I/237.

de locuit, și ustensilele necesare la vie: o tocitoare, o curătoare, un hârdău, un cofer, o pâlnie, având și “obrații”, adică locuri cu pomet. Pentru Moldova, există documentele din: 12 august 1745¹², pentru viile din Necorești, “vie lucrată și vie paragină”, vândută cu casa și “cu alte vase de treaba culesului”; 12 martie 1794¹³, pentru aceleași vii din podgoria Nicorești, din ținutul Tecuci, și pentru cele din podgoria Socolii și crama existentă aici; 23 martie 1810 – pentru viile de la Cotnari etc.

Morile sunt menționate foarte des în documente. Se vând moșii cu moară sau vad de moară, mori cu o roată, două sau patru. Astfel, la 3 martie 1676¹⁴, Manta Damaschinul vinde lui Lupașco Buhuși mare spătar și soției sale, Safta, patru roate de moară în apa Ialomiței, la Spăteani, județul Ialomița. Documentul din 16 mai 1839¹⁵ ne spune despre construirea unei mori cu „două făcaie”. Moșiile care aveau mori și vaduri de moară se vindeau cu un preț mai ridicat decât celelalte, situate în locuri „înfundate”. Dar morile, în afară de folosul pe care-l aduceau locuitorilor, prin zăgazurile lor, pricinuiau și multe înneacățiuni terenurilor arabile dimprejur, fapt ce ducea la procese, ce ajungeau la autoritățile centrale judecătorești sau chiar la divanul domnitorului, care dădea ordin să se „spargă morile”. Un caz interesant este al boierului Drăghicean Grecianul clucer care, în 13 iunie 1774, construiește pe moșia sa, Grecii de Jos, <jud. Ilfov>, „un copil de moară”, pe apa Ialomiței.

Documentele menționează și variate categorii de meșteșugari și negustori, indicând unul sau mai mulți: abagii, mărgelari, cojocari, băcali, morari, argintari, meșteri de mori, franzelari, băcani, cârciumari, hangii, cavafi ș.a., prezenți în orașe și târguri, precum București, Iași, Craiova, Tecuci, Buzău. De asemenea, este înfățișată și organizarea lor în bresle (isnafuri), conduse de staroști. Se consemnează organizarea unor târguri și bălciuri pe moșii, a unor oboare de vite, cum ar fi la 1817¹⁶, pe moșia Popești, din județul Teleorman, proprietatea lui Ștefan Belu. Alexandru Nicolae Șutu vv. Țării Românești înnoiește, la 29 iunie 1819¹⁷, lui Alexandru Ghica, fost mare logofăt de Țara de Jos, viitorul domnitor regulamentar, dreptul ce i s-a acordat, prin sinet domnesc din 1815, de a face pe moșia sa Herbinți, din județul Ilfov, târg săptămânal și trei bălciuri pe an, cu obor și vânzare de vite, iar vama și alișverişul să fie pe seama casei sale.

---

¹² *Ibidem*, II/38.

¹³ *Ibidem*, II/79.

¹⁴ *Ibidem*, I/40.

¹⁵ *Ibidem*, I/735.

¹⁶ *Ibidem*, I/402-406.

¹⁷ *Ibidem*, I/440.

Amplourea deosebită ce a cunoscut-o comerțul este dovedită de numărul mare de negustori prezenți, în diverse calități, în documente, de prăvălii, hanuri, băcănii etc.

Documentele vorbesc de comerțul - cu vite, de cherestea (porunca ispravnicului județului Dolj din 12 iunie 1825¹⁸ către zapcii plășii Bălți, în vederea aducerii cherestelei pentru a fi înregistrată), arme (adeverința din 22 noiembrie 1817¹⁹, dată pentru efectuarea unui transport de arme la ruși, cerând să fie lăsați „să meargă cu pace”), de pește (morun²⁰), sau de blănuri (la 13 aprilie 1872²¹, Consiliul orașului Leipzig aduce aprecieri activității comerciale desfășurate de Georg Toncovits din București, negustor de blănuri). Neexistând o monedă națională, în relațiile comerciale se foloseau monede diverse: aspri, bani, costande, lei, potronici, groși, taleri, ughi, zloți ș.a. Uneori se face și echivalența între ughi și aspri.

Documentele colecției oferă bogate informații privind structura socială, despre diverse clase și pături sociale, raporturile dintre ele. Cele mai numeroase se referă la feudali și la țărănime. Boierimea apare stratificată, existând o pătură subțire de mari boieri, dispunând de mari proprietăți și rumâni, ei fiind și principalii deținători ai dregătoriilor, o boierime mijlocie, foarte numeroasă, și mica boierime, în care intra și slujitorimea. Țărănimea, la rândul ei, se împarte în două categorii: liberă (moșneni în Țara Românească și razeși în Moldova) și aservită (rumâni în Țara Românească și vecini în Moldova). Sunt mărturiile documentare privind aducerea în stare de rumânie a unor sate întregi, și tendința de a acapara moșiile satelor libere. O cale de a sparge obștiile o constituie înfrățirea pe moșie. De asemenea, se remarcă și tendința rumânilor de a se elibera (de a se cnezi) și pentru aceasta recurgeau la diferite mijloace: fugeau din sate, se judecau cu boierii, uneori prezentând cărți mincinoase, se învoiau cu feudalii ca să cumpere și să dea alți rumâni sau chiar sate în locul lor, pentru răscumpărare. La rândul lor, țăranii liberi nu-și puteau plăti dările și fugeau din sate, urmând ca dăjdiile lor să fie plătite de unii boieri sau de megieși, care obțineau de la domn atât moșia fugarilor, cât și dreptul de a-i transforma în rumâni.

Astfel, pentru exemplificarea celor de mai sus, semnalăm: cartea lui Gavril Movilă domnul Țării Românești, datată <1618 aug. 29 – 1618 dec. 30>²², prin care întărește slobozirea din rumânie a unor săteni din Dragomirești, deoarece s-au răscumpărat; cartea lui Alexandru vv., fiul lui Iliaș vv. Țării Românești, din

¹⁸ *Ibidem*, I/535.

¹⁹ *Ibidem*, I/414.

²⁰ *Ibidem*, I/489.

²¹ *Ibidem*, I/1336.

²² *Ibidem*, I/6.

7 iulie 1628²³, prin care se întărește unor foști rumâni moșia lor din Brăniștarii de la Măgură, răscumpărându-se ei cu 2000 aspri. De asemenea, pentru o pâră mincinoasă a rumânilor pentru răscumpărare, menționăm cartea lui Matei Basarab vv. Țării Românești din 28 iunie 1646²⁴.

Documentele ilustrează formarea și întinderea domeniilor boierești și mănăstirești, ca și ale domnilor. Boierii și mănăstirile caută să-și adune domeniile „lipind” ocină lângă ocină, cum este „obiceiu” și să le lărgască prin cumpărări. Moșiile se vindeau și cu forța de muncă necesară, iar pământurile pe care nu erau rumâni nu aveau căutare. Astfel, există hrisoave și cărți domnești care întăresc moșii, sate, rumâni unor mănăstiri (Tismana și Sărindar din Țara Românească, sau Neamț și Solca din Moldova) sau unor mari boieri (Văcăreștii, Cantacuzinii din Țara Românească, sau Isac Balica hatman, Solomon Brăescul fost mare medelnicer etc. din Moldova). Documentele oferă informații și cu privire la circulația pământului, prețul acestuia. Țăranii liberi își vindeau ocinele din variate motive, cel mai frecvent fiind neputința de a-și achita dărilor, diferite datorii etc. Semnalăm zapisele din 10 martie 1658²⁵ și 15 martie 1658²⁶, prin care sătenii din Boteni, județul Ilfov, vând ocinele lor din sat pentru a-și scoate femeile și copiii din robie.

De asemenea, și domeniul domnitorului crește prin cumpărări. Astfel, la 14 decembrie 1644, 12 boieri hotarnici²⁷, din porunca lui Matei Basarab vv., aleg moșia din Vițichești, cumpărată de soția domnitorului, doamna Elina.

Pe parcursul secolelor XVIII și XIX apar noi forme de administrare și exploatare a domeniilor, noi raporturi economice: arendășia, clăcașii²⁸.

Domeniile ecleziastice sporesc și prin daniile făcute de boieri. În acest sens, amintim testamentul lui Pârvul Craiovescu ban, din 14 aprilie 1529²⁹, prin care lasă moștenire mănăstirii Tismana satul său, Turcenii, județul Gorj; zapisul lui Oana răspop din Adămești, prin care dăruiește mănăstirii Cotroceni, la 25 mai 1716³⁰, ocină în hotarul moșiei Comănești, județul Teleorman, sau cartea lui Mihai Racoviță vv. Moldovei, din 11 iunie 1708³¹, prin care se întăresc proprietățile Mitropoliei Moldovei.

²³ *Ibidem*, I/8.

²⁴ *Ibidem*, I/19.

²⁵ *Ibidem*, I/24.

²⁶ *Ibidem*, I/25.

²⁷ *Ibidem*, I/17.

²⁸ *Ibidem*, I/691, 922.

²⁹ *Ibidem*, I/38 b.

³⁰ *Ibidem*, I/95.

³¹ *Ibidem*, II/21.

Documentele oglindesc și varietatea obligațiilor fiscale, dările și obligațiile la care erau supuși locuitorii, modul de strângere a lor, refuzul unora de a le achita. În ceea ce privește acest din urmă fapt, menționăm documentele din 1822, referitoare la oile haslăilor din Țara Românească și ale turcilor din Turnu și Giurgiu, pentru care au refuzat să plătească oieritul. Rezultă și sistemul arendării dărilor: diverși negustori sau mici boieri luau pe seama lor strângerea birurilor dintr-un județ și apoi trimiteau birari ca să le încaseze. Astfel, în februarie 1823³², au fost arendate trecătoarea porcilor din schela Căineni și dările din cele cinci județe de peste Olt. În Moldova, documente din 1838 și 1839 vorbesc de plata capitației, iar o adeverință din 1840³³ arată dările strânse de la locuitorii satului Buciumii: banii birului, câte 9 lei și 5 parale, banii radevoiuului, câte 7 lei și 26 parale, banii slujitorului, câte 3 lei, banii foilor și ai pecetii, câte 1 leu, și câte 66 parale, vita. Menționăm și scrisoarea logofătului Iordache Ghica, din 6 februarie 1847³⁴, către postelnicul Gheorghe Iamandi, ispravnicul ținutului Tutova, în legătură cu creșterea dării iratului pentru băuturi, spor ce va fi folosit pentru realizarea unor îmbunătățiri în orașul Bârlad.

Numeroase documente conțin informații despre activitatea juridică, despre instituțiile care o exercitau și modul cum funcționau ele, având la bază legea țării și obiceiul pământului. Instanțele de judecată (de la cea mai înaltă – Divanul Domnesc – până la cele mici –diverși judecători laici sau ecleziastici), dreptul de judecată al egumenului, al marelui ban, marelui vornic sau al ispravnicului scaunului Bucureștilor, precum și al altor boieri, în formule de câte 4, 6, 12, 24, și până la tribunalele judecătorești de județ sau ținut și a celorlalte instituții moderne de profil, sunt frecvent întâlnite în documentele colecției, și de aceea nu vom intra în amănunte cu privire la acest domeniu, exemplificând doar prin câteva situații mai deosebite. Astfel, zăpislul din 1637³⁵ ne arată cum un sătean se vinde rumân pentru a scăpa de condamnarea la spânzurătoare pentru furtul de oi, comis în vremea cât a fost păcurar (cioban), sau mărturia dată, la 30 august 1839, de răzeșii din Umbrărești, ținutul Tecuci, în pricina vânzării „cu vicleșug” a acestei moșii. Dreptul de protimisis (de rudenie, de vecinătate), privind întâietatea în cumpărarea pământului și dreptul de a răscumpăra ocina, în cazul nerespectării acestuia, funcționează atât în Țara Românească cât și în Moldova, încă și în secolul al XIX-lea. Există în colecție și documente care amintesc de legiuirile vremii, cum ar fi și raportul marelui logofăt, Constantin Bălăceanu, din 28 iunie 1818³⁶, în care arată că, din poruncă domnească, a colaționat *Pravila lui*

³² *Ibidem*, I/499.

³³ *Ibidem*, II/349.

³⁴ *Ibidem*, II/396.

³⁵ *Ibidem*, I/38j.

³⁶ *Ibidem*, I/426.

Caragea, document însoțit și de anaforaua arhierilor și boierilor, din 9 iunie 1818, prin care aceștia încuviințează alcătuirea *Pravilei lui Caragea* și cer tipărirea ei. *Legiuirea lui Caragea* a fost alcătuită de către Atanasie Hristopol, logofătul Pricinilor Străine, și de clucerul Nestor, cunosători ai pravilelor, și de alți boieri, începând din 1816. La 9/21 iunie 1818, a fost înaintată domnului, care a încuviințat tipărirea. Lucrarea a fost tipărită în limba greacă, la Viena, și în românește, la București; s-a promulgat la 21 august 1818 și s-a pus în aplicare de la 1 septembrie, același an³⁷. La 11 august 1838³⁸, prin circulara marelui logofăt al Dreptății din Moldova, Costache Sturdza, se aduc la cunoștința judecătorilor măsurile ce urmează a fi luate împotriva celor care nu doresc să iscălească și să se declare mulțumiți sau nu de hotărârile judecătorești.

De asemenea, numeroase sunt mărturiile privind organizarea administrativă a Țărilor Române, împărțirea lor în Țara de Sus și Țara de Jos, în județe (Țara Românească) și ținuturi (Moldova). Sunt multe informații despre cele mai mici unități administrative: satele și orașele. Între orașele Țării Românești, București și Târgoviște își dispută locul central, aici fiind, alternativ, sediul domniei și încheindu-se cu impunerea capitalei la București, iar în Moldova, în aceeași situație s-au aflat Suceava și Iașiul. Semnalăm și documentul din 28 februarie 1841, în care se vorbește de „noul oraș Alexandria”. În ceea ce privește Bucureștiul, sunt o serie de documente dintre anii 1668-1870, referitoare la evoluția acestui oraș devenit capitala țării. Cercetând acest material documentar, avem imaginea vieții economice, sociale, culturale a orașului: În secolele XVI-XVIII, capitala noastră a avut o evoluție lentă în ceea ce privește urbanistica, dezvoltarea edilitară, arhitectura construcțiilor și alte aspecte ale civilizației. Din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Bucureștiul au suferit transformări radicale, ca o urmare firească a trecerii la noua orânduire, capitalistă, și ca rezultat al evoluțiilor economice și politice ce aveau loc pe plan european și în țară. Astfel, documentele colecției oferă informații prețioase despre cărmuirea administrativă și judiciară, hanuri, biserici, mănăstiri, Mitropolie, fabrici (de arpacaș, fidea și bere), poverne, aflate prin mai toate mahalalele, despre spitale, calamități abătute asupra orașului, Dâmbovița și podurile ei, arterele de circulație (Podul Mogoșoaiei, Podul Târgului de Afară, Podul Beilicului, Podul Calicilor), primele pavaje cu piatră, lărgirea și îndreptarea străzilor, iluminatul străzilor, primele canalizări, măsuri polițienești pentru paza orașului, delimitarea orașului și barierele lui, bresle (băcani, tăbaci, lumânărari, cavafi, blănari, croitori, lăutari). Mai multe documente din secolul al XIX-lea (1823-1844) oferă date despre spitalele din București (Spitalul Iubirii de

³⁷ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, part. I, p. 332.

³⁸ D.A.N.I.C., colecția *George Potra*, II/299.

Oameni, Spitalul de Streini al săracilor bolnavi, Spitalul Colțea, Spitalul Sf. Pantelimon). Astfel, domnitorul Grigore Dimitrie Ghica, în august 1823, întărea spitalelor bucureștene dreptul de a lua vinăriciul de pe moșiile megieșești și poruncește ispravnicilor și taxildarului să ajute pe orânduitorul spitalului să strângă acești bani.

De asemenea, erau așezăminte care dădeau o parte din veniturile lor spitalelor (mănăstirea Mărcuța), iar schitul Cobia este metoh al spitalului Sf. Pantelimon. Sunt pomeniți și doctori, cum ar fi, în adresa Eforiei Spitalului Colțea din 18 august 1834³⁹, prin care doctorul Dimitrie Vartiadis este numit în locul răposatului doctor Costandin Filitis, „cu leafa orânduită pe fiecare lună”, precum și adresa aceleiași eforii prin care-l numește pe doctorul K. Marsil „hirurg” la acest spital (iunie 1840)⁴⁰.

La 16 noiembrie 1841⁴¹, într-o adresă a Eforiei Spitalului Colțea se vorbește de terminarea zidirii acestui așezământ, iar la 19 decembrie 1856, Pieschel, cancelar al Consulatului General al Prusiei la București, adevărește că a primit bani de la Hagi Theodoraki, pe numele Institutului Diaconeselor, pentru construcția noului spital. Avem date și despre existența spițeriilor: la 30 ianuarie 1834⁴² este amintit spițerul Ioan Locman, iar la 18 septembrie 1849⁴³, M. Goldsman adresează o cerere Comitetului Sănătății din Moldova ca să-i aprobe deschiderea unei prăvălii pentru vânzarea „drogurilor medicinale”, luând drept calfă și tovarăș pe lancul Ghelberg.

Documentele ne înfățișează preocupări de sistematizare urbană, în secolul al XIX-lea.

Astfel, în 1827, mai multe porunci ale domnitorului Grigore Ghica și ale altor autorități se referă la lărgirea Podului Calicilor, păstrarea curățeniei, destuparea unui șanț pentru scurgerea apelor. De asemenea, i se poruncește lui Mihalache Manu, fost mare vornic, ca, în termen de 5 zile, să taie parmanlâcul și scările caselor sale de pe Ulița Domniească, urmând să facă scările „în grosimea zidului”⁴⁴.

Mai multe documente ne oferă informații despre „băile de ape minerale” de pe moșia Olănești.

În județul Vâlcea, mai erau cunoscute în epocă izvoare de „apă de pucioasă cu sare amară”, la Cozia, satul Călimănești, și 6 izvoare de „apă de fier

³⁹ *Ibidem*, I/670.

⁴⁰ *Ibidem*, I/753.

⁴¹ *Ibidem*, I/792.

⁴² *Ibidem*, II/247.

⁴³ *Ibidem*, II/418.

⁴⁴ *Ibidem*, I/570-572; 575.

carbonic⁴⁵. Astfel, lanțul munților Carpați „are, peste alte multe și mari scumpătăți, o mulțime de izvoare de ape dulci și metalice, acestea din urmă fiind de leac spre vindecarea multor feluri de boale hronice”⁴⁶.

În colecție există și două contracte de arendare, din 17 ianuarie 1841⁴⁷, prin care serdarul Toma Olănescu dă în folosință, pe termen de 6 ani, băile de ape minerale de pe moșia Olănești. De asemenea, se precizează și dreptul celui ce le-a luat în arendă, de a tăia lemnele trebuincioase pentru construirea clădirilor de la băi. Într-un document din 11 august 1850 se menționează un jgheab și o punte, făcute de porucicul Rudzinski pe moșia Olănești, pentru a putea lua ape minerale de la mai multe izvoare aflate acolo, apa urmând să fie transportată cu hârdaiele⁴⁸. Menționăm și scrisoarea lui Gr. Oteteleşanu, adresată nepotului său, Alexandru Rudzinski, în care-și exprimă mulțumirea pentru faptul că acesta se ocupă „să aducă în mai bună stare băile de la Olănești” și-l sfătuiește să se îngrijească „a se face himicesc apelor minerale spre a fi dat în cercetarea Comitetului Doctoricesc pentru a se stabili fiecare izvor de apă minerală de ce boală este tămăduitor”, urmând apoi „să se publice prin glasul gazetei atât în Țara Românească, cât și în alte țări învecinate” (19 februarie 1851)⁴⁹.

Administrația (cârmuirile și suptcârmuirile) este preocupată și de repararea drumurilor, șoselelor sau podurilor, recurgând la adunarea taxelor destinate acestui scop de la proprietarii de moșii, în locul celor 6 zile de lucru pe care fiecare sătean era dator să le facă și care se desființaseră⁵⁰. De asemenea, documentul din 25 august 1845⁵¹ vorbește despre construirea unui pod nou, de lemn, peste apa ce trece pe moșia Cernestii și li se cere proprietarilor moșiei să contribuie cu material, conform unei hotărâri a Sfatului Ocârmuitor al Moldovei.

Menționăm și preocupările pentru învățământ. Constantin Filipescu fost mare vistier, care, pentru servicii credincioase față de Domnie și țară, primise în dar de la voievodul Mihai Șuțu o fostă moșie domnească, la 14 mai 1793⁵² o dăruiește orașului Caracal spre întemeierea și întreținerea unei școli. La

⁴⁵ Preocupările pe această linie au fost concretizate de doctorul Episcopescul, zis Piscopescu, și Manega sau Vasiliev, într-o lucrare publicată în acea vreme: Episcopescul, Ștefan Vasilie, *Apele metalice ale României Mari*, Tipografia Episcopiei Buzău, 1837, p.31, 34.

⁴⁶ *Ibidem*, p.23.

⁴⁷ D.A.N.I.C., colecția *George Potra*, I/774 și 775.

⁴⁸ *Ibidem*, I/954.

⁴⁹ *Ibidem*, I/972.

⁵⁰ *Ibidem*, I/1075, 1103.

⁵¹ *Ibidem*, II/385.

⁵² *Ibidem*, I/250.

15 ianuarie 1834⁵³, Eforia Școlilor Naționale trimite Comitetului de Inspecție din orașul Craiova instrucțiunile date de Marea Logofeție a Bisericii cu privire la școlile private, anume de a-și stabili o programă asemănătoare cu cea a școlilor publice, susținerea de examene la sfârșitul anului școlar, manuale adecvate vârstei elevilor etc.

Memoria documentelor înregistrează și evenimente care au provocat groază și necazuri oamenilor: incendii, molime, foamete. Astfel, în cartea lui Constantin Ipsilante, domnul Țării Românești, din 29 ianuarie 1806⁵⁴ este însemnat „un mare foc” iscat în București. Eustratie Dabija vv. Moldovei, la 25 martie 1664⁵⁵, întărește lui Dumbravă stăpânirea asupra ocinelor din satul Harbuji, cumpărate de el de la sătenii siliți să le vândă în timpul foametei celei mari. Menționăm și scrisoarea spătarului Șerban Cantacuzino din 12 august 1799⁵⁶, în care relatează că nu s-a putut înfățișa la judecată, fiind silit de ciumă să rămână la moșia sa Budești; de asemenea, cartea lui Mihail Grigore Sturdza vv. Moldovei, din 11 septembrie 1846⁵⁷, prin care poruncește lui Alecu Anastasiu fost mare căminar, ca, împreună cu ispravnicul ținutului Bacău, să ia măsurile necesare pentru stârpirea lăcustelor.

Colecția conține și unele documente ce se referă direct la anumite evenimente politice sau altele ce au în ele presărate știri despre acestea. Avem mărturii despre războaie sau ocupații străine: în porunca din 1 iunie 1783⁵⁸ este amintită ocupația austriacă asupra Olteniei (1718-1739), începută prin tratatul de la Passarowitz (21 iulie 1718) și încheiată cu pacea de la Belgrad (18 septembrie 1739), ca urmare a războiului austro-turc, Imperiul Habsburgic restituind Oltenia, Țării Românești; cartea domnească a lui Mihail Constantin Șuțu vv. Țării Românești din 26 aprilie 1792⁵⁹ face referiri la războiul ruso-turc izbucnit la 24 august 1787, când Țările Române devin teatrul operațiunilor militare; cartea marelui vornic Mihai Manu din 3 februarie 1810 pomeneste de ocupația rusă, iar într-un înscris datat <după 1834> se amintește de ocupația rusească dintre mai 1822 și aprilie 1834 etc.

Menționăm și informațiile despre evenimente interne deosebite, cum ar fi cele cuprinse în cartea lui Matei Basarab vv. Țării Românești din 28 iunie 1646⁶⁰, unde se vorbește de boierii uciși în timpul lui Radu Mihnea vv.. Instalat domn de

⁵³ *Ibidem*, I/660.

⁵⁴ *Ibidem*, I/325.

⁵⁵ *Ibidem*, II/8.

⁵⁶ *Ibidem*, II/88.

⁵⁷ *Ibidem*, II/392.

⁵⁸ *Ibidem*, I/217.

⁵⁹ *Ibidem*, I/244.

⁶⁰ *Ibidem*, I/19.

turci la 12 septembrie 1611, Radu Mihnea a contribuit la creșterea influenței familiilor grecești, provocând nemulțumirea boierimii autohtone.

Pentru Moldova, avem documentul din 30 martie 1615, prin care domnul Ștefan Tomșa dăruiește mănăstirii Solca satul Iubăneștii, din țin. Dorohoi, amintind de lupta domnitorului cu leșii și cazacii la râul Jijiei⁶¹. Se face referire la lupta de la Cornul lui Sas, în care domnul a înfrânt oastea lui Constantin Movilă, sprijinit de cumnatul său, Ștefan Potocki.

Marile evenimente din istoria modernă a României, anume Revoluția lui Tudor Vladimirescu, Revoluția de la 1848 și Unirea Principatelor Române, își găsesc reflectarea în documentele colecției.

Revoluția din Țara Românească de la 1821 a fost un eveniment înscris în seria unor acțiuni similare din Europa, în perioada de trecere la evul modern, în special între cele din sud-estul continentului⁶².

Astfel, de la 9 noiembrie 1842⁶³ există o mărturie a lui Gavril Codreanu serdar și a altora, în care se relatează că în anul 1821, din cauza rășcoalei au plecat de la casele lor prin munții plaiului Slănic, la schitul Sovăului, unde au fost călcați de turci și li s-a luat tot avutul, unul din ei fiind omorât, iar ceilalți scăpând cu ce au avut pe ei.

Semnalăm și conceptul în limba greacă, datat <după 1821>, cu o traducere modernă, a unui memoriu adresat Înaltei Porți, în care sunt amintite serviciile aduse acesteia de Mihail Gheorghe Manu vornic al Valahiei, „cu credință față de Înalțul Devleț”. În continuare, se relatează despre trimiterea oștilor turcești „cele neînvînșe, spre biruirea și zdrobirea tâlharilor” în Țara Românească.

Vornicul a ieșit din București, împreună cu clerul și tagma boierească și neguțătorească, „câtă s-a putut aduna, pentru a întâmpina oștirile împărătești”. Apoi, s-a întors în oraș vestind poporului „turburat” sosirea armatelor biruitoare și îndemnându-l pe acesta la cunoașterea îndatoririlor față de Poartă. Se subliniază că vornicul a fost singurul din boierii cărmuitori ai Țării Românești care, „cu primejdia vieții sale înșiși, a stat neclintit, cu întreaga casă, în patria lui”, în timpul trecutei „neorânduiei”, pe când ceilalți concetățeni ai săi fugiseră în țările vecine. Astfel, el ar fi îndurat toate relele de la „răzvrățiți, numai și numai pentru a arăta nestrămutata sa ascultare și credință”. Din același document aflăm că în acea vreme, „de desăvârșită lipsă de cele pentru hrană”, vornicul a procurat din țară cele trebuincioase traiului oștirii de ocupație, luându-și, de bună

⁶¹ *Ibidem*, II/5.

⁶² G. D. Iscriu, *Revoluția Română din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu* (Ed. a II-a, revăzută și adăugită), București, Casa de Editură și Librărie „Nicolae Bălcescu”, 1996, p. 38.

⁶³ D.A.N.I.C., colecția *George Potra*, I/813.

voie, întreaga sarcină a întreținerii acesteia, veghind zi și noapte și primejduindu-și viața „din pricina nenumăratelor bârfeli și uneltiri mincinoase ale pizmuitorilor vrăjmași”. Se amintește că o parte din boieri se aflau în Transilvania, iar în încheiere se precizează că originalul grec al acestui document se află în arhiva generalului Gheorghe Manu⁶⁴.

Există și înscrisuri ce ne arată măsurile luate de Poartă după aceste evenimente. Astfel, în 1822, sultanul trimitea un firman domnitorului Moldovei, Ion Sandu Sturdza, în care-i cerea să nu îngăduie intrarea în țară a oamenilor necunoscuți, iar cei aflați deja în țară să fie izgoniți sau să fie înregistrați; de asemenea, pe greci sau alte neamuri să nu-i pună în ranguri boierești sau slujbe pământești⁶⁵.

În ceea ce privește Revoluția din 1848 și Unirea din 1859, avem mai multe documente care tratează aceste evenimente⁶⁶.

În acest sens, semnalăm documentul din 9 aprilie 1857⁶⁷, prin care Comitetul Central al Adunării Electorale din București se adresează Comitetului Adunării Electorale din orașul Câmpulung, în legătură cu programele naționale primite de la diferite comitete, remarcând că în unele zone (județe) ele nu sunt semnate și de proprietarii de moșii. Se dorește a se acționa pentru risipirea îndoielilor acestora și obținerea sprijinului lor în Divan pentru realizarea „celor patru baze fundamentale ale ființei noastre politice”.

Tot în seria documentelor ce oglindesc viața social-politică a Țărilor Române se înscrie și Protocolul încheiat de Consiliul Administrativ Extraordinar la 14/26 decembrie 1855 și proiectul de lege privind eliberarea țăganilor robi.

În colecție există un număr de cinci documente din anul 1816 referitoare la lordache Turnavitul⁶⁸. Acest personaj apare în documentele epocii: negustor în 1793, cu cășării și păstori în slujba lui, strânge venitul unor munți aparținând mănăstirii Căldărușani. Într-un hrisov din 1817 e pomenit ca serdar. Numele nu indică o familie, ci localitatea de unde provine, anume Târnava Tesaliei.

Un alt membru al acestei familii a fost și Dumitrache, ce a avut și el cășăriile salo, ceea ce-l apropie de îndelotnicirile lui lordache, iar la sfârșitul vieții a avut arenda ocnelor țării⁶⁹. Tot despre Dumitrache Turnavitu știm că a

⁶⁴ *Ibidem*, I/460; relatarea acestui eveniment se află și în *Zilot Românul* (Ștefan Fănușă). *Opere complete*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel-Dumitru Ciucă, București, Editura Minerva, 1996, p. 156.

⁶⁵ *Ibidem*, II/166.

⁶⁶ *Ibidem*, I/1318, 1309.

⁶⁷ *Ibidem*, I/1215.

⁶⁸ *Ibidem*, I/391-395.

⁶⁹ Alexandru Elian, *Conspiratori greci în Principate și un favorit mavroghenesc: Turnavitu*, în „Revista Istorică”, anul al XXI-lea, nr. 10-12, oct.-dec., 1935. p. 348-349.

fost caimacam sau ispravnic de scaun al lui Marogheni, pe când Vodă era plecat din București. Prețuit de Pazvantoglu, rebelul pașă de Vidin, dar și de Righas Vlastlinul, are un sfârșit tragic la Constantinopol, în februarie 1798, învinuit de Poartă de legături cu Pazvantoglu și de politica franceză dusă de el, lucru considerat primejdios la Istanbul⁷⁰. În documentele menționate mai sus, Iordache Turnavitu vinde moșia Popeștii din Vlașca, zestrea soției sale, Sultana, descendenta a Bălăcenilor.

Istoria arhivelor românești beneficiază, de asemenea, de informații privitoare la soarta documentelor. Astfel, în zăpăsul din 11 martie 1761⁷¹ se menționează că zăpăsele „cele vechi” nu s-au dat, fiind „luate de niște turci la Fiștov” (Șiștov), sau în înscrisul din 22 august 1782⁷² se precizează: „cele dintâi scrisori iscălite s-au furat din mănăstirea Sf. Sava, s-au făcut aceste di pi târfologul ei”.

În ceea ce privește interesul beneficiarilor de a păstra și transmite documentele care le atestau privilegiile, consemnăm liste de cărți domnești și zăpăse ale moșiilor, satelor, rumânilor aparținând unui proprietar, cum ar fi lista cu copiile integrale ale documentelor referitoare la satul Turceni, jud. Gorj, proprietatea mănăstirii Tismana⁷³, demonstrând existența unei arhive eclesiastice. Grija de a păstra actele, sub diverse forme, o vedem și din perilsul datat <după 1820>⁷⁴, realizat de Nicolae logofăt de divan, care a însemnat toate zăpăsele de datorii dintre anii 1794-1820, primite de la Dumitrache Urianu fost mare medelnicer.

În secțiunea a treia, a *manuscriselor*, sunt grupate 51 unități arhivistice, anume manuscrise religioase din sec. al XVII-lea – al XIX-lea: de muzică religioasă, de rugăciuni și însemnări privind filozofia și morala creștină, însemnările diaconului Ghiorghe Eni, rânduiala vecerniei, liturghiei etc., scrisă, probabil, de Silvestru ierodiacon, al cărui nume figurează pe primele două file. De asemenea, menționăm Condica judecătorească din sec. al XVII-lea, scrisă în Franța, precum și mai multe manuscrise literare („Cobdza lui Marinică”, „Amintirile Luciei Ventura”, în care sunt copiate fragmente din operele unor prozatori și poeți francezi etc.). Semnalăm și *Cazania* din sec. al XIX-lea, scrisă de Panait Dumitrovici, cu o notă pe prima copertă, verso: „Iraclie Porumbescu

---

⁷⁰ Dimitrie Papazoglu, *Istoria fondării orașului București*. Ediție îngrijită, cuvânt introductiv, note și indici de Marcel-Dumitru Ciucă, București, Editura Minerva, 2000, p. 254, nota 337.

⁷¹ D.A.N.I.C. colecția *George Potra*, I/167.

⁷² *Ibidem*, II/65.

⁷³ *Ibidem*, I/38.

⁷⁴ *Ibidem*, I/455.

(1823 mart. 9 – 1896 febr. 13)⁷⁵, preot și scriitor, tatăl compozitorului Ciprian Porumbescu (1854 oct. 2 – 1883 mai 24, iunie 6)”, precum și condica documentelor moșiei Popești, jud. Vlaşca⁷⁶.

Al patrulea pachet este cel al *documentelor grecești*, cu 167 unități arhivistice, din perioada 1739 până în sec. al XIX-lea. Evidențiem două scrisori patriarhale, prima din 15 august 1779⁷⁷, a patriarhului Ierusalimului către Hagi Constantin Pop, la Sibiu, prin care-i confirmă primirea unui policandru, iar a doua din 18 decembrie 1842⁷⁸, a lui Gherman, patriarhul Constantinopolului, către domnul Moldovei, Ioan Grigore Sturdza, în legătură cu vacanța scaunului de mitropolit, în urma retragerii lui Veniamin. Cele mai multe din documentele grecești sunt scrisori ale membrilor familiilor Șutu, Maru și Vartiade (sec. XVIII - XIX) privind administrarea averii: arendarea moșiilor, angajarea și plata personalului de serviciu, cumpărarea dijmăritului, tutunăritului, pogonăritului, unor județe, procese pentru proprietăți.

Scrisoarea din 9 aprilie 1835⁷⁹ vorbește despre Dimitrie Vartiade, doctor în filozofie și medicină, care este felicitat pentru ocuparea postului de medic primar al Spitalului Colțea.

Semnalăm și corespondența lui C. Cornescu cu fiul său, Costache, aflat la Paris, la studii, din perioada 1848-1851, în care, pe lângă problemele personale, se fac referiri la Revoluția din 1848 din București, Viena sau Paris.

În a cincea secțiune sunt 194 unități arhivistice, din perioada 1563-1898, provenind din *diferite țări europene*: Polonia, Austria, Belgia, Ungaria, Germania, Italia, Portugalia, Franța, Rusia, Anglia. Tot în această grupă, creatorul colecției a integrat și documente din Transilvania și Bucovina.

Dintre acestea din urmă, menționăm documentul din 19 aprilie 1600⁸⁰, prin care notabilii din Târgul Secuilor (Târgu Mureș) răspundeau la o poruncă a lui Mihai Viteazul, și cartea lui Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei, din 10 noiembrie 1611⁸¹ către administratorul din Cluj, pentru achitarea venitului cuvenit bisericii din acest oraș. De asemenea, există mai multe scrisori emise la Șoimuș, Cluj, Alba Iulia, Deva ș.a. referitoare la moșteniri de domenii cu iobagi, la comerțul cu diferite mărfuri (pânzeturi, cereale); existența unei fabrici la Gherla (1813) și aprovizionarea ei; arendări de moșii; acte rezultate din

⁷⁵ *Ibidem*, III/33.

⁷⁶ *Ibidem*, III/26.

⁷⁷ *Ibidem*, IV/4.

⁷⁸ *Ibidem*, IV/85.

⁷⁹ *Ibidem*, IV/77.

⁸⁰ *Ibidem*, V/3.

⁸¹ *Ibidem*, V/5.

administrarea domeniilor. Evidențiem scrisoarea din 12 aprilie 1817⁸², adresată administratorului domeniilor contesei Eszterhazy, prin care este rugat, în numele colonilor din Dâncul Mare, să-i ajute pe aceștia cu grâne pentru a face față foametei. Documentul conține și însemnarea administratorului, din 19 aprilie, prin care dispune să se dea din surplusul de cereale, câte o mierță, cu condiția ca la toamnă să fie înapoiate sau plătite, cu câte 6 florini renani, mierța.

De asemenea, semnalăm existența unei copii franceze a unui document emis de Ludovic al XIV-lea, regele Franței, la 25 februarie 1699⁸³, la Tournai, și a actului din 27 iunie 1617⁸⁴, emis la Bruxelles, prin care infanții Spaniei, Albert și Izabel, întăresc o serie de bunuri și venituri mănăstirii Notre Dame din Münster.

Tot în acest pachet sunt reunite un număr mare de scrisori adresate cavalerului de Kirchoff, vicepreședinte al Societății Regale de Științe din Anvers și al Academiei de Arheologie din Belgia, de către Academia Regală de Științe din Lisabona, prințul Andrei Obolensky din Moscova, Academia Regală de Științe din Torino, Societatea Imperială a Naturaliștilor din Moscova etc., în perioada 1833-1852, referitoare la numirea unor personalități ca membri corespondenți ai acestor foruri de cultură, prezentarea unor lucrări științifice și publicarea lor etc.

Există și un număr de 31 documente turcești, evreiești și armenesti, neinventariate, dar semnalate în inventar.

În pachetul al șaselea, sub titlul *Diverse*, au fost grupate un număr de 9 unități arhivistice: o serie de diplome de înnobilare, dintre anii 1838-1858; acte ale spătarului Anastase Leon (1840-1865); o condică de titluri și brevete ale acestuia (1863-1904); documentele din 1870 privind împărțirea averii între moștenitorii lui Barbu D. Știrbei⁸⁵.

Studiile de toponimie, onomastică, sigilografie, genealogie, miniaturistică, filigranologie, diplomatică, cronologie, cele privind instituțiile medievale românești, evoluția lor, apariția instituțiilor moderne etc. pot găsi în această colecție elemente care lămuresc amănunte sau largesc baza de documentare. Din punct de vedere al diplomatiei, sunt interesante formularele documentelor originale și false, originalele duble etc. Pentru sigilografie, semnalăm existența sigiliilor aplicate în ceară roșie sau neagră, în chinovar, tuș, fum, a sigiliilor timbrate, a celor inelare sau a celor de închidere etc. Ele aparțin domnitorilor, unor dregători, unor instituții (Divanul Țării Românești, Căimăcămia Craiovei,

---

⁸² *Ibidem*, V/55.

⁸³ *Ibidem*, V/10.

⁸⁴ *Ibidem*, V/6.

⁸⁵ *Ibidem*, VI/6.

Tribunalul Ilfov etc.), satelor, așezămintelor ecleziastice (episcopii, mănăstiri, schituri, biserici).

Documentele colecției oferă o foarte bogată informație despre multiple aspecte ale dezvoltării societății românești: viața economică, socială, politică, culturală. Ele constituie valoroase surse ale istoriei, putând răspunde interesului cercetătorilor diverselor aspecte ale evoluției societății românești.

Colecția de microfilme „Vatican”

RAFAEL-DORIAN CHELARU

1. Introducere

Demersul prezentării de față se „legitimează” printr-o serie de argumente *pro domo*. Într-o ordine logică, primul argument care poate fi invocat este cel al întâietății: acest studiu se consideră a fi necesar, în primul rând, fiindcă până în momentul de față nu s-a publicat nici o prezentare care să aibă ca obiect de analiză o colecție de microfilme¹. Se poate considera printre altele că motivul acestei aparente lipse de interes rezidă în faptul că o colecție de microfilme este deschisă, susceptibilă așadar a primi spre clasificare documente **oricât de multe și oricând**, teoretic aceste limite de cantitate și de timp putându-se extinde *ad infinitum*. Practic, însă, se poate întâmpla ca durata dintre două clasificări succesive să fie de ordinul zecilor de ani, așa cum este cazul colecției „Vatican”, unde ultimele documente microfilmate au fost integrate în anul 1986. Faptul că din 1986 și până în prezent, deci timp de aproximativ 19 ani, colecția de microfilme „Vatican” a rămas, practic, închisă, fără a mai exista noi intrări de documente, este cel puțin de natură să faciliteze întocmirea unei analize sistematice a ceea ce reprezintă această colecție nu doar în ansamblul fondurilor și colecțiilor păstrate în depozitele Arhivelor Naționale ale României, dar și în cadrul Fondului Arhivistic Național.

Un al doilea argument invocă necesitatea cunoașterii de către cei interesați – și în primul rând de către arhiviști – a modului în care se constituie în practică evidența unei colecții de microfilme, colecția „Vatican” fiind aleasă aici în principal spre exemplificare. Concret, lucrarea de față își propune să prezinte modul în care se pune în aplicare modelul de evidență a colecțiilor de microfilme

---

¹ A se vedea, în acest sens, Mioara Tudorică, „*Revista Arhivelor*”. *Bibliografie tematică 1924-1985*, București, 1988, și Adrian Ursachi, Mariana Ursachi, „*Revista Arhivelor*” 1986-1994. *Bibliografie tematică*, Cluj, 1998, ca și numerele din această publicație apărute până în 2003. *Ghidul microfilmelor*, editat în trei volume în anii 1978-1979, nu poate fi definit ca o prezentare de ansamblu a colecțiilor de microfilme aflate în păstrarea Arhivelor ci – conform definiției din *Normele tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale*, București, 1996 [în continuare *Norme tehnice*], p. 31 – ca un instrument de evidență complementară ce se întocmește „în scopul cunoașterii fondurilor în care se află documentele după care au fost executate microfilmele, xerocopiile și fotocopiile aduse în țară din străinătate și evitării paralelismelor în cercetare.”

oferit de către *Normele tehnice*, p. 31-32, pornind de la premisa că între teoretizarea unui model de evidență arhivistică și aplicarea sa în practică există întodeauna unele diferențe care se cer a fi detaliate și, în măsura posibilităților, explicate.

Cel de-al treilea argument este legat de importanța informațiilor conținute de documentele microfilmate din cadrul acestei colecții. Astfel, în opinia noastră, documentele, care provin din depozitele diferitelor Arhive și Biblioteci din Vatican, oferă o bogată și diversă bază de informații pentru cercetătorii interesați în principal de istoria Bisericii catolice din Moldova, Țara Românească și Transilvania la interferența dintre reformă și contrareformă, dar și pentru cei interesați de aspecte privind relațiile politice ale țărilor române cu Transilvania, Polonia, Imperiul austriac, Statul papal (denumit din secolul al XIX-lea Vatican) sau Imperiul otoman. Plecând de la acest punct de vedere, lucrarea de față tinde a se constitui și ca o pledoarie adresată factorilor de decizie pentru continuarea activității de depistare de documente privind istoria spațiului românesc în Arhivele și Bibliotecile din Vatican, deoarece este evident că în cadrul colecției de microfilme „Vatican” nu se regăsește decât o foarte mică parte din aceste documente de mare valoare pentru cercetarea istorică din România, care, și din acest motiv, până în momentul de față, nu poate avea decât un acces foarte limitat la această sursă de informare.

2. Prezentare generală (date statistice)

Colecția de microfilme „Vatican” cuprinde documente depistate în Arhive și Biblioteci din Vatican de către cercetători români (printre care și arhiviști funcționari ai Arhivelor Naționale ale României) și copiate pe diverse suporturi de către respectivele instituții deținătoare, la solicitarea expresă a Arhivelor Naționale. *Normele tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale* editate în 1996 precizează faptul că Arhivele Naționale preiau documente de la creatori și deținători de peste hotare sub formă de copii realizate pe suport microfilm sau sub formă de xerografii, fotocopii, copii rapide etc. După preluare, Arhivele Naționale dispun copierea acestora pe role microfilm, care se includ în evidențele colecției. Practic, rolele astfel realizate se constituie nu atât ca fond de asigurare², ci și ca o colecție de microfilme. Este cazul nu doar a colecției „Vatican” ci a tuturor colecțiilor de microfilme aflate în depozitele Arhivelor Naționale, iar acest lucru este pus în evidență de faptul că instrumentele de evidență aferente se alcătuiesc pe baza acestor role și nu pe baza copiilor executate de deținător. În acest caz, copiile trimise de către instituția deținătoare sunt păstrate în același depozit cu rolele constituite de Arhivele

² Conform *Norme tehnice*, 1996, p. 30.

Naționale, dar nu sunt utilizate decât în cazuri speciale, ele putând fi regăsite doar în funcție de instrumentele de evidență ale rolurilor³. Din acest punct de vedere putem defini colecția de microfilme ca o colecție de asigurare a copiilor documentelor aflate în Arhive și Biblioteci din străinătate.

Colecția a fost înființată în anul 1968, dată la care au fost aduse spre păstrare și clasificare în evidențele Arhivelor Naționale primele role de microfilm. Documentele au fost integrate colecției „Vatican” în perioada 1968-1986. Tabelul de mai jos prezintă sintetic tabloul general al intrărilor de role în această perioadă:

An (19..)	Nr. role
68	3
69	16
70	1
71	17
72	9
73	14
74	10
75	12
76	5

An (19..)	Nr. role
77	7
78	3
79	3
81	2
82	6
83	1
84	5
85	3
86	4

Noua colecție a fost înregistrată în Registrul General de Arhivă sub numărul 1002 și a primit codul de colecție 014. Documentele cuprinse de această colecție se grupează pe 121 de role însumând 71.175 cadre microfilm. Depozitul nr. 6 (CD) cuprinde un număr total de 263 de role dintre care 121 role microfilm pozitiv și 121 role microfilm negativ, la care se adaugă 10 dublete role microfilm pozitiv și 11 dublete role microfilm negativ. Mijloacele de protecție în care se păstrează aceste role sunt reprezentate de casete din plastic (pentru rolele microfilm pozitiv) și, respectiv, cutii metalice rotunde (pentru rolele microfilm negativ), acestea fiind, la rândul lor, păstrate în cutii de protecție confecționate din carton (o cutie de acest tip conține cca 8-10 role). La aceste role se adaugă un

³ *Ibidem*, p. 108 (anexa 9) precizează, în legătură cu copiile trimise de instituțiile deținătoare (xerografii, fotocopii, copii rapide, microfilme etc.), că acestea se menționează la rubrica „Observații” din Inventarul microfilmelor, cu cota dată de Arhivele Naționale spre a se putea face regăsirea în cadrul rolurilor. Nu se menționează absolut nimic despre o evidență a acestor copii, deși aceasta ar fi foarte necesară, în primul rând, pentru a se putea face mai ușor cercetarea după conținut a acestora, dar și pentru o reflectare mai clară a administrării lor.

număr de 33 de pachete xerografii numerotate de la II la VIII și de la X la XXIV, însumând aproximativ 0,60 m.l. de arhivă și care reprezintă copiile executate de instituțiile deținătoare de documente din Vatican.⁴

3. Fondare, ordonare, inventariere

Spre deosebire de fondurile și colecțiile de documente „clasice” – cu referire aici la documentele scrise pe alt suport decât microfilmul și care provin de la creatori și deținători de arhivă din România – colecțiile de microfilme nu se supun în totalitate procedurilor de bază privind aceste operațiuni. Subcapitolul 9 din *Norme tehnice*, 1996, p. 30-31, se intitulează sugestiv *Inventarierea și evidența microfilmelor*, obiectul acestuia revendicându-se atât din materia capitolului II (din care, de altfel, face parte) denumit *Prelucrarea arhivistică a documentelor* (care tratează principalele operațiuni arhivistice precum fondare, ordonare, inventariere, selecționare, verificarea existentului cu instrumentele de evidență sau microfilmarea de asigurare), dar și din materia capitolului III, care se ocupă de evidența documentelor din Fondul Arhivistic Național⁵. Considerăm, însă, că, în ceea ce privește prelucrarea arhivistică a microfilmelor realizate după copii ale documentelor deținute de creatori din străinătate, nu se poate vorbi doar de inventariere ca operațiune arhivistică, ci și de fondare, ordonare, verificarea existentului cu instrumentele de evidență și microfilmarea de asigurare. Derularea acestor operațiuni trebuie, însă, să aibă în vedere particularitățile colecțiilor de microfilme.

Astfel, **fondarea** se realizează prin strângerea tuturor materialelor care au fost trimise de creatorii și deținătorii de documente provenind dintr-o anumită țară într-o singură colecție. În acest caz criteriul de fondare unic este țara de origine a documentelor. Stabilirea apartenenței documentelor preluate din străinătate se face pe baza proceselor de predare-primire încheiate între departamentul de relații cu străinătatea (denumirea oficială a acestui departament în cadrul Arhivelor Naționale ale României fiind, la momentul actual, de *Serviciul de Integrare Europeană, Programe și Cooperare Internațională*), care preia documentele expediate în copie de deținătorul acestora și departamentul care are în păstrare, conservare și evidență colecțiile de microfilme (la momentul actual acest departament este *Serviciul Arhive Feudale, Personale și Colecții*):

Ordonarea microfilmelor constituite după copiile preluate din străinătate se realizează doar pe baza criteriului cronologic. Astfel, rolele se numerează cu cifre arabe de la 1 la infinit în ordinea intrării lor în colecție, iar

⁴ Datele au fost preluate din procesul-verbal de predare-preluare încheiat în data de 18 martie 2003 între Silvia Găitan Vătafu și, respectiv, Iulia Cheșcă și Roxana Vlad.

⁵ Vezi *Norme tehnice*, 1996, p. 39-44.

cadrele de microfilm de pe rolă se numerotează după același sistem⁶. În ceea ce privește ordonarea copiilor după care se constituie rolele, *Normele tehnice* nu prevăd un criteriu de ordonare ci precizează doar că acestea (în marea lor majoritate filme pozitive sau negative, neperforate sau perforate, ca și xerografii) se ordonează pe pachete, care sunt numerotate pe sistemul cifrelor romane, iar în cadrul acestora documentele se numerotează cu cifre arabe de la 1 la infinit⁷. De cele mai multe ori – cel puțin în cazul xerografiilor din colecția Vatican – pachetele primesc numere tot în ordinea intrării lor în evidența depozitului. Dacă în cazul rolelor sau pachetelor de xerografii criteriul de ordonare este cel cronologic (conform datei de intrare a acestora în evidența depozitului colecțiilor de microfilme), în cazul cadrelor de microfilm criteriul de ordonare este cel al numerotării date de deținătorul documentelor originale. Astfel, spre exemplificare, cadrele nr. 1-10, care cuprind documente din același volum sau dosar (conform ordonării de la deținător), respectă numerotarea volumului, respectiv, filelor volumului în ordinea lor firească: Acest tip de ordonare este în fapt o procedură specifică microfilmării de asigurare, operațiune care trebuie să țină cont de “succesiunea firească a documentului, felul constituirii și păstrării documentelor”⁸. Acest procedeu este însă uneori parțial respectat în cazul constituirii rolelor, deoarece – de multe ori și din motive obiective – în unele cazuri ordinea volumelor sau dosarelor microfilmate, dată de către deținătorul documentelor originale, nu este respectată și pe rolă⁹. Totodată, ordonarea în cadrul rolei prevede ca în cadrul premergător unei succesiuni de cadre ce conțin documente din aceeași unitate de păstrare de la creator să se microfilmeze acea parte din respectiva unitate arhivistică (în general, coperta sau cotorul volumului) care are înscrise datele sale de identificare (numărul volumului, tomului sau al documentului, uneori date privind fondul și structura de unde provine). În general, pe cadrele de început ale rolei se microfilmează datele privind identificarea deținătorului documentelor originale (Arhiva sau Biblioteca de proveniență), fondul și structura de unde s-au preluat documentele. Acest procedeu este de regulă repetat și în cazul în care rola are microfilmate documente provenind de la mai mulți deținători. Uneori, cel puțin în cazul documentelor copiate din Arhiva Vaticanului (Archivio Segreto Vaticano) pe cadrele de început ale rolelor care conțin documentele respective se regăsește și

⁶ *Ibidem*, p. 30.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 36.

⁹ Spre exemplu rola nr. 7, care conține documente microfilmate din *Arhiva Secretă a Vaticanului*, fondul *Processi Consistoriali*, prezintă următoarea succesiune a unităților de păstrare originale: volumele 116, 141, 207A, 174, 191, 164, 233, 153. Din fericire, aceste cazuri sunt foarte rare.

buletinul de comandă pe baza căruia serviciul de microfilmare al Arhivei Vaticanului a fotocopiat documentele și unde se pot identifica cotele documentelor ce se regăsesc pe rolă (acest lucru se întâmplă atunci când rola a fost constituită pe baza microfilmului – negativ sau pozitiv – preluat de la Vatican).

Cotarea este realizată o singură dată, prin gruparea documentelor preluate din străinătate și realizarea rolurilor de microfilm. Datorită faptului că asupra colecțiilor de microfilme nu se poate face selecționare (documentele fiind deja selecționate la creator sau deținător), nu se poate vorbi de cotare provizorie. Cota rolurilor se stabilește prin alăturarea următoarelor elemente, în ordinea enumerării lor: codul colecției (în cazul colecției „Vatican” 014), anul intrării rolei în colecție (doar ultimele două cifre) și numărul de ordine al rolei în funcție de perioada în care aceasta a intrat în colecție¹⁰.

Inventarierea, conform *Normelor tehnice*, 1996, p. 30-31, se realizează la nivelul fiecărei role, cadru cu cadru. Absolut toate documentele din cuprinsul rolei trebuie să se regăsească în regeștele din inventar. Regeștele se întocmesc în ordinea în care apar documentele în cadrul rolei. Un registru se poate întocmi pentru un singur document sau pentru un grup de documente în cazul în care acestea se referă la aceeași perioadă, la aceeași problematică, la aproximativ aceeași arie geografică sau politică și sunt, în general, emise de aceeași persoană sau instituție¹¹. Un inventar nu poate cuprinde decât role din aceeași colecție, iar acestea se inventariază în ordinea succesiunii numerelor. Rolele, însă, pot fi grupate în funcție de problemele generale care sunt reflectate în conținutul lor. În practica inventarierii se observă unele diferențe față de cerințele *Normelor*, diferențe care țin nu atât de litera cât de spiritul acestor *Norme*. Astfel, în cazul inventarelor colecției „Vatican” se poate remarca faptul că regeștele sunt adesea prea generale și nu grupează documentele decât, eventual, după problematică (și aceasta este extrem de generalizată). În anumite cazuri există inventare care au un registru pentru documente microfilmate pe câteva sute de cadre. Pe de altă parte, sunt registre care nu identifică problema concretă la care se referă informația din document, ci se mărginesc să ofere o indicație orientativă, de cele mai multe ori prea puțin utilă cercetătorilor.

Un alt instrument – care este revendicat atât pentru inventariere, cât și pentru evidență – este *fișa de rolă*. Fișa de rolă, conform *Normelor tehnice*; anexa nr. 8, p. 104-106, în afară de elementele de identificare a documentelor de pe rola respectivă (proveniență, fond, parte structurală, unitățile de păstrare), de evidență a rolei (nr. pachetului de xerografii sau fotocopii după care s-au microfilmate

¹⁰ Vezi *Norme tehnice*, 1996, p. 30.

¹¹ Aceste criterii nu sunt menționate în *Normele tehnice*, dar pot fi deduse prin logica eficienței operațiunii de inventariere.

documentele, tipul peliculei, dacă sunt dublete, dacă există inventar - și în caz afirmativ se trece numărul inventarului) cuprinde și o rubrică referitoare la conținut, unde se întocmește un rezumat care va trebui să se refere doar la documentele dintr-o singură unitate arhivistică, astfel încât, dacă rola respectivă cuprinde documente care fac parte din mai multe unități arhivistice se întocmește câte un rezumat pentru fiecare din acestea¹². Rezumatul rolei este, de regulă, mai sintetic și mai general față de registul de inventar, care trebuie să ofere cât mai multe elemente pentru identificarea corectă a problemei documentului sau documentelor. Dar, ca și în cazul inventarelor, nici fișele de rolă nu respectă (uneori nici chiar literal) *Normele tehnice*. Astfel, rezumatele nu sunt întocmite întotdeauna pentru fiecare unitate arhivistică, ci pentru mai multe sau chiar pentru toate unitățile arhivistice de pe rolă, sunt adesea ori prea generale (cazul rolei 20, unde rezumatul tuturor documentelor nu înseamnă decât o scurtă mențiune: „Informații privind țările române în secolul al XIV-lea”), ori lipsesc cu desăvârșire (cazul rolei 107). Mai mult, cotele de la deținător nu sunt totdeauna echivalate cu cadrele la care se regăsesc acestea pe rolă, ceea ce face fișa respectivă aproape inutilă pentru regăsire.

Verificarea existentului cu instrumentele de evidență se impune, în cazul colecțiilor de microfilme, ca o operațiune de bază, deoarece, așa cum remarcam mai sus, cel puțin în cazul inventarelor și al fișelor de rolă acestea reflectă foarte precar ceea ce există în depozit sub aspect cantitativ și mai ales al informației. Colecția „Vatican” nu face excepție de la această realitate. Această operațiune, însă, nu se realizează în momentul de față decât parțial și doar în cazuri excepționale, cum ar fi preluarea depozitului de microfilme de către un alt arhivist, când este întocmit un proces-verbal de predare-preluare¹³. Verificarea, însă, nu este posibilă decât la nivel de bază, în sensul stabilirii existenței în depozit a tuturor unităților arhivistice (role, xerografii, microfise etc.) și a instrumentelor de evidență aferente. O verificare amănunțită a corelației dintre aceste instrumente (mai ales inventarele sau fișele de rolă) și documentele cuprinse pe rolă este, practic, imposibil de realizat decât printr-un plan care să precizeze o metodologie clară, termene precise și un personal care să fie angrenat exclusiv pentru realizarea obiectivelor prevăzute în acest plan.

4. Evidența colecției de microfilme Vatican; instrumente de evidență

În cazul colecțiilor de microfilme, *Normele tehnice* enumeră cinci instrumente de evidență: registrul microfilmelor, fișa de rolă, inventarul microfilmelor, fișa „Situația colecției” de microfilme și ghidul microfilmelor. La

¹² Vezi *Norme tehnice*, 1996, p. 105.

¹³ *Ibidem*, p. 42-43.

acestea se adaugă, însă, registrul general de arhivă, registrul inventarelor, dosarul fondului plus instrumentele de evidență la nivel de depozit: ghidul de depozit, registrul de depozit și fișa de semnalare. Vom prezenta în cele ce urmează modul în care se reflectă în unele din aceste instrumente (mai puțin inventarele și fișele de rolă detaliate mai sus) documentele fotocopyate din cadrul colecției de microfilme „Vatican”.

Astfel, în cadrul Serviciului Arhive Feudale, Personale și Colecții se află la ora actuală în operare un **registru al microfilmelor**, cu intrări datând din anul 1979. În acest registru există 20 de înregistrări reprezentând documente microfilmate care au fost integrate colecției „Vatican”. Ca o curiozitate statistică, majoritatea acestor intrări sunt reprezentate de comenzi ale lui Ioan Dumitriu-Snagov (fost arhivist), doar patru intrări fiind reprezentate de comenzi ale lui Constantin Vlad, de asemenea fost arhivist, și una datorată lui Cristian Popișteanu, istoric.

Inventarele microfilmelor¹⁴ reflectă în modul cel mai clar gradul de prelucrare a documentelor cuprinse în cadrul unei colecții. În cazul colecției „Vatican” evidențele înregistrează un număr de cinci inventare definitive, care cuprind 35 de role. Este vorba de inventarele cu numerele 1199 (rolele 1-8), 1206 (rolele 9-16), 1328 (rolele 17-19; 21-25; 27-29), 1481 (rolele 26 și 29) și 1482 (rolele 72-77). Restul de 86 de role sunt fie neinventariate fie au inventarele în manuscris (cazul rolelor 30-33, 41-43, 48-51, 70, 71, 95, 96, 98, 99, 100).

Fișele „Situația colecției”¹⁵ asigură o evidență de ansamblu asupra colecției de microfilme. Spre exemplificare, aceste fișe fac posibilă cunoașterea, la un moment dat, a numărului de copii – pozitive sau negative – ale unei role, dacă pe respectiva rolă sunt microfilmate documente aflate și sub formă de xerocopii, sau gradul de prelucrare a fiecărei role: existența unei fișe de rolă, descrierea analitică a conținutului său în cadrul unui inventar, dacă informațiile cuprinse sunt redată și în cadrul *Ghidului microfilmelor*, ori dacă aceste informații sunt integrate în baza de date computerizată aflată la dispoziția Arhivelor Naționale. În cazul colecției „Vatican” există la ora actuală în evidența curentă trei tipuri de fișe „Situația colecției” care se diferențiază în unele mici detalii de modelul standard. Astfel, primul tip – și cel mai vechi, totodată¹⁶ – se diferențiază de modelul standard prin faptul că în cazul secțiunii care se referă la situația prelucrării rolelor, nu se alocă rubrici pentru ghidul de microfilme și baza de date, presupunându-se că la acea dată aceste forme de evidență nu fuseseră

¹⁴ Pentru modelul standardizat al inventarului microfilmelor vezi *Ibidem*, anexa nr. 9, p. 107-109.

¹⁵ *Ibidem*, anexa nr. 10, p. 110-111.

¹⁶ Nu am reușit să determinăm data exactă a redactării acestor fișe, dar presupunem că ele ar fi fost întocmite în anii 1970-1980.

încă adoptate în practica arhivistică. În schimb apare rubrica „Publicat de D. G. A. S.”, care se referă, probabil, la unul din instrumentele clasice de publicare a documentelor: ediții de documente, cataloage, indici, albume etc.

Al doilea tip de fișă „Situția colecției” este reprezentat de un model standard adoptat după 1990 în activitatea curentă a Serviciului Arhive Microfilme, un model care respectă aproape în întregime pe cel din *Norme tehnice*, diferențiindu-se doar prin aceea că apare în plus rubrica denumită „Categorii documentelor”, în care se face o caracterizare sintetică a tipului sau tipurilor predominante de acte aflate pe rola respectivă: diplomatice, ecleziastice, memorii etc. O astfel de rubrică nu face altceva decât, eventual, să deruteze cercetătorul, deoarece însăși noțiunea de „categorie de document” nu spune nimic cu privire la conținut (de exemplu, corespondența diplomatică poate face referire la o arie foarte diversă de informații).

Cel de-al treilea tip este, în realitate, o formă de evidență paralelă și oarecum „neoficială”, neexistând ca model standardizat în cadrul normativelor privind prelucrarea arhivistică a microfilmelor. Este vorba, în esență, de o fișă care include doar acele role care sunt inventariate. Rolele sunt aranjate în cadrul inventarelor (deci, se poate vorbi mai degrabă de o fișă „Situția inventarelor colecției”), iar rubricația este următoarea: *inventar*, *rolă*, *cadre*, *pagini* (ale inventarului alocate rolei respective), *poziții* (numărul de regeste inventar alocate fiecărei role), *DOC/GRU* (codificare ce descrie modul în care documentele au fost inventariate: astfel, DOC descrie o inventariere document cu document, în timp ce GRU descrie o inventariere care s-a realizat pe grupuri de documente, formate în funcție de aspectele comune privind conținutul acestora), *trimiteri la cadre* (rubrica descrie, în principiu, modul în care documentele regestate sunt identificate corect în cadrul rolei de microfilm, dar, în același timp, indică modalitatea în care s-a realizat inventarierea, similar rubricii DOC/GRU), *conținut* (rubrica respectivă putând fi completată cu codurile PG sau INF, PG indicând faptul că inventarul redă conținutul rolei respective sub formă de „probleme generale”, în timp ce INF indică o inventariere în care accentul a fost pus pe redarea analitică a informațiilor cuprinse în rola de microfilm) și, în ultimul rând, rubrica *utilizabil la depistări/cuvinte cheie*, unde se precizează dacă inventarul respectiv poate fi folosit pentru depistarea de documente susceptibile de a fi publicate și, totodată, dacă pe baza acestuia se poate realiza fișa de inventar cu ajutorul unor cuvinte cheie¹⁷.

În afară de aceste instrumente de evidență se mai poate menționa și un așa-numit **registru al inventarelor microfilmelor**, în esență, o listă a tuturor

---

¹⁷ O astfel de fișă, numită generic „machetă”, a fost concepută în ideea realizării bazei de date computerizate în care informațiile să poată fi regăsite pe baza unor cuvinte cheie sau teme. În momentul de față, acest tip de inventariere a fost abandonat.

inventarelor colecțiilor de microfilme, ordonate în funcție de numărul de inventar dat în momentul în care inventarul este înregistrat în registrul inventarelor din Arhivele Naționale. Ca o formă de evidență paralelă cu acest inventar există un alt registru în care inventarele sunt grupate pe colecții, putând fi astfel evidențiat gradul de inventariere al colecțiilor respective.

Ghidul microfilmelor¹⁸ reprezintă o altă formă de evidență care este structurată pe sistemul de organizare al Arhivei sau Bibliotecii deținătoare. Colecția „Vatican” este reprezentată în volumul III al acestui ghid, la p. 212-238. Astfel, în cadrul fiecărei instituții deținătoare (fie *Archivio Segreto Vaticano*, fie *Archivio della Sacra Congregazione per l'evangelizzazione de popoli Propaganda Fide*, ori *Biblioteca Vaticana*), pe fondurile unde au fost depistate documentele se face corelația cu evidența existentă în cadrul Arhivelor Naționale ale României: rolă și cadre microfilm. Conținutul este redat, în general, foarte schematic. Ghidul se adresează nu atât cercetătorilor cât, mai ales, arhiviștilor care urmează să plece în noi misiuni de depistare: în acest caz ghidul poate fi o oglindă, în general, fidelă a ceea ce s-a depistat și adus în depozitele Arhivelor Naționale, până la un moment dat, nu atât sub aspectul informațiilor, cât mai ales sub cel al unităților arhivistice de păstrare de la creator.

Dosarul fondului (al colecției) se păstrează la Biroul Evidență alături de registrul general de arhivă și registrul inventarelor. Colecțiile de microfilme suportă aceleași proceduri privind evidența ca și restul fondurilor și colecțiilor din Arhivele Naționale. Astfel, în dosarul fondului se trec toate documentele privind prelucrarea și evidența colecției, în registrul general de arhivă se înregistrează toate copiile (indiferent de suportul acestora) în ordinea preluării lor de către Arhivele Naționale, dar nu și rolele care sunt constituite pe baza acestor copii (rolele fiind înregistrate doar în registrul microfilmelor).

În ultimul rând, trebuie menționate instrumentele de evidență la nivel de depozit, precum **ghidul de depozit**, care pune în evidență locul exact al cutiilor cu role de microfilm pe polițe, în cadrul rafturilor depozitului, **registrul de depozit**, care înregistrează intrările și ieșirile rolelor din depozit (fie pentru cercetare la sala de studiu, fie pentru prelucrare arhivistică) și **fișa de semnalare**, care este plasată în locul unității arhivistice (rolei), când aceasta este scoasă din depozit.

5. Conținut

Nu vom insista în această ultimă parte a prezentării noastre pe problematica abordată în documentele din colecția „Vatican” deoarece aceasta se

¹⁸ Vezi *Ghidul microfilmelor*, vol. I-III, București, 1978-1979. O scurtă descriere a sa apare și în *Norme tehnice*, p. 31.

poate urmări în mod sistematic în cadrul anexei acestei lucrări. Este, însă, important să reliefăm pe scurt câteva aspecte majore.

Astfel, se poate observa că o poziție importantă în ansamblul informațiilor cuprinse în documentele aduse de la Vatican este ocupată de datele ce se referă la perioada de sfârșit de secol XVI și început de secol XVII, adică tocmai perioada marcată de criza Bisericii romano-catolice, confruntată cu asaltul reformei protestante în Europa. În cadrul general al acestei evoluții sunt reflectate, în primul rând, aspecte ce țin de eforturile de organizare a Ligii Sfinte – ca o nouă încercare de a coagula creștinătatea catolică agitănd spectrul pericolului otoman – și de locul principatului Transilvaniei și al țărilor române în acest context. Se remarcă prezența a numeroase documente privind politica lui Mihai Viteazul, Sigismund Bathori, Petru Aron sau Ieremia Movilă în raport cu poziția Poloniei, a Imperiului romano-german sau a papalității¹⁹. Însă cea mai mare parte a documentelor se referă – după cum este și firesc, dat fiind caracterul clerical și profund orientat spre prozelitism al statului Vatican – la probleme de natură religioasă sau ecleziastică. Aria de acoperire a acestor informații cuprinde atât biserica catolică și greco-catolică din Transilvania și Ungaria, cât și bisericile și comunitățile catolice din Moldova și Țara Românească. Din punct de vedere cronologic, putem vorbi de documente care atestă procesul de creștinare al cumanilor și înființarea Episcopiei catolice de Milcov la începutul secolului al XIII-lea și până la situația bisericii catolice din Ungaria (inclusiv Transilvania) în secolul al XX-lea sau relațiile diplomatice dintre Vatican și București la sfârșit de secol XIX.²⁰

¹⁹ Vezi, de exemplu, studiul lui Aurel Decei, *Documente din arhivele Vaticanului privind anul 1595*, în „Revista Arhivelor”, IX, nr. 1/1967, p. 199-238. Dar cea mai importantă contribuție documentară a Arhivelor Naționale ale României cu privire la această perioadă este reprezentată de colecția de documente *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I-V, București, Editura Academiei, 1982-1990.

²⁰ Printre edițiile și colecțiile ce includ documente provenind din Arhivele și Bibliotecile Vaticanului care se referă la aspecte religioase sau ecleziastice din spațiul românesc menționăm: Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I-XV, București, 1876-1913; *Călători străini despre Țările Române*, vol. V-VIII (ed. Maria Holban, M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, Paul Cernovodeanu), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1973-1997; *Documente catolice în arhivele ieșene*, în „Buletin Istoric”, 1/2000, p. 95-103; Kálmán Benda, *Moldvai csángómagyar okmánytar (1467-1706)*, vol. I-II, Budapesta, 1989; Ioan Bianu, *Vito Pilutio. Documente inedite din arhivul Propagandei*, în „Columna lui Traian”, 7-10/1883, p. 142-147; G. Călinescu, *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII*, în „Diplomatarium Italicum”, vol. I, Roma, Libreria di scienze e lettere, 1925, p. 1-223; Idem, *Altre notizie sui missionari cattolici nei Paesi Romeni*, în *Ibidem*, vol. II, 1930, p. 305-514; Ioan Dumitriu-Snagov, *Românii în arhivele Romei (secolul al XVIII-lea)*, București, Editura Cartea Românească, 1973; Idem, *Monumenta Romaniae*

Alături de acestea se mai regăsesc o serie de manuscrise (grupate în cadrul anexei sub titlul generic de *Varia*) dintre care remarcăm, alături de manuscrisele românești depistate de Ioan Dumitriu-Snagov (cuprinse, la *Biblioteca Apostolica Vaticana*, în fondul *Vaticano Rumeno*), și unele manuscrise bizantine sau din antichitatea târzie (a se vedea manuscrisul lui Paul Diaconul).

Considerăm că în momentul de față colecția de microfilme „Vatican”, datorită gradului redus de prelucrare arhivistică, se constituie ca un teren prielnic și o serioasă provocare pentru orice arhivist ambițios. Pe de altă parte, informațiile pe care le cuprind documentele colecției reprezintă în egală măsură un imbold pentru cercetări amănunțite, atât în ceea ce privește studierea documentelor deja microfilmate, cât și în vederea stabilirii priorităților pentru viitoare activități de depistare în Arhivele Vaticanului.

Vaticana. Manuscrise – Documente – Hărți, București, Editura Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 1996; Ioan C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului. I. Documente privitoare la episcopatele catolice din principate*, București, 1913; Teresa Ferro, *Una relazione inedita sullo stato della missione di Moldavia del minore conventuale F. A. Renzi (1688)*, în „Studi Italo-Romeni”, 1/1997, p. 19-33; Vladimir Ghika, *Scrisoarea unui preot catolic pământean*, în „Revista Catolică”, 1913, p. 31-39; Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Documente inedite din biblioteca Doria Pamfiliana din Roma relative la istoria catolicismului în România. 1601-1606*, în „Columna lui Traian”, vol. VII, 1876, p. 299-324; Antal Horváth, *Strămoșii catolicilor din Moldova. Documente istorice 1227-1702*, Sfântu Gheorghe, 1994; N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor. II. Acte relative la istoria cultului catolic în principate*, București, I. V. Socecu, 1901; Viorica Lascu, *Documente inedite privitoare la situația Țărilor Române la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, vol. XII, Cluj, 1969, p. 231-266; Vasile Leu, *Călătoriile lui Benedetto Emanuele Remondi prin Moldova lui Vasile Lupu*, în „Anuarul Institutului de istorie A. D. Xenopol”, vol. XXXVI, Iași, 1998-1999, p. 35-96; Ion Minea, *Știri noi despre propaganda catolică din Moldova în secolul al XVII-lea*, în „Revista Arhivelor”, 2/1926, p. 399-400; V. A. Urechia (editor), *Codex Bandinus. Memorii asupra scrierei lui Bandinus de la 1646*, București, 1895; Andrei Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, Budapesta, 1914; Idem, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, București, Editura Cartea Românească, vol. IX-XI, 1929-1939; Idem, *Scrisorile misionarului Bandini din Moldova (1644-1650)*, București, Cultura Națională, 1926; Gheorghe Vinulescu, *Pietro Diodato e la sua relazione sulla Moldavia (1641)*, în „Diplomatarium Italicum”, vol. IV, Roma, Libreria di scienze e lettere, 1939, p. 75-135; Péter Zöld, *Raport către episcopul Transilvaniei, Batthyány Ignác*, în Szöcs János (editor) *Pater Zöld, Miercurea Ciuc*, Editura Harghita, 2002, p. 67-83.

ANEXĂ

PROBLEMATICA GENERALĂ ÎN DOCUMENTELE DIN
COLECȚIA DE MICROFILME „VATICAN”

PROBLEMATICA GENERALĂ A DOCUMENTELOR (CUPRINS)	ROLA	ARHIVA DE PROVENI- ENȚĂ	FOND	PARTE STRUC- TURALĂ	CADRE MICRO- FILM
Correspondență papală privind probleme ale catolicizării Ungariei (secolul al XI-lea)	51	Archivio Segreto Vaticano	Armadium	Armadium m 35, tom 18	c. 337-343
Câteva documente din corespondența dintre papa Inocențiu al III-lea și Ioniță Caloian (1202-1204).	51	Archivio Segreto Vaticano	Registri Vaticani	vol. 5	c. 7-31
Regele maghiar, Bela al IV-lea, despre dezastrul provocat de tătari Bisericii catolice din Ungaria (1241)	50	Archivio Segreto Vaticano	Archivum Arcis Armadium I-XVIII	Doc. 605	c. 479-482
Diverse documente privind Biserica catolică din Transilvania și Ungaria în secolele XIII-XV: obligații fiscale, diverse probleme de jurisdicție, de proprietate, necesitatea convertirii populației ortodoxe de la sud de Carpați etc.	51	Archivio Segreto Vaticano	Registri delle suppliche	vol. 1	c. 240-242
			Registri Vaticani	vol. 82, 134, 135, 162, 286, 348, 343	c. 113-115; 132-143; 171-179; 191-195; 235-239
	80	Archivio Segreto Vaticano	Registri delle suppliche	vol. 139, 144, 151, 149, 157, 160, 162, 211, 213-217, 221, 222	c. 781-814; 852-855; 859-861; 868-903
	81	Archivio Segreto Vaticano	Registri delle suppliche	vol. 151, 108	c. 2-5, 9-11

	49	Archivio Segreto Vaticano	Registri Laterani	vol. 9, 14, 61, 72, 74, 80, 87, 108, 113, 142, 147, 157, 168, 175, 182	c. 3-8; 12-14; 24-28; 33-57; 64-76; 110-120; 125-130; 134-155
			Registri Aventini	vol. 74, 126, 189, 201	c. 162-164; 169-172; 17-183; 191-200
	80	Archivio Segreto Vaticano	Registri Laterani	vol. 206, 208, 210, 212, 214, 217, 222, 231	c. 904-933; 948-957; 962-964; 976-981
	81	Archivio Segreto Vaticano	Registri Laterani	vol. 212, 222	c. 6-8; 18-21
	104	Archivio Segreto Vaticano	Registri Vaticani	vol. 142, 162, 165, 176, 188	c. 844-899
	25	Archivio Segreto Vaticano	Obligaciones et solutiones	vol. 28	c. 17-22
Documente privind Episcopia Milcoviei începând din momentul creștinării cumanilor până în secolul al XIV-lea.	46	Archivio Segreto Vaticano	Obligaciones et solutiones	vol. 57, 66, 72	c. 1-30
	25	Archivio Segreto Vaticano	Registri Vaticani	vol. 17	c. 1-11
	51	Archivio Segreto Vaticano	Registri Vaticani	vol. 14, 15, 17, 18, 22	52-65; 69-84; 97-99
	49	Archivio Segreto Vaticano	Registri Aventini	vol. 43, 88, 135	c. 158-161; 165-168; 173-176
	25	Archivio Segreto Vaticano	I. Garampi	vol. 75	c. 23-239

Scrisori papale trimise mai multor episcopi din Transilvania și Ungaria în prima jumătate a secolului al XIV-lea privind probleme de natură juridică și financiară.	20	Archivio Segreto Vaticano	Registri Vaticani	vol. 138, 139, 145, 16, 199, 201, 209, 219, 224, 226, 227, 232-239, 244-251, 260-261, 263-266, 269, 273, 276, 288-290	c. 8-274
			Registri Aventini	vol. 119, 122, 127, 129, 133-135, 137-141, 143, 145, 149, 156, 159, 162, 166, 167, 169, 170, 172, 175, 184-186, 188-192, 194-196, 200-204	c. 275-483
Privilegiul acordat de regele maghiar Bela al IV-lea cavalerilor ioaniți în 1247.	104	Archivio Segreto Vaticano	Registri Vaticani	vol. 22	c. 840-843
Documente privind primii episcopi catolici din zona Moldovei și Țării Românești (sfârșitul secolului al XIV-lea – începutul secolului al XV-lea): în general, confirmări ale numirii lor pentru diocese de Siret, Argeș etc.	50	Archivio Segreto Vaticano	Instrumenta Miscellanea	Doc. 2641, 2630	c. 424-428
	49	Archivio Segreto Vaticano	Registri Laterani	vol. 33, 69, 100, 103, 145, 162	c. 9-11; 21-23; 58-63; 121-124; 131-133
	80	Archivio Segreto Vaticano	Registri Laterani	vol. 214, 217	c. 948-957
	51	Archivio Segreto Vaticano	Registri Vaticani	vol. 264, 283, 286	c. 153-158; 168-170; 171-179

	25	Archivio Segreto Vaticano	Obligaciones et solutiones	vol. 25	c. 17-22
	46	Archivio Segreto Vaticano	Obligaciones et solutiones	vol. 83	c. 31-46
	81	Archivio Segreto Vaticano	Registri Laterani	vol. 208	c. 12-14
Correspondență diversă (mai ales papală, purtată îndeosebi de papii Sixtus al V-lea și Pius al II-lea) privind necesitatea organizării unei coaliții antiotomane care să se reunească în jurul Ungariei (cca secolul al XV-lea).	51	Archivio Segreto Vaticano	Miscellanea Armadium	Misc. Arm. II, vol. 30, 56	c. 415-444; 498-626
	107	Biblioteca Apostolica Vaticana	Codici Vaticani Latini	vol. 12540, 7750	c. 1-8; 142-151
Correspondență purtată între regele maghiar Vladislav al II-lea și Sfântul Scaun privind necesitatea acordării de ajutor financiar Ungariei în vederea iminentului conflict cu Imperiul otoman (1524-1526).	71	Archivio Segreto Vaticano	Archivum Arcis Armadium I-XVIII	Doc. 2526, 2534, 2538, 2539, 4348	c.620-630; 674-676
Correspondență diversă privind necesitatea revitalizării catolicismului în țările române, cu precădere în Moldova în contextul Contrareforme: contribuția domnitorului moldovean Petru Șchiopul și a dregătorului său, Bartolomeo Brutti, la acest efort, situația comunităților catolice din Moldova, clerul catolic, misiunea iezuită din Moldova la 1588 etc. (cca 1580-1600)	79	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie III, vol. 112E	c. 248-250
	48	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	vol. 23, 26-28, 30, 31. 33	c. 128-180; 186-306; 316-472, 532-542
Date privind Biserica catolică în Moldova în secolul al XVII-lea: activitatea episcopilor, comunitățile catolice (date	77	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere di nunzio di Polonia, serie III, vol. 70A	c. 346-352

statistice privind repartizarea acestora pe localități, componența etnică, relațiile dintre acestea și clerul catolic, iezuiți, misionari), activitatea misionară a Sfintei Congregații <i>De Propaganda Fide</i> , a Societății lui Isus, relația dintre Biserica catolică și autoritățile statului etc. (cca 1600-1699).	106	Archivio Segreto Vaticano	Pio	Vol. 173	c. 955-1979
	16	Archivio Segreto Vaticano	Armadium	Armadiu m 44, tom 56; Armadiu m 45, tom 2, 10, 30	c. 141-168; 169-172; 176-180
	50	Archivio Segreto Vaticano	Archivum Arcis Armadium I-XVIII	Doc. 1810	c. 47-52
	23	Archivio Segreto Vaticano	Archivio della nunziatura di Varsovia	vol 1, 159	c. 1-24; 274-283
	48	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	vol. 39	c. 725-763
	83	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	Partea II, vol. 62	c. 879-910
	84	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	vol. 70	c. 53-79
	14	Archivio Segreto Vaticano	Processi Consistoriali	vol. 32, 48, 15, 23	c. 156-265
	15	Archivio Segreto Vaticano	Processi Consistoriali	vol. 77, 81	c. 212-257
	26	Archivio Segreto Vaticano	Processi Consistoriali	vol. 48A-D, 81	
	89	Biblioteca Apostolica Vaticana	Manoscritti Barberini Greci	vol. 6644	c. 209-214
	17	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali degli Congregazioni Generali	vol. 60-64, 73, 135,	c. 1-496; 846-855

	18	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali degli Congregazioni Generali	vol. 137, 139, 177, 219, 337	c. 8-70; 102-555
	19	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali Congregazioni Generali	vol. 269	c. 1-485
	60	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali Congregazioni Generali	vol. 420, 422-428, 430, 432, 433	c. 328-631
	61	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali Congregazioni Generali	vol. 433, 434, 453, 436, 439, 440	c. 2-363
	62	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali Congregazioni Generali	vol. 441, 443-448, 450, 452-454, 457-463, 466, 467, 470	c. 2-562
	63	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali Congregazioni Generali	vol. 472, 474, 560	c. 1-152
	58	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Fondo di Vienna	vol. 6, 8	c. 1-305
	27	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 1, 2	c. 1-612

	28	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 2	c. 1-535
	29	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 3	c. 1-141
Date privind Biserica catolică în Moldova în secolul al XVIII-lea: activitatea episcopilor, comunitățile catolice (date statistice privind repartizarea acestora pe localități, componența etnică, relațiile dintre acestea și clerul catolic, iezuiți, misionari), activitatea misionară a Congregației <i>De Propaganda Fide</i> , a Societății lui Iisus, relațiile dintre Biserica catolică și autoritățile statului etc. (cca 1700-1799)	23	Archivio Segreto Vaticano	Archivio della Nunziatura di Varsovia	vol. 105, 106, 136, 146	c. 91-180; 196-274
	14	Archivio Segreto Vaticano	Processi Consistoriali	vol. 123	c. 266-309
	15	Archivio Segreto Vaticano	Processi Consistoriali	vol. 104, 107, 119	c. 823-897
	26	Archivio Segreto Vaticano	Processi Consistoriali	vol. 155	c. 577-583
	58	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Fondo di Vienna	vol. 31	c. 306-621
	63	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 560	c. 105-152
	29	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 3, 4	c. 142-548
	30	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 4	c. 1-504

	31	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 4, 5	c. 1-489
Date privind Biserica catolică în Moldova în secolul al XIX-lea până la proclamarea regatului independent al României: activitatea episcopilor, comunitățile catolice (date statistice privind repartizarea acestora pe localități, componența etnică, relațiile dintre acestea și clerul catolic, misionari), activitatea misionară a Congregației <i>De Propaganda Fide</i> , relația dintre Biserica catolică și autoritățile statului, activitatea desfășurată de episcopii catolici de după 1848 privind emanciparea politică și socială a catolicilor etc. (cca 1800-1880).	71	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 399	c. 38-173
	111	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 1014	c. 2-12
	31	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 6	c. 490-607
	32	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 6	1-616
	33	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 6, 7	c. 1-613
	34	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 7	c. 1-684
	38	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 8, 9	c. 1-604

	39	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	vol. 9	c. 1-621
	40	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	vol. 9, 10	c. 1-626
	41	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	vol. 10, 11	c. 1-617
	42	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	vol. 11	c. 1-631
	43	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	vol. 11	c. 1-621
	44	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	vol. 12	c. 1-625
	45	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	vol. 12	c. 1-455
	118	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	vol. 12	c. 1-87

	63	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Lettere	vol. 326	c. 153-171
Date privind Biserica catolică în Țara Românească în secolul al XVII-lea: activitatea episcopilor, comunitățile catolice (date statistice privind repartizarea acestora pe localități, componența etnică, relațiile dintre acestea și clerul catolic, misionari), activitatea misionară a Congregației <i>De Propaganda Fide</i> , relațiile dintre Biserica catolică și autoritățile statului etc. (cca 1600-1699).	73	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere di nunzio di Polonia, serie II. vol. 223-224	c. 343-376
	16	Archivio Segreto Vaticano	Armadium	Armadium 45, vol. 10	c. 176-178
	83	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	vol. 62	c. 879-910
	17	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 60-64, 73, 76	c. 1-574
	18	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 135, 139, 148, 177, 219	c. 1-7; 22-540
	19	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 269	c. 1-485
	60	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 420, 422-428, 430, 432, 433	c. 328-631
	61	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 433, 434, 453, 436, 439, 440	c. 2-363

	62	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 441-448, 450, 452-454, 457-463, 466, 467, 470	2-562
Date privind Biserica catolică în Țara Românească în secolul al XVIII-lea: activitatea episcopilor, comunitățile catolice (date statistice privind repartizarea acestora pe localități, componența etnică, relațiile dintre acestea și clerul catolic, misionari), activitatea misionară a Congregației <i>De Propaganda Fide</i> , relațiile dintre Biserica catolică și autoritățile statului etc. (cca 1700-1799).	63	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 560	105-152
			Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Bulgaria e Valachia, vol. 2-7	c. 172-629
	64	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Bulgaria e Valachia, vol. 7	c. 1-60
	59	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Fondo di Vienna	vol. 31, 33	c. 1-447
Date privind Biserica catolică în Țara Românească în secolul al XIX-lea, până la proclamarea regatului României: activitatea episcopilor, comunitățile catolice (date statistice privind repartizarea acestora pe localități, componența etnică, relațiile dintre acestea și clerul catolic, misionari), activitatea misionară a Congregației <i>De Propaganda Fide</i> , relațiile dintre Biserica catolică și autoritățile statului etc. (cca 1800-1880)	64	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Bulgaria e Valachia, vol. 8, 9	c. 61-633
	65	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Bulgaria e Valachia, vol. 9, 10	c. 1-817
	66	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Bulgaria e Valachia, vol. 11, 12	c. 1-635

	67	Archivio della Sacra Congregazione De Propaganda Fide	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Bulgaria e Valachia, vol. 12, 13	c. 1-635
	68	Archivio della Sacra Congregazione De Propaganda Fide	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Bulgaria e Valachia, vol. 13	c. 1-640
	112	Archivio della Sacra Congregazione De Propaganda Fide	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Bulgaria e Valachia, vol. 15	c. 2-102
	119	Archivio della Sacra Congregazione De Propaganda Fide	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Bulgaria e Valachia, vol. 14	c. 383-644
	120	Archivio della Sacra Congregazione De Propaganda Fide	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Bulgaria e Valachia, vol. 14	c. 1-656
	71	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 400	c. 174-476
	83	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 517	c. 242-266
Date privind situația Bisericii catolice din România (Vechiul Regat): relațiile dintre Vatican și București ca și negocierile purtate între cele două părți în vederea reglementării statutului juridic al Bisericii catolice din România, informații privind situația clerului catolic din Moldova și	7	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 548	c. 240-368
	14	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 492, 493	c. 1-48
	109	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 548, 582	c. 3-231
	110	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	Romania, fasc. 147	c. 14-497

Muntenia, activitatea episcopilor catolici, situația comunităților catolice etc. (cca 1880-1900).	112	Archivio della Sacra Congregazione De Propaganda Fide	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Bulgaria e Valachia, vol. 15, 16	c. 1-658
	113	Archivio della Sacra Congregazione De Propaganda Fide	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Bulgaria e Valachia, vol. 16	c. 1-296
	114	Archivio della Sacra Congregazione De Propaganda Fide	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 13	c. 88-646
	119	Archivio della Sacra Congregazione De Propaganda Fide	Scritture riferite nei congressi della Sacra Congregazione	Moldavia, vol. 13	c. 1-382
Activitatea Societății lui Iisus în Transilvania (și în Ungaria) în perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XVI-lea și până în secolul al XVIII-lea: organizarea învățământului iezuit (activitatea colegiilor iezuite), relațiile cu autoritatea de stat (numeroase referiri la ostilitatea arătată de majoritatea protestantă din Transilvania față de iezuiți, dar și poziția proiezuită a unor principii ardeleni), lucrările iezuiților Ștefan Arator și Ioan Argento privind istoria activității iezuiților în Transilvania între 1571-1607, etc. (perioada cuprinsă cca 1576-1700).	90	Archivio romana della Compagnia di Gesù	Manoscritti Austria	vol. 226, 228, 235	c. 7-373
			Epistole Generale Austria	vol. 1 ¹ , 1 ² , 2 ¹ , 2 ² , 3 ¹ , 3 ² , 4 ¹ , 4 ² , 5 ¹ , 7 ¹ , 8 ¹ , 8 ² , 9	c. 376-769
			Epistole Austria	10, 11 ¹ , 11 ² , 21, 22	c. 714-877
	90	Archivio romana della Compagnia di Gesù	Austria	vol. 169	c. 874-875
			Germania	vol. 143, 182, 131, 139	c. 10-476
	95	Archivio Segreto Vaticano	Possevini epistulae Nunziatura d Austria	vol. Opp. NN 332	c. 432-460
				Missio Hungarica Transilvania, vol. 70	c. 2-255

Date privind Biserica Catolică din Transilvania și Ungaria în secolul al XVII-lea și până la începutul secolului al XIX-lea (cca 1600-1800).	49	Archivio Segreto Vaticano	Albani	vol. 197	c. 207-672
	80	Archivio Segreto Vaticano	Carpegna	vol. 56	c. 987-992
	8	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 131, 132	c. 368-428
	7	Archivio Segreto Vaticano	Processi consistoriali	vol. 164, 233, 153	c. 401-521
	14	Archivio Segreto Vaticano	Processi consistoriali	vol. 190, 121, 135	
	15	Archivio Segreto Vaticano	Processi consistoriali	vol. 41, 110, 207, 208, 218, 226, 227, 148, 165, 169, 104, 107, 119, 181, 203, 115, 129, 137	c. 258-281; 306-661; 702-1049
	26	Archivio Segreto Vaticano	Processi consistoriali	vol. 113, 175, 138, 157, 193, 277, 78, , 84, 90, 126, 173, 203, 234, 130, 30, 65, 89, 139, 172, 209, 216, 241, 250, 77, 123, 148, 181, 229	c. 200-565; 597-1003; 1035-1081
	102	Biblioteca Apostolica Vaticana	Vaticano Rumeno	vol. 7	c. 239-244
	17	Archivio della Sacra Congregazione De Propaganda Fide	Scritture originali congregazioni generali	vol. 61, 78, 79	c. 63-167; 575-845

	18	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 269	c. 556-646
	19	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 269	c. 1-485
	60	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 420, 422-428, 430, 432, 433	c. 328-631
	61	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 433, 434, 453, 436, 439, 440	c. 2-363
	62	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 441, 443-448, 450, 452-454, 457-463, 466, 467, 470	c. 2-562
	63	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture originali congregazioni generali	vol. 475, 560	c. 65-152
	52	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei congressi della S. C.	Ungheria e Transilvania, vol. 1, 2	c. 1-960
	53	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei congressi della S. C.	Ungheria e Transilvania, vol. 3, 4	c. 1-625

Correspondență diversă privind cazul episcopului unit de Făgăraș, Inocențiu Micu-Klein (cca 1745-1753).	54	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei congressi della S. C.	Ungheria e Transilvania, vol. 4, 5	c. 1-627
	55	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei congressi della S. C.	Ungheria e Transilvania, vol. 5-7	c. 1-642
	56	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Scritture riferite nei congressi della S. C.	Ungheria e Transilvania, vol. 7, 8	c. 1-515
	60	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Collegi Transilvania	ff. 347-369	c. 300-327
	114	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Archivum Sacrae Congregationis Concilii	Relationes diocesanae, vol. 810A	c. 1-354
	115	Archivio della Sacra Congregazione <i>De Propaganda Fide</i>	Archivum Sacrae Congregationis Concilii	Relationes diocesanae, vol. 810F	c. 1-560
	96	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Germania	vol. 352	c. 1-49
	97	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Germania	vol. 351, 352, 358, 359, 364-368; 612, 613, 616	c. 1-444

Sinodurile diocezane din Transilvania la 1822.	37	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Posizione di Transilvania. Vescovi esteri Rubrica 283, Busta 612, fasc. 5	c. 1-291
Despre situația Bisericii romano-catolice și greco-catolice din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (cca 1850-1900).	2	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Rubrica 247, fasc. 1, 4, 7	c. 3-6; 335-360; 59-68; 214-332
	116	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Rubrica 247, fasc. 3, 1, 2	c. 3-204; 279-605; 748-1098; 1009-1109; 1299-1356
	9	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 323, 324, 332, 337, 379, 325, 326	c. 1-83; 203-540
	10	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 424bis	c. 1-884
	11	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 425	c. 1-806
	14	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 492, 380	c. 1-24; 364-471
	15	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 381, 383	c. 1-172
	71	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 432	c. 477-513
	83	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 422, 517	c. 147-266
	109	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 587, 441	c. 232-425; 499-546

	117	Archivio Segreto Vaticano	Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari	Ungheria, fasc. 238, 250, 288, 320, 346-350, 359, 365, 366, 368	c. 3-824
	56	Archivio della Sacra Congregazione di Propaganda Fide	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	Ungheria e Transilvania, vol. 8	c. 315-515
Informații privind evenimente politice și militare din Țările Române și Transilvania în secolul al XVI-lea după înfrângerea Ungariei la Mohács de către turci; unele analize privind situația Imperiului otoman, capacitatea sa militară și resursele disponibile, politica Imperiului austriac și cea a papalității în această zonă (cca 1526-1590).	5	Archivio Segreto Vaticano	Pio	vol. 102	c. 176-418
	6	Archivio Segreto Vaticano	Pio	vol. 25	c. 1-281
	106	Archivio Segreto Vaticano	Pio	vol. 134	c. 57-279
	71	Archivio Segreto Vaticano	Archivum Arcis Armadium I-XVIII	doc. 2423, 2503, 2517-2520, 2522, 2551, 3100, 4298, 4340, 4341, 5112, 5242, 5243, 5258	c. 596-615; 632-673; 677-689
	50	Archivio Segreto Vaticano	Archivum Arcis Armadium I-XVIII	Doc. 1711	c. 76-353
	51	Archivio Segreto Vaticano	Miscellanea Armadium	Misc. Arm. I, vol. 11; Misc. Arm. II, vol. 10, 13, 46, 55, 69, 82	c. 249-258; 344-414; 454-497; 627-658; 719-776

	48	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	vol. 21, 30, 33	c. 1-117; 316-337; 473-542
	104	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Germania	vol. 93, 100	c. 661-820
	94	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Francia	vol. 11	c. 629-641
	104	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Francia	vol. 11	c. 821-839
	90	Archivio Romana della Compagnia di Gesù	Germania	vol. 142, 139	c. 1-9; 461-476
Informații și comentarii privind politica Curiei papale, a Imperiului austriac, a Poloniei și Transilvaniei privind crearea Ligii Sfinte, operațiunile militare duse de Ligă împotriva Imperiului otoman, despre implicarea Țării Românești și Moldovei (1582-1601).	4	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia - serie I, volumele 696-698.	c. 1059-1073
	13	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia - serie I, vol. 913	c. 1-291
	72	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia - serie I, vol. 30, 615A, 771	c. 92-311; 332-399; 455-1054
	73	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia - serie II, vol. 59, 472, 475	c. 89-163; 537-596

	74	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia – serie III, vol. 7A, 9B, 9C, 10A, 10D, 11C-D, 15C, 17A, 18	c. 1-217; 357-707
	75	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere di nunzio di Polonia – serie III, vol. 18	c. 1-48
	76	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere di nunzio di Polonia – serie III, vol. 60A, 65D-E, 67A, 67B, 63B-C, 66B	c. 1-245
	77	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere di nunzio di Polonia – serie III, vol. 67C, 68, 70B.E.F, 84C, 84D. 85A, 85C1. 87C, 87D. 87E, 89B, 89C	c. 1-302; 353-376; 473-577; 594-742; 762-1288
	78	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere di nunzio di Polonia – serie III, vol. 89D, 91A-B, 92A, 93A, 93B3, 96A-B1, 96E, 96F, 109B-C	c. 1-120; 262-413; 473-489; 569-595; 616-679; 706-823

	79	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere di nunzio di Polonia – serie III, vol. 109D, 109E, 111A-B, 112E, 124B, 129 ₁ , 53C, 53D, 53E; serie IV, vol. 239A, 240, 242.	c. 1-483; 722-760
	103	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere di nunzio di Polonia – serie III, vol. 91C	c. 490-636
	104	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere di nunzio di Polonia – serie III, vol. 91D	c. 1-461
	5	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Pio	vol. 63	c. 84-176
	6	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Pio	vol. 23	c. 269-296
	12	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Pio	vol. 114, 115	c. 1-740
	106	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Pio	vol. 152, 156	c. 280- 954;
	16	Archivio Segreto Vaticano	Armadium	Armadium 44, tomurile 40, 43, 45, 46,	c. 1-120
	80	Archivio Segreto Vaticano	Carpegna	vol. 128	c. 993- 1015
			Salviati Alani- Memorie	vol. 275- 276	c. 778- 7890
	100	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Germania	vol. 172- 180	c. 192-652

	104	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Germania	vol. 93, 100	c. 661-820
	83	Archivio Segreto Vaticano	Nunziature diverse	vol. 107	c. 267-339
	90	Archivio Romana della Compagnia di Gesù	Possevini Epistulae	vol. Opp. NN. 329 ¹ , 329 ² , 330, 331	c. 28-431
	21	Biblioteca Apostolica Vaticana	Codices Urbinati Latini	vol. 817, p. I-II	c. 1-98
	24	Biblioteca Apostolica Vaticana	Codices Urbinati Latini	vol. 1063	c. 1-900
	35	Biblioteca Apostolica Vaticana	Codices Urbinati Latini	vol. 1063	c. 1-973
	36	Biblioteca Apostolica Vaticana	Codices Urbinati Latini	vol. 1065 p. I-II, 1069, 816 p. II, 818 p. III, 819 p. II, 856 p. II, 1064 p. I-II	c. 1-79; 172-300; 493-842
	103	Biblioteca Apostolica Vaticana	Codices Urbinati Latini	Vol. 872	c. 87-320
	107	Biblioteca Apostolica Vaticana	Codices Urbinati Latini	vol. 866, 821, 867, 1028 p. II, 1068 p. I, 1113, 1492	c. 15-761
		Biblioteca Apostolica Vaticana	Codici Capponiani	vol. 164	c. 152-302
Informații privind situația politică din Moldova, Țara Românească și Transilvania după 1601 până în preajma conflictelor militare dintre	4	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia - serie II, volumele 230-235;	c. 1-1058; 1074-1076

Imperiul austriac și Imperiul otoman de la sfârșitul secolului al XVII-lea – 1683 - (detalii privind politica Poloniei, a Imperiului austriac, a Rusiei și a turcilor față de aceste evoluții).	13	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie II, vol. 236; serie I, vol. 715	c. 289-392
	72	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie I, vol. 512, 615B	
	73	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie I, vol. 936, 965; serie II, vol. 2- 3, 146, 155, 166, 185, 203, 219, 220, 223-225, 227, 228, 403	c. 34-88; 164-398; 432-435
	74	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie III, vol. 11C- D, 12A-B, 13 1-4, 15A1	c. 155-321
	75	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie III, vol. 48A- F, 49C, 51A, 51C, 52C-D, 53	c. 49-630; 685-1037

	77	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie III, vol. 68C- D, 69A, 70A, 70B.E.F, 84A, 85D, 88D	c. 303- 376; 397- 472; 577- 593; 743- 761
	78	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie III, vol. 52E- F, 90A, 90B, 92B- C, 93B1, 93B2, 109A	c. 121- 261; 414- 472; 490- 568; 700- 705
	79	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie IV, vol. 21, 79, 110	c. 484- 499; 667- 721
	80	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie IV, vol. 291	c. 673-777
	103	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie III, vol. 90B	c. 321-489
	104	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie IV, vol. 215B	c. 462-556
	105	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Pio	vol. 255, 284	c. 1-196

	16	Archivio Segreto Vaticano	Armadium	Armadiu m 44, tom 47, 56; Armadiu m 45, tom 2, 3, 10, 30	c. 121-180
	37	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	vol. 65, 67, 87-90, 92, 107	c. 406-706
	48	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	vol. 38-40	c. 722-779
	83	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	Partea I, vol. 86, 97, 47, 49, 52-59; partea II, vol. 61-64, 66	c. 2-87; 461-1029
	84	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	vol. 68-76, 80, 81, 93-96, 98, 99, 106, 111, 115, 118, 120	c. 1-743
	92	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Germania	vol. 114A, 114D, 114F, 114G, 114I, 114K, 157, 160, 162, 163	c. 125-930
	93	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Germania	vol. 165, 167, 208, 159, 169	c. 1-712
	94	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Germania	vol. 171, 173	c. 200-491
	100	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Germania	vol. 180	c. 619-652
	104	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Germania	vol. 16	c. 557-660
	36	Biblioteca Apostolica Vaticana	Codices Urbinati Latini	vol. 1070. 1071 I-II	c. 301-492

Informații privind operațiunile militare ale Imperiului austriac în Transilvania, luptele împotriva turcilor, politica habsburgică față de principatul ardelean la sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea, revolta curuților conduși de Francisc Rakoczi II, politica Poloniei față de conflictul austriaco-otoman de la sfârșitul secolului al XVII-lea, campaniile poloneze din Moldova, poziția diplomatică a Moldovei și a Țării Românești, în special politica lui Brâncoveanu) în acest context, politica lui Dimitrie Cantemir față de Rusia și Imperiul otoman (1682-1711).	79	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie IV, vol. 63, 243-246	c. 500-566; 769-1139
	80	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia, serie IV, vol. 247-250	c. 4-541
	49	Archivio Segreto Vaticano	Albani	vol. 197	c. 207-672
	50	Archivio Segreto Vaticano	Carpegna	vol. 89	c. 401-423
	37	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	vol. 60, 107-110	c. 292-405; 612-809
	83	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	Partea I, vol. 97, 114, 116, 117	c. 13-146
	84	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	vol. 81, 93-99, 106, 111, 115, 118, 120	c. 283-743
	85	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	vol. 100-105	c. 1-619
	106	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Polonia	vol. 121, 122	c. 1-235
Detalii legate de desfășurarea Revoluției lui Tudor Vladimirescu (1821)	89	Biblioteca Apostolica Vaticana	Manoscritti Barberini Latini	vol. 6560, 6568, 6618	c. 37-208
	1	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Rubrica 247, fascicola 2	c. 235-272; 564-584
	2	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Rubrica 292	c. 363-366

Împrejurările încheierii Tratatului de la Adrianopole (1829), relațiile dintre Turcia și Grecia, politica Rusiei în Balcani în anul 1829, situația Greciei și politica Marilor Puteri.	1	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Rubrica 247, fascicolele 1, 5; Busta 575, fasc. 7	c. 1-216; 276-561, 587-685
Situația internațională la 1848 (în Ungaria, Transilvania și Rusia).	3	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Rubrica 295, Rubrica 165, fasc. 20	c. 560-593
Informații privind situația din Imperiul austriac (cu referire specială la Transilvania) și Principatele române în timpul Revoluției din 1848-1849.	2	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Rubrica 247, fasc. <i>sine numero</i>	c. 102-211;
	9	Archivio Segreto Vaticano	Nunziatura di Vienna	vol. 321, 322	c. 84-202
	41	Archivio della Sacra Congregazione De Propaganda Fide	Scritture riferite nei Congressi della Sacra Congregazione	vol. 11	c. 370-372; 376-379; 381-382
Evoluția geopolitică internațională în perioada Războiului Crimeii, inclusiv poziția celor două Principate românești (1854).	3	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Rubrica 242, fasc. 1-4	c. 1-504
Statutul României după abdicarea domnitorului Al. I. Cuza (1866)	2	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Rubrica 247, fasc. 1, 2	c. 358-366, 310-317
Considerații privind situația naționalităților în cadrul monarhiei austro-ungare (1867).	3	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Rubrica 247, fasc. 1, 4	c. 505-559
Situația geopolitică în sud-estul Europei în timpul Războiului ruso-turc din 1877-1878.	116	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Rubrica 247, fasc. 4, 5	c. 205-278
Relațiile României cu statele Triplei Alianțe; negocieri privind aderarea Regatului român la această alianță.	116	Archivio Segreto Vaticano	Segreteria di Stato	Rubrica 247, fasc. 3, 2	c. 3-204, 1010-1029

VARIA (MANUSCRISE)

PROBLEMATICA GENERALĂ A DOCUMENTELOR (CUPRINS)	ROLA	ARHIVA DE PROVENIENȚĂ	FOND	PARTE STRUCTURALĂ	CADRE MICRO-FILM
<i>Tratat despre instituția principatului european</i> scris de Don Scipio di Castro (secolul al XVI-lea).	13	Archivio Segreto Vaticano	Fondo Borghese	Lettere del nunzio di Polonia - serie I, vol. 913	c. 32-101
Unele date privind obligațiile financiare ale Țării Românești și Moldovei față de Poarta otomană în secolul al XVI-lea.	5	Archivio Segreto Vaticano	Pio	vol. 32	c. 1-83
	6	Archivio Segreto Vaticano	Pio	vol. 25	c. 1-281
	106	Archivio Segreto Vaticano	Pio	vol. 134	c. 57-279
Manuscrisul genovezului Franco Sivori intitulat <i>Memoriale delle cose occorse a me Franco Sivori - del signor Benedetto doppo la mia partenza di Genova l'anno 1581 per andar in Vallachia</i> (domnia lui Petru Cercel - perioada acoperită 1581-1590).	70	Biblioteca Apostolica Vaticana	Ferraioli	vol. 43	c. 2-119
Manuscrisul cronicii lui Giorgios Sphrantzes, <i>Memori</i> , despre evenimentele din zona Imperiului Bizantin, Balcani, Mediterana orientală (perioada acoperită 1401-1477).	70	Biblioteca Apostolica Vaticana	Codici Ottoboniani Greci e Latini	Ottoboniani Greci, vol. 260	c. 121-216
Copie grecească târzie a aceleiași cronici a lui Giorgios Sphrantzes, după codicele Vallicellianus CLXXII.	70	Biblioteca Apostolica Vaticana	Ferraioli	vol. 176	c. 217-313

Manuscris grecesc conținând cronica <i>Historia Imperatorum Turcorum ab anno 1373 ad annum 1512</i> (referiri la luptele împotriva turcilor duse de Mircea cel Bătrân) (perioada acoperită 1373-1512)	103	Biblioteca Apostolica Vaticana	Codici Barberini Greci	vol. 111	c. 1-86
Manuscris turcesc conținând cronica versificată <i>Historia Ottomanica a sultano Osmano fundatore usque ad initium regni sultani Murad III (...) autoris nomen Schimsi</i> (perioada acoperită sfârșitul secolului al XIII-lea – sfârșitul secolului al XVI- lea).	87	Biblioteca Apostolica Vaticana	Manoscritti Barberini Orientali	vol. 112	c. 1-135
Glosă grecească menționând Mitropolia ortodoxă de la Vicina (anul acoperit 1343).	107	Biblioteca Apostolica Vaticana	Codici Ottononiani Greci e Latini	Ottononiani Greci, vol. 249	c. 9-14
Cărțile II-VIII din lucrarea lui Procopius din Caesareea, <i>Despre războaie</i> (secolul al VI- lea).	88	Biblioteca Apostolica Vaticana	Manoscritti Vaticani	Vaticani Greci, vol. 1690	c. 49-243
Manuscrisul <i>Istoriei Romane</i> a lui Paul Diaconul (secolul VIII) relatând evenimente posterioare cuceririi Daciei ca și epoca cuceririlor barbare (perioada acoperită secolele al II-lea - al VIII- lea).	88	Biblioteca Apostolica Vaticana	Manoscritti Vaticani	Vaticani Latini, vol. 303	c. 1-48
Cărțile II-VIII din lucrarea lui Procopius din Caesareea, <i>Despre războaie</i> (secolul al VI- lea).	88	Biblioteca Apostolica Vaticana	Manoscritti Vaticani	Vaticani Greci, vol. 1690	c. 49-243

Manuscris grec al lucrării lui Ioannes Zonaras, <i>Epitome ale vechilor istorii de la întemeierea lumii până la Alexie Comnenul</i> (secolul al XII-lea).	88	Biblioteca Apostolica Vaticana	Manoscritti Vaticani	Vaticani Greci, vol. 136	c. 244-461
Manuscrisul <i>Ceasornicul domnilor</i> (1732).	101	Biblioteca Apostolica Vaticana	Vaticano Rumeno	vol. 1	c. 1-269
Manuscris cuprinzând <i>Carte românească de învățătură, dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svânți mari</i> (Cazania lui Varlaam) (a doua jumătate a secolului al XVII-lea).	101	Biblioteca Apostolica Vaticana	Vaticano Rumeno	vol. 2	c. 270-576
<i>Molitvenic</i> din zona Clujului (1710).	102	Biblioteca Apostolica Vaticana	Vaticano Rumeno	vol. 8	c. 246-530
Textul <i>Pildelor adevărate ale filosofiilor, de pe limba grecească tălmăcite românește</i> , tipărită de Gh. Radovici; <i>Floarea Darurilor</i> , tipărită la Snagov (1700); text anonim, <i>Dascălii Beseșaricii noastre</i> (1700, 1713).	102	Biblioteca Apostolica Vaticana	Vaticano Rumeno	vol. 9	c. 532-741
<i>Penticostar</i> de la Cluj-Mănăstur (1722).	101	Biblioteca Apostolica Vaticana	Vaticano Rumeno	vol. 3	c. 577-671
Text transilvan conținând <i>Condacul (Pripeale)</i> (începutul secolului al XVIII-lea).	102	Biblioteca Apostolica Vaticana	Vaticano Rumeno	vol. 6	c. 1-237
Text cuprinzând <i>Însemnarea legii grecești jorlăite</i> (1812-1817).	101	Biblioteca Apostolica Vaticana	Vaticano Rumeno	vol. 5	c. 693-726
Text cuprinzând <i>Înmormântarea Domnului nostru Iisus Cristos în sfânta și marea Sămbătă, dimineața</i> (1861).	101	Biblioteca Apostolica Vaticana	Vaticano Rumeno	vol. 4	c. 673-691

Colecția de microfilme „Grecia”

OANA BARBĂLATĂ

Colecția de microfilme „Grecia”, adusă în țară în perioada 1976-1980 de către o echipă de lucrători ai Arhivelor Statului din București, conține informații cu caracter militar, economic, social, politico-administrativ, juridic și cultural.

Această colecție nu are inventar, ci doar fișe de role. Au fost microfilmate documente cuprinse în 21 de role, respectiv, 8363 de cadre. În urma cercetării acestor role, putem menționa că unele din documente au fost microfilmate de două ori, altele sunt ilizibile, iar câteva cuprind doar copertele unor lucrări. O parte din documente au fost aduse în țară sub formă de xerocopii, fiind microfilmate la Direcția Generală a Arhivelor Statului, iar altele au fost realizate în Grecia. Vom preciza de la început că rolele au proveniențe diferite și, în cadrul aceleiași role, putem găsi copii diverse, scrise în mai multe limbi, dar cele mai multe sunt în limba greacă, limba oficială, „limba bisericii ecumenice ortodoxe și a școlilor patronate de aceasta”¹, dar și limba utilizată în corespondență, atât în instituțiile de stat, cât și în relațiile particulare. Astfel se explică numărul mare de documente redactate în limba greacă, cu o importanță deosebită pentru istoria țării noastre.

Documentele microfilmate ale acestei colecții provin de la diferite instituții din Grecia: Biblioteca Națională a Greciei, Biblioteca Academiei, Biblioteca Patriarhală a Școlii Teologice din Halkis, Societatea Istorică și Etnologică, Muzeul Benaki, Universitatea din Atena-Cabinetul de Studii Filologice, Bizantine și Neoeleene, Arhivele Istoricale ale Macedoniei, Institutul de Arheologie din Constantinopol, precum și din Arhiva câtorva mănăstiri închinete. Diversitatea provenienței documentelor se explică prin faptul că Arhivele Generale ale Statului din Grecia au fost create în 1914, iar începând cu acest an era singura instituție autorizată să preia arhiva publică; lipsa spațiului a dus la nepreluarea arhivelor de la celelalte instituții deținătoare de arhivă. Trebuie să menționăm că până în 1914 singura instituție care avea dreptul să preia arhive publice și să colecționeze documente era Societatea Istorică și Etnologică, înființată în 1882, instituție care funcționează și astăzi.

În urma cercetărilor efectuate la aceste instituții au fost microfilmate documente de la: Biblioteca Națională a Greciei, din Atena, fond *Colecția de*

---

¹ Nicolae Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, XII, București, 1906, p. VIII.

*manuscrise*², care cuprinde copii ale unor manuscrise cu caracter politic, cultural și religios; menționăm: scrisorile de la patriarhul Kiril Lukaris către domnitorul Radu Mihnea și către ortodocșii din Târgoviște, o hartă a Moldo-Vlahiei cu toate localitățile, nedată – mss. 2197³; o copie, în limba greacă populară, a operei „Teatrul politic” – mss. 1219⁴, dată la începutul secolului al XVIII-lea, reprezentând o traducere după originalul latin datorată, după unii, lui Nicolae Mavrocordat, iar după alții, lui Ioan Avramie Cretanul, predicatorul Curții domnești din București. Este o lucrare cu caracter parenetic, care cuprinde 8 capitole cu sfaturi despre ceea ce trebuie să facă domnitorul. Aceeași proveniență o au și copiile următoare, un lexicon moldo-vlah – mss. 1367 (scris la începutul secolului al XIX-lea)⁵; un manuscris francez – mss. 1702⁶, referitor la tratatele dintre Poartă și țările creștine, care reflectă evenimentele petrecute între Pacea de la Karlowitz (1699) și Tratatul de la București (1812), cuprinzând date despre istoria poporului român în contextul european (nu este datat și nu are menționat autorul).

Au fost selecționate pentru microfilmare mai multe scrisori celebre, dintre care amintim: scrisori ale lui Alexandru Mavrocordat către Constantin Duca și către mitropolitul Kiril; Nicolae Mavrocordat către mitropolitul Clement și profesorul Iacob; scrisoarea lui Lambru Fotiade de la Iannina (profesor la Școala Greacă din București) adresată lui Constantin Moruzzi și lui Alexandru Ipsilanti – mss. 2390⁷; „Cartea de învățătură” a lui Hurmuzios Markos, student în Constantinopol, către Constantin Brâncoveanu (1705) – mss. 82⁸; scrisori și note ale unor membri ai familiei Mavrocordat, sfaturi date de Nicolae Mavrocordat fiului său Constantin, relații privitoare la familia Cantacuzino și la domnia lui Dimitrie Cantemir, precum și neînțelegerile dintre Poartă și Curtea de la Viena – mss. 3007⁹; o istorie a Țărilor Române, scrisă la Iași (începutul secolului al XIX-lea) – mss. 129¹⁰; elogiile lui Alexandru Târnositu (profesor la Școala Greacă din București) aduse domnitorului Ioan Constantin Nicolae – mss. 3308¹¹;

---

² Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (D.A.N.I.C.), fond *Colecția de microfilme „Grecia”*, role: 2, 8, 9, 10, 21.

³ *Ibidem*, rola 8, c. 392-407.

⁴ *Ibidem*, c. 408-572; același manuscris se regăsește în rola 9, c. 370-540.

⁵ *Ibidem*, c. 1-14.

⁶ *Ibidem*, c. 16-242.

⁷ *Ibidem*, rola 9, c. 1-182.

⁸ *Ibidem*, c. 230-261.

⁹ *Ibidem*, 309-336; acest manuscris a aparținut Bibliotecii Mavrocordat.

¹⁰ *Ibidem*, c. 541-682.

¹¹ *Ibidem*, c. 337-369.

o comedie greacă, *Alexandru Vodă cel fără conștiință* (1785), scrisă de Gheorzech Suțu, nepotul lui Mihail Suțu – mss. 1328¹².

De asemenea, au fost microfilmate documente din perioada secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea cu referiri la evenimentele politice din acea perioadă, scrise în limbile greacă, franceză, turcă și engleză. Menționăm: scrisori către Ștefan Kommitas, Neofytos Duca (profesor la Școala Greacă din București); un lexicon greco-latin – mss. 75¹³; o scurtă istorie asupra evenimentelor din timpul domnitorilor Șerban Vodă, Radu Vodă, Mihnea Vodă¹⁴; un manuscris redactat la Odessa (22 august 1821)¹⁵ privind evenimentele petrecute în Țara Românească după Ordinul de zi dat de Alexandru Ipsilanti, deplasările trupelor grecești de la Iași și Colentina, scrisoarea trimisă de Kapodistria, în numele țarului Rusiei, prin care cerea retragerea trupelor la Târgoviște, corespondența dintre Nikolaos Scufa și Alexandru Ipsilanti (27-29 mai 1821); scrisori ale mitropolitului Moldovei Veniamin (1815) și ale lordului Byron, scrise la Geneva¹⁶; cântări bisericești, anagramate, ale lui Ioannis Cucuzelis, în limba greacă – ms. 669¹⁷.

O altă sursă a microfilmelor este Biblioteca Academiei din Atena, fond *Centrul de Cercetări Medievale și Neoelenice*¹⁸, cuprinzând câteva pagini din cărțile lui Dimitrios Scarlat din Bizanț: *Descrierea topografică, arheologică și istorică a Constantinopolului, Despre societatea fanariotă*, precum și critica lucrării *Bisericile din Constantinopol (1503-1604)*, scrisă de Athanasie Papadopoulos Kerameos¹⁹; acte de la mănăstirea Varlaam, referitoare la mănăstirea Bucovăț și metohul Moflea (1777-1813)²⁰.

De la Biblioteca Patriarhală a Școlii Teologice din Halkis a fost microfilmată *Catalogul manuscriselor Bibliotecii Ecumenice*²¹, alcătuit de Emilianos Tsakapulos, lucrare în trei volume.

În urma cercetării efectuate la Muzeul Benaki din Atena s-au microfilmate selectiv mai multe fonduri: *Arhiva Suțu-Caragea*, respectiv, copiile materialelor prezentate în „cazul Vrancea”²², declarațiile făcute în acest proces de către mitropolitul Veniamin, cât și de boierii din Divan (logofeții Gheorghe

¹² *Ibidem*, c. 262-308.

¹³ *Ibidem*, rola 10, c. 1-168.

¹⁴ *Ibidem*, c. 334-354.

¹⁵ *Ibidem*, c. 175, c. 355-404.

¹⁶ *Ibidem*, c. 464-490.

¹⁷ *Ibidem*, rola 21, c. 1-582.

¹⁸ *Ibidem*, role nr. 2, 7.

¹⁹ *Ibidem*, rola 2.

²⁰ *Ibidem*, rola 7, c. 115-156; documentele au fost microfilmate la D.G.A.S., după xerocopii aduse din Grecia, în septembrie 1969.

²¹ *Ibidem*, rola 3, c. 1-402.

²² *Ibidem*, rola 7, c. 157-261; vezi și rola 6, c. 1-58 și 62-104.

Cantacuzino, Grigore Sturdza, vornicii Constantin Costache, Th. Balș și alții): „Arhiva Mavrocordat”, însumând copii ale unor documente moldo-vlahe (1832-1836) referitoare la „cazul Vrancea”, rapoarte adresate contelui Beckendorf, precum și de la *Secția de manuscrise*: scrisoarea de înfierosire întocmită de Grigore Brâncoveanu pentru Biserica și Școala Greacă din Brașov, dania principelui Apafy, constând în două moșii, de la Sâmbăta de Sus și Poiana Mărului²³.

De la Universitatea din Atena au fost xerografiate documente din fondul *Cabinetul de Studii Filologice, Bizantine și Neoelenice*, microfilmate la D.G.A.S., respectiv, câteva condici de scrisori aparținând domnitorilor Alexandru Mavrocordat, Constantin Duca, Mihail Suțu, Al. Scarlat Ghica – mss. 24²⁴, scrisorile lui Alexandru Mavrocordat către fiul său, Nicolae – mss. 49²⁵.

Din Arhivele Istorice ale Macedoniei au fost microfilmate documente privind pătrunderea trupelor rusești în Moldova și Muntenia (1771), luptele de la Focșani (1773), ocuparea cetății Hotin (1807) și o proclamație a lui Al. Ipsilanti, nedată²⁶.

De la Institutul de Arheologie din Constantinopol deținem copii ale unor documente din fondul *Manuscrise. Colecția Dimitrivski, nr. 63* cuprinzând texte religioase: *Propedie de muzică bizantină*, alcătuită de Kirillos din Marmarinos, un tratat de muzică bizantină al lui Ioannis Fesiadinos, *Logica* lui Aristotel și alte lucrări religioase²⁷.

Fondul documentar al Muntelui Athos cuprinde date valoroase referitoare la trecutul românilor. Dintre acestea s-a reușit microfilmarea selectivă doar a unor fonduri cu proveniențe diferite. De la Mănăstirea Hilandor, avem copii cu conținut religios: gramota patriarhală dată de Kiril, arhiepiscop de Constantinopol (1725)²⁸; gramota patriarhală dată de Sofronie, arhiepiscopul Constantinopolului și al Patriarhiei ecumenice (1778)²⁹, precum și lucrarea *Activitatea de civilizare a domnilor fanarioți în Principatele de la Dunăre, Valahia și Moldova*, scrisă de arhiepiscopul Ieronim Konstantinidu³⁰.

De la Mănăstirea Lavra provin și copii din fondul *Manuscrise*, conținând un liturghier, din păcate ilizibil – mss. 1120B³¹. De la Mănăstirea Ivir au fost

²³ *Ibidem*, rola 11, c. 71-86.

²⁴ *Ibidem*, rola 7, c. 1-56 sau pachet I, nr. 1.

²⁵ *Ibidem*, c. 57-81 sau pachet I, nr. 2.

²⁶ *Ibidem*, c. 85-114.

²⁷ *Ibidem*, rola 16.

²⁸ *Ibidem*, rola 11, c. 151-180 sau pachet X/1.

²⁹ *Ibidem*, c. 181-194 sau pachet XI/1-2.

³⁰ *Ibidem*, c. 87-149 sau pachet IX/1-25.

³¹ *Ibidem*, rola 14, c. 1-67.

microfilmate copii ale unui liturghier, o psaltire și cântări ale lui Gherasim din Halkidiki (secolul al XV-lea) – mss. 120³². De la Mănăstirea Vatoped provin copiile unui stihiar și cântări de Koronis și Lampadarios – mss. 1120³³, precum și o psaltire – mss. 1528³⁴. Au fost microfilmate și alte lucrări cu conținut religios provenind de la Sfântul Munte, dateate în secolul al XV-lea: o psaltire, cântări de Ioannis Kukuzelis, Ioannis Glykis, Ioannis Lampadarios, precum și psalmi, vecernii, de Koronis, Dokianos, Kukuzelis – mss. 15³⁵. De la Mănăstirea Sf. Pavel (M. Athos) au fost microfilmate documente (1604-1813) privind întărirea drepturilor Mănăstirilor Jitianul și Todoreni (ținutul Hotin) de către domnitorii români³⁶.

De asemenea, documente grecești se regăsesc și în cadrul altor colecții: colecția *Franța*, provenind de la Biblioteca Națională din Paris, semnalate deja într-un studiu de specialitate³⁷. Documente disparate se află și în: colecția *Austria* (rola nr. 195), colecția *Iugoslavia* (rola nr. 1, documente comerciale din secolul al XIX-lea), colecția *Bulgaria* (rola nr. 8, documente cu caracter economic și cultural aparținând lui Evloghie Gheorghiev) și colecția *Anglia* (role nr. 48, 49, 194, 248, 260, 265, 266, 302, 308, 319, 473 conținând mici manuscrise miscelane, pe perioade diferite).

Menționăm că doar o parte din aceste documente au fost valorificate și o viitoare prelucrare a acestora poate aduce la cunoștința cercetătorilor aspecte importante din viața poporului român. Prin lucrarea de față ne-am propus să creăm un instrument de lucru, util cercetării, având în vedere că nu deținem un inventar al acestei colecții, iar prezentarea acesteia³⁸ a fost realizată doar ca o concluzie a cercetărilor efectuate de către echipa care a efectuat microfilmarea documentelor.

³² *Ibidem*, rola 14.

³³ *Ibidem*, rola 19, c. 1-398.

³⁴ *Ibidem*, rola 20, c. 1-242.

³⁵ *Ibidem*, rola 15, c. 1-720.

³⁶ *Ibidem*, rola 4, c. 1-41, rola 6, c. 118-130; vezi și Marcel-Dumitru Ciucă, *Documente de la Athos privitoare la Mănăstirea Jitianu-Dolj, 1654-1813*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1979, p. 191.

³⁷ Ștefan Hurmuzache, *Cercetări în arhive și biblioteci franceze*, în „Revista Arhivelor”, nr. 4/1977, p. 460-462 și Emilia Poștăriță, *Prezentări de fonduri și colecții. Colecția de microfilme II*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1979, p. 31-33.

³⁸ Dan Livezeanu, *Cercetări în Arhivele de peste hotare*, în „Revista Arhivelor”, nr. 3-4/1980, p. 425.

Aurelian Sacerdoțeanu, conducător al Arhivelor românești*

VASILE ARIMIA

Centenarul nașterii lui Aurelian Sacerdoțeanu îmi prilejuiește ocazia de a rememora câteva din faptele celui ce a fost mulți ani profesor universitar, director general al Arhivelor Statului, cercetător asiduu al tezaurului documentar arhivistic și mereu prezent, cu lucrări de specialitate, în istoriografia românească.

În primăvara anului 1944, frontul dinspre Răsărit se apropia de hotarele țării noastre. Arhiviștii de la Iași, în frunte cu șeful filialei, Gheorghe Ungureanu, erau preocupați de soarta arhivelor, de pericolul ce se întrezărea din cauza teatrului de război ce urma să fie în Moldova.

În acele vremuri, în incinta mănăstirii Golia, unde erau depozitate și arhivele, se găsea o subunitate germană, comandată de un tânăr ofițer. Cu acesta, Gheorghe Ungureanu a avut mai multe întrevederi, putându-se spune că între dânsii s-au stabilit relații bune. La una din întâlniri, ofițerul german l-a întrebat pe șeful filialei de ce nu evacuează arhivele, sfătuindu-l să facă aceasta cât mai repede, promițându-i chiar ajutor în acest sens. Cum măsura nu putea fi luată de Ungureanu fără acordul conducerii instituției, acesta a venit la București, la directorul general Aurelian Sacerdoțeanu, pentru a raporta. Desigur, evacuarea impunea o analiză temeinică: locul unde să fie evacuate arhivele, cu ce mijloace de transport și de unde fonduri pentru evacuare, ce personal să meargă la evacuare și care să rămână în Iași etc.

Directorul general a fost de acord cu evacuarea, recomandându-i lui Gheorghe Ungureanu județul Gorj și i-a dat și 30.000 lei, bani ce-i avea în acel moment la dispoziție. Aurelian Sacerdoțeanu, luând legătura cu organele județului Gorj, în vederea evacuării, s-a convenit să se meargă în comunele Copăcioasa, Scoarța și Bobu, debarcarea făcându-se în gara C.F.R. Copăcioasa. În pădurea de lângă Copăcioasa și Rudieni se construiseră niște depozite pentru muniție. Pentru descărcarea arhivei din tren, transportul cu carele, descărcarea și aranjarea în depozite se foloseau locuitori ai comunelor din împrejurimi. Oamenii care veneau cu carele de prin Scoarța și Bobu, la transportul muniției, seura, când plecau acasă, încărcau arhiva și o duceau prin comunele lor. O descărcau pe la oamenii care aveau spațiu, la cooperative (magazine), primărie, școli etc.

---

* Comunicare prezentată în cadrul manifestărilor organizate la Râmnicu-Vâlcea (octombrie 2004), cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui Aurelian Sacerdoțeanu.

La Iași, arhiva a fost ambalată de personalul instituției și, cu ajutorul soldaților germani, transportată la gară cu camioane germane și trimisă în Gorj. Până la jumătatea lunii septembrie 1944, patru oameni, împreună cu Gheorghe Ungureanu, au lucrat la arhiva evacuată în Scoarța.

Cu toate că s-a lucrat numai noaptea, totuși au fost observate camioanele care au dus arhiva la gară. S-a lansat zvonul că arhiva a fost dată nemților.

În primăvara anului 1944, la Iași, una din clădirile în care mai rămăsese arhivă a fost bombardată și distrusă, cu documente cu tot.

După 23 august 1944, când s-au mai liniștit lucrurile, Gheorghe Ungureanu a revenit la Iași. Unii „grijulii” au cerut să fie arestat și judecat pentru că a dat arhiva nemților. Spre surprinderea acestora, începând cu a doua jumătate a lunii septembrie, arhivele adăpostite în Gorj au revenit treptat la Iași, cu oamenii care lucraseră în Scoarța.

Aceste informații le-am aflat de la Gheorghe Ungureanu, care, prin 1972-1973, a venit la București și a cerut conducerii Direcției Generale a Arhivelor Statului o mașină cu care să se deplaseze în Gorj. A fost în Scoarța, pe la oamenii care l-au ajutat în anul 1944, a discutat cu cei pe care i-a mai găsit în viață, mulțumindu-le încă o dată pentru sprijin.

Cu această ocazie a făcut fotografii pe unde a avut arhivele, cu oamenii care l-au ajutat.

Ajutorul și sfatul date de Aurelian Sacerdoțeanu arhiviștilor ieșeni în vederea evacuării arhivelor în Gorj s-au dovedit de mare importanță, salvându-se de la distrugere. De ce evacuate în Gorj? Pentru că zona aceasta nu se afla în calea trupelor străine. Căile de comunicație pe Valea Jiului, către Transilvania, nu erau încă realizate, nici pe calea ferată și nici pe șosea (aceasta se va construi abia în anii 1947-1948). De altfel, se știe că și tezaurul României a fost adăpostit în Gorj, la Tismana. Tot în Gorj s-a retras și regele Mihai imediat după înfăptuirea actului de la 23 august 1944.

În calitatea de director general al Arhivelor Statului, prof. Aurelian Sacerdoțeanu a instituit practica unui permanent dialog cu arhiviștii din teritoriu. Atunci nu erau ședințele de bilanț și nici convocările grupelor de învățământ profesional, iar telefonul era o raritate. S-a folosit, însă, calea scrisorilor. Aurelian Sacerdoțeanu a purtat corespondență mai ales cu șeful Arhivei de la Brașov – Stoide, și cu arhivistul Constantin Turcu de la Iași. S-a păstrat corespondența lui Constantin Turcu (nu numai cu Aurelian Sacerdoțeanu¹, ci și cu alte personalități ale vieții culturale). Este foarte interesant schimbul de opinii

---

¹ O parte din aceste scrisori au fost publicate în volumul *Aurelian Sacerdoțeanu. Corespondență (1928-1974)*, coordonator și studiu introductiv Corneliu-Mihail Lungu, București, Arhivele Naționale ale României, 2004.

pe probleme de istorie și de arhivistică între oameni cu aceleași preocupări, care aveau ce să-și comunice unul altuia.

Această categorie de documente – scrisorile – reprezintă un bogat izvor de documentare, ele lămurind diverse probleme sau completând informațiile istorice. Este adevărat că unele s-au publicat, mai ales ale scriitorilor, dar mai sunt încă multe nepublicate. Progresele realizate în domeniul mijloacelor de comunicare, mai ales telefonul, radioul, calculatorul (internetul), au făcut ca scrisorile să fie tot mai rar folosite și chiar să dispară. Se folosește telefonul ca mijloc de comunicare și urme scrise nu mai rămân.

Sunt unul din cei care regretă dispariția corespondenței ca mijloc de comunicare. Ceea ce nu se putea spune oficial se spunea prin scrisori. În liniștea camerei, la masa de lucru, se putea reflecta la unele probleme și așterne pe hârtie gândurile ce-l frământau pe om.

După anul 1950, Arhivele, care până atunci au depins de Ministerul Învățământului, au trecut în subordinea Ministerului de Interne. De asemenea, prin noua împărțire administrativ-teritorială s-au înființat raioanele și regiunile. Dacă Arhivele aveau până atunci doar câteva direcții regionale, după noile reglementări au fost nevoite să înființeze filiale în fiecare raion și servicii regionale la regiuni, să fie adunate de pe la creatorii de arhive arhivele mai vechi, depozitate, inventariate și date în cercetare. Se puneau câteva probleme care trebuiau rezolvate pentru a se aplica noile reglementări:

- localuri pentru Arhive. Nu s-au dat fonduri pentru construirea localurilor de Arhive și nici măcar pentru transportarea unor arhive de la instituții la filialele Arhivelor Statului;

- oameni care să lucreze în noile instituții de Arhive. Nu puteau fi încadrați oameni care să nu știe nimic despre Arhive. În această situație, au fost luați arhiviști de pe la fostele direcții zonale și repartizați la regiuni și raioane, unde urmau să transpună în practică hotărârea de înființare a filialelor raionale.

În acțiunea de mare răspundere ce viza formarea arhiviștilor s-a implicat total directorul general, Aurelian Sacerdoțeanu. Ca profesor la Universitate și la Școala de arhivistică, cunoștea mulți tineri care i-au fost studenți, dar și arhiviști de la direcțiile regionale, ba chiar și din cei care acum ocupau funcții în organele de partid și de stat, în raioane și regiuni și puteau să sprijine acțiunea.

În general, serviciile regionale s-au înființat pe structura fostelor direcții regionale. Aici, de bine, de rău, aveau și local și oameni. Mai greu era cu filialele în raioane. Prima măsură a fost alegerea și numirea câte unui arhivist la fiecare raion, care să se ocupe de organizarea filialei. Pe măsură ce se creau condiții, se hotăra înființarea filialei, cu statut de funcțiuni. În general, era un șef, un arhivist, un arhivar.

Printre cei care au fost atunci numiți a fost Dumitru Mândroceanu la Ploiești, Gheorghe M. Dăscălescu la Galați, Ion Mărcuș la Cluj, Alexandru

Bălintescu la Craiova, Ecaterina Zaharia la Ilfov, Aurel Corui la Timișoara, Ion Ranca la Mureș, Stoide la Brașov, Gheorghe Robu la Suceava, Octavian Rotaru la Hunedoara, Gheorghe Ungureanu la Iași, Mihai Gheorghiu la Bacău etc., toți cu experiență în munca din Arhive. Aceștia trebuiau să ajute pe cei ce au fost numiți să se ocupe de organizarea filialelor raionale. Dintre cei ce au pus atunci baza filialelor amintesc doar câțiva, pe care eu i-am găsit în funcție în 1962: Ana Ciornei, la Rădăuți, Constantin Gonciariu, la Focșani, Adrian Pricop, la Botoșani, Ion Rusu și Ioan Mureșan, la Bistrița-Năsăud, Nicolae Nistor, la Sibiu, Aurel Corui, la Timișoara, Nicolae Chipurici, la Mehedinți, Mariana Popa, la Târgu-Jiu, Corneliu Tamaș, la Râmnicu-Vâlcea, Gheorghe Mihai, la Slatina, Nicolae Mocioiu, la Brăila, Grigore Carabă și Tiberiu Moț, la Oradea.

În câțiva ani, atât filialele cât și serviciile regionale au fost completate și cu restul personalului. Mulți din arhiviștii încadrați atunci (între 1955-1960) au muncit toată viața în Arhive, unii ajungând chiar șefi de filiale. Îmi aduc aminte cu respect de mulți dintre aceștia: Vasile Căpâlnean, Ion Sabău, Vasile Schrek, Adalbert Balog, Koloman Oszoczi – la Maramureș; Ion Ranca, Alexandru Păl-Antal, Viorel Grama – la Mureș; Ioan Popovici, Mihai Apan, Ana Ilea, Veronica Covaci, Gheorghe Mudura – la Oradea; Andrei Caciora, Mircea Timbus, Ioan Popovici, Ștefan Marinescu – la Arad; Tiberiu Moț, Ewa Wetzler – la Timiș; Nicolae Chipurici, Mite Măneanu, Tudor Rățoi – la Mehedinți; Alexandru Bălintescu, Ilie Bogheanu, Ileana Petrescu, Ilie Vulpe, Viorica Cernătescu, Constantin Deca – la Dolj; Mariana Popa, Dan Neguleasa, Florina Popescu – la Gorj; Cornel Tamaș, Sergiu Purece, Petre Bardășu – la Vâlcea; Gheorghe Mihai – la Olt; Sperie, C. Florea, Violeta Sima, Teodor Mavrodin – la Argeș; Ecaterina Zaharia, Emilia Cohn, Vasile Manole, Nicolae Ajităriței – la Ilfov; Gheorghe Popa, Maria Georgescu – la Teleorman; Damian Ancu, Marian Georgescu – la Giurgiu; Mihai Rachieru, Florica Dumitrică, Elena Negulescu, Constantin Dobrescu, Ecaterina Hanganu – la Prahova; Constantin Condrea – la Târgoviște; Petre Căpățână – la Buzău; Gheorghe Dăsoălescu, Ionescu, Cezar Bejan, Alexandru Duță, Margareta Guziec – la Galați; Constantin Gonciariu, Victor Nămoșanu, Alexandru Temciuc – la Focșani; Costică Gârneață, Maria Moruzi – la Vaslui; Mihai Gheorghiu, Dumitru Zaharia, Enilia Chiriacescu, Vilică Munteanu – la Bacău; Gheorghe Ungureanu, Adrian Pricop, Gheorghe Balica, Aurel Gheorghiu, Dumitru Ivănescu, Rodica Anghel, Virgil și Ema Apostolescu, Virginia Isac – la Iași; Gheorghe Robu, Vasile Miron, Gavrilă și Sevastița Irimescu, R. Fraïtog, Mihai Ceașu – la Suceava; Simion Rață, Stela Giosan, Ștefan Cervatiuc – la Botoșani; Stoide, Tiberiu Coliban, Ștefan Suciuc, Elisabeta (Dinu) Marin, Elena Moisuc și Dumitru Limona (ambii mutați la București), Gernot Nussbächer – la Brașov; Nicolae Nistor, Monica Vlaicu, Liliana Popa – la Sibiu; Octavian Rotaru, Ion Frățilă, Ion Cerghedean, Ștefan Marinescu, Vasile Ionaș, Viorel Vânătoru – la Deva; Ioan Pleșa – la Alba Iulia; Ionel Penea – la Zalău.

O parte însemnată dintre arhiviști, din cei cu vechime mai mare sau mai mică, au lucrat în Direcția Generală. Între aceștia: I. Fănuică, I. Șucu, Mihai Regleanu, Ion Camiănescu, Gheorghe Lăzărescu, Ovidiu Stănciulescu, Mihai Fănescu, Emil Vârtosu, Damian Bogdan, Ileana Leonte, Lucia Papadopol, T. Carapalea, Valeria Șindelar, Reghina Bauman, Cornelia Baravache (Crivăț), Sanda Bădărău, Iulia Gheorghian, Doina Duca (Tinculescu), Veronica Vasilescu, Maria Rănoiu, Traiana Murgan, Mihai Statie, Virgil și Constanța Tatomir, Viorica Micluția, Radu Ionescu, Maria Soveja, Constanța Negulescu, Florica Ranca, Andrei Virgil, Ștefan Stănciulescu, Nicolae Căpățână, Nicolae Ajităriței, Nicodim Unțanu, Elena Nicolaescu (Ostroveanu), Lidia Mihăilescu (Brânceanu), Voica Coman, Eugen Ulieru, Florea Boeraș, Emilia Poștăriță, Elena Iosefide, Vasile Nicula, Adrian Adamache, Cristina Dinu, Alecsenia Andone, Marioara Doncea, Sanda Racoviceanu, Valentina Costache, Virgiliu Z. Teodorescu, Tudor Mateescu, Sabina Spermezan, Mircea Paicu, Valeriu Veliman, Mihail Guboglu, Elisabeta Stancu, Maria Pârvulescu, Ștefan Hurmuzache, Mioara Tudorică, Rodica Mușetoiu, Silvia Vătafu-Găitan, Varvara Aioanei, Emilia Cohn, Florica Ranca, Ioana Alexandra Negreanu, Valeria Matei, Sanda Bădărău, Ileana Chirtu, Elena și Marcel-Dumitru Ciucă, Marin Radu Mocanu, Corneliu Mihail Lungu, Gabriela Birceanu, Natașa Popovici.

Unii dintre aceștia au ajuns în funcții de răspundere: Ileana Leonte, Maria Soveja, Radu Ionescu, Emilia Poștăriță, Nicodim Unțanu, Maria Pârvulescu, Alecsenia (Slivăț) Andone, Rodica Mușetoiu, Corneliu Mihail Lungu, șefi de serviciu; Ștefan Hurmuzache, redactor șef la „Revista Arhivelor”; Virgiliu Z. Teodorescu, Marin Radu Mocanu, Corneliu Mihail Lungu, Marcel-Dumitru Ciucă, directori, iar Corneliu Mihail Lungu, director general.

O remarcă în legătură cu cei ce au lucrat în Arhive în acea perioadă: marea majoritate, odată veniți în Arhive, au rămas aici până la ieșirea la pensie. Au lucrat în depozite aproape tot timpul, pentru că arhivele preluate de la instituții și întreprinderi în deceniile VI-VII ale secolului XX nu erau nici inventariate nici selecționate. Deși între timp au apărut instrucțiuni și norme de inventariere, selecționare etc., deoarece la instituții și întreprinderi nu erau arhivari, s-a preferat să se preia aceste arhive neinventariate și neselecționate, decât să se distrugă. Urmarea a fost că ani de zile s-a lucrat la o inventariere sumară, neefectuându-se toate operațiunile cerute de instrucțiuni și mai ales selecționarea, numerotarea fișelor etc. Trebuia cât mai repede făcută inventarierea, fie și sumară, și date dosarele sale în cercetare, la sălile de studii.

Ani de zile s-a lucrat în condiții necorespunzătoare, în încăperi cu igrasie. În puține locuri se mai văd și astăzi astfel de situații (la Deva, la Oradea, Caransebeș etc.) pentru că, între timp, s-au construit 25 de localuri noi pentru Arhive. Și totuși, arhiviștii n-au părăsit instituția, deși în învățământ sau în alte instituții ar fi găsit condiții mai bune.

Astăzi este ușor să se învinovătească munca „formală” făcută atunci, în condițiile arătate, care se resimte mai ales în evidența fondurilor. Astăzi, în noile clădiri și în depozitele încălzite, personalul lucrează în spații corespunzătoare, nu cum se lucra odinioară, într-o singură cameră, sau chiar în depozit, toți lucrând iarna îmbrăcați în palton.

Și personalul din Direcția Generală a avut condiții precare de muncă. Până prin anul 1960, depozitele, ca și birourile, erau în strada Arhivelor nr. 2, în incinta mănăstirii Mihai Vodă, sau în strada Romulus, în Țepeș Vodă, în Pantelimon sau Grivița, unde se încălzea doar o cameră. În 1960, s-a primit localul unde este și astăzi sediul Direcției Generale. Pentru o parte din personal s-au îmbunătățit condițiile de muncă, dar au rămas cei din depozitele exterioare tot cu condiții grele de muncă.

Munca grea, dificilă, din Arhive, a rămas în cele mai multe cazuri anonimă. Doar pe câte un inventar se mai găsește scris numele celui (celor) care l-a întocmit. De asemenea, unii arhiviști au lucrat la instrumente arhivistice de informare științifică, publicate – inventare, indici cronologici, cataloage de documente, îndrumătoare în Arhive, volume de documente – pe care sunt înscrise și numele lor. Unii au scris și au publicat articole în „Revista Arhivelor”. Sumarele fiecărui număr cuprind numele acestora.

Este greu să-mi aduc aminte numele tuturor celor pe care i-am cunoscut și cu care am lucrat. De aceea, îmi cer scuze de la colegii care nu-și regăsesc numele în aceste rânduri.

Mai adaug, pe lângă arhiviști, pe arhivari și șefii de depozite, personal cu studii medii, care au făcut, mai ales munca de depozit, în condiții grele. Ei au fost de un real folos, lor datorându-le ordinea existentă în depozite astăzi.

Una din problemele mari și grele a fost întocmirea actelor normative care să reglementeze munca de Arhivă. Tot profesorului Aurelian Sacerdoțeanu i-a revenit meritul de a direcționa și reglementa această activitate: mai întâi, inventarul general al Arhivei, apoi norme de inventariere și folosire și, în fine, elaborarea unui manual de arhivistică.

Unele îndrumări au fost publicate și în „Revista Arhivelor” ori în „Hrisovul”, publicații apărute mulți ani sub conducerea lui Aurelian Sacerdoțeanu.

Am dorit să evidențiez câteva aspecte din activitatea celui care a fost profesorul Aurelian Sacerdoțeanu, în perioada de aproape 15 ani cât a condus Arhivele Statului, ca director general. A lăsat urme adânci în Arhive, a lăsat rețeaua de filiale pusă la punct, a lăsat norme și instrucțiuni, dar a lăsat și oameni înzestrați cu o bună pregătire și cu devotament pentru instituție. De aceea, noi, cei care l-am cunoscut și am beneficiat de colaborarea cu profesorul Aurelian Sacerdoțeanu îi purtăm un profund respect conducătorului și îndrumătorului nostru, om de înaltă valoare morală și profesională.

Centenar Aurel A. Decei

VIRGILIU Z. TEODORESCU

Pe plaiurile de la poalele munților Cindrelului s-a înregistrat, la 15 aprilie 1905, în localitatea Gura Râului, nașterea lui Aurel Decei, viitorul specialist orientalist întru ale istoriei, predilect al studierii relațiilor româno-otomane. Părinți i-au fost: Aurel Decei, notar comunal, și Ioana, născută Arseniu.

Pentru a ajunge în această ipostază de ilustru om de știință au fost necesari anii de studii începuți la Sibiu, continuați la Blaj și Alba Iulia (1918-1922). Au fost anii când a trăit din plin evenimentele, suferințele care au condus, treaptă de treaptă, la realizarea Marii Uniri. Interesul pentru învățătură l-a purtat apoi în centrul universitar „Regele Ferdinand I” de la Cluj unde, între 1923 - 1927, a avut posibilitatea să

preia cunoștințele celor care i-au fost îndrumători. Peste ani, evocând perioada studenției, enunța cu un respect deosebit pe cei care i-au fost demne călăuze, pomenind adeseori pe iluștri profesori, istoricii: Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Alexandru Lapedatu, Nicolae Bănescu, Dimitrie Teodorescu, Constantin Marinescu și Emil Panaitescu. De o selectă îndrumare s-a bucurat și în studierea limbii române, avându-i ca dascăli pe: Gheorghe Bogdan-Duică, Nicolae Drăganu, George Giglea. Cursurile l-au condus la luarea, în 1927, a licenței în istorie și, secundar, limba română. Au fost anii când a avut prilejul să înțeleagă că multe, foarte multe aspecte revendicau a fi elucidate prin cunoașterea mărturiilor din țară și mai ales din străinătate, aflate în locuri mai mult sau mai puțin accesibile, de multe ori fiind o piedică pentru cel interesat prin chiar modul de realizare sumară a evidențelor fondurilor și colecțiilor respective. O dovediseră remarcabilele rezultate raportate de Constantin Esarcu, Marcu Beza, Nicolae Iorga ș.a. care, prin asidue cercetări, reușiseră să depisteze semnificative

informații, relevând modul cum o serie de evenimente din țările române au fost cunoscute, apreciate de lumea europeană și orientală. Ca atare, drumurile cunoașterii, ale specializării l-au purtat la Roma, Paris, Istanbul. O bursă i-a facilitat timp de doi ani studiul la Roma în cadrul Școlii Române – Academia di Romania – prilej de a pătrunde în tezaurul Arhivelor italiene, dar și a frecventării unor cursuri la Universitatea din Roma. Au urmat anii de muncă în Arhive, dar și de carieră didactică la Turnu Severin, inclusiv universitară la Cluj. Anii de specializare la Istanbul, apoi la Paris și Berlin, l-au familiarizat cu limbile turcă, arabă, persană. Anturajul unor somități ale cercetării limbilor orientale și a celei istorice l-a antrenat într-o consecventă depistare a izvoarelor, a conexiunilor care să-i permită analitic studierea evenimentelor în care teritoriul carpato-dunăreano-pontic era nemijlocit implicat.

În 1937, a prezentat la Cluj, ca teză de doctorat, tema *Românii din secolul al IX-lea până în secolul al XIII în lumina izvoarelor armenesti*. A fost un nou prilej de afirmare a cunoștințelor dobândite, modul de abordare, acribia care-i caracteriza fiecare studiu elaborat.

Cercetările întreprinse l-au definit ca un sânguincios, tenace și mai ales pedant orientalist preocupat a găsi, traduce și interpreta acele izvoare ale cancelariilor care, într-o împrejurare sau alta, aveau în vedere locuri, oameni și fapte de pe plaiurile românești. Exemplificăm prin citarea studiului publicat în 1936: *Asupra unui pasagiu din geograful persan Gardizi*, edificator asupra unor relevante aspecte ale secolului al XI-lea, sau textul tezei de doctorat din 1937, publicat în anul 1939, precum și *Versiunea turcească a confesiunii patriarhului Ghenadie Scholorios–Scrișă la cererea sultanului Mehmet II*, studiu publicat în 1940. „Revista Istorică Română” i-a publicat, în 1946, studiul *Oastea lui Iancu Huniade înainte de bătălia de la Kossovo (1448). Scrisoarea lui Pasquale de Sorge*.

Evenimentele care au urmat celui de-al Doilea Război Mondial îl vor găsi în afara spațiului național, reacționând față de totala imixtiune a eliberatorilor ocupanți. Pentru Aurel Decei au fost anii de intensă muncă de cercetare, dar și de reacție civică față de cele ce se petreceau pe plaiurile românești, în condițiile prefacerilor impuse pe drumul sovietizării pentru o totală integrare în procesul de globalizare a lagărului socialist.

Din 1940, Aurel Decei a fost încadrat în activitatea diplomatică, desfășurând o prestigioasă muncă în anii războiului, când a fost consilier de presă al Legației României din Ankara, funcție deținută până în 1947, când a fost rechemat în țară. A fost momentul când și-a manifestat totalul dezacord cu samavolniciile ce se petreceau în țară, refuzând să dea curs ordinului, rămânând astfel în străinătate pentru a-și continua cercetările științifice și, totodată, pentru a acționa împotriva regimului politic impus României de către U.R.S.S. Au fost deranjante pentru regimul instaurat în România reacțiile Consiliului Național

Român, care monitoriza și demasca flagrantele acte de încălcare a drepturilor omului. Aurel Decei a fost unul din activii demascatori, inclusiv în cadrul emisiunilor postului de radio „Europa liberă”. Diversele și persuasive rechemări în țară s-au lovit de refuzul categoric al istoricului de a servi unui asemenea regim. Redăm câteva reacții: la 8 aprilie 1956, în dialogul cu emisarului Gh. Pele enunța: „Eu nu pot trăi într-o asemenea atmosferă contrară științei, o atmosferă politică, comunistă ... Fiind profesor, nu mă pot coborî la rușinea ce se impune azi în țară la noi de a face arheologie – eu, turcologie – marxistă, stalinistă etc. După cum nici înainte vreme n-aș fi putut cita într-un studiu de-al meu istoric din *Mein Kampf* a lui Hitler sau din *Pentru legionari* a lui Zelea-Codreanu, tot așa nu pot accepta să-mi fasonez gândirea și părerile după linia Moscovei ...”. În cursul discuției cu Gh. Pele acesta apela la sentimentele lui Aurel Decei, revendicându-i contribuția pentru „ca să-ți servești țara, pe care știi că o iubești”. Replica a fost promptă și definitorie a crezului omului de știință patriot: „...eu acum, ca român liber, îmi servesc țara... Ba încă afirm că o servesc mai bine aici, afară, susținând flacăra românismului ... Lucrez și științific în cadrul Fundației Universitare «Regele Carol I» de la Paris, în alte reviste, la congrese internaționale... Când vâlul care a căzut peste țara mea se va ridica, atunci mă voi întoarce. Acum eu lucrez aici, în lumea liberă, ca să fac să nu se uite că există o Românie, care nu vrea nici comunism, nici ruși la ea acasă ...”

Insistentele demersuri au continuat și la 17 iunie 1956. Atunci Aurel Decei i-a replicat consulului Aurel Ștefănescu: „...într-adevăr, acum fac acest lucru pentru țara mea, pentru adevărata mea țară. Am publicat multe lucrări istorice, colaborez la *Islâm Ansiklopedisi* și, mai nou, la *Türk Ansiklopedisi*, precum și la noua ediție a *Enciclopediei Islamului* de la Oxford...”

Era o concludentă conduită a verticalității conștiinței și, ca atare, reacția regimului oprimator din România acelor ani a fost aducerea sa în țară, prin răpire. Atent supravegheat de mîna prelungită a organelor represive, Aurel Decei a fost efectiv smuls din lumea sa și readus în țară. „Scena” a constituit-o divizatul Berlin, de unde a fost adus în sectorul răsăritean, al Republicii Democratice Germane, pentru a fi „expediat” la București, anchetat, judecat și condamnat.

Refuzul de a colabora cu regimul a fost calificat ca act de „înalță trădare” și condamnat, prin justiția „poporului”, la pedeapsa capitală. La 25 martie 1960 situația lui Aurel Decei a fost inclusă pe o listă cu alți condamnați din rândurile răufăcătorilor. Tabelul și dosarele au fost „dezbatute” în cadrul Prezidiul Marii Adunări Naționale, ajungându-se la actul de „clementă”, fiindu-i comutată pedeapsa lui Aurel Decei la muncă silnică pe viață. A intervenit reacția promptă a Occidentului, care a condiționat dialogul cu exponenții regimului din România de eliberarea omului de știință.

Menționăm câteva din misiunile pe care și le-a asumat și îndeplinit exemplar în anii exilului: Consiliul Național Român l-a acreditat, în 1950, pe Aurel Decei ca reprezentant în Turcia. Aurel Decei a fost membru fondator al Societății Internaționale a Orientaliștilor, activitatea promovându-l în anul 1957 în onoranta funcție de vicepreședinte.

Din 1954 a fost cooptat ca membru al Societății Orientaliștilor englezi.

În 1955 devenise și consilier al Secției istorice a Academiei Internaționale Libere de Științe și Litere. Aceste prezențe, benefice pentru știință și onorante pentru cel format în școala românească, au fost blocate în momentul dispariției sale din lumea liberă.

După eliberarea și integrarea lui Aurel Decei în munca de cercetare din România „socialistă” o convenție tacită era la ordinea zilei, eventualii interlocutori evitând subiectul „tabu” referitor la „readucerea” lui în țară și la tratamentul de care a beneficiat. Cert a fost pentru toți modul cum cunoștințele dobândite căuta să le ofere, călăuzitor, celor porniți pe drumul cercetării. Au fost anii când Aurel Decei a desfășurat o laborioasă activitate atât la Arhivele Statului, cât și, ulterior, la Institutul de Istorie „N. Iorga”, exemplul personal, dialogurile, recomandările bibliografice fiind o efectivă îndrumare metodologică pentru mai tinerii companioni. Au fost anii când i s-au publicat, în 1967, studiile referitoare la teme ca: *Documente din Arhiva Vaticanului privind anul 1595*, și *Memoriul (Supplex Libellus) lui I. Inochentie Micu Klein către regina Maria Tereza, din anul 1744*; în 1968: *Procesele verbale ale ședințelor Consiliului Național Român din Deva și alte documente privind comitatul Hunedoara în anii 1918-1919*; în 1969: *38 de cărți manuscrise arabe și turcești în Arhivele Statului din Craiova*; *La ville de Sibiu dans les sources historiques turques*; în 1973: *L'invasion des Tatars de 1241/1242 dans nos régions selon la Djāmi'at – Tevārikh de Fazl-ol-lāh Rāsīd Od-Dīn*; în 1974: *Aloisio Gritti în slujba sultanului Süleiman Kanunî după unele documente turcești inedite*. Și câte alte multe nu-i erau în atenție, dar a intervenit fatidicul moment de la 24 aprilie 1976, când, la București, firul vieții acestui poliglot, specialist în istoria orientală, dar în primul rând un OM de mare simțire, s-a rupt, părăsindu-ne.

Am avut în câteva împrejurări prilejul să-i fiu în preajmă, audiindu-l prezentând imensitatea izvoarelor care ne pot clarifica aspecte încă neelucidate sau controversate din zbuciumata istorie a plaiurilor românești. Pedant cu propriile sale scrieri, recomanda celor mai tineri modul cum, cu mult tact, se pot desfereca „uși și lacăte” pentru a ajunge la aceste mărturii. Cerințele erau multiple pentru o bună reușită: de la cunoașterea limbii și istoriei creatorului, la modul cum dialoghezi cu urmașii, cartea de vizită fiindu-ți cele deja publicate, reflectând respectul pentru înaintașii acestora.

La centenarul nașterii istoricului Aurel Decei, considerăm ca o firească misiune reunirea celor elaborate de omul de știință, editate și cele rămase în

manuscris, într-un volum omagial, act care ar constitui expresia recunoștinței și facilitării cunoașterii și integrării în cercetare a celor ce i-au fost în atenție. Concomitent, considerăm că publicarea dosarului creat de organele de urmărire ar fi relevant și, de ce nu, poate inspirator pentru cinematografia românească în realizarea unui film de acțiune și suspans.

La momentul decesului lui Aurel Decei multe semne de întrebare reclamau o clarificare. Au trecut anii și câteva salutare contribuții au condus la o elucidare parțială a cazului „Aurel Decei”. Amintim, în acest sens lucrările:

Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman până la 1656*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, 412 p. Cuvântul înainte semnat de Virgil Ciocâltan include sumare date referitoare la anii de formare a lui Aurel Decei ca om de știință.

Damaschin Mioc, în: *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 121-122.

Mihai Pelin, *Culisele spionajului românesc*. Autorul abordează și cazul „Decei”.

D. Tănăsescu, *Aurel Decei – „dușman al poporului”*, în „Magazin Istoric”, București, anul XXXII, nr.7(376) iulie 1998, p. 39, 41.

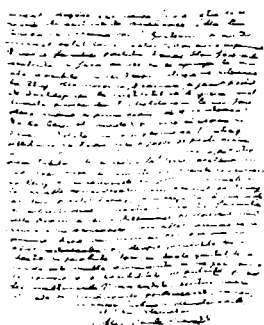
Dr. Ion Calafeteanu, *Aurel Decei nu crede în promisiuni*, în „Magazin Istoric”, București, anul XXXIV, nr.7 (400) iulie 2000, p. 11-14.

Dr. Ion Calafeteanu, *Cazul Decei și Doamna X*, în „Magazin Istoric”, București, anul XXXVII, nr.7 (436) iulie 2003, p. 5-10.

O lucrare de aleasă ținută științifică

ALEXANDRU VAIDA VOEVOD SCRISORI DE LA CONFERINȚA DE PACE

PARIS VERSAILLES, 1919-1920

MULTI PRESS INTERNATIONAL
2003

Marile momente istorice au concentrat, în mod firesc, atenția cercetării științifice. Despre desăvârșirea statului național unitar român, de pildă, s-a scris mult și există azi importante lucrări de referință. Cu toate acestea, mai apar lucrări ai căror autori aduc, fie informații documentare, care le nuanțează pe cele cunoscute, fie – date fiind inteligența și formația intelectuală a autorilor – viziuni mai ample și mai profunde asupra unor probleme sau aspecte ale chestiunilor luate în studiu. Este cazul lucrării la care mă refer, nu demult apărută, Alexandru Vaida-Voevod, *Scrisori de la Conferința de Pace. Paris-Versailles, 1919-1920*.*

Alexandru Vaida-Voevod, care la 5/18 octombrie 1918 a dat citire, în Parlamentul Maghiar, Declarației de

autodeterminare a românilor din Imperiul habsburgic, a fost, în timpul Conferinței de Pace de la Paris-Versailles, 1919-1920, la început „șef al misiunii ardelenе”, mai târziu „președinte al delegației României” și prim-ministru.

Scrisorile trimise de Alexandru Vaida-Voevod de la Conferința de Pace erau adresate lui Iuliu Maniu, care era în acea perioadă (1919-1920) președintele Consiliului Dirigent al Transilvaniei, cu sediul la Sibiu.

Atât Alexandru Vaida-Voevod cât și Iuliu Maniu au fost personalități marcante ale înfăptuirii actului de la 1 Decembrie 1918 și ale recunoașterii internaționale a României Mari. Corespondența dintre ei este un izvor documentar esențial pentru reconstituirea cât mai exactă a faptelor, care au impus România – după expresia ilustrului geograf francez Emm. de Martonne – „ca una

* Alexandru Vaida-Voevod, *Scrisori de la Conferința de Pace. Paris- Versailles, 1919-1920*. Ediție îngrijită, studiu introductiv Mircea Vaida-Voevod, Cluj-Napoca, Editura Multi Press International, 2003, 608 p.

din formațiunile cele mai minunate și mai solide din noua Europă”, de după Primul Război Mondial.

Îngrijitorul ediției, domnul prof.univ.dr. Mircea Vaida-Voevod, în studiul introductiv – de o ținută științifică exemplară –, reliefează momentele importante în care Al. Vaida-Voevod a fost implicat, susținând strălucit interesele României.

În cele ce urmează am să mă refer doar la unele aspecte din atmosfera politico-științifică existentă în timpul Conferinței de Pace și la unele personalități, așa cum acestea erau văzute de Al. Vaida-Voevod, care era, ca formație profesională, medic, și ca om politic, un foarte bun cunoscător al mutațiilor politice, care se petreceau cu o repeziciune extraordinară.

Mai întâi, consider că este important de cunoscut raporturile existente între Al. Vaida-Voevod și Ion I. C. Brătianu, care au fost – cum pe drept cuvânt consideră îngrijitorul ediției – „două personalități, care prin statura inteligenței și moralei au dominat prezența românească la acel areopag internațional al păcii”.

Din scrisorile trimise de Al. Vaida-Voevod de la Conferința de Pace lui Iuliu Maniu, la Sibiu, rezultă prețuirea deosebită pe care el o avea pentru „cutezanța precautului și înțeleptului Brătianu”.

Consider că cel mai frumos portret al lui Ion I. C. Brătianu, ca om politic, inflexibil când în joc erau interesele României, a fost făcut de Al. Vaida-Voevod. Când părăsirea de către Ion I. C. Brătianu a Conferinței de Pace devenise inevitabilă, Al. Vaida-Voevod îi scria, la 25 iunie 1919, lui Iuliu Maniu: „Brătianu cu greu va putea fi înlocuit. Experiențele lui sunt tot pe atât de vaste pe cât de înalt e orizontul judecății sale politice. Are o măiestrie neîntrecută în a sintetiza problemele. Cu deosebită agerime prinde esența, la precizarea detaliilor e extrem de atent, cântărind calitatea cuvintelor și căutând prin finețe finețele ideii. În desbateri contradictorii e în stare să nuanțeze toate neîntrecut. Nu prin oratorie scăpărătoare, nici prin metafore emoționante, ci, prin claritatea și precisiunea expunerii, care nu-și ia refugiul niciodată la sentimentalism, ci apelează la logica minții sănătoase [...] se distinge prin superioritate absolută a bărbatului de stat adovărat, mare în fața unor samșari politici, dotați cu talent, dar lipsiți de genialitate [...] ... În plenul Conferinței a fost singurul care a priceput să-i aducă pe cei puternici în perplexitate prin fermitatea lui sinceră, limpezimea expunerii, finețea limbei și gentilețea tonului... Un factor important psihologic al individualității lui Brătianu este sentimentul de datorință față de numele ce-l poartă, conștiința obligamentului moral pe care îl are față de neam și țară de a perpetua tradiția, așezând coperișul pe clădirea ale cărei temelii le-a durat Ion Brătianu, tatăl. Cultura lui politică echivalează cu cea literară; felul lui firesc de a fi, – liber de orice posare sau snobism – , imprimă vieții sale de toate zilele caracterul lipsit de orice extravaganță pretențioasă în traiu și în îmbrăcăminte... Niciodată nu l-am văzut vehement. Știe să-și păstreze cumpătul în fața celor mai grele situații ca și în fața celor mai infame ticăloșii, stăpânind momentul prin

calmitatea sa senină... Brătianu este întruparea firei românești, legat cu sufletul și cu inima, cu tradiția și cu mândria familiară de soarta neamului...”.

Un foarte frumos portret a schițat Al. Vaida-Voevod și Reginei Maria, care, nu numai în timpul războiului, dar și în cel al Conferinței de Pace „a făcut minuni”. Într-un moment, când delegația română întâmpina dificultăți în tratativele purtate „venirea Reginei <la Paris, în luna martie 1919> a fost pentru cauză de cea mai mare importanță... Fără de dânsa multe și multe nu le puteam urni din loc... ea a creat *conștient* atmosfera, fără de care nu am fi putut reuși. Conștient, căci pe lângă frumusețea ei fascinatoare, toată pășirea, gestul, mimica, felul ei de a vorbi, totul cucerește iresistibil. Apoi înscenarea sentimentală, demnă, a manifestărei de omagiu ce l-a adus morților Franței, instituțiilor, orgoliului ei. Femeia aceasta extraordinară a făcut cât nu puteau face sute de diplomați plus un corp de armată. Ea rămâne cea mai splendidă figură istorică a zilelor noastre”.

Deși nu au lipsit disensiunile în cadrul grupului de români aflați la Paris în timpul Conferinței de Pace, Al. Vaida-Voevod a știut să-și apropie pe unii dintre cei mai reprezentativi specialiști români pentru a răspunde cât mai eficient multiplelor și diverselor chestiuni care se ridicau în timpul Conferinței și vizau interesele României. În mai multe scrisori către Iuliu Maniu s-a referit la faptul că „excelent” lucra profesional Dumitru Drăghicescu. În scrisoarea din 6 mai 1919, îi comunica: „Profesorul *Drăghicescu* a plecat ieri spre casă. O să te viziteze. Te rog să-l întâmpini cu cea mai mare dragoste. A muncit aici peste 2 ani de zile și a avut partea de leu întru informarea presei, știind să reînnoiască vechile-i legături și încheind nouă cunoștințe. Avea relație cu cei mai de seamă ziariști, oameni politici, literați etc. A scris o serie întreagă de publicații, cărți, broșuri etc. Zilnic plasa în ziare mari știri, desmințiri, rectificări, articole. Dispune de un talent deosebit a ști prinde bine o chestie. Nu l-aș fi lăsat să plece de eram în locul lui Brătianu, cu nici un preț. Dă-i, te rog, toată atenția”.

Portrete memorabile a întocmit Al. Vaida-Voevod unor personalități străine prezente la Conferința de Pace: Woodrow Wilson, președintele S.U.A., Georges Clemenceau, președintele Conferinței, David Lloyd George, Raymond Poincaré, mareșalul Ferdinand Foch. Acesta, când a fost Regina Maria la Paris, a discutat cu dânsa asupra situației României. El i-ar fi spus Reginei: „Căutați să fiți tari, organizați-vă armata și faceți ceea ce credeți că pretind interesele României, fără a mai întreba și cere permisie, grijind numai să nu ajungeți în conflict cu interesele Conferinței. Puteți fi siguri, că ulterior veți găsi aprobarea”.

O prețuire deosebită a manifestat Al. Vaida-Voevod pentru Emmanuel Louis-Eugène de Martonne. Acesta – îi scria Al. Vaida-Voevod lui Iuliu Maniu la 1 august 1919 – „e celebru profesor de geografie. A călătorit de mai multe ori prin România, Ardeal, Banat. Mai pe urmă, înainte cu o lună a cutureiat Basarabia și a publicat prin ziarele de aici, după reîntoarcere, dări de seamă

foarte favorabile pentru noi. De asemenea, ne este cât se poate de binevoitor raportul pe care l-a înaintat Conferinței asupra Basarabiei *românești*. Constată adecă, pe baza studiilor în fața locului că Basarabia e românească!” Cu echipa pe care și-a format-o, Al. Vaida-Voevod – ajuns, după părăsirea Conferinței de Pace de Ion I. C. Brătianu, președinte al delegației României – a știut, prin activitate continuă și organizată, rațiune și judecată clară, să facă bine cunoscute și să apere interesele României întregite.

Marele patriot român, pătruns de principiile democratice – respectul pentru drepturile și demnitatea omului, credința de nezdruclinat în virtuțile creatoare și în înțelepciunea poporului – care constituie cheia de boltă a tuturor statelor cu adevărat democratice, a căutat să dea unității politice a statului „conținutul solid al unității adevărate”.

Preocupat de înnobilarea prin știință a spiritului uman, Al. Vaida-Voevod, aflat la Paris, centrul științific al lumii, a luat contact și a întreținut relații strânse cu savanți – unii dintre aceștia de origine română – în vederea organizării învățământului universitar românesc, în special clujean și bucureștean, la un cât mai înalt nivel. „Clujul și Bucureștii – considera el – trebuie să devină Parisul Orientului din punct de vedere științific”.

Încrezător că prin muncă organizată și dezvoltarea democratică a vieții sociale și de stat, România se va situa printre țările europene de înaltă cultură, Al. Vaida-Voevod considera că trebuie să facem mai mult ca „să informăm opinia publică mondială asupra noastră”, să arătăm că „noi știm să lucrăm și cum să lucrăm”.

Sunt – considerăm – cuvinte extrem de actuale; ele exprimă optimismul unui om politic deosebit, care s-a dovedit a fi Al. Vaida-Voevod, preopinent de seamă al generației „Marii Uniri”.

Domnul prof.univ.dr. Mircea Vaida-Voevod, prin publicarea lucrării la care am avut plăcerea să ne referim, vine să întărească ideea că, alături de limba maternă, istoria joacă un rol însemnat în educarea permanentă, care formează și întreține calitatea de om-cetățean. Îl felicităm și-i mulțumim din tot sufletul.

Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

In honorem Gernot Nussbächer*

O publicație de ținută, tipărită la ceas aniversar, despre un om cu totul special – arhivistul și istoricul Gernot Nussbächer, la împlinirea vârstei de 65 de ani. Rod al colaborării colegilor de la Biblioteca Județeană „George Barițiu” din

---

* Volum îngrijit de Daniel Nazare, Ruxandra Nazare și Bogdan Florin Popovici, Brașov, Editura Foton, 2004, 470 p.

Brașov și Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale, volumul încearcă să contureze personalitatea, să evidențieze prodigioasa activitate a eruditului brașovean, desfășurată de-a lungul deceniilor, iar prinosul de recunoaștere a valorii sale este concretizat prin studii consistente semnate de arhiviști și istorici, colaboratori ai domnului Gernot Nussbächer.

Născut la 22 august 1939 în Brașov, Gernot Nussbächer a urmat cursurile școlii elementare și a celei medii în orașul natal, iar apoi pe cele ale Facultății de Istorie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj. Începută la Arhivele Statului din orașul de pe Someș, la 1 octombrie 1961, activitatea de arhivist a lui Gernot Nussbächer este continuată, de la 1 aprilie 1962, la Serviciul Regional al Arhivelor Statului Brașov, cu o nefericită întrerupere, până la vârsta pensionării.

Grija pentru documentele de Arhivă, din care a prelucrat kilometri întregi, și din care își trag seva numeroasele volume, studii, articole tipărite sub semnătura lui Gernot Nussbächer, punând în valoare informațiile oferite de mărturiile documentare, a fost dublată de preocuparea întru îmbogățirea teoriei și practicii arhivistice, concretizată prin publicarea unor materiale vizând: propuneri privind datarea documentelor din colecția Stenner, aflate la Arhivele din Brașov; aprecieri referitoare la păstrarea și folosirea documentelor; contribuții la datarea documentelor cu ajutorul filigranelor; opinii privind publicarea documentelor de Arhivă.

Arhivistul de excepție a fost în permanență dublat de pedagogul preocupat de formarea specialiștilor din Arhive.

Impresionantul bagaj informațional cuprins în documente de Arhivă, din țară și din străinătate, a fost valorificat intens de Gernot Nussbächer prin întreaga sa activitate istoriografică. „Eruditul brașovean, cu o uimitoare hărnicie, a elaborat o operă impresionantă nu numai sub raportul cantității, al numărului studiilor și articolelor, publicate preponderent în periodice cu impact la cititori. Se numără printre puținii istorici din România, care au oferit ziarelor, cu periodicitatea lor atât de neiertătoare în raport cu cei care colaborează constant, cel puțin un articol pe săptămână ani de-a rândul, pornind, de multe ori, de la surse inedite. Nu avem de a face cu eseuri de circulanță pentru umplerea coloanelor, ci ne aflăm în fața unei publicistici avizate, ostile frazeologiei sterile, cu un mare coeficient de noutate”.¹

Gernot Nussbächer a scris mult, abordând o tematică diversă, din care cu greu se pot stabili câteva subiecte predilecte: stabilirea sașilor în Transilvania și instituțiile reprezentative ale acestora; istoria orașelor în care sașii au fost majoritari (un loc aparte avându-l, explicabil, burgul Corona); organizarea Arhivelor din trecut, morile de hârtie și filigranologia etc.

---

¹ Daniel Nazare, *Istoricul Gernot Nussbächer*, în volumul *In honorem Gernot Nussbächer*, p. 11.

De departe, o temă care revine ca un leitmotiv în abordarea istoriografică a lui Gernot Nussbächer este cea referitoare la viața și opera marelui umanist ardelean Johannes Honterus.

Până la 1 mai 2004, Gernot Nussbächer „a publicat 1340 de titluri, dintre care 25 de cărți și broșuri, peste 50 de colaborări la diferite volume și traduceri, mai bine de 100 de studii în revistele de specialitate. Îi poartă semnătura peste 1000 de articole în ziarele și revistele de limbă germană, română și maghiară”². Oare câți dintre arhiviștii și istoricii români, și nu numai, dețin un astfel de palmares?

Studiile incluse în volum, semnate de renumiți istorici și arhiviști, au fost grupate sub genericele: *Testimonia*, *Izvoare istorice și istoriografie*, *Științele auxiliare ale istoriei*, *Mediaevalia*, *Modernitas*, *Istoria culturii*, la care se adaugă reperele biografice și impresionanta listă bibliografică a lucrărilor lui Gernot Nussbächer.

Încheiem puținele rânduri privind volumul *In honorem Gernot Nussbächer* cu citarea unui adevăr relevat de prof.univ.dr. Corneliu-Mihail Lungu, director general al Arhivelor Naționale: „... a fost hărăzit instituției Arhivelor Naționale ca, pe lângă valorile inestimabile pe care le păstrează, să aibă parte și de oameni de mare valoare, care, la vremea lor, s-au distins și detașat de ceilalți prin tot ceea ce au făcut pentru documentele de Arhivă și au lăsat drept moștenire, ca urmare a punerii în valoare a informațiilor oferite de mărturiile documentare”³. Unul dintre acești specialiști este, fără îndoială, Arhivistul GERNOT NUSSBÄCHER.

MARIA IGNAT

Literatură involuntară în documentele de Arhivă

În traducerea Diane Cotrău, Editura Nemira a publicat, în anul 2003, cartea semnată de Natalie Zemon Davis, *Ficțiunea în documentele de Arhivă*. Subtitlul lucrării, *Istorisirile din cererile de grațiere și povestitorii lor în Franța secolului al XVI-lea*, circumscrie zona în care se află interlocutorii autoarei, aceea a delincvenței. Plugarul Thomas Manny și-a lovit nevasta în cap cu o piatră și apoi de trei ori cu o custură; țăranul Pierre Guillot și-a abandonat soția

² Gernot Nussbächer – repere biografice, în volumul *In honorem Gernot Nussbächer*, p. 10.

³ Corneliu-Mihail Lungu, *Gernot Nussbächer, arhivistul – istoricul – omul*, în volumul *In honorem Gernot Nussbächer*, p. 111.

însângerață în hambar; tânărul nobil Charles de Villelume încalcă moravurile și își însușește mai multe căruțe cu grâu; tânărul bărbier Guillaume Caranda a aplicat o lovitură mortală cuțitarului Claude Caure; măcelarul Loys Paisant și-a ucis un coleg de breaslă; zilierul Jehan Charbonier, zis Piticul, „a aplicat o lovitură cu securea ... încât i-a crăpat capul și l-a răsturnat la pământ” pe fratele său, Robin; Marguerite Vallée „i-a dat două sau trei lovituri” cu toporul numitului Valeton, soțul ei; Bonne Goderbe și-a înjunghiat soțul cu un cuțit mare de bucătărie, în partea stângă a pieptului; doi polițiști din Lyon au ucis un bărbat, pe care îl urmăreau pentru a-l aresta. Acestea sunt doar câteva din cazurile grațiate, ale căror scrisori sunt reținute de autoare în una din cele trei anexe ale cărții. Ajunse în închisoare, personajele menționate solicită, prin intermediul rudelor, al prietenilor și avocaților, clemența regelui, căci, așa cum ne avertizează Natalie Zemon Davis, la începutul capitolului al doilea, *Bărbați mânioși și legitima apărare*, „era o lume în care regele, și nu Domnul, ierta și, deși prințul era slujitorul lui Dumnezeu, resortul faptelor nu avea parte întotdeauna de o interpretare creștină” (p. 54).

Făcându-și ucenicia pe tema literaturii involuntare prin recenzia scrisă cărții lui Emmanuel Le Roy Ladurie¹, autoarea are sursele care îi permit un astfel de demers, căci dacă „un document nu coincide, în nici un caz, cu un eveniment”² și adesea acesta „minte”³, pentru că „între observare și realitate se interpune un ecran”⁴, cu atât mai mult, scrisorile de grație au fost produse nu atât să „nareze”, cât să „dramatizeze” felul de a fi al actorilor și trăirile lor (p. 55).

Premisa de lucru a autoarei este aceea că, involuntar, acești oameni fac literatură. Ei construiesc narațiuni bine cântărite pentru a avea efectul scontat. Desigur, victimele au provocat toată nenorocirea. Autorii faptelor incriminate apar, în textele care rememorează evenimentele, drept „sărmanul țăran”, „un biet tânăr”, „un biet măcelar”, „un biet om simplu”. Capitolul unu, *Timpul povestirilor*, cuprinde drumul urmat de povestire de la confesiunea petentului până la redactarea scrisorii de către notarul regal, o figură literară non-activă, dar aflată în legătură cu științele umaniste.

¹ E. L. Ladurie, *Montaillou, village occitan, de 1294 à 1324*, Édition revue et corrigée, Édition Gallimard, Paris, 1985, vezi ediția în limba română, *Montaillou, sat occitan de la 1294 până la 1324*, 2 vol., traducere, prefață și note de Maria Carpov, București, Editura Meridiane, 1992.

² P. Veyne, *Cum se scrie istoria*, traducere din limba franceză de Maria Carpov, București, Editura Meridiane, 1999, p. 197.

³ V. Gherghel, *Această nebunie, istoria*, în „Xenopoliana”, I, 1993, 1-4, p. 12.

⁴ Apud M. R. Ungureanu, *Istoriografie și postmodernism – un mariaj imposibil?*, în „Xenopoliana”, II, 1994, 1-2, p. 178.

Minunându-se de calitatea „ficțională” a acestor texte, autoarea nu discută valoarea lor documentară ci, revendicându-se de la teoreticienii contemporani Roland Barthes, Paul Ricoeur și Lionel Grossman⁵, urmărește calitățile narative ale acestora pentru „a ajuta atât la stabilirea conexiunilor dintre istorie, literatură și legislație, cât și la lectura istorisirilor din cererile de grațiere și a poveștilor cu crime din prezent” (p. 8).

Dacă pentru bărbați mânia putea să fie o justificare a violenței, în cazul femeilor o astfel de scuză nu era una facilă. Analizând cazurile în care soții sunt implicați împreună în actul condamnat, în capitolul trei, *Vărsarea de sânge și glasul femeii*, autoarea a constatat că bărbații sperau ca prezența soției să trezească mila, dar soțiile nu exploatau prezența soțului pentru a-și justifica iresponsabilitatea. În plus, pentru că soții puteau administra soțiilor nesupuse „bătaia moderată”, „femeile erau nevoite să dea dovadă de mai multă ingeniozitate în meșteșugirea istorisirilor, să ofere mai multe amănunte care să se încadreze în criteriile de grațiere” (p. 108). Mai mult, existau două crime capitale, care nu erau grațiate, atribuite în special femeilor: vrăjitoria și infanticidul. Pe lângă faptul că sunt mai rare, în cazul femeilor, conchide autoarea, „cererile de anulare a pedepsei se disting de cele ale bărbaților printr-o complexitate și o textură aparte” (p. 129).

În cele din urmă, însă, acordarea grațierii nu este rezultatul exclusiv al emoției provocate de lectura unui text, fie el unul foarte reușit. Autoarea precizează că prețul unei scrisori de grațiere a crescut de la 6 livre, la 10 (1550) și chiar 11 (1563), în ciuda protestelor stării a treia.

Deși se manifestau deja primele simptome ale revoluției prețurilor, această creștere nu s-a datorat neapărat inflației (p. 24). De aceea, ne putem aminti că Francisc I a continuat politica de vânzare a funcțiilor și, în acest context, este evident că acordarea grațierii, pe lângă milostenia făcută într-o zi de vineri, suplimenta veniturile visteriei regale, care alimenta epuizantul război cu Habsburgii.

Corespunzând mai multor exigențe și gusturi (ale adepților istoriei mentalității și a vieții cotidiene, dar și ale celor care proclamă revenirea istoriografiei în preajma literaturii), lucrarea se dovedește o lectură captivantă, nu numai datorită subiectului atractiv, dar și ca urmare a talentului literar al autoarei. De asemenea, Natalie Zemon Davis a salvat tensiunea textului, optând pentru note consistente în care se regăsesc trimiterile bibliografice și comentariile istoricului ce cunoaște foarte bine realitățile abordate.

NADIA MANEA

⁵ Notele 5-9, de la p. 177-181, conțin o detaliată bibliografie referitoare la abordarea teoretică a revalorizării relații a istoriei cu literatura.

Florin Marinescu, *Documente românești de la Sfântul Munte. Arhiva Sfintei Mănăstiri a Sfântului Pavel (ΡΟΥΜΑΝΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΑΡΧΕΙΟ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ)*, Atena, Centrul de Cercetări Neelene al Institutului Național de Cercetări, 2002, 600 p.

Prezentul volum, apărut cu sprijinul mănăstirii Sfântul Pavel, conține rezumatele documentelor românești din Arhiva acestui monument ortodox de la Muntele Athos. Aici se păstrează 994 de unități arhivistice din care doar două sunt scrise pe pergament, iar restul pe hârtie. Documentele, în cea mai mare parte (869), sunt redactate în limba română (cu alfabet chirilic), în timp ce, cele mai vechi sunt scrise în slavonă. Alte 78 sunt scrise în limba greacă și un număr mai redus în limbile germană și rusă. Există și două documente scrise în limba latină, iar câte unul în sârbă, engleză și italiană. Din punct de vedere cronologic, documentele acoperă perioada 1468-1927. Documentele sunt împărțite în șapte plicuri și se păstrează sub diferite forme (originale, copii sau regește).

Importanța Muntelui Athos, ca loc de rugăciune și pelerinaj pentru întreaga Ortodoxie, este subliniată de arhimandritul mănăstirii athonite. Acesta amintește și de susținerea primită de mănăstire, de-a lungul istoriei, de la pravoslavnicii domni ai Țărilor Române, care au înțeles să-și asume rolul de evergeți ai Sfântului Munte, și apreciază efortul depus de Florin Marinescu pentru a scoate la lumină tezaurul de documente păstrat la mănăstirea athonită, prin grija călugărilor.

Înainte de corpul de documente, autorul, Florin Marinescu, face o *Introducere* în care prezintă legăturile mănăstirii Sfântul Pavel cu Țările Române. Documentele scoase la iveală de autor, și din care doar un mic număr au fost publicate, vin să pună în lumină daniile sub diferite forme – moșii, terenuri, bani, scutiri de dări – făcute de domnii români (începând cu Ștefan cel Mare, Bogdan al III-lea, Neagoe Basarab, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu, Alexandru Scarlat Ghica sau Alexandru Ipsilanti) și familiile boierești (cum este cea a Craioveștilor) pentru susținerea mănăstirii, precum și relațiile pe care aceasta le avea cu metohurile sale – Jitianul, din județul Dolj (ctitoria din secolul al XVI-lea a familiei Craioveștilor, care se pare că a fost închinată mănăstirii Sfântul Pavel înainte de 8 octombrie 1612), Todireni, din județul Suceava (ctitoria postelnicului Teodor Movilă, din 1597, și închinată de Miron Costin, la 24 februarie 1664, mănăstirii athonite) sau Sfântul Dumitru din Galați (ridicată, la sfârșitul secolului al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea, de marele vornic al Țării de Sus, Cârstea Ghenovici, și închinată, la început, mănăstirii Sfântului Sava din Iași). Autorul amintește și de contribuția monahilor români, care au înțeles să-și

închină viața rugăciunii în acest loc, precum și de existența unor obiecte și cărți de cult de proveniență românească (o *Evanghelie*, pierdută în 1940, sau icoana Sfântului Gheorghe, cu scene ale martiriului său, care se pare că este o donație a lui Petru Șchiopul). Acte emise de cancelariile unor domni, precum Vasile Lupu, Constantin Șerban, Constantin Brâncoveanu, Scarlat Grigore Ghica etc., ce privesc mănăstirile Jitianul și Todireni și se găsesc în Arhiva mănăstirii, au fost microfilmate, aflându-se în colecția de microfilme „Grecia” de la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale. Unele documente au fost cunoscute și de istoriografia românească, fiind publicate în colecția *Documente privind Istoria României*, A, Moldova, tom I (1384-1475), București, 1954, și tom III (1611-1615), București, 1954, și B, Țara Românească, tom I (1501-1525), București, 1951; colecția *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, tom II, București, 1976, și tom III, București, 1980; *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, tom I, București, 1957; iar altele au fost publicate de V. A. Urechia în *Istoria școalelor*, tom IV, București, 1901; Frédéric Tailliez S. J. în articolul *Jitianul: Un Chrysobulle de 1689 de Constantin Brâncoveanu*, în „*Orientalia Christiana Periodica*”, tom 16, 1950; Marcel-Dumitru Ciucă și Dan Livezeanu, în articolul *Documente de la Athos privitoare la mănăstirea Jitianul (jud. Dolj), (1654-1813)*, în „*Revista Arhivelor*”, 1979, nr. 2; Dan Livezeanu, *Documente de la Athos privitoare la câteva mănăstiri din Moldova*, în „*Biserica Ortodoxă Română*”, 1980, nr. 5-6.

Volumul conține, de asemenea, două indexuri (de nume și locuri), și un glosar cu termeni românești, titluri de funcții, unități de măsură, instituții ș.a. Pentru o mai ușoară regăsire, autorul a alcătuit și un tabel de corespondență între numerele documentelor din Arhivă și numerele pe care acestea le au în catalog. Astfel, prin acest volum, autorul reușește să dea o nouă dimensiune relațiilor pe care mănăstirea Sfântul Pavel le-a avut cu spațiul românesc și, mai ales, cu mănăstirile care i-au fost închinat, în scopul susținerii vieții monahale de la Sfântul Munte și a Ortodoxiei, în general.

OANA-MARIA OSTAFE

Simpozionul internațional „Viitorul statului național și al democrației” (martie 2005)

„Goethe-Institut”, Institutul „Cervantes”, Institutul Polonez, Centrul Ceh au organizat un nou simpozion din seria celor social-științifice, finanțate de Pactul de stabilitate pentru Sud-Estul Europei, prin Ministerul de Externe al Republicii Federale a Germaniei, având ca parteneri New Europe College

(înființată în 1994, în București, de profesorul și actualul rector Andrei Pleșu) și „Dilemma Verlag” – München.

Bucurându-se de participarea unor renumiți experți din țări vest, central și sud-est europene, simpozionul a pus în discuție viitorul statului național și al democrației, în contextul unei europenizări și globalizări tot mai accentuate: consecințele formelor transnaționale de colaborare asupra structurilor de putere ale statelor naționale și ce înseamnă acestea pentru păstrarea identității naționale.

În prima parte a simpozionului s-au prezentat următoarele comunicări: *Trecutul statului național și al democrației*, prof.dr. Cristian Preda, decan al Facultății de Științe Politice, Universitatea București; *Faze ale dezvoltării ideii de stat național în Bulgaria*, prof.dr. Blagovest Zlatanov, Universitatea Sofia, redactor șef al revistei „Critique and Humanism”; *Viitorul stat național – stat Providență sau stat polițienesc*, José Maria Ridao, ambasadorul Spaniei la UNESCO–Paris; *Europa politicianilor sau Europa judecătorilor? Europenizarea sistemelor constituționale în Uniunea Europeană*, Ivo Slosarčić, directorul Institutului pentru Politică Europeană, docent în legislație europeană, Cehia.

În partea a doua a simpozionului s-au discutat problemele privind repercusiunile asupra democrației interne ale cedării de către statele naționale a unei părți din suveranitatea lor unor structuri supranaționale și cum poate fi preîntâmpinat potențialul pericol al naționalismului ca reacție la procesul de globalizare.

S-au prezentat următoarele comunicări: *Democrația între mega-naționalism și meta-naționalism*, prof.dr. Dzermal Sokolovic, directorul Institutului pentru Consolidarea Democrației, și prof.univ. Bergen, Bosnia-Herțegovina; *Statul național și provocările diversității*, conf.univ.dr. Levente Salat, Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; *Statul național între federație și comunitate; viitorul statului național în Uniunea Europeană*, prof.univ.dr. Bogdan Coszel, Universitatea „Adam Mickiewicz”, Poznan, și Institutul de Studii Vestice, Poznan, Polonia; *Republica Moldova, o identitate negociată*, Vitalie Ciobanșu, redactor șef al revistei „Contrafort”, Chișinău, Republica Moldova; *Etnocentrismul polonez și românesc în Europa patriilor*, dr. Janusz Solak, profesor la Înalta Școală de Studii Internaționale, Lodz, Polonia; *Stat-națiune, stat-național și democrație în România*, lector univ.dr. Alexandra Ionescu, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București.

LIDIA BRÂNCEANU

Asociația Româno-moldovenilor din Republica Kazahstan

„A ne reîntoarce cu gândul la românii aflați dincolo de hotarele țării noastre, români uitați, în chip regretabil, prin vremi, înseamnă a ne recuceri propria identitate”, afirma regretatul prof.univ.dr. Gh. I. Ioniță¹. Își întărea afirmația subliniind că istoria noastră „nu poate fi completă și adevărată, atâta timp cât îi vor lipsi paginile despre suferințele și speranțele, despre încrâncenările și elanurile, despre viața grea și împlinirile deosebite ale românilor care au trăit sau trăiesc în afara granițelor țării...cetățeni loiali și respectați ai țărilor lor de adopțiune, cetățeni sau nu ai României de astăzi sau din trecut, oamenii aceștia – care numără acum multe milioane – descind tot din acest neam sau sunt originari de pe acest pământ”².

Despre acești români, care au fost obligați să-și părăsească țara din cauza vicisitudinilor istoriei, doresc să scriu. Nu atât despre suferințele lor, ci despre cele care exprimă puterea și speranța în viitor ale românilor plecați în Kazahstan³, atât de departe și, totuși, atât de apropiați țării lor neuitate⁴.

Republica Kazahstan este un stat multicultural și multiethnic, dovadă cele 130 de naționalități și 45 de confesiuni religioase, aparținând unor diverse grupuri etnoculturale și lingvistice.

În cei 12 ani de independență, Republica Kazahstan a căutat să promoveze o strategie activă pentru realizarea înțelegerii între naționalități, conducându-se după principiul „unității în diversitate”. În acest scop a fost creat un institut unicat al înțelegerii sociale, intitulat „Adunarea Popoarelor din Kazahstan” (APK), în vederea menținerii armoniei sociale.

La recensământul din anul 1999 în grupurile etnice români/moldoveni s-au înregistrat 20.054 de persoane, din care 594 persoane s-au declarat români și 19.460 au considerat că sunt moldoveni.

Majoritatea dintre aceștia trăiesc în localități situate în regiunile din nordul Kazahstanului (ca Pavlodar, Kustanai, Karaganda, Akmola, Aktobe). Românii de aici provin, în marea lor majoritate, din Basarabia și au ajuns în Kazahstan în trei etape: la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX, în anii 1905-

¹ Prof.univ.dr. Gh. I. Ioniță, *Românii de dincolo de actualele hotare ale țării*, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, Facultatea de Istorie, 1996, p. 1.

² *Ibidem*.

³ Revista „Diplomat Club”, nr. 12(156), an XIII, 2004, p. 3.

⁴ În august-septembrie 1995, la Montreal (Canada), s-a desfășurat al XVIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice care a avut 3 teme de dezbatere: 1. Națiuni, popoare și state; 2. Raportul masculin-feminin în cadrul marilor mutații istorice; 3. Diaspore – origini, forme și semnificații.

1907, în timpul foametei din guberniile Basarabia și Kerson. Al doilea val de români sunt cei deportați în anii 1941-1942 din fostele provincii românești Basarabia și Bucovina de Nord, în cadrul campaniilor represive duse împotriva „chiaburimii” române. Ultimul val l-au constituit românii trimiși la muncă forțată de către puterea sovietică în ținutul Kazahstanului, la lucrările de deștelenire. Ulterior, urmașii acestora au venit de bunăvoie la rude și unii dintre ei s-au stabilit în această țară datorită condițiilor mai bune de muncă, iar alții au fost „trimiși prin repartitie” la unități industriale din Kazahstan.

În perioada U.R.S.S. românii din Kazahstan nu-și declinau identitatea, minându-se moldoveni, pentru a respecta regulile impuse de comunism.

După 1991, o dată cu destrămarea U.R.S.S., când Republica Kazahstan și-a proclamat independența, mulți români s-au întors în ținuturile natale, sau au plecat în alte țări ale C.S.I.

După multe demersuri, la 27 mai 2003, la Alma-Ata (capitala Republicii Kazahstan) s-a înregistrat juridic „Asociația Româno-moldovenilor din Kazahstan”. Au loc întâlniri ale membrilor comunității românilor din Kazahstan cu ocazia Paștelui și a Zilei Naționale a României.

S-a organizat un ansamblu de dansuri populare românești intitulat „Românaș”, la Școala generală din localitatea Azat-Talgar, sub îndrumarea instructorului Mihai Groza, etnic român, originar din Transnistria. La festivitatea prin care s-a marcat apariția asociației au participat artiștii populari români Dumitru Zamfira și Mihai Călușaru. Președintele asociației a fost ales prof.univ.dr. Ion Corcan, medic. În statutul asociației se precizează că la înființarea acesteia s-a pornit de la realitatea istorico-culturală potrivit căreia românii și moldovenii sunt una și aceeași națiune, vorbesc o limbă comună – limba română, au cultură, religie, tradiții și obiceiuri comune.

În Republica Kazahstan nu există încă posibilitatea studierii limbii române. Se are în vedere crearea unei școli duminicale de învățare a limbii române pentru etnicii români, deocamdată nu a fost transpusă în realitate din lipsa unui sediu adecvat și, mai ales, a cărților de limba română.

În 2002 și 2003 au fost oferite de statul român trei burse de studii în România, pentru învățământul mediu, unor etnici români. Din punct de vedere religios, există un singur preot de origine română, care slujește într-o biserică ortodoxă rusă din Kazahstan.

Sper ca aceste informații să ne ajute la cunoașterea unor români care n-au renunțat la etnia din care fac parte, exprimându-și, prin mijloacele care le stau la dispoziție, identitatea lor națională, și pe care trebuie să ni-i apropiem și să-i ajutăm cât mai mult.

LIDIA BRÂNCEANU

Publicații străine intrate în Biblioteca documentară a Arhivelor Naționale ale României în anul 2004

VOLUME

1. *Archivos Estatales*, Madrid, Subdirección General de los Archivos Estatales, 2003, 48 p.
2. Brahm Laurence J., *Elements of China. Water, Wood, Fire, Earth, Gold*, Beijing, China Intercontinental Press, 2002, 205 p.
3. Brunel Ghislain, *Les sources de l'histoire de la Pologne et des polonais dans les archives françaises*, Paris, Direction des Archives de France, 2003, 815 p.
4. *China. Past and Present*, Beijing, [2003], 108 p.
5. Glass Hildrun, *Minderheit zwischen zwei Diktaturen. Zur Geschichte der Juden in Rumänien. 1944-1949*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2002, 338 p.
6. Habibah Dato, *Disclosures from the Records of the Dutch Reformed Church in Malacca at the National Archives of Malaysia*, Kuala Lumpur, National Archives of Malaysia, 2003, 48 p.
7. *The National Archief of Netherlands. Annual report/2002*, Hague, 2002, 40 p.
8. *L'Union Interparlementaire de 1889 à 1939*, [Lausanne], [Librairie Payot & Cie], 1939, 386 p.

PERIODICE

1. „Archeion”, Warszawa, vol. CIV/2002
2. „Archivní Časopis”, Praha, nr. 4/2002, nr. 1, 2/2003
3. „Arhiven Pregled”, Sofia, nr. 1-2/2003
4. „Arkistolaitos”, Helsinki, 2002

5. „Arxius”, Barcelona, nr. 37, 39/2003
6. „Balkan”, Wien, nr. 1, 2, 3, 4/2003
7. „Belleten”, Ankara, nr. 246, 247, 248/2003
8. „Boletín de Información Bibliográfica”, Madrid, nr. 1-2/2003
9. „Bolllettino del C.I.R.V.I.”, Roma, nr. 43/2001
10. „Comma”, Paris, nr. 1/2003
11. „Der Archivar”, Bonn, nr. 2, 3/2003
12. „Historical Abstracts”, Santa Barbara, nr. 6/2002
13. „Izvestia na Drjavnite Arhivi”, Sofia, nr. 83, 85-86/2003
14. „Jus Rivista di Scienze Giuridiche”, Milano, nr. 3/1997
15. „Korea and World Affairs”, Seoul, nr. 1, 2/2003
16. „Mitteilungen aus dem Bundesarchiv”, Koblenz, nr. 1, 2/2003
17. „Nachrichten aus den Statlichen Archiven Bayerns”, München, nr. 47/2003
18. „Newsletter”, Istanbul, nr. 60, 61/2003
19. „Otecestvennie Arhivi”, Moscova, nr. 2, 3, 4/2003
20. „Prologue”, [Atlanta], nr. 2/2003
21. „Rassegna degli Archivi di Stato”, Roma, nr. 2, 3/2000, 1-2-3/2001
22. „Sbornik Archivnich Praci”, Praha, nr. 1/2003
23. „Slovenská Archivistika”, Bratislava, nr. 1, 2/2003
24. „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”, München, nr. 1, 2, 3/2003

CAMELIA COJOCARU

Informăm cititorii că pot procura orice număr al „Revistei Arhivelor“ de la sediul Arhivelor Naționale ale României, Bd. Regina Elisabeta, nr. 49, sector 5, București, telefon: 315 24 46, precum și de la direcțiile județene ale Arhivelor Naționale.

„Revista Arhivelor“ publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

Tipărit la Arhivele Naționale

**Fotoreproducere și tipar offset: STELIANA DĂNĂILESCU
LUCIAN FRÂNCU
AUREL VOICU**

Legătorie: ANGELA NICULESCU

